

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

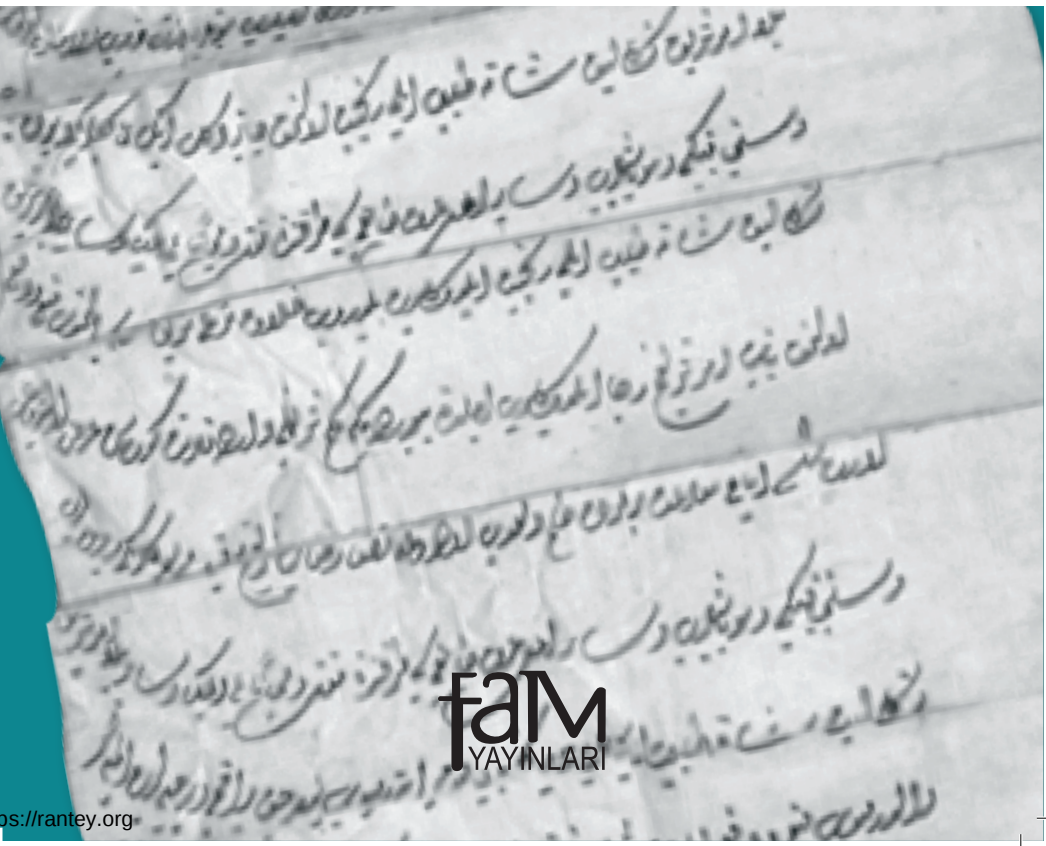
- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

DERSİM'İN GİZEMLİ TARİHİ - 2

Şıx Delil-i Berxécân Ocağı ve Pilvank Aşireti
Tarih, Folklor, İnanç, Coğrafya

ERDOĞAN YALGIN

**DERSİM'İN
GİZEMLİ TARİHİ -II**
Şıx Delil-i Bexécân Ocağı ve Pilvank Aşireti
Tarih, Folklor, İnanç, Coğrafya

ERDOĞAN YALGIN

Fam Yayınları

DERSİM'İN GİZEMLİ TARİHİ -II
Şıx Delil-i Berxécân Ocağı ve Pilvank Aşireti

Tarih, Folklor, İnanç, Coğrafya

ERDOĞAN YALGIN

1. Baskı
Ağustos 2016

Yayın Yönetmeni: Devrim Tekinoğlu

Redaksiyon: Ahmet Batmaz

Arka Kapak Çizimi: Haşım Kutlu, Erdoğan Yalgin

Kapak Tasarımı: Emel Akgül

İç sayfa Tasarımı: Emel Akgül

İSBN: 978-605-5293-41-3

Hayat Yapım Basım Yayın Matbaacılık
Org. San. Tic. Ltd. Şti
Katip Mustafa Çelebi Mah. Büyükparmakpı Sok.
No: 22 D:10 Beyoğlu/ İstanbul
Tel: 02122431363
05074313562

Web: www.famyayinlari.com
E-mail: info@famyayinlari.com
famyayinlari@hotmail.com

Baskı:

Yön Basım Yayın Dizim Matbaacılık San. Tic. Ltd. Şti.
Davutpaşa Cad. Güven San. Sit. B Blok No: 366
Topkapı-İstanbul
Tel: 0212 544 66 34

Arka Kapaktaki Çizimin Öyküsü

Kitabımızın kapağını; Şıx Delil-i Bexécán Ocağı'nın da pirlerinden olan değerli hocam araştırmacı yazar, şair, ressam Haşım Kutlu (1942-2016) ile birlikte tasarlamıştık. Ama maalesef bu tararımımızı tamamlayamadan hocamız, hakk'a yürüdü. Tasarımda, seçerdedeki adıyla Şeyh Dilo Belincan'ın (Şıx Delil-i Bexécán) temsili portresi resmedilmiştir. Elindeki Tarıx/Kıştımara simgeleyen hükmedici ve yenilmiş bir kuzuyu kemiklerinden yeniden canlandırdığı asası bulunmaktadır! Belindeki olgunluk kuşağı ve sırtında hırkasıyla bir derwêşi andırırken; diğer elindeki kitabı ise onun Miladi 1010 yılında yazılan seçeresini/diplomasını ifade eder! Önündeki Kuzu; onun adına izafe edilen mitik anlatımıyla canlandırdığı kuzusudur. Kuzunun boynuzu; kendi elleriyle Pilvank Köyü'nde kurduğu mekânının ortasına diktığı Hustın a Reş'in (kara direk) üzerinde çizili olan spiral figüründen esinlenmiştir. Kuzunun boynuzundaki sembolik spiralle, doğurgan bereketli Kadın Ana'ya atıf bulunmaktadır. Şıxımızın sağ tarafında, dağ başına kurduğu ilk kutsanan mekânı yapılacaktı (tamamlanamadı!). Arka tarafına dağlar ve arasında parlayan güneş ışınlarıyla sabahın şafağı resmedilecekti (tamamlanamadı!).

Erdoğan Yalgın

**DERSİM'İN
GİZEMLİ TARİHİ -II**
Şıx Delil-i Bexécân Ocağı ve Pilvank Aşireti
Tarih, Folklor, İnanç, Coğrafya

ERDOĞAN YALGIN

*Bu çalışmamı,
sözlü tarih bilgilerini benden esirgemeyen
Öğretmen Babam İbrahim Yalgın'ın (1942-2015)
anısına ithaf ediyorum.*

Binlerce yıldan beri tapınakların kapısında “kendini bil” emri yazıyor. Bâtınî Aleviliğinde ise “kendini bilen; Allah’ı/hakk’ı bilir!” düsturu vardır. Dergâhların kapısında Farsça yazılı bir levhada, “İnsan nedir? Kimdir o insan?” sorusuna ise, şu cevap verilir:

O ki, bilmiyor ama biliyor bilmediğini
Çocuktur onu eğitin/yetiştirin.
O ki, bilmiyor ama bilmiyor bilmediğini
Cahildir, ondan uzakça durun.
O ki, biliyor ama bilmiyor bildiğini
Belki uykudadır onu uyandırın.
O ki, biliyor ama bilmiyor bildiğini
Bilge kişidir onu izleyin

(Aktaran, Güvenç, 1991: 318).

İçindekiler

Birinci Bölüm

1) Şıx Delili (é) Berxécân Ocağı	23
Delil	30
Dersim'de Ocaxé Şıx Delili Berxécân'ın Tarihsel Kökleri?	35
Berxécân Ocağı'nın Sofiler Bahçesi, Baxcé Çelan	63
Gomılğan ve Holiya Pilvankan	66
Berxécân Ocağı'nın Kırılan Süreği: Darık/Tarıq/Ziyar u Kıştımı Pilvankan	69
Berxécân Ocağı'nda Dewrêşlik Geleneği	79
Berxécân Ocağı ve Êzidîlik/Ezdailik'teki Çocuğu (Berx) Kutsama Ritüeli	86
Berxécân Ocağı'nda Bir Kadın Ana (Dayé Zéynep)	87
Şıx Dilo Belincân'ın (Berxécân Ocağı'nın) Kutsanan Mekânları	91
Şıx Dilo Belincân'ın (Berxécân Ocağı'nın) Kutsal Emanetleri	92
2) Belincân'ın Sürek Ardılları	95
Cemal Avdel (Abdal)	96
Kiğı Havalisinde Mala Séy Eli (Berxécân Evlatları)	97
Xınıs Erzurum Havalisinde Deman/Demoğulları (Berxécân Evlatları)	98
Şıx Çoban Ocağı ile Berxécân Ocağı Arasındaki Gizemli Bağ	100
Milki/Milan Aşireti İçindeki Jariki Şıvan Ocağı/Evliyası	102
3) Berxécân Ocağı'nda Ayrılık	103
Piri Sévdin	103
Piri Sévdin, Seyyid Seyfeddin Ocağı	105

Sır Mahmud Olayı	116
4) 1671 Tarihli Belgeler	120
Berxécân Ocağı Pirlerinin Şikâyet Dilekçeleri	122
Sağman Kadısının Divanihümayun'a Yolladığı Arz-ı Dilekçesi	124
Divanihümayun'un Ocak Pirlerine Verdiği Olumlu Cevab-ı Fermanı	125

İkinci Bölüm

1) Pilvank/Pilvankan Aşireti, İlk Yerleşkesi ve Ezbetleri 129

Tarih ve Coğrafya	129
Pilvank/Pilvenk Adının Etimolojik Kaynaklarına Kısa Bir Bakış	141
Köyün Dedeâğaç İsmi	161

2) Yazılı Kaynaklarda Eşiré (u) Pilo(é)vankan/Pilvank/Pilvenk/Pilvan-kan Aşireti 164

Pilvankan Aşireti'nin Dili/Zıman é Aşiré Pilvankan	188
16. yüzyılda Çemişgezek Sancağı'nda Ekrad-ı Pilvenklü	193
16. yüzyılda Pilvank Köyü'nde Tarımsal Ekonomi	196

3) Pilvankan Aşiret Konfederasyonunu Oluşturan Aşiretler/Ezbetler 196

Şeceredeki "Silémanian Cemaati" Pilvankan Aşireti'nin Merkez Kapısı mı?	197
Berxécân Ocağı'nın Doğum Kapısı; Ezbet é Xelifan	208
Piran Aşireti'nden Kopan, Pilvank'taki Ezbeté Piran	219
Gurbinyan/Goran Aşireti'nden Kopan, Ezbeté Keşkexoran/ Kekégoran/Guriyan	224

4) Aşiré Pilvankan ve Siyasi Süreçleri 236

Pilvankan İle Suroğliyan/Suran Aşireti'nin Kanlı Kavgaları	236
--	-----

Pilvankan İle Şıxhaasanan/Abasan Aşiretlerinin Kanlı Kavgaları	240
Pertek'ten Harput'a, 2. Meşrutiyet Yürüyüşü	244
Pilvankan Aşireti ve Osmanlı Ordusu 1916	245
Ox'a Sığınan Pilvankanların, Kıtık Zamanı	250
1916 daki Pilvankan Sürgünleri	251
Pilvankan Aşireti ve 1938	251
1938 Pilvankan Sürgünleri	258
Katliamın, Kurmanci Ağıtları'ndaki (Lawika Miriyan) Yansımaları	260
Qırımé Ağalaré Pilvankan	261
Goiné Gawané İn'é	263
Sala Reş	266
Baré Gran	267
Pilvank Köyü'nden Göç ve Demografi	268
5) Pilvankan Mensubu Bazı Ünlüler	269
Pilvank Aşireti'nin Ağası: Hacı Mustafa Ağa (Kosoğliyan)	269
Pilvankan Kökenli, Kürt Alevi Bir Cumhurbaşkanı: Cemal Gürsel	274
Sivas Kampı Sürgünlerinden, Pilvankan Mensubu Xıdır Doğan	277
Pilvankan Aşireti'nin Keşkexuran Ezbeti'nden Fermani Altun	278

Üçüncü Bölüm

Ek Belgeler	281
Belge 1: Jandarma Umum Komutanlığı'nın Dersim Raporu'ndaki; "Pilvank Aşireti"	281
Belge 2: Naşit Hakkı Uluğ ve "Pilvenkliler (Acı Bir Hıyanet Hatırası)"	284
Belge 3: Pertek Savcısı Ali Rıza Önder ve "Pilvenkliler (Pilvenklilerde Oruç ve Bayram)"	285

Belge 4: Tunceli Eski Valisi Edip Yavuz ve “Pilvenkliler (Pilvenkli Oymağı)”	288
Kaynak Kişiler	291
Kaynakça/Bibliografya	297
Dizin	309

Sunuş

Uzun soluklu yazılı ve sözlü tarih araştırmalarımın bir özeti olan elinizdeki bu çalışmamın ebadı büyüyünce, bir tek kitaba sığmadığından dolayı, yayınevi editörüm Devrim Tekinoğlu arkadaşım ile birlikte iki ayrı cilt olarak ilginize sunmayı uygun gördük. Çalışmamızın birinci cildi, kısa bir zaman önce yine Fam Yayınları arasında çıkan Dersimin Gizemli Tarihi I üst başlığıyla sunduğumuz “Şeyh Dilo Belincan’ın (Bexécân X.-XI. yy.) Şeceresi ve Antik Kürt Aşiretleri” idi.

Elinizdeki bu çalışmamız iki ayrı ana bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde Pilvenk/Pilvank/Pilvankan Aşireti içinde vücuda gelen “Şıx Delil-i Bexécân Ocağı”dır. Aşiret-Ocak bileşkesinde Bexécân Ocağı’nın oluşumu, ocağın içişleyişi, ocağın talipler topluluğu, ocağın Ehli Heqi inancıyla olan ilişkisi hakkında varolan ve diğer farklı verileri bir araya getirerek ele aldık.

İkinci bölümde ise; Dersim (K[G]alan) merkezli “Pilvank/Pilvenk/Pilvankan Aşireti”dir. Bu bölümde; Dersim merkeze bağlı “Dedeagaç Köyü”nün eski ismi olan Pilvank/Pilvenk adının etimolojik çözümleri, Pilvenk Köyü’nün coğrafi konumu, köyün adını ya da köye adını vermiş olan aşiretin ezbetleri, aşiretin etnik kökleri, anadili, demografik yapısı, nüfus-göç dağılımı, Dersim tarihi içinde aşiretin siyasal ve sosyal seyri hakkında sözlü ve yazılı kaynaklar ışığında bilgi vermeye çalıştık.

Güneş altında olan hiçbir şey, yeni ve ilk değildir. Bir toplumun geçmiş tarihi, yazılmaz ve geleceğe yazı kanalıyla aktarılmazsa, o toplumun yeni nesil bireyleri, egemen toplumların ucuz yemi haline getirilir! Toplumda ruhsal bir yıkıma işaret eden bu acınası tablo, özellikle yeni kuşaklar için, dayanılmaz ve sarsıcı bir süreç olacağı bilinmektedir. Bundan dolayıdır ki, sözlü tarih araştır-

malarıyla geçmiş asırların izi sürülmeli ve elde edilen verilerin tasnifi yapılmalıdır.

Çalışmamın temel konusu, özelde Dersim merkezli Pilvankan Aşireti ve bileşkesi olan Şıx Delil-i Bexécán Ocağı'ydı. Aslında başlangıç itibarıyla bu pragmatik tarih araştırmasına, özel bir hobi düzeyinde başlamıştım. 1990'dan beri Almanya'da tanıştığım birçok kaynak kişiden sözlü tarih bilgileri derledim. Dersim'e her izine gittiğim zamanlarda ise yine bu çalışmalarımı sözlü anlatımlar üzerinde devam ettirdim. Zaman içinde elde ettiğim sözlü materyallerden devasa bir literatürün oluştuğunu gördüm. Bu defa da araştırmalarım daha özenle yaklaşmam gerektiğini anladım! Bu düşüncemi tetikleyen en büyük etken, elbette Şıx Dilo Belincan'ın şeceresi¹ olmuştu! Derken, zaman rüzgâr gibi geçmiş, köprülerin altında çok sular akmış ve ben de işin ciddiyetini iyice kavramıştım. En son Haziran 2009'da Dersim'e, izine giderken orada, Şıx Delil-i Bexécán Ocağı'ndan yaşlıların “neden kimse bizim tarihimizi yazmıyor, acılarımızı dile getirmiyor, şeceremizden söz etmiyor ve bizi yok sayıyor!” benzeri sitemleriyle karşılaştım. Kendime, izlemem gereken bir yol güzergâhı çizdim! Kasım 2010 tarihinde Elazığ'ın Karakoçan ilçesine bağlı Delikan ve Dersim'in Pilvank/Pilvenk Köylerine özel olarak saha araştırması yapmak için gittim. Araştırmalarım derinleştikçe, elde ettiğim bazı ipuçları bu defa da beni, hiç hesapta olmayan Gaziantep'e götürdü. Şubat 2012 tarihinde Gaziantep'in Oğuzeli ilçesine bağlı, şimdiki adıyla Arslanlı, eski adıyla Şıx Bilécán Köyü'ne gittim. Şıx Bilécán Köyü'ndeki coğrafi alanda, izlenimlerde bulunarak yaşlı köylülerden gerekli tüm bilgileri aldım. En son, Şubat 2014 tarihinde Çemişgezek ilçesinde bulundum. 1010 yılında bu bölgede yerleşik olan bazı antik aşiretlerin, Keban barajı suyu altında kalan yerleşkeleri hakkında ve buradaki ocak Réberleriyle görüşüp ek bilgiler topladım.

Bütün bunlardan azade, işin içine girdiğimde, Dersim'e özgü ve şu âna kadar tarihi yazılmayan devasa bir Kürt tarihiyle karşılaştığımı gördüm. Dolayısıyla elde ettiğim tüm veriler, bu güzzer-

¹ Şecerenin çevirisi ve kısa analizleri için bkz. (Yar-Yalçın, 2014). Ayrıca, *Dersim'in Gizemli Tarihi I*. 2016, Fam Yay., İst., adlı çalışmamıza bakılabilir.

gâhta antik Mezopotamya'ya ait değerli kültleri önüne çıkardı. Aslında saha araştırmalarındaki amacım, iki katmanlı merkez; Pilvankan Aşireti ve bileşkesi olan Şıx Delil-i Bexécân Ocağı'nın üyeleriyle görüşüp sözlü, yazılı ve görsel materyal toplamaktı. Fakat işin içine 43 tane Kürt aşiretin de dahil edildiği bu çalışmamın kapsam alanı, bir o kadar genişlemiş oldu! Nitekim elinizdeki bu çalışma, yazılı kaynakların dışında, alanda toplanmış sözlü tradisyona ait tarihsel donelerden ibarettir. Alanda, elde edilen olgular üzerinde tittizlikle durdum ve bunların birbirleriyle olan çelişir çeperlerini ayıklayıp, bilimsel bir yöntemle sonuca gitmeye çalıştım. Zaman zaman hiç bitmeyeceğini sandığım bu çalışmam, aslında kollektif bir aklın ürünüdür. Zira bu çalışmaya, birçok gönül dostu emek verdi, katkı sundu. Buna karşın, çevremizdeki bazıları; “Ya başka işin yok mu? Sana mı kalmış, Dersim tarihi, Pilvankan Aşireti, Bexécân Ocağı ve şeceresi? Boşa zaman harcama ve boş işlerle uğraşma?” benzeri serzenişlerde bulunanlar da olmadı değil!

Bundan 1.000 yıl öncesinde yazılan bir belgenin, ocak mensupları tarafından özenle saklanarak günümüze kadar getirilmesi, doğrusu takdirle karşılanması gereken bir davranıştır. Çünkü görüldü ki, bu yazılı belge, sadece ocak mensuplarının bir şeceresi değil, aynı zamanda özelde Dersim'in, genelde Kürtlerin bir şeceresi niteliğindedir. Belgede yer alan Kürt arşiretlerinin ve bunların tarihsel süreçleri içinde konup göçtükleri yerleşkeler göz önüne alındığında, elinizdeki bu önçalışmanın muhtevasında Kürt tarihinde Dersim'in, Dersim'in gizemli tarihi içinde ise antik Kürt tarihi az da olsa gün ışığına kısmen kavuştu. Sözü edilen bu belgeyle, elde ettiğim bir diğer önemli tarihsel gerçeklik daha var! Klasik manada literatürdeki Kızılbaş, Alevi, Alevi Bektaşî (İtikaté Réya/Raa Heqi) benzeri isimlerle anılan toplulukların inançsal kökeninin, varolan kaynaklarda 13. ve 16. yüzyıllarda olduğu sanılmaktaydı! Oysa antikçağları saymazsak, Dersim bölgesindeki bu proto sürecin, en azından 10., 11. yüzyılda başladığı anlaşılmaktadır. Bâtınî Kürt klanları arasında bu proto süreci başlatanların başında ise Ebu'l Vefâ-i Kürdi (925-1017)²

² Ebu'l-Vefâ hakkında ayrıca şu çalışmamıza bakabilirsiniz *Bâtınî Kürt Aleviliğinde Ebu'l-Vefâ-i Kürdi ve Tarihsel Mirası-Kızılbaşlık, Alevilik, Bektaşilik*,

ve onun Bağdat'ta yetiştirip, alanlara gönderdiği Bâtınî Zeydi-İsmaili Dâ'ileri³ gelmektedir. Zira Dersim kökenli proto ocakların çoğunun şeceresi Ebu'l Vefâ üzerinde yürümektedir. Çalışmamızda konu edindiğimiz Şıx Delil-i Bexécân Ocağı ile Pilvank, Pilvenk/Pilvankan/Pilvanki benzeri isimlerle anılan Kurmanç Aşireti hakkında tarihsel dönemeçlerden süzülüp gelen verilere temas edilmiştir.

Elinizdeki bu pragmatik tarih araştırması, kendi alanında belki de bir ilk'e işaret etmektedir. Bu yönüyle bakıldığında, eksik ve fazlalıklarıyla beraber önemsenmesi gereken bir önçalışmadır. Zira alanda derlenen sözlü anlatımların, zaman zaman aldatıcı olabileceği ve bazı konularda ister istemez kesin bir sonuca varmanın zorluğu tahmin edilmelidir. Gerçi aynı paradoksal durum, yazılı kaynaklar için de aynen geçerlidir. Çünkü bu zamana kadar özellikle Kürt aşiretleri ve Dersim İtikat Ocakları hakkında yazılanların çoğunun, resmi tarih tezlerine tekabül ettiği bilinmektedir. Bilimin, dünyada en büyük bir güç olduğu hususunda, bütün bilim insanları hemfikirdir. Bilimsel bilginin ve onun insanlar üzerinde yarattığı bilinç, yaşamsal öneme sahip, etkin bir araçtır. Dolayısıyla tarihleri yazıya dökülmeyen halkların, toplulukların zamanla baskın olan toplulukların çevresel kültür ve yaşamına asimile olmaları kaçınılmazdır. Yazılmamış tarihe dair ne varsa, derlenip toparlanmalı ve bunların bilimsel objektif bir mantık süzgecinde test edilerek yazıya dökülmesi elzemdir. Bilim yöntemi açısından klasik mantığın üç önemli ilkesi olduğu bilinmektedir. Bunları kısaca hatırlatacak olursak, "Özdeşlik ilkesi", "Çelişmezlik ilkesi" ve üçüncü olarak "İmkânsızlık, dı-

2015: 141-164, İletişim Yay., İstanbul., Hazırlayanlar: Yalçın Çakmak, İmran Gürtaş.

³ 897'de Yemen'de devletleşerek belirginleşen Tebersitan Zeydileri geleneksel Şii karakterinden ayrı, mücadeleci komünal bir siyasal yapıya sahiptiler. Bu devlet, 1538 yılında Yemen'i işgal eden Osmanlıların egemenliğini kabul etmedi. 1. Emperyalist paylaşım savaşında, Osmanlı'dan tamamen kopuncaya kadar birçok isyan, ayaklanma başlatmışlardı. 1967 yılına gelindiğinde; Marksist Milli Kurtuluş Cephesi tarafından Güney Yemen Demokratik Halk Cumhuriyeti kuruldu. Suudi Arabistan'ın desteklediği Kuzey Yemen ile Güney Yemen sürekli çatışmalar yaşadı. Yemen'de günümüzde ayaklananlar; bir bakıma Teberiatan merkezli Zeydi ekolünün (7. yüzyıl) ana damarını teşkil etmektedir.

şarıda bırakma ilkesidir”. Bu ilkeler, aynı zamanda düşüncenin vazgeçilmez ilkeleridirler. Mümkün olduğunca bu ilkeler bazında çalışmamı, ele alıp yürütmeye özen gösterdim.

Elinizdeki bu çalışma, bazı ezberlerin bozulmasına, varolan bilgi kirliliğinin/eksikliğinin giderilmesine ve yeni düşünce formasyonlarının gelişimine önemli bir katkı sunmaktadır. Nitekim Dersim ocaklar sisteminin oluşumu; 13-16. yüzyıllarda değil de, (antikçağlardan süzülüp gelen öğeler bir yana) en azından proto/erken dönem dediğimiz 10.-11. yüzyıllara kadar uzandığı anlaşılabacaktır. Horasan ekolünden daha çok; Ebu’l Vefâ-i Kürdi’nin (925-1017) Bağdat ekolünün, Dersim’deki bâtinî itikatının harcına olan katkısının tartışılmaz olduğu görülecektir. Elinizdeki bu çalışmada; Bâtinî Alevilik (Réya/Raa Heqî İtikatı) tarihinde gizlenen Ebu’l Vefâ-i Kürdi’nin erken dönem, Dersim İtikat Ocakları banilerinin ser çeşmesi olduğu kavranılacaktır. Yine bu çalışmayla; erken dönemdeki özellikle de Kerbela, itikat ocaklarının ana cereyan damarları; Ehlibeyt hanesi içinde olup, fakat 12 İmam tasnifinde yer alamayan, buna karşın bâtinî Dâilerin dayandığı iki isyancı; Zeyd ve İsmail’e uzandığı göz ardı edilmeyecektir.

Hâsılı kelâm, yıllardan beri tüm tehlikelere karşın ocak kroniklerini özenle saklayan ve bizim şahsımızda tarih bilimine sunan ocak mensubu ailelerine, bu kitabın vücuda gelmesinde sözlü tarih bilgilerini bizimle paylaşan ocak ve aşiret mensubu dostlarımıza, belgelerin Türkçe çevirilerini yapan ve analizlerinde katkısını sunan dostum Prof. Dr. Erkan Yar’a, ocak belgelelerini bizden esirgemeyen Hüseyin Gezici ve Molla Veli ailesine, sonsuz teşekkürlerimi bir borç bilirim. Ayrıca, bu araştırmayı yaparken, büyük bir sabırla hoşgörülerini benden esirgemeyen eşim Selma’ya, oğullarım Doğu Mehdi Cem ve Erdoğan Ardıl’a; kızlarım Roni Berfin’e, Birsan Arjin’e ve Arya Su’ya teşekkür eder, sevgilerimi belirtmek isterim. Tarih yazdıranlardan olun temennisiyle, iyi okumalar dilerim!

Erdoğan Yalgın
Temmuz, 2016
Almanya/WDR

Birinci Bölüm

1) Şıx Delil-i (é) Berxécân Ocağı

Şimdi bu alana haiz örnek olması babında Bâtınî Aleviliğinin (Dersim Ocakları, Réya/Raa Heqi Ocakları, İtikat Ocakları) Dersim özgülünde yapılandırılmış ocak sistemi içinde yer alan Şıx Delil-i Berxécân Ocağı'nın yapısal evrelerini ele alacağız.

Dersim yerel literatüründe “Şıx Delil-i Berxécân” olarak bilinen evliya, Kurmanci/Kırdaşi (here were) konuşan Pilvankan (Pilvenk) Aşireti içinde adına “Şıx Delil-i Berxécân⁴ Ocağı” vücuda getirilmiştir. Berxécân adı, iki ayrı Kurmanci sözcükten türetilmiş bileşik bir isimdir. Yani Şıx'ın adı, “Berx” ve “cân” sözcüklerinin kaynaşması sonucu ortaya çıkmıştır. İsmi tarihsel anlamı ve kökeni; Şıx'a atfen Dersim ve Pilvankan Aşireti içinde anlatılan kurulum miti ile alakalıdır. Şıx, yeni geldiği Pilvank Köyü'nde etrafına toplanan Kurmanc Aşiret mensupları ve Hıristiyan toplulukla birlikte, kesilip yenilen bir kuzunun kemiklerini, derisine koyup sardıktan sonra, asasıyla dokunmuş ve kuzuyu yeniden canlandırmıştır. Bu keramete tanık olanlar, o âna kadar tanımadıkları bu zata; “Berx (kuzu) é (kaynaştırma eki) cân (ruh) veren Şıx”, yani; ona “Berx é cân” adını verilmişlerdir. Kurmanç Aşiretleri onun yol ehli bir evliya olduğuna hükmederek bu kerameti bir “kanıt, hüccet, burhan, belge” olarak algılamışlar. Bununla birlikte köylüler, gönül gözlerini açtığı için Berxécân'a, “Delil” adını verdiler. Onun yaşlı ve bilgin olmasından ötürü, “Şıx” unvanını isimlerine ekleyerek “Şıx Delil-i (é) Berxécân”

⁴ Berx é cân: Sözcüğün içindeki (x) Türkçedeki (H,h) sesinin, gırtlakta gargara yapacak şekilde çıkarılması sonucu ortaya çıkan bir sestir ya da Türkçedeki sert (ğ) sesidir. Almancadaki kalın seslerden sonra gelen (ch) gibi örneğin “Buch/Kitap, Besuch/Ziyaret, Drachen/Uçurtma, Dach/Çatı/Dam”; (é) harfi ise, Türkçedeki normal (e) ile (i) seslerinin arasındaki “sese” dönüşümüyle ortaya çıkan bir sestir ya da Türkçede uzatılarak çıkarılan sert (e) sesidir. Örneğin él, éloğlu.

adını, tamlayarak hafızalarına ve gönüllerine nakşederler. Yani, “Kuzuyu canlandırarak kendisini kanıtlayan Şıx! Bölgede ışıknuru (Cerağ) yakan, uyandıran Delil!”

Dersim’de ocak bağlıları ve aşiret topluluğu, kendi aralarında Kurmanci konuştuklarında Şıx’ı; çoğunlukla “Şıx Delil-i Berxécân” adıyla anarlar. Ocaklarını da, “Ocaxé Şıx Delil-i (é) Berxécân” olarak tanımlarlar. Son yıllarda ocak bağlılarının dilleri, Türkçenin hâkimiyeti alanına girmesiyle birlikte ve politik kaygılarla güden bazı yaşlı kesimler ocaklarını, “Bircân ocağı, Berhucân ocağı, Şıx Delil Ocağı” ve benzeri yeni isimlerle telaffuz etme eğilimine gitmişlerdir. Aynı tezat, kısa isimlendirmede de kendisini gösterir. Örneğin Şıx Bircân, Şıx Delil gibi. Fakat bu kesimlerle biraz sohbet edildiğinde kendiliğinden gerçeğe, yani Şıx Delil-i Berxécân tanımına geri dönüldüğü anlaşılmaktadır. Pilvankanlar, ocak bawları için; Kürtçe “Berxécân”ın yumuşatılmış ve Türkçe telaffuz şekliyle kısaca “Berhecân/Berhucân/Berhicân” da derler.

Dersim’de kutsal ocaklar arasında yer alan Şıx Delil-i Berxécân Ocağı ve banisi Şıx Dilo Belincân’a (Berxécân) şu âna kadar Dersim eksenli oluşturulan mevcut yazılı külliyat içinde, maalesef istenilen düzeyde hak ettiği yeri verilmemiştir. Yerelde varolan bir gerçek algıyı yeri gelmişken hatırlatmak isteriz! Geçmişten günümüze Dersim’deki bazı aşiret, kanaat önderleri ve kısmen ocak pirleri; Berxécân Ocağı’nı, ocaktan dahi saymamış ve ocak pirleri bazen dikme/tikme olarak algılamışlardır.

Belki de bunun bir sonucudur ki; varolan yazılı kaynaklarda, Dersim Ocakları bahis konusu olduğunda “Kuréşan, Bamasur, Sarısaltık, Axucân, Derviş Cemal Ocağı”na kadar sayılır ve bu fasıl, üç noktayla sonlandırılır. Bazılarında ise aynı ocaklar sayıldıktan sonra “vs” ile sona varılır. Oysa bu yaklaşımla bilerek ya da bilmeyerek, Berxécân Ocağı’na isim kaynağı olmuş tarihsel bir şahsiyet olan Şeyh Dilo Belincân’ın (1010 yılında okuduğu okulda mezun olmuş) şahsında, bu güne kadar muazzam bir hazine gizlenmiştir. Bununla birlikte, şunu da belirtmeliyiz ki, bu türden bir yaklaşımın her zaman art niyetli bir yaklaşım olmadığını, dolayısıyla bazı ocaklar hakkında elde yeteri verinin ol-

mayışından ötürü kaynaklanmış olabileceği de düşünülmelidir! Sonuçta, bugüne kadar ortaya çıkarılmayan bu hazine; Dersim tarih yazımı başta olmak üzere, Kürt ve hatta bölge tarihimiz açısından da büyük bir kayıp olduğu, bu sınırlı çalışmamız sonucunda kendiliğinden anlaşılabacaktır. Çalışmamızın akışı içinde “Şıx Delil-i Bexécân Ocağı” yerine, metin dilimizin akıcı olması için daha çok “Bexécân Ocağı” adını kullanacağız.

Bununla birlikte, kökleri 1830'lara dayanan özellikle Amerikan Protestan ve Ermeni misyonerlerinin, Anadolu ve Kürdistan'daki çalışmaları sonucunda, bunların yazdıkları günümüzde bilinmektedir. Yabancı misyonerler, anı notlarında/raporlarında Dersim ve çevresindeki birçok aşiret ve ocağa, yer verirlerken, buna mukabil Şıx Delil-i Bexécân Ocağı sanki bir izoleye tabi tutulmuş ve göz ardı edilmiştir. Bütün bu olumsuzluklarla birlikte, son yıllarda Bexécân Ocağı hakkında varolan yerli tarihi kaynaklar, sınırlı da olsa bazı sözlü gelenekleri günümüze aktarmışlardır. Bu neşriyatlar içinde şu âna kadar ocak hakkında mevcut olan bazı verileri sıralıyarak yol almaya çalışalım. Yazılı kaynaklarda Şıx'dan ilk bahseden Erzincan Valisi Ali Kemali'dir. Kemali, 1931-32 yılında kaleme aldığı eserinde; “İşte yerel bir söylenti daha” diye başladığı konu ile ilgili bölümde, Şıx'ın bilinen o mitosunu yalın ve kısa bir şekilde şöyle anlatır:

“İşte yerel bir söylenti daha: Şeyh Delil Berhicân adında bir kişi varmış. Bu kişi sözde bir gün müritleriyle birlikte bir kuzu yemişler: Sonra kuzunun kemiklerini bir araya getirip dua etmiş, kuzu dirilmiş; bundan dolayı da 'kuzuyu dirilten şeyh' anlamına kendisine o ad verilmiş” (Kemali, 1992: 148) der.

Faik Bulut, Erzincan valisi (1931) Ali Kemali'nin Erzincan Tarihi adlı kitabındaki “Kürtlerin milli hurafe ve kültürleri yoktur” tezine karşılık olarak, şu antitezi sunmaktadır ki bize göre de bu oldukça çok önemli bir noktaya ışık tutmaktadır.

“Erzincan valisi'nin kitabında Çarıklı Aşireti'nin ata-

larından sayılan Buyruk kitabının yazarlarından İmam Cafer'e ve şeyh Delil Berhecan'a (Berxécân-F.B.) ilişkin söylence/efsane/hikâyeler; bir yanıyla, Dersim halkı arasında belli bir kültürün yaşadığını gösterir ki, bu da Ali Kemali'nin 'Kürtlerin milli hurafe ve kültürleri yoktur' tezindeki görüşleriyle çelişiyor. Öte yandan Çarıklı kökeninin Ahmet Yesevi'ye bağlanması, İmam Cafer'in aslında kız kardeşiyle evlenmesi, Seyh Delil Berhecan'ın, kesilip eti yenmiş bir kuzuya can vermesi olayı, antikçağ döneminden gelen kültürel birikimin Yahudi-Hristiyan-İslam kültürüyle hem karışımı hem de çatışmasını ifade eder. Ali Kemali yerinde gözlemleriyle bunu açıklıkla anlatmaktadır" (Bulut, 1991: 16).

Dersim'de Aşiret/Ocak bileşkesiyle oluşturulan en eski ve kendine has içsel özellikleriyle tek konsept örneği, Pilvankan Aşireti içinde terkip edilen Şıx Delil-i Berxécân Ocağı'dır. Bu ilk konsept formu, daha sonraları bazı ocak/aşiretlere de taşınmıştır. Nuri Dersimi anılarında; Pir Sultan, Seyyid Savun ve Şıx Delili Berhicân isminde sülalelere mensup Seyyidler varsa da, bunların diğer Seyyidler gibi mevkilerinin olmadığını belirterek, şunları aktarırır:

"... Yukarıda belirttiğim seyitlerden Şığ Delili Berhicân ismindeki seyitlere yalnız Garbi Dersim'de Şığ Hasanan ve Seydan Aşiretleri oymağından olmayan Pilvankan Aşireti efradı çok hürmet gösterir. Hurafe-lerine göre bu Şıh'ın pişmiş bir kuzuyu diriltmek suretiyle keramet göstermiş olduğuna itikat ederek hürmet gösterirler ve mensuplarına hediyeler verirler. Tarikat merasimiyle alakadar değildirler. Vaaz ve nasihattan başka bir vazifeleri yoktur" (Dersimi, 1992: 146).

Aslında bölgenin iç yapısını, bu dönemde en iyi bilenlerin başında gelen Dersimi'nin bile, Berxécân ocağı ve Pirleri hakkındaki görüşleri oldukça kısır ve bir o kadar eksiktir. Çalışmamızın bütün fasıllarında, bunun böyle olup olmadığı kolaylıkla anlaşılabacaktır. Ansiklopedi çalışmaları arasında Alevilik maddesi⁵ işlenirken, Alevi önderlerinden söz edilerek şöyle bir tanıma yer verilmiştir:

“... İran yaylasından Kafkaslar’a ve Rumeli’ye kadar yer yer yayılmış bulunan Alevilerin esas inanışları biridir. Bunlar Pir Sultan, Şeyh Samut, Şeyh Çoban, Ağu İçen (Karadonlu Cân baba), Garip Musa ve Şeyh Bircân gibi bir kısmının tarihi kimlikleri dahi bilinmeyen, fakat kendilerince Seyit yani Muhammed soyundan olduklarına inanılan dedelere uymuşlar, kendi terimlerine bu ocakların ‘istekli’leri olmuşlar” (Türk Ansiklopedisi- İnönü Ansiklopedisi, 1948: 74).

Dikkat edilecek olursa burada Şıx’ın adı, Şeyh Bircân olarak verilmiştir. Ki bu isim, özellikle Sivas, Malatya, Erzurum/Hınıs ve Kiğı bölgelerinde kullanılmaktadır. Bir başka yazılı kaynak, Nazmi Sevgen’in⁶ neşriyatları arasında yer almıştır. Sevgen,

⁵ 1948 yılında yazılan *Türk Ansiklopedisi* diğer adıyla İnönü Ansiklopedisi’nin Aleviler ve Alevilik maddesini Yusuf Ziya Yörükan kaleme almıştı. Yörükan’ın *Anadolu’da Aleviler ve Tahtacılar* adlı eserinde adı geçen makale verilmiştir. Burada ise Şıx’ın adı “Şeyh Bicân” olarak yazılmıştır (Yörükan, 2006: 446). Bunlara eklememiz gereken bir diğer önemli husus, söz konusu bu Bâtınî dailerinin konumlarıyla ilgilidir. Yusuf Ziya Yörükan, 1930’lu yıllarda Alevilik ile alakalı ele aldığı muhtelif çarşımlarında, Bâtınî Alevi dailerinin kendilerini birer *Seyyid* olarak halka tanıttıklarını belirtirken (Yörükan, 2006: 445, 451), *Bâtınî Alevi dailerinin İslamiyeti, Müslümanlığı asla yaymadıklarını tam aksine halk nezdinde bunun akamete uğratılması için faaliyette bulunduklarını* hatırlatır (Yörükan, 2006: 451, 456).

⁶ Jandarma Albayı olarak, Dersim aşiretlerine ilişkin gözlem ve araştırma analizlerini 1940’ların sonundan itibaren başta *Tarih Dünyası* Dergisinde olmak üzere çeşitli dergilerde yazmıştır. Ayrıca Sevgen, konferanslarda düşüncelerini sözlü olarak da aktarmıştır. Bu yazılarından oluşan düşünceleri daha sonraları, *Zazalar ve Kızılbaşlar*, adı altında 1999/2003 yıllarında Kalan Yay. tarafından

“Pilvenk Ocağı” adını verdiği Berxécân Ocağı’nı şöyle tanıtırken, ne ilginçse Şıx’ın adını, 1010 yılında yazılan iclas belgesindeki (şecere) isime (Belincân) en yakın olan şekliyle “Belicân” olarak vermektedir. Bu durum; “Acaba Sevgen, Şıx’ın şeceresini görmüş müydü?” Sorusunu akıllara getirmektedir!

“Pilvenk Ocağı; Dersim’de bugün ‘Kalan’ kazası merkezi olan ‘Mameki’nin şimalindeki ‘Kırmızı Dağı’nın güneybatısında ‘Pilvenk’ Köyü’ndedir. Banisi bu köyde mef’un’ olan ‘Şeyh Delil Belicân’dır. Bu Şeyh de diğer ocak kurucuları gibi, yenmiş bir kuzunun kemiklerini toplayarak derisine sarmış ve bir değnek darbesiyle ona hayat vererek keramet göstermiştir! Bu gün Pertek kuzeyinde tesadüf ettiğimiz, Pilvenk Aireti’nin bu kaynaktan çıkarak Dere nahiyesi mıntıkasına intikal ve orada iskân edilmiş olduğu söylenmektedir” (Sevgen, 2003: 186).

Sezai Öztürk, 1972 yılında alanda yaptığı araştırma ve gözlemlerine dayalı olarak “Berxécân Ocağı”nı “dedesoylu” bir ocak olarak gösterir (Öztürk, 1972: 46). Ali Yaman, ilgili çalışmasında “Şeyh Delil Berhicân Ocağı” başlığı altında, Berxécân Ocağı’nı çok karışık bir üslupla anlatarak, Pilvank Köyü’nün (Aşireti) bir diğer ocağının da “Seyyid Seyfeddin Ocağı” olduğunu ve ikisinin arasındaki bağın sorunsallığını dile getirir (Yaman, 2006: 130,131-135). Bununla birlikte yukarıda da değindiğimiz gibi, 1972 yılında Sezai Öztürk, hazırladığı tezinde Berxécân Ocağı’nı, dede soylu aşiret bağlamında ele almıştır. Fakat bu konuda Öztürk’ü kaynak gösteren Yaman, Öztürk’e rağmen, Berxécân Ocağı’nı yadsıyarak/vermiyerek şöyle der:

kitaplaştırılmıştır.

⁷ Sevgen burada yanılmıştır. Sonrasından gelen bazı yazarlar, Sevgen’in bu yanlış bilgisini, doğru niyetine kullanmışlardır. Oysaki; Şıx Dilo Belincân’ın bölgede ilk kurduğu dergâhı/mekânı Pilvank Köyü’ndedir. Bilinen türbesi/mekânı ise bu köyde olmayıp, kendi adıyla anılan Gaziantep/Dilok’un Oğuzeli ilçesine bağlı Şıx Bilécân Köyü’ndedir.

“Bir başka sorun ise, Pilvenk aşiret ve ocak adı mıdır? Yoksa sadece bir aşiret adı mıdır? Öztürk aynı adlı aşireti Tunceli’de gerçekleştirdiği araştırmalara dayanarak dedesoylu aşiretlerin içinde göstermiştir (Öztürk, 1972: 46)” (Yaman, 2006: 134) .

Yaman, buradaki maksadıyla, Pilvankan Aşireti’nin dede soylu ocağını, bir bakıma Seyyid Seyfeddin Ocağı olarak göstermeye çalışmıştır. Alevilik konusunda yetkin araştırmacılardan biri olan Hamza Aksüt, çalışmasında Berxécân Ocağı’nı, maalesef “konumu belli olmayan ocaklar” tasnifiyle ele almıştır (Aksüt, 2010: 90, 91)⁸. Berxécân Ocağı, bazı yazılı kaynaklarda “Şeyh Bircân Ocağı” olarak zikredilmekle birlikte, her ne hikmetse Şeyh Bircân Ocağı, Bektaşî tekkesine bağlı ocaklar arasında gösterilmektedir (Sarıkaya, 1997: 95). Bu faslı bitirmeden önce tahminen 1859’lu yıllarda yazılan Üryan Hızır menakıbnamesini, çeviren ve üzerine analizler geliştiren Sadullah Gülten, bizim de kaynaklarımız arasında yer alan Veli Saltık’a atfen verdiği bilgilerle Berxécân Ocağı hakkında şunları aktarır:

“... (menakıbnamede -e.y.) Delil Belicân’ın ise Hızır’ın bir kerametini görerek ona tabi olduğu belirtilmektedir. Bahsedilen Ocağı’nda Pertek bölgesinde bulunması her iki ocak arasında bir yakınlığın olma ihtimalini kuvvetlendirmektedir. Ayrıca, Delil Belicân Ocağı’na ait bir belgede ocağa tabi olan Kürt cemaatlerinin isimleri verilmiştir. Bahsedilen belgede ocağa bağlı olmadığını söyleyenlerin asi olacağı, asilerin ise cehennemlik oldukları ifade edilmiştir. Bu cemaatler arasında bulunan Melkişler, Üryan Hızır Ocağı’na bağlı gruplar arasında da yer almaktadır (Saltık,

⁸ Yaman’ın tek kaynak kişiden verdiği bu türden bilgilerin, gerçeği yansıtmadığını yeri gelmişken belirtmemiz gerekir. Diğer yandan Aksüt, alanda bir araştırma yapmadığından ve daha çok tek kaynaktan (Ali Yaman) edindiği bilgilerle hareket ettiğinden, doğal olarak böylesi bir sonuca varmış olmalıdır!

2009: 153 vd). *Her iki ocağın aynı bölgede bulunmaları ve aynı tür belgeler düzenlemeleri aralarında bir mücadelenin olduğu şeklinde yorumlanabilirse de bu konuda yeterli bilgi mevcut değildir*” (Gülten, 2010: 94).

Berxécân Ocağı’na ait olan belgede “Melkiş” adı, ilk Türkçe çeviride (1997) yanlış yapılmış olup, gerçeği ise “Müilkişi”dir. Yine ocağa ait olan belge ile Üryan Hızır menakıbnamesi aynı kategoride değerlendirilebilecek yazılı belgeler değildir! Nitekim Şıx Dilo Belincân, 13. yüzyılda yaşadığı varsayılan Axucan ve Üryan Hızır’la birlikte 10.-11. yüzyılda yaşamış erken dönem birer Bâtınî Dâ’îsidirler⁹. Çünkü her iki ocak banisi, Ebu’l Vefâ-i Kürdi süreğine bağlıdır.

Delil

Evliyamız, Dersim ve çevresinde Şıx Delili Berxécân olarak tanınmakta ve bu isim altında onun adına izafi bir ocak vücuda getirilerek, takdis edilmiştir. Şıx’ın adındaki “Delil” oldukça dik-kate şayan olduğundan, üzerinde biraz durmamız gerekmektedir. Şu âna kadar varolan yazılı kaynaklarda Şıx’ın adını “Dersim Mitolojisinin Kaynak Kökenleri” adlı makalesinde sadece Ertuğrul Danık, “Şıh Delil” olarak kaydetmiştir. Öyle anlaşıyor ki Danık, muhtemelen isim üzerindeki bu sonuca, bölgenin bir aydını olarak, bizatihi kendi gözlem ve bulgularıyla sözlü gelenek anlatımlarında ulaşmıştır.

⁹ Suffî manada Dâ’î: Canını yola adanmış, bütün dünyalıklardan vazgeçmiş; çağırıcı, davetçi, örgütleyici, propagandacı anlamına gelmektedir. Bize göre Şıx’ın yaşadığı (11. yy.) dönem göz önüne alındığında; onun, Bâtınî (Zeydi/İsmaili/Karmati) süreğinin bir daisi olduğu anlaşılmaktadır. Fakat Herodot’un verdiği bilgiye göre; Medya imparatorluğunun 4. kralı Astiage/Astyagese (MÖ 589-549) karşı Ahemeniş hanedanı olan II. Kiros/Kurus (MÖ 509/576- 530) önderliğindeki bu isyana katılan göçebe aşiretlerin listesinde bir “Dâ’î Aşireti”nin adı da geçmektedir. Daha detaylı bilgi için bkz. (Seyfi Çengiz “*Dersim’de Aşiret ve Ocaklar*” 24 Mart 2006 desmalasure.com/dersim-ocaklari-ve-seyitle-ri-seyfi, erişim: 01.05.2016).

Bir isimsel unvan olarak “Delil” sözcüğü, aslında Kurmanci ve Farsçada varolan Pehlevice bir sözcüktür. Bâtînî Alevilikte derin manalara işaret eden bir kavramsal terimdir. Arapça lügatında; bilinmeyen nesneyi bilmeye, bildirmeye; bilinen şeyin aslını fashını ispatlamağa yarayan madde (Özön, 1989: 159) olarak telakki edilir. Buna ek olarak; yol gösteren, kılavuz, rehber, işaret, iz vs gibi manaları içinde ihtiva eder. Tasavvufta, “delil” olarak “şeyh” terimi kullanılır. Kılavuz, yol gösterici. Kanıt. Ayn-i Cem’de aydınlatma amacıyla yakılan çıra (Sevgen, 2003: 201; Aksoy, 2009: 223; Gezik/Çakmak, 2010: 155), olarak algılanır. Buna, tarikat literatüründe “Delil uyandırma” da denir. Ayrıca İsmaililerde; delil, yeryüzündeki Tanrı’nın hücceti (delili, kanıtı, belgesi) hiçbir zaman eksik olmazdı (Birdoğan 1992: 58) denilerek, böylece hulûl inancına bir gönderme yapılır. İşte topluluğun kendi yol atasına “Dilo” yerine verdiği yerel isim bu tanımdaki “Delil” olarak da algılanmaktadır. Buna paralel istikamette seyyreden Delil; Kılavuz. Belge, kanıt. Cem-i Civat’larda yakılan mum/çıra/çerağ/ışık/nur tamlamaları da eklenmektedir. Bununla birlikte Delil, kutsal ateşi, güneşi, ışığı ve nuru temsil eder. Yine *Kuranikerim*’de (Furkan Suresi: 45) Güneş, gölgenin bir delili olarak tasvir edilir. “Nur olmasaydı, zulmat/karanlık bilinmezdi” denilmektedir.

Eldeki bu bilgilerin yanı sıra, erken dönemde tesis edilen Bexécân Ocağı’nın iç işleyişi ve makamsal kavramlarının parametreleri; özellikle Doğu/Rojhilaté Kürdistan (İran) ve Güney/Başüré Kürdistan’daki (Irak) Ehli Heqî (Yarésan/Kakai) akidesiyle yoğunlaşmışa benzemektedir. Bu parametrelerden biri de işte sözü edilen “Delil” adıyla mühürlenmiştir. Ehli Haqlarda teolojik alanda icracı makamsal unvanlar olarak “delil/réber/şahit” isimleri kullanılmaktadır. Pilvankanlar, Bexécân Ocağı’nın yol önderleri ve talipleri, ezelden beri yol atalarına aynı unvanları vermişlerdir. Çünkü Şıxın şeceredeki yazılan gerçek adı, Dilo Belincân’dır. Oysa Delil ve Réber adları, ezelden beri ocak içinde kullanılmış birer makamsal unvan olarak karşımıza çıkmaktadır. Şeceredeki “Dilo” adının zamanla ya da ta Bexécân’la birlikte, bilinçli bir şekilde “Delil” adıyla yer değiştirildiği de, elbette mülâhaza edilebilir. Diğer yandan bizim kanımıza göre bu durum, Bexécân

ocağı ile Ehli Heqî inancı arasındaki içsel yapıların gizemli ve temel bir nişanı olarak algılanmalıdır. Ehli Haqlarda “Delil” çok önemli bir kavram olup, içi kutsi değerlerle doldurulan ve yolun konuşan dili, yürüyen ayağı, ışıldatan çerağı, gerçeğin şahididir. Kurdi Ehli Haqlarda Delil; aynı zamanda Réber’dir. Yol önderi, yol gösteren, inancı yayan bir Dâi’dir, Derwêştir. Ehli Haq/Yaresan inancındaki Delil unvanı; Bexécân Ocağı’nın evliyasının¹⁰, şahsında bölgedeki Kürt aşiretleri içinde elçi/haberci, inancın şahidi ve canlandırıcısı olarak yâd edilmiştir. Delil adı, bir bakıma Dersim özelinde Bexécân’ın “Dilo” adının üzerine adeta kodlanmıştır.

Bütün bu söylem analizlere eklenmesi gereken soru şu olmalıdır! Günümüzde “Pir, Mürşid” diye tanımladığımız kutsal unvanların 11. yüzyıldaki karşılığının “Delil” ve “Réber” olduğunu düşünebilir miyiz? Her halükârda şeceredeki “Dilo”nun, Dersim topraklarında sinonimi Delil’leşerek Bexécân Ocağı ile Ehli Haq arasındaki inançsal köprünün, ilk ayağı mıdır?

Çünkü Delil; Bâtınî Aleviliğinin ve yine Bektaşilerin de Civat/ cemlerinde erkânı yürüten, hizmette önemsenen kutsi bir mertebedir. Delil’siz Cem u Civat yürünmez, Dar é Mansur’a varılmaz, ol meydana Heqî ile haq olunmaz! Delil yanan nur-i ateştir. Ziar Delil, Ru-i ro, roj’udur (Güneşin cemali). Sürek içinde Civat’a başlarken “delili birlemek¹¹, delili uyandırmak, delili nurlamak” benzeri deyimler türetilmiştir. Civatlarda, Réber tarafından ocak yanında duran kutsal çıra tutuşturulur. O, yanıp tutuşana kadar Pirépiran, cem-i Civatta zamanı/zurvanı durdurur. Yanıp tutuşunca da, onun nuruyla cem-i Civat birlenir. Yani o andan itibaren yerle gök arasında cümle talipler vahdedi vücut’tan (Tanrısal kaynaktan buluşmak) Vahdet-i mevcut’a erişmeye hazırırlar. Bu-

¹⁰ İnancın eski literatüründe bir fanide tecelli eden ilahi/Tanrısal öze; *Avatar*; *Mazahar*; *Beşar*; *Zatı mihman* ve benzeri kavramlar kullanılmaktadır. Kürt Réya/Raa Heqî itikatının banileri için genellikle *Evliya* ve *Wayir* de denilmektedir.

¹¹ Buradaki **Delili birlemek** kavramının manası, nuru/ateşi varlığın sembolünün apaçık ispatlanması kastedilmektedir. Ki Tacü’l Arifin Ebu’l Vefâ-i Kürdi’nin (925-1017) menakıbnamesinde **“delil-i birle-mek/apaçık ispatlamak”** deyimini geçmektedir (Gümüşoğlu, 2006: 80).

radaki Delil’le rituel icranın başlamasının manası, antikçağlardan beri varolan ateş’e, nur’a, ilahi ışığa olan kutsiyet bağlılığıdır. Cem-i Civat sonlandırılırken aslında Delil’in ışığı yanmaya devam eder. Fakat günümüzde, mekân ve zaman sorunsallığı içinde Delil’in ışığı, cem-i civatla birlikte sonlandırılır. Burada “delil’in sır olması, sır edilmesi” tanımı kullanılır.

“Delil’in sır olması”yla da (gaybi hali/nurunun dinlendirilmesi), maksat hasıl olduğundan zaman/zurvan mühürlenir. O andan itibaren cânlar, Vahdet-i mevcut (hakla halk olmak) olur. Ateş: Nur, ışık, aydınlıktır. Ateşin ocak’la olan yakın ilintisi, kutsiyet temelde vücut bulur. Zerdüşti akidesinde ateş, kutsal Kâbeyi temsil ederdi. Yani Zerdüşti öğretide sürekli yanan ateşin bulunduğu kutsal ateşgedeler (ocaklar), bir kible/kâbeydi. Bâtınî Alevilikte bu ateş ritüelinin hayat bulduğu en sembolik mekanlar, Cem-i Civatların yapıldığı ocaklar, ziyaret evleri ve açık hava, doğal ortamlardır.

Bu alanda bir başka ilginç olan husus; Dersim ocakları (Kürt Réya/Raa Heqi itikatı) içinde ve dahi Bektaşî ocaklarında da “Delil” ismi, sadece Berxécân Ocağı’nın banisine aittir. Berxécân dışında özellikle Dersim’de, hiçbir evliyaya bu türden bir isimsel unvan verilmemiştir. Hiçbir evliya, bu sembolle anılmamıştır. Hiçbir evliyanın mitik aktarımında bu kavrama yer verilmemiştir. Oysa Dersim Réya/Raa Haq itikatı derinlemesine incelendiği zaman, ocak evliyalarının misyon konumu, morfolojik açıdan adlarında kodlanarak sırr-ı hakikatle gizilleşen manalar, genel anlamda tam da buradaki ”Delil” tanımına uygundur. Yani Dersim evliyalarını, kendi adlarının yanı sıra, özellikle “delil” ismi, unvanıyla anmak, kardeş Ehli Heqi inancına büyük bir referans olacağı gibi, zaten süreğin en temel kavramları da bu eksende kozmozlaşmıştır. Delil’i tutuşturulmayan bir mekânda, Cem-i Civatın yapılması imkânsızdır. Onsuz cânlar, Cem-i Civat olamaz. Yine talipler topluluğu, bu yolda Delil-i Rébersiz yürüyemez!

Diğer yandan; Ehli Haq pistisinin (imam/inanç) başlangıç noktasında aynı soya bağlı olmaksızın, ayrıca tenasuh/kalıp değiştirme/don değiştirme yoluyla kutsanmış Seyyid aileleri oluş-

turulmuştur. Bunlar aynı zamanda Delil ve Halife/Xelif olarak da tanımlanırlar. Bu dahili aşamalar, soy'dan çok, yol kardeşliği üzerinden yürütülmüştür. Kakai/Kekéler hareketinin süreği, bu mihman üzeri görülmüştür. Orada soy değil, don değişimi/kalıp değişimi ile yol kardeşliği ön plandadır. Muhtemelen Dersim itikat süreğinde, geçmiş asırlarında da aynı süreç işlemiş ve belli evrelerden sonra bu gerçeklikten, belki de zorunlu olarak vazgeçilmiştir. Aslında konumuzun bu alanı oldukça önemli olup, derinlemesine araştırılması ve incelenmesi gerekmektedir!

Berxécân Ocağı'nın geçmişinde aynı yöntemin var olabileceğine dair bazı belirtiler söz konusudur. Ocağın Pirlik/Pirépiranlık ve Réberlik makamında oturan ailelerin çoğul adları, aynı zamanda Xelifan'dır. Pilvankan Aşireti içindeki Xelifan Ezbeti'ne mensup bu aileler, elbette ocağın mihenk taşıdırlar. Bu ailelerin rakamsal sayısı, oldukça kalabalık bir nüfusa tekabül ettiği düşünüldüğünde, bunların tümünün bir tek çekirdek Seyyidi ailesinden çoğaldığı mantıken düşünülemez! Demek ki burada da, tıpkı Ehli Heqılarda olduğu gibi bir süreç işlemiş olabilir! Yol ehli olan kandaş aileler zaman içinde, kendi aralarında birbirlerine el vererek, reza/rızalık temelinde Pirlik, Pirépiranlık ve Réberlik makamlarını böylece oluşturmuş olabilirler! Lakin bu türden bir taksimatın diğer Dersim İtikat Ocaklarının geçmişinde de varlığına işaret eden aynı emareler bulunmaktadır.

1950'lere kadar, Berxécân Ocağı'ndaki Réberler'e "Keké Reber" Pirépiran/Mürşid ailelerine ise "Delil-i Xelifan" denilirdi. Günümüzde bile, topluluk içinde özellikle yaşlı kadınlara sorulduğunda, "Pir é me Xelifan'ın/helifin!" derler. Zira bir bütün olarak geçmiş yıllarda Dersim Réya/Raa Haqı itikatında Réber'e, Keké Réber denirdi (Sevgen 2003: 177, 178, 179; Tankut, 1994: 484). Berxécân Ocağı'nın temelinde "delil ve halife"¹² unvanları, tarik-i yol'da oldukça belirgin bir nişaneye işaret etmektedir. Yine ne enterasandır ki; Dersim ocakları içinde, bu her iki unvan

¹² Halife ile ilgili olarak çalışmamızın ilerleyen ilgili bölümünde ayrıca yer verilmiştir. Ehli Haklar bağlamında, bu konular hakkında daha detaylı doneler sunumu için bkz. (Hamzeh'ee 2009: 234, 235, 285, 297, 300, 301; Edmonds, 1997a: 489, 501; yine Edmonds, 1997b: 502, 517).

(Delil ve Halife) bir tek Berxécân Ocağı’nda kendisine yaşam alanı bulmuştur. Aynı isimsel kavramlar, Ehli Haq inancında da döngüsel olarak günümüzde halen devam etmektedir. Bu mevzuda, görüşlerine başvurduğumuz Erdal Gezik; eskiden yaşlıların “Réber” yerine, “Delil” tanımıyla birlikte, “Keké Réber” unvanını da telaffuz ettiklerini hatırlatmaktadır. Bununla birlikte konuya farklı bir boyut getirip, beraberinde inancın içkin felsefik kapılarını da aralamaktadır. Gezik; ayrıca şunları belirtmektedir: “Keké Réber” denmesinin bir sebebi; Réberliğin, Melek Cebra-il’den kaldığı inancıdır. İlk Musahib; ahiret kardeşi, Cebrail idi. Bu yüzden Réberlere; “Bıra” veya “Keké” deniyordu.

Dersim’de Ocaxé Şıx Delili Berxécân’ın Tarihsel Kökleri

Berxécân Ocağı; evveliyatından beri Pilvankan Aşireti içinde, aşiret-ocak konseptiyle vücuda gelmiş, mevcut şecereleriyle bölgenin bilinen en kadim teolojik-sosyal örgütlenme formudur. Bu yönüyle ocak kültü, örgütlü toplumsal yaşamı işaret eden aynı zamanda eğitsel/yönetimsel işlevi olan bir bakıma komünal kurumdur. Berxécân Ocağı’nı, diğer Dersim ocaklarından ayıran en belirgin özellik, onun iç hiyerarşisine ilişkin döngüsel gelişimidir. Bu içsel yapı daha sonraları diğer bazı ocaklarda da uygulanagelmıştır. Ocağın tarihsel oluşumu içinde başta icracı konumunda bulunan Pirépiran/Mürşidi, Piri, Réberi ve ağırlıklı olarak talipler topluluğu, kendi içinde vücuda getirilmiş, kısmen bir kandaş klan örgütlenmesidir. Bu konuda, Pilvankan Aşireti’nin toplumsal hafızasında birçok veri bulunmaktadır. Bunlardan birisi, örneğin şudur:

Diwen ku/Derler ki; “Peşta vanan kulli Pilvank’ta ciran bune/
Önce bunlar, Pilvank Köyü’nde komşu imiş!”

Çaxta ku Şıx’e me hatiye gund/Ne zaman ki bizim Şıxımız köye gelmiş

Va gundiyan Şıx’ra bune Talıp/Bu köylüler Şıx’a talip olmuşlar.

Şıx buye réya bawe wan/Şıx bunların yol ataları/réberleri olmuş

Vaqıt hati ye, Şıx anda bu ye/Vakit gelmiş, Şıx sır/kaybolmuş

Bawık buye Réber/Bir büyük baba/ata (ezbet) Réber olmuş

Bawık buye Pir/Bir büyük baba/ata Pir olmuş

Bawık buye Murşid/Bir büyük baba/ata Mürşid/Pirépiran olmuş

Bawık buye Talıp/Bir büyük baba/ata Talıp olmuş

Wa ciranan bune hew du Girifi Naci/Bu komşular birbirleriyle iç içe geçmiş, Güruhu Naci (kurtuluşa erenler) olmuşlar.

Bütün ocak ve aşiretlerde bu türden ortak ata etrafında örgülenen sözlü mütalaalar elbette bulunmaktadır. Bu durum, Kürtlerin kendi aralarında yaşattıkları anlatıları kutsayarak, zaman içinde bunları, mitik örtülerle günümüze kadar taşımışlardır. Buna ek olarak, 1900'lerin başına kadar, Bexécân Ocağı'nın kadim geleneğini günümüze taşıyan özellikle Piranları Pirleri, Réberleri "Em ewladé Bexécânın, delilé çar bıranın/Biz Bexécân'ın evlatlarıyız, Dört kardeşin¹³ Réberi, çıracısıyız" derlerdi. Aslında Pilvankan Aşireti içinde bu türden Kurmanci özdeyişlerin geçmişteki izlerinin halen rusipi/yaşlılar arasında yaşatıldığı gözlemlenmektedir. Pilvankan yaşlıları bu içsel fonksiyonel yapılanmayı; "Em Ré ya xwdé da ve tır a çune! (Biz hak yolumuzda böyle yürümüşüz/gitmişiz!) Pir eqle me ye, Ré ber ji zımane meye! (Pir bizim aklımız, Ré ber de dilimizdir)" diye de özetlemektedirler.

Bexécân Ocağı'nın talipler topluluğu, sadece Pilvankan Aşireti içinde olmakla birlikte, şecerede adı zikredilen farklı aşiretlerden 1010 yılından günümüze intikal etmiş az sayıda da olsa, halen çekirdek aileler bulunmaktadır. Bu ailelerin mensup oldukları aşiretlerden bazıları şunlardır: Mılan/Milli, Borucân/Boriyan, Bozukan, Silicân, Ariyan, Çuhadaran, Ewdalan, Butıkan, Musalyan vs. Bu toplulukların tümü ocağın talipleri olmayıp, bazı

¹³ Dört kardeşten maksat, Pilvankan Aşireti içindeki *Xelifan, Silémaniyan, Piran ve Keşkexoran ezbetleri* kastedilmektedir. Otantik sözlü gelenekte, Pilvankan Aşireti'nin dört kandaş/kardeşten oluştuğuna inanılmaktadır. Fakat bunun tarihsel gerçeklikle hiçbir alakası yoktur.

çekirdek ailelerin sadece ocağın bağlıları arasında yer aldığı bilinmektedir. Zamansal döngü içinde farklı bölgelerde bazı talip-ler topluluğu da bu ocağa katılmıştır. Örneğin Zeynel Kasun'un, bize verdiği bilgiye göre, "Mazgirt" ilçesinin, Peri Karşıkonak Köyü'nde bulunan "Haydaran" kökenli ailelerin, asırlardan beri ocağa talip olduklarını belirtmektedir. Yine Hozat merkezli Şıx Hesanan (Abasan) aşireti içinde konumlanmış bazı çekirdek ailelerin, bilinmeyen tarihlerden beri Bexécân Ocağı'nın bağlıları arasında yer almışlardır (Yalçın, 2013b: 463).

Bexécân Ocağı'nın Piranlarına, Pirlerine ve Réberlerine bağlı olan bu aşiretler içindeki çekirdek aileler, muhtemelen Bexécân'la karşılaşmış ya da ondan birkaç kuşak sonrasında gelen çekirdek ailelerdir. Çünkü adı geçen aşiretlerin tümü, bir bütün olarak Bexécân Ocağı'na bağlı değillerdir. Bağlı olanlar da, günümüze değin bu ikrarlarını devam ettirmektedirler. Bu ar-kaik bağlıların geleneğinde, kendi atalarının "kalubela'dan beri Bexécân Ocağı'nın ikrarına bağlı oldukları" akti ve ortak bilgisi bulunmaktadır.

Aşağıda vereceğimiz örnek bir bawın tüm kuşaktan çocukları, Dersim dışındaki sınırları aşarak at sırtında, taliplerine gitmiş-lerdir. Bexécân Ocağı'nın talipler topluluğu, 11. yüzyıldan beri Trans Kafkasya (Azerbaycan, Ermenistan, Gürcistan, Türkme-nistan, Kırım, vs), Avrasya ülkelerinde bulunmaktaydı. 1671 yı-lında Pertek, Sağman Kadılığına verilen bir şikâyet dilekçesinde, Bexécân Ocağı'nın Pirleri ellerindeki şecerede yazılı olan cemaatlerin kendilerine bağlı olup hak, hakkullah verdiklerini dile getirmişlerdir. Şecerede adları zikredilen 43 Kürt cemaatinin coğrafik dağılımıyla birlikte, Bexécânların da hareket alanları oldukça geniş bir alanda kendisini göstermektedir¹⁴. Bu tarihler (1671) de bahsi geçen cemaatlerle, ocağın ilişkilerinin halen de-

¹⁴ 1973 yılında Sivas bölgesindeki taliplerine ilk defa giden Séy Mustafa Erol'dan talibi Piran ezbetinden Cemal Akın, kendi pirleri olduğuna dair bir delil ister. Séy Mustafa'da talibi Cemal Akın'a (1949), kendi soy şeceresini yazılı olarak verir. Bu vesileyle kendisini kanıtlayan Séy Mustafa, talibi tarafın-dan kabul görür. Bu durum, aynı zamanda Bexécân Ocağı Pirlerinin, uzun bir zaman talipleriyle ilişkilerinin gevşediğine işaret olarak da ele alınabilir. Cemal Akın'ın ailesi, ta 16. yy'da, Yavuz zamanında Sivas'a göç etmiştir.

vam ettiği anlaşılmaktadır (Yalgın, 2013b: 464).

Diğer yandan ocak pirleri, İran'ın kuzeybatısı (Doğu/Rojhilat Kürdistan) ve Hazar Denizi'nin güneyinde, yine Baba Yadiğâr'ın faaliyet alanı ve Sananneh-Dallahu (Goran/İran'daki Kürdistanı) kutsanan mekân-ı kabirinin yanı sıra, Doğu/Rojhilat Kürdistanı'ndaki (İran'ın kuzeybatısı) Serdeřt şehirindeki bulunan mekânı, kendilerine kâbe-i mekân seçmişlerdir. Şecerede ki aşiretlerle olan İran üzerindeki mobilasyon hareketlilik, Bexécân Ocağı'nın pirleri ni, Ehli Haq/Yarésani inançlı ocaklarla süreklilik arz eden ilişkilerini daha da canlı tutmuştur. Özellikle Kirmanşah merkezli Ocaxgah Yadiğâri/Yadiğaran Ocağı/Ocaxé Yadiğaran, Dersim merkezli Bexécân Ocağı'nın pirleriyle gizliden yürütülen sıkı ilişkilerinin varlığına işaret edilmektedir. Bir anlatıma göre; Bexécân Ocağı'na bağlı bu bölgedeki cemaatler, belli bir zamandan sonra ocak pirleri ni karşılıklı rızalılığıyla, Yadiğaran Ocağı'nın bağlıları olmuşlardır. Her iki ocak arasındaki karşılıklı gidiş gelişler bu süreçle birlikte, daha da hızlanarak gelişmiştir. Öyle anlaşıyor ki Bexécânlar, kendi çocuklarına Yadiğâr adını, bu kaynaktan alıp gelmişlerdir. Zira geçmişte ocak Pirleri ni kullandıkları ve günümüzde dahi Yadiğâr adının ana kaynağının Ehli Hak'larda kutsanan Baba Yadiğâr olduğu, dolaylı bilgilerle anlatılmaktadır (Yalgın, 2013b: 465).

Ocağın, Irak'ın kuzeyi (Güney/Bakur Kürdistan) ve Suriye'nin kuzeyi (Batı/Rojava Kürdistan) bölgelerinde hatırı sayılır Kürt aşiretlerinden bağlıları bulunmaktaydı. Ayrıca Suriye, Halep ve Hama kentinde yerleşik bulunun ortak yol ataları Ebul Vefai Kürdi'nin 16.- 17. yüzyıldaki bilinen mensuplarıyla (Çakar, 2005: 36), Bexécân Ocağı'nın pirépiranlarıyla birlikte Minayık/Zeynel Abidin Ocağı'nın pirleri, düzenli olarak buralara gidip gelmişlerdir. Ocak pirleri ni bu bölgelerle ilişkisi, 19. yüzyılın sonlarına kadar devam etmekteydi. Örneğin ocak pirleri ni olan Melle Weli çocuklarından bir grup (Dayé Elif Yeşil, 1880-1980) 1900'lü yılların başında Dersim'den, Amik ovasına göç edip, oradaki talipleri ni yanında bir müdet eylesmişlerdir. Buradan da Ocak pirleri ni tarafından Halep ve Hama'ya kadar gidiş gelişler yaşanmıştır. Bexécân Ocağı'nın Piranları/Mürşidleri, en son 1960'larda varolan bu ilişkileri sonlandırılmışlardır. Bunun

en büyük nedenlerinden biri, Berxécânların üzerinde hiç şüphesiz ki, 1938 soykırımının psikolojik etkileri vardır.

Örneğin ocağın 2. Derwêş Memed oğullarından olan Séy Yedigâr (1885-1932), en son olarak 1924 yılında bütün bu bölgelere gitmişti. Séy Yedigâr¹⁵ oğlu, Séy Aziz Doğan (1905-1973), en son 1960'lı yıllarda Kırım'a gitmiştir. Aylar sonra Dersim'e döndüğünde Séy Aziz, "Rus Ajani" suçlamasıyla gözaltına alınmış ve sorgulanmıştır. Berxécân Ocağı'nın bu ülkelerdeki talipler topluluğu arasında başta şecerede yazılan Şadiyan, Delikan, Müilkişi (Milki, Milan) Eşakuki (Şakaki, Şavak), Zirki, Silémanian, Gurbinyan/Guran Aşiretleri, sözlü hafızalarda bilinenler arasında yer almaktadır. Özellikle Kırım'ın¹⁶ Qaraçol bölgesinde ise Şadiyan Aşireti ve Pilvankan mensupları yerleşik yaşamaktaydılar. Bunlardan bazı aileler, eskiden beri orada yerleşikken, daha sonraları Osmanlı Kırım Savaşına (1853) müteakip yıllarda, Dersim'den esir alınıp, Trabzon üzerinden Kırım'a zorla savaşa yollanmış aşiret mensuplarıydı. Osmanlı adına savaşa yollanan Şadiyan ve Pilvankan mensubu bekâr gençler, daha önceleri orada yerleşik bulunan Şadiyan mensubu ailelerin yardımıyla, evlenerek burada yerleşip kalmışlardı.

Berxécân Ocağı'nın Pirépiranlarının at¹⁷ sırtında günlerce yol alarak, uzak diyarlarda yaşayan aşiretler bazındaki bağlılarını her yıl gidip görmeleri, onlar için vazgeçilmez bir görevdi. Bu yıllarda her gidiş aylarca, hatta yıllarca sürmekteydi. Köylerine

¹⁵ Berxécânlardaki Yedigâr adıyla, Ehli Haqlardaki Yedigâr adının arasındaki gizemli bağ için (6. bölüme Mitosların Şıx'ına bakınız).

¹⁶ Kırım: Karadeniz'in kuzeyinde ve Azak Denizi'nin batısında yer alan bir yarımadadır. Nisan 2014 tarihine kadar Ukrayna'ya bağlı, Kırım Özerk Cumhuriyeti'yle yönetilirdi. Halk oylamasıyla şu an Rusya'ya bağlanmış bulunmaktadır. Günümüzde yaklaşık 2 milyonluk bir nüfusa sahiptir. Kırım için; 1853/1856 yıllarında Rusya'ya karşı Osmanlı İmparatorluğu, Fransa, İngiltere ve İtalya müttefikliğinde savaşları yapıldı. Yapılan savaşlarda, müttefik birlikler tarafından bir tek Osmanlı büyük ekonomik darbeler aldı. Bu süreç Osmanlının sona doğru hızla inişe geçeceğinin de bir başlangıcı olacaktı.

¹⁷ Berxécânların tümü, istisnasız at besiciliği yapıp, iyi at binen ve cirit oynayan şahsiyetlerdi. Örneğin 1938 şehidi Séy İwram'ın, çok iyi bir at binicisi ve ciritçi olduğu halen bile anlatılmaktadır.

geri döndüklerinde Pirlar, heybelerinde bol hediyelerle gelmekteydiler. 1800'lerden önce tek atla gidip, birkaç atla geri döndükleri bile anlatılmaktadır. Örneğin, Ocak pirlerinin gittikleri Kırım'dan koyun kırklığı (makas), işlemeli bakır tepsi. İran'dan, Kirmanşah kehribar tespihi, sarı altın renkli kahve fincanları. Suriye'den renkli duvar halıları, bakır işlemeli tabaklar, kilimler ve heybeler getirmişlerdir. Bu hediyeler, özellikle 1980'lere kadar evlerde ceviz kaplamalı sandıklarda, naftalin kokulu bezler içinde saklanmakta ve bunlara kutsiyet atfedilmekteydi.

8-1-1973
Pazar-tesi 8 Ocak

Seyid mevali oğullarından ve torunları

- Seyid mevali oğlu Delioziz
- Delioziz oğulları Mustafa ve Ali Rıza
- Seyid İbrahim oğulları Yedigörmüş Hacı Mehmet Ali
- Seyid Kose oğulları Hüseyin, Hasan
- Seyid Mehmet oğulları Cemil Közim Hasan Hüseyin
- Seyid Kahraman oğulları Mustafa Hasan Hüseyin
- Seyid Kamber oğulları Hidir
- Seyid Hüseyin oğlu Kabil
- Seyid Hamdi oğulları Mustafa Hayran Hasan
- Seyid Hasan oğlu Değer Rıza
- Seyid Hüsrev oğulları Rıza Hidir Gürzel
- Seyid Hidir oğulları Mehmet ve Süleyman
- Seyid Gürzel oğulları Hüseyin Sükrü ve Rıza
- Seyid Rıza oğulları Hasan Hüseyin Tormalar Hüseyin Hidir Gürzel

Bu listeyi yazan Seyid mevali oğullarından Seyid Kahraman
ve Seyid Mehmet oğlu Seyid İsmail oğlu Hasan yazıp
tasdik ederek Hziz Akına Verilmiştir 8-1-1973

Yazan Seyid Kahraman oğlu Seyid Mustafa Erol

Seyid İsmail oğlu Seyid Hasan N.ö.

Musta Erol

Şıx Delil-i Bexécân Ocağı'nın Pirlarından Séy Mustafa Erol'un, Siyas'taki talibi Cemal Akın'a kendi el yazısıyla verdiği aile soyağacı, 1973.

Asıl önemlisi, Pilvankan Aşireti'nin tarihsel geleneğinde ve ocağa ait bir belgede yazıldığına göre; Şıx'la birlikte, Beledi Ekrad/Kürd yurdu olarak da bilinen Halep'in Amik¹⁸ ve Adıyaman'ın Keysun ovaları başta olmak üzere, Şıx'a bağlanan aşiretlerin bulundukları coğrafik alanlarda, şecerede de bahsedildiği üzere 7/1 pay, Dersim'e, Şıx'ın dergâhına, kervanlarla zahire/tahıl ürünleri getirilmiştir. Şecerenin analizlerinin yapıldığı çalışmalarımızda değinildiği üzere (Dersimin Gizemli Tarihi, seri çalışmalarımızın 1. Kitabı) Keysun, Hürmüz, Zerdüştlerin mülkü olup Şıx'ın şeceresinde, Şıx'a verilmiş bir yerleşkedir. Zahire kervanlarının geliş gidişleri için Selçuklu dönemine ait bir izin belgesinin¹⁹ bulunduğunu öğrendik. Zira, sözü edilen belgeyi görmediğimizden dolayı, bu konuda ihtiyatlı yaklaşmaktayız. Böylesi bir belgenin, Selçuklular dönemiyle birlikte, Osmanlı'nın erken dönemine rastlayan bir tarihe ait olabileceği de göz ardı edilmemelidir.

Lakin erken (10.-11.yy) dönemde Dersim'de, proto ocak örgütlenmesine, eldeki mevcut donelerle örnek verebileceğimiz tek adresin Bexécân Ocağı olabileceğini düşünmekteyiz. Daha sonraki asırlarda ve özellikle de son 2. yüzyılda, Bexécân Ocağı'nın bu iç yapısı, diğer bazı aşiret/ocak yapıları tarafından da örnek olarak alındığını ve kendi içlerinde bu sistemi uyguladıklarını düşünmekteyiz. Örneğin Hozat merkezli Derwêş Cemal Ocağı'nın müşidleri, kendi içinde paylanmıştı. Yine aşiret/ocak bileşkesinde Réya/Raa Heqi itikatında Sinemililer, Milan, İmam

¹⁸ Amik ovası; batıda Amanos dağları, doğuda ise Kürt dağı'nın güney tepeleri tarafından kuşatılmıştır. Buralar, ekime elverişli bereketli topraklardır. Afrin ve Karasu havzalarında gelen suların yanı sıra, Amik Gölü, bu ova topraklarını sulayarak geçmektedir.

¹⁹ Uzun çabalarımız sonucu belgeyi bir türlü göremediğimizi burada ifade edelim! Söz konusu belge, şu an Ankara'da Pilvankan Aşireti'ne mensup, tanınmış bir siyasetçidir. Bu konuyu, sadece bir bilgi notu olarak burada vermekle yetiniyoruz! Alanda derlediğimiz sözlü gelenekte "Pilvank Köyü'ndeki Şıx'ın dergâhına kervanlarla zahire/tahıl ürünlerinin geldiğini ve buradan çevre köylülere dağıtıldığı" bilgisi bulunmaktadır. Yine bazı aktarımlara göre; Bexécân'la birlikte bu tahıl ürünlerinin dergâha gelişi, Sağman Emirliğinin/Kralının bilgisi ve iziniyle gerçekleşmiştir. Konu hakkında daha detaylı bilgi, çalışmalarımızın ilerki sayfalarında ele alınmıştır.

Rıza/Hasan Xelife Ocağı, Şıx Hesanan Aşiretleri, zaman içinde aynı süreği devam ettirmişlerdir. Yani ocak pirleri, réberleri yine ocak içindeki yaşlı kandaş pirlere mürşid ikrarıyla bağlı olmuşlardır.

Ailemizin de Pirépiranı olan Séy Gozel Doğan'la (1932-2003), 1994 yılında yaptığımız özel görüşmemizde kameramızın objektifine şu özdeyişiyle kaydedilmiştir: “Em Pirépiranın, ewlade Kerbelanın, Réya/Raa Heqi da, dema Civaté Celanın. Turabé talıvanın, Ruhé Xwudanin (Biz Pirlerin Piriyiz/Mürşidiyiz. Kerbelanın ewlatlarıyız. Hak yolunda Kırklar ceminin demiyiz. Taliplerin ayağının altındaki tozu topragız. Hakkın ruhu/cemaliyiz!)”.

Berxécân Ocağı'nın iç hizmetlerini yürüten makamlarda oturan ailelerin konumlarını, daha iyi anlatabilmek için özlü bir çizelgeyle ele almamız gerekmektedir. Bilinen tarih itibarıyla 1671 yılını baz alarak konuyu biraz daha açalım. 1671 yılında Pilvankan Aşireti'nin mensupları “Şeyh Mecnun, Şeyh Ali, Şeyh Kemal, Şeyh Hasan”ın günümüzdeki aileleri/evlatları Berxécân Ocağı'nın Pirleri, Pirépiran/Mürşidleri ve Réberleridirler. Berxécân Ocağı'nın mevcut Réberleri arasında, bu kardeş aileler dışında bazı Silémaniyan ve Piran Ezbeti mensubu olan aileler de hizmet yürütmektedirler.

Örneğin Berxécân Ocağı'nın Pirépiran/Mürşidi, kadim geleceğe ve bilinen yaygın kanıya göre 1671 yılında yaşayan dört kardeşin en küçüğü olan Şıx Hesen'e verilmiştir.²⁰ Aslında aile içi bu yapısal düzenleme, Kürt aşiretleri içinde de aynen uygulanmakta olup, örneğin baba evinin, küçük çocuğa (kardeşe) kaldığı bilinmektedir. Şıx Hesen'den günümüze gelen neseb/soy kuşakları, Berxécân Ocağı'nın Pirleri ve Pirépiranlarıdır. Berxécân Ocağı'nın Pirépiran/Mürşid koluna ait bu ailenin örnek soy şeceresi aynen aşağıdaki gibidir. Soy ağacı²¹, 2. Derwêş Memed oğlu

²⁰ Örneğin; özel görüşmelerimizde Erdal Gezik de, ocak içi örgütlenmede en üst mertebenin küçük kardeşe verildiğine, diğer bazı ocaklarda da rastlandığına işaret etmektedir.

²¹ Ebu'l Vefâ-i Kürdi'nin, Şıx Dilo Belincân'ın ve ocağın neseb silsilesiyle alakalı bir listeyi, ocak pirllerinden olan Hüseyin Erdoğan'dan (1935) alarak, Veli Saltık (Saltık, 2009: 153-155) ilgili çalışmasında yayınlamıştır. Burada verilen

Séy Mustafa'dan (1882-1937), oğlu Séy Gozel Doğan'a (1932-2003), ondan da oğlu Séy Ahmed Doğan'a (1968) intikal etmiştir (Parantez içindeki t.doğ.: Tahmini doğumdur). Bu hesaba göre Şeyh Hasan 1671'de yaşıyordu, tahminen 40 yaşlarındaydı (t. doğ. 1630).

Şeyh Zeyd (tahmini doğumu 1650)

Şeyh Ali (t.doğ. 1675)

Şeyh Yadgâr (t.doğ. 1695)

Seyyid Hamis (t.doğ. 1720)²²

Seyyid Kemal (t.doğ. 1740)

Seyyid Yadgâr (t.doğ. 1765)

Seyyid Derwêş Pir Memed (t.doğ. 1790)

Seyyid BaaYadgâr (t.doğ. 1815)

Seyyid Derwêş (2.) Pir Memed (t.doğ. 1840)

Seyit Sey Mustafa (1882-1937)

Séy Gozel Doğan (1932-2003)

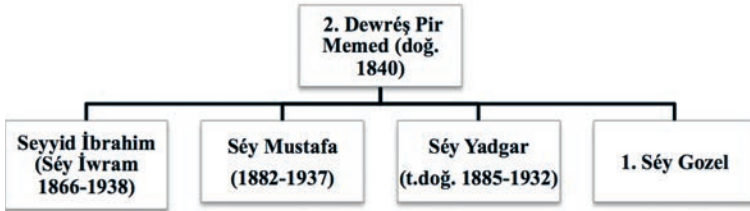
Séy Ahmed Doğan (doğ.1968)

bilgilerin yanlış oluşu bir yana, bu yanlışın üzerinde mamafih doğru bir analiz değerlendirmesinin yapılamayacağı bilinmelidir.

²² Öte yandan Seyyid Hamus(ş) adına, Réya/Raa Heqi itikadı halkasında yer alan Ebu'l-Vefâ süreğine bağlı ocakların soy/yol silsilelerinde göze çarpmaktadır. Menakıbnamesine göre; Ebu'l-Vefâ'ya gönderilen 7 evlattan birisi Hamis/Hamus'dur (Gümüšoğlu, 2006: 53, 54). Burada üzerinde durulması gereken bir diğer nokta, sözü edilen bu 7 evladın ve dolayısıyla Hamis'in konumu, tenasuh inancıyla bağlantılı olup, itikat süreğinin günümüzde unutilan en temel felsefik yapısına işaret etmektedir. Görüldüğü gibi, Şıx Delil-i Berxêcân Ocağı'nın pirlерinden birisinin adı Hamis'dir. Yine, Mineyik'deki, Zeynel Abidin/Ebu'l Vefâ Ocağı'nın (Birdoğan, 1992: 205), Ayrıca Axucân ve Üryan Xızır ve Dede Karkini Ocağı'nın soy şeceresinde Hamis adına rastlanmaktadır (Güler, 2013: 83; Gülten, 2010: 100; Yalçın-Yılmaz, 2002).

2. Derwêş Memed oğlu, Séy Mustafa'nın (1882-1937) beş oğlundan dördü: Önden sırasıyla: Baqıl (1930-1966), Gozel (1932-2003), Şükri (1921-1985), Cibraîl (1916-1994).

1630'dan başlayarak 330 yılda, 13 nesille günümüze kadar gelen bu ailenin bireyleri, Berxécân Ocağı'nın büyük pirleri/serçeşmesidir. Bu soy şeceresi gibi toplamda 4 ayrı aile bulunmaktadır. Bunlar 2. Derwêş Pir Memed'in (1840) dört oğlundan gelen torunlarıdır... Oğulların en büyüğü, 1938'de katledilerek şehit edilen Seyyid İbrahim (Séy İwram 1866-1938), Séy Mustafa (1882-1937), Yadgâr (t.d. 1885-1932) ve 1. Séy Gozel'dirler. Bu kardeşler ve bunların çocukları geçmişten günümüze kadar, Berxécân Ocağı'nın büyük Pirleri "Pir é mezın/Dede yé mezin/

Büyük Pir, Büyük dede” olarak hep anılmıştır²³. Derwêş Memed ailesine; Pir é mezın tanımı dışında, Piran-ı Tariqat, Mürşidan-ı Ré/Tarikatın piri/önderi, Yolun Réberi/mürşidi sıfatları da verilmiştir. Bu ailenin günümüzdeki torunları, bu süreği devam ettirmeye çalışmaktadırlar. Berxécân Ocağı’nın Pirleri ve Piré-piranları işte bu büyük aileden müteşekkildir (Yalgın, 2013b: 467-469).

Pilvankan Aşireti’nin tüm ezbetlerine mensup aileler, kalubeladan beri istisnasız bu ailenin taliplik ahti içindedirler. Bunlarla birlikte yine aynı soy süreği içinde, Pir ve Réber aileleri bulunmaktadır. Bu Pir ve Réberlerin başı, Derwêş Pir Memed ve evlatlarına bağlıdır. Berxécân Ocağı’nın tartışılmaz Piran Mürşidleri, Derwêş Memed ailesidir. Bu aile, Pilvankan Aşireti içinde Xelifan/halife Ezbeti’ne mensup, ilk çekirdek aileye tekabül etmektedir. Diğer Pirler, yine aynı ezbet ve haneye mensupturlar. Bunlar içinde Réber aileleri de bulunmaktadır. Fakat diğer ocaklarda pek olmayan, Berxécân Ocağı’na özgü bir gerçek daha vardır ki, Berxécân Ocağı’nın içinde Xelifan Ezbeti’ne mensup olmayan, örneğin Silémaniyan ve Piran ezbetleri içinde de bazı Réber aileleri bulunmaktadır.

Bu aileler, sonradan görevlendirilen (Dikme/tikme)²⁴ aileler değiller. Ahir zamanda ocağın vücuda getirilişiyle birlikte, bu süreğin böyle yürüdüğü genel keskin bir kanıdır. Hem söz konusu bu Réber ailelerin, Pirlik ve Piranlık/Mürşidlik makamında bulunan Xelifan Ezbeti içinde dahi talipler topluluğu bulunmak-

²³ Buradaki Dede tanımı, 1947 sürgün dönüşünden sonra eskiden beri kullanılan Pir kavramı yerine ikame edilmiştir. Öncesinde ise sadece Pir//Piro’dur.

²⁴ Ocak süreğinde, Tikme tabiri, Pirin ulaşamadığı, gidemediği talipler topluluğu içinde yol ehli olan birini, taliplerin rızalığıyla kendi yerine vekil tutmasıdır. Fakat Berxécân Ocağı’nın bağlıları olan talipleri zaten Pertek köylerinde ve iç içe birlikte yaşamaktadırlar. Ocağın Piri, Réberi, Pirépiranı ve talibi aynı yaşam alanlarını birlikte paylaşmaktadırlar. Diğer yandan, Dersim dışına taşan ocak taliplerini yine bizzat Dersim’deki ocak Pirleri/Piranları ve Réberleri at sırtında gidip görmüşlerdir. Bu gidişler, geçmiş zamanlarda Kafkasya ülkelerine kadar bile olmuştur. Bu da gösteriyorki, oralarda bile bir “Tikme” makam oluşturulmamıştır. Denebilirki, Berxécân Ocağı’nda “Tikme” tabiri, hiç kullanılmamış bir kavram olup, eylemsel olarak başvurulmamış bir yöntemdir. Kaldıkı Dersim İtikat Ocaklarında bu yöneme, pek de teveccüh edilmemiştir.

tadır. Xelifan Ezbeti içinde ocak Pirépiranları, Pirleri; kendileri dışındaki bu Réber ailelerin daha sonraları, ocak içindeki ruhani niteliklerinden dolayı, kendilerine Réberlik makamının verildiğini kısmen ima etmektedirler. Bu söyleme karşın; bunun böyle olmadığını, bu sürecin Bexécân'la birlikte başladığını belirten söz konusu bu Réber ailelerin ocak içindeki köklü konumları göz önünde tutulduğunda, Réber ailelerin iddialarının daha da inandırıcı olduğu anlaşılmaktadır. Yeri gelmişken, ocak içindeki bu Réber ailelerinden kısaca söz etmekte fayda vardır.

Örneğin Silémanian Ezbeti içinde (Mala Mistiké Hewé)²⁵ Séy Mewali'nin (t.doğ.1840) adı, halen bile talipler topluluğu tarafından sıkca anılmaktadır. Séy Mewali ailesi tarihsel geçmişinden günümüze dek, Silémanian Ezbeti dışında Xelifan, Piran ve Keşkexuran ezbetleri içinde hatırı sayılır talipler topluluğu bulunmaktadır. Ayrıca Boriyan/Boran Aşireti içinde de yine talip-ler topluluğu mevcuttur. Yüzyılın başında, süreğin temsilcisi Séy Mustafa (1864-1947) oğullarından Séy Xıdır (1922-1993) ve kardeşi Séy Rıza (1930-1948), bu görevi yerine getirmişlerdir. Örneğin aile içinde özellikle Séy Xıdır Çetintaş, bağlama çalıp ayet/kılam seslendirir ve doğaçlama gülbang verirdi. İpe bakar ve düşük yapan kadınlarda tava/tewa çıkarırdı (Yalgın, 2014b: 12, 13).

Ailenin son temsilcisi Rıza oğlu Yusuf Çetintaş (1957) günümüzde kendisini yetiştirmiş, anadili olan Kurmancinin yanı sıra, Kırmanci ve Türkçeyi iyi kullanan, ılık sesiyle Kurmanci kılamlar okuyan bie Réberdir. Ayrıca yol/erkân üzeri modern bilgi sahibi olup, aşiretin ve ocağın tarihsel köklerine ilişkin geniş bir

²⁵ Ailenin Kurmanci dilindeki geleneksel adı, mala Mistiké Hewé'dir. Hewé, Séy Mustafa'nın halası olup, Mewali'nin kız kardeşidir. Mewali'nin hakka yürümesiyle birlikte yeğen Mustafa'ya sahip çıktığı için, daha sonraları halk arasında Séy Mustafa, **Mistiké Hewé** olarak anılmıştır. Bununla paralel olarak, kardeş Mevali'nin hakka yürümesinden sonra, taliplerini görmeye Hewé ana, bizatihi gitmiştir. Ailelerin Ana, Nene, Abla ya da Hala adıyla anılmak, tarihsel geçmiş içinde bir bütün olarak Kürt aile yapısında vardır (Nitikin, 1991: 45). Bu olgu, Kürt aile yaşamında varolan antik tarihten gelen ve kendisini yaşatan rasyonel bir gerçekliktir. Bu olgu bir bakıma, Réya/Raa Heqi itikatında Ataerkil süreğine, ana üzerinden yollanan bir mesajdır.

malumata sahiptir. Séy Mewali ailesi, Silémaniyan Ezbeti içinde Pilvankan Aşireti'nin ve Bexécân Ocağı'nın evveliyatından beri gelen en kadim çekirdek ailelerdendir. Bu ailenin hakka göçmüş büyüklerinden, aileye kalan sözlü mirasın temelini, Séy Yusuf Çetintaş, kısaca şöyle dillendirmektedir: “Atamız Bexécân, Silémaniyan Ezbeti içinden gelen, bizim de mensubu olduğumuz Seyyid ailesindendir. Şeceremiz, Zeyid üzerinden, Zeynel Abidin'e bağlıdır. Vaxtaki şıxımız, axir'e intikal etmeden önce kendi yerine, şu an Helifan Ezbeti'nden olan, kardeşlerimizden birine el vermiş, yol erkân üzerine eğitmiş ve onu kendi yerine Halef, başımıza/ocağımıza da Pir ilan etmiştir. Bu rızalık temelinde vukuu bulan makam sıralamasında, bizim ailemize de Réberlik makamı layık görülmüştür. Bizim ailemizle birlikte, Piran Ezbeti içinde Şu an Pilvank Köyü'nde ikamet eden Mala Silémani Sırma dediğimiz Katurmanlara da Réberlik makamları verilmiştir. Çünkü evvel zamandan günümüze kadar, Silémaniyan Ezbeti dışında diğer üç ezbetten de en eski ve kalabalık aileler, bizim Réberlik ikrarımızdadırlar. Bu durum, bazen iç tartışmalara neden olmuşsa da, geçmişten günümüze kadar tüm sorunlarımız hep rızalık yoluyla çözülmüştür” (Alan notları, Pertek/Çemişgezek 2012, 2013).

Diğer yandan Mewali adı, Bexécânların onomastiğinde sıklıkla kullanılan bir isimdir. Mewali adı, Araplar tarafından Arap olamayan halklara verdikleri bir isim olmakla birlikte, sürekliliğinde “Mevla”nın bir çoğulu olup, Derwêşlik aşamasına ermiş zat-ı kâmillere de denir. Ocağın geleneksel terminolojisinde, ruhani makamlarda oturan Mewali isimli şahsiyetlerin, bu isimleri bazen de takma/mahlas olup, İran, Irak ve Suriye (Arap) bölgelerine yaptıkları ziyaretlerde, oralardaki kutsal mekânlarda aylarca kalmaları sonucunda, oradaki seyyitler/türbedarlar tarafından kendilerine verilen bir isimdir. Mewali adı, ayrıca Dersim ocakları sisteminde, özellikle makamlarda bulunan birçok şahsiyetin kullandığı isim olarak da karşımıza çıkmaktadır. Bu noktadan hareket ederek, yeri gelmişken, konunun muhtevasının daha iyi anlaşılması açısından Réber ailelerinin talipler topluluğundan bir çizelge verelim. Mala Hewé ailesinin Réberlik yaptığı talipler topluluğuna mensup olan ailelerin dökümünü, örnek olması ba-

bında kısaca özetleyelim:

Berxécân Ocağı'nın Réberlik Makamında Bulunan Silémanian Ezbeti'nden Mala Hewé Ailesi ve Ezbetlere göre Talipler topluluğunun dağılımı: Ailenin Réberlik makamında bulunan soy silsilesi şöyle gelmektedir: Séy Mewali (td.1840) oğlu Mustafa (1864-1947), Mustafa'nın oğullarından Séy Xıdır Çetintaş (1922-1993), Séy Rıza Çetintaş (1930-1948) ve üçüncü oğlu olan Séy Hasan Çetintaş (1935-1952). Bu kardeşler, yaşadıkları dönem itibariyle Réberlik makamında oturmuş ve süreği takip etmişlerdir. Şu an Réberlik makamında Rıza oğlu; Séy Yusuf Çetintaş (1957) bulunmaktadır. Ona bağlı olan talipler topluluğu şu ailelerden oluşmaktadır:

Ezbeté Piran (Piran Ezbeti)

Mala Budalan (Mıstı Budalé) günümüzdeki bütün Bulut ailesi, Yamaçoba (Erindek) Köyü. Mala Zerdikan (Xıdı Paşa²⁶, Hesi Zerdé²⁷ günümüzdeki Turabi ve yakın aile çevresi, Beydamı ve (Ağzunik) Kayabağı köylüleri.

Ezbeté Xelifan (Halife Ezbeti)

Mala Cemi Balé ; Dursun Akın ve yakın aile çevresi Dere nahiyesi. Mala Sılı Rısrı; İlgünler: Yeniköy, Sürgüç, Gülbarın Köyleri ve Pertek ilçe merkezi. Enginler: Mehmet ve Sabri Engin, Dere

²⁶ Xıdı Paşa; 1938 sürgünüydü. Pilvankan toplu kıyımından yaralı olarak kaçıp kurtulan Sıléman (Köse) Ağa'yı evinde sakladığı için, suçlu bulunmuş ve sürgün edilmişti. Sürgün zamanlarında Hacı Bektaş Veli Dergâhı'yla, Piran ezbeti içinde ilk ilişkiye geçenlerden ve sürgün sonrası sakal bırakıp zimnen de olsa, Réberlik davası gütmüştür. Xıdı Paşa'nın günümüzdeki oğlu olan Turabi Üzgün, halen Çetintaş ailesinin Réberlik bağlıları arasındadır.

²⁷ Hesi Zerdé, Pilvank Köyü'ndeki Piri Sévdim'in eski orijinal mekânını, 1970'lerde yıkıp yerine sözde yeni modern bir bina yapmış ve dolayısıyla da, Berxécân Ocağı'ndan kopup, Seyyid Seyfeddin Ocağı'na Pirlık yapıştır. Son yıllarında, ruhi bunalımlar geçirerek hakka yürümüştür. Ayrıca çalışmamızın ileriki safhalarında Kasım Özer, ailesi ve Seyyid Seyfeddin Ocağı ile alakalı olarak detaylı malumatlar verilecektir.

nahiyesi. Çetinkayalar: Zeynel Çetikaya ve yakın ailesi, Elmaka-
şı Köyü. Saykiler: Hüseyin Soylu ve yakın aile çevresi.

Ezbeté Keşkexoran (Keşkexuran Ezbeti)

Mala Cıvraşan: Xıdır, Mirali, Kekil Palabıyık ve yakın aile çevresi, Ulupınar ve Taptik Köyleri. Xıdır Güzel ve yakınları çevresi, Elazığ. Ökdemirler: İbrahim, Mazlum Ökdemir ve yakın aile çevresi, Havsik (Böğürtlen) Köyü ve Dersim. Keşkekler: Rıza, Süleyman Keşkek ve yakın aile çevresi, Ulupınar Köyü. Hazırlar: Menteş, Ağa Hazır ve yakın aile çevresi, Ulupınar Köyü. Maktavlar: Alışan, Bıra, Zeynel (Mala Belekan) Çalıözü (Vasgirt) Köyü. Ermişler: Zeynel, Ali, Niyazi Ermiş ve yakın aile çevresi, Çalıözü (Vasgirt) Köyü. Mala Memi Keké: Xıdı Naré ve yakın aile çevresi, Çalıözü (Vasgirt) Köyü. Mala Zeyni İwi Mamé: Zeynel, Hüseyin Könik ve yakın aile çevresi, Çalıözü (Vasgirt) Köyü. Mala Memi Hemzé: Hasan, Veli, Mehmet, Kenan Onay ve yakın aile çevresi, Yeniköy, Sürgüç Köyü.

Boriyan/Buran/Boran Aşireti²⁸

Fırıncı Süleyman Çelik ve yakın aile çevresi, Hozat ilçesi. Ali Balık ve yakın aile çevresi, Hozat ilçesi. Bego Erdoğan ve yakın aile çevresi, Çemişgezek ilçesi, Tatar mezresi. Laço Memed ve yakın aile çevresi, Elazığ Yıldızbağları mahallesi. Veysel Buruç ve yakın aile çevresi, Çemişgezek ilçesi. Mazlum Doğan ve yakın aile çevresi, İstanbul, Güngören. Ali Çelik ve yakın aile çevresi, Dersim Deşt Köyü Müslüm Er ve yakın aile çevresi, Elazığ, Yıldızbağları mahallesi.

²⁸ Şıx'ın şeceresinde cemaat u Boran olarak kaydedilen ve Şıx'la birlikte ocağın bağlıları arasında yer alan Boriyan/Boran Aşireti'nin çekirdek aileleri, günümüzde de yine Bexécân Ocağı'nın ikrarında kalmayı sürdürmüşlerdir. Boriyan Aşireti sadece Mala Hewé/Çetintaşların Réberliğinde olmayıp, diğer iki ezbetin, Xelifan ve Piran ezbetleri içinde oluşturulan Réberlik makamlarının da bağlıları arasındadırlar.

Séy Xıdır Çetintaş (1922-1993) Séy Yusuf Çetintaş (1957)

Berxécân Ocağı bünyesinde, Silémanian Ezbeti içinde Réberlik görevini yürüten mala Hewé/Çetintaş ailesinin talipler topluluğunu gösteren yukarıdaki bu liste, sadece kısa ve özlü bir örnekten ibarettir. Yukarıda gösterildiği gibi, bu ailelerin günümüzdeki hane/nüfus sayısı oldukça kalabalık bir yekûne tekabül etmektedir. Bu alanı, sadece bir aile üzerinden enaz sonuçla anlaşılır hale getirelim. Örneğin Piran Ezbeti mensubu olan Erindek (Yamaçoba) Köyü'nde ikamet eden Mala Budalan/Bıdalan ailesi, Mustafa Bulut (1897-1998) oğulları; Hasan, Hüseyin (d.1940), Zeynel ve Ali Bulut ailelerinin günümüzdeki toplam nüfusu yaklaşık 90'dır. Bu da göstermektedir ki, Berxécân Ocağı içinde tesis edilen Réberlik ocakları, geçmişten günümüze kadar hatırı sayılır bir kalabalık nüfusa yol/sürek önderliği yapagelmışlerdir.

Berxécân Ocağı'nın Réberlerinden olan, Piran Ezbeti içinde en popüler isimlerin başında gelen, halen Pilvank Köyü'nde ikamet eden Hüseyin Katurman'dır (d.1932). Katurman'ın büyük dedesi olan Sılémani Sırma'dır (Süleymanoğlu Sırma). Séy Hüseyin Katurman'ın atalarından derlediği ve bize verdiği soyağacı, 1600'lü yıllara kadar şöyle yürümektedir. Pirali²⁹,

²⁹ Bir görüşe göre Pirali'nin türbesi, şimdiki coğrafi yapısıyla Pertek ilçesinde 1965-75 yılları arasında inşası tamamlanan, Keban Barajı'nın altında kalan Til Köyü'nde medfun olduğu anlatılmaktadır. 1960'lara kadar söz konusu bir ziyaret olarak kutsanan Pirali'nin türbesine, Berxécân Ocağı'nın taliplerinden başka aileler de, kendi ataları bilip, sahip çıkmaktaydılar. Şu an itibarıyla türbe, baraj suları altında kalmış olup, geçmişte bağlılarının bu türbeyi ziyaret ettikleri, mumlar yakıp, lokmalar dağıttıkları anlatılmaktadır bkz. (Yalgın, "Süryanilerin

Zeynel, Ali, İbrahim, Cemal, Hasan, Sırma, Süleyman, İsmail, İbrahim, Süleyman, Hüseyin Katurman. Silémani Sırma hakkında anlatılan birçok doğaüstü menkıbe bulunmaktadır. Kendisi bir insan-i kâmil mertebesinde olup, yaşadığı dönemde geleneğin en güçlü temsilcilerindendi. Bu ailenin Pilvankan Aşireti içinde, Piran Ezbeti dışında diğer üç ezbetten de talipler topluluğu bulunmaktadır. Ayrıca Berxécân Ocağı'nın bağlıları olan Musaliyan, Boriyan, Butikan ve Mılan Aşiretleri içindeki çekirdek ailelere de Réber olarak gitmektedirler. Bu aşiretler, geçmiş asırlardan beri Berxécân Ocağı'nın bağlıları arasında yer almıştır (Yalgın, 2013b: 471).

Séy Hüseyin Katurman (1932) Séy Hüseyin Erdoğan (1935)

Yine yaşlı kaynak kişilerin verdiği bilgilere göre; Piran Ezbeti içinde Séy Evaz (Abbas) Çalpucu (t. doğ. 1860)³⁰ ve Mala Gediye, Berxécân Ocağı'nın Réberleriydiler. Zamanla Pirlik/Piranlık ocağı olan Berxécân Ocağı içindeki bu Réberlik makamları, özgün “Réber ocağı”na, daha sonraları ise müstakil “Pirlik ocağı”na dönüştürülmüştür. Özellikle 1900’lerin başlarında Xelifan-Piran Ezbeti arasında vuku bulan bazı yerel tartışmaların getirdiği ayrılık vakaaları yaşanmıştır. Alandaki, anlatımlar muhtelif ol-

Harput Serüvenleri” *Semah* Dergisi, Mayıs/Haziran, 2015, Sayı. 22, s. 31-34).

³⁰ Séy Evaz ailesinden bazıları, kendilerinin Berxécân Ocağı'nın Réberlerinden olmadığını ayrıca beyan ederler. Séy Evaz ile ilgili daha geniş bilgi için onun gelini (Pertek/Koçpınar Köyü merkezli Hasan Halife (İmam Rıza) Ocağı pirlere Şah İsmail'in torunu) Zülfüzar Çalpucu ile yaptığımız bu söyleşiye ayrıca bkz. (“Yalgın, *Pilvenkilerin 45 Yıllık Geline Anlatıyor*” *Zülfüzar Çalpucu ile Söyleşi*).

makla birlikte, bu yönlü bazı verilerin ortak hafızada kayıtlarının olduğu anlaşılmaktadır. Hasılı, Hacı Bektaş-ı Veli Dergâhı'nın yazılı icazetnameleriyle, Sivas'ın Koçhisar ilçesinin Yalıncağ Köyü'nde ikamet eden Axucanlı Séy Aziz'in (t. doğ. 1870-1935) ve Hacı Mustafa Ağa'nın da sözlü tazyikleri, Berxécân Ocağı'nda bir bölünmenin yaşanmasında etkili olduğu anlatılmaktadır. Buna karşın bazı kaynak kişiler; Séy Aziz'in³¹, bu tartışmaların dışında kaldığını beyan etmektedirler! Nitekim içsel tartışmalar, Dersim dışına Hacı Bektaş-ı Veli Dergâhı'na kadar uzanmıştır. Böylece; Dergâhın yazılı icazetnameleriyle, Berxécân Ocağı'ndan kopmalar yaşanmıştır. Berxécân Ocağı'nın Pirleri ve yaşlıları yaşanan dahili tenakuzda, Hacı Bektaş-ı Veli Dergâhı'nın da payının olduğunu, dile getirmektedirler. İleriki sayfalarda, konu hakkında daha detaylı bilgi verilecektir.

Buna göre Séy Evaz başta olmak üzere, Mala Gediyan ve Piran Ezbeti içinde bazı ileri gelenleri, son yıllarda ise örneğin Kasım Özer (1915-2001), 1950'lerden sonra Berxécân Ocağı'ndan ayrı, bir ocak; Seyyid Seyfeddin Ocağı'nı tesis etmişlerdir. Buna göre bazı Piranlı ailelerden Pirlik ve Réberlik makamları oluşturup, bu genç ocağa, bazı Piranlı ailelerden talipler bağlamışlardır. Piran Ezbeti'nin büyük bir çoğunluğu ise, yine kadim ocakları olan Berxécân Ocağı'nın ikrarında kalmayı devam ettirmişlerdir. Söz konusu ocağa, Mürşid olarak bazı sözlü kaynaklara göre Axu-

³¹ Séy Aziz; Koçgiri isyanında aktif rol almış, bölgedeki talip toplulukları arasında faaliyette bulunmuştur. Sivas Sıkıyönetim Mahkemesi tarafından 400 Koçgirili yargılanmıştı. Bunlar içinde Séy Aziz de bulunmaktaydı. Séy Aziz'in idamla yargılanmasına giden süreçte ise, Ginyan Aşireti'nin reislerinden olan Murat Paşa'nın rolü olduğu bilinmektedir. Celallı bölgesinde örgütsel faaliyette bulunan Séy Aziz, Zalim Çavuş ve kardeşi Hasan; Murat Paşa tarafından görüşmeye çağırılır ve silahlı adamları tarafından tutuklanarak Merkez Ordu Komutanlığına teslim edilir. Yargılamalar sonucunda Zalim Çavuş ve kardeşi Hasan idam edilirken, Séy Aziz'in; Dersim ve Koçgiri Kürt aşiretleri üzerinde olan ruhani etkisini hesaba katan yetkililer, onun idamından vazgeçerler (Koçgiri Halk Hareketi, 1992: 82, 94, 95, 96, 103; Dersimi, 1992b: 155, 160). Koçgiri bağlamında Séy Aziz hakkında bazı fragmanlar için ayrıca bkz. Bahri Yüceşen (Alişanoğlu) (2015) *Koçgirinin Tarihi Yolculuğu*, Doz Yay., İstanbul.

cân ocağı, bazı kaynak ve icazetnamelerle direkt Hacı Bektaş-ı Veli Dergâhı gösterilmektedir (Yalgın, 2013b: 472).

Berxécân Ocağı’ndan ayrılıp, Réber ocaklarını Pirlik Ocağı’na çevirenler; ayrıca Piri Sevdin adına kendilerine ait bir şecerenin varlığından da söz edilmektedir. Şecerenin; Pertek Dere nahiyesine bağlı Halilpınar (Kevirkan) Köyü’nde Seydiguri’nin evinde muhafaza edildiği, fakat bunun 1938 soykırımına ön gelen bir zamanda, şikâyetler üzerine bölgedeki komutanın aldığını, tekrar geri vermediğini farklı versiyonlarla anlatmaktadırlar. Diğer yandan söz konusu kaybolan bu belgenin içeriği hakkında, alanda en küçük bir ipucu/bilgi dahi -ilginçtir ama- bulunmamaktadır. Buna karşın, söz konusu belgenin, “Şıx Dilo Berxécân’ın şeceresi üzerinden yenilenerek ve Séy Evaz/Abbas Çalpucu (t.doğ. 1860) adına düzenlenmiş bir şecere olduğu” bilgisi de bulunmaktadır. Konuyla ilgili olarak bir diğer veri ise, söz konusu bu yazılı belgenin bir şecere değil, Hacı Bektaş-ı Veli Dergâhı’nda mühürlenerek verilen bir icazetname olduğu da dillendirilmektedir. Ayrıca bu belgede, bazı kaynaklara göre; “savaş olursa bu aileler askerlikten muaftırlar. Ancak bu aileler özel olarak askeri birlikler kurup, kendi istekleriyle, istedikleri cephede savaşabilirler!” ibaresi yer almaktadır. Eğer bu tanım doğruysa, söz konusu belgenin Bektaşî Dergâhı tarafından verildiği sanılabilir! Zira 1. Dünya savaşında Bektaşîler tarafından Ruslara karşı oluşturulan özel “Mücahidin alayları” bilinmektedir. Bu bağlamda söz konusu belgenin, Dersim ocakları-aşiretleri içinde de, Bektaşîlerin “Mücahidin alayları”na asker devşirme maksatlı bir girişim olabileceği düşünülebilir!

Bu konuyla müteallik olarak bizim kanaatimiz de bu yöndedir. Yani Berxécân’ın şahsında Delikan ve Maraş şecereleleri gibi, Réber Séy Evaz’da (Piran), aynı yöntemlerle kendisine şayet böyle bir şecere elde etmemiş ise, söz konusu adı geçen bu yazılı belge, Bektaşî Çelebileri ve Osmanlı bağlamında düşünülmelidir! (Yalgın, 2013b: 474). Bütün bunlar bir yana, bu yaşanmış olguların bir de içsel alana dair sorunsal yönünün olduğu da açıktır. Öyle anlaşıyor ki bu içsel sorunun kökeninde; En başta Xelifan Ezbeti içindeki Berxécân Ocağı’nda makamsal konumları bulunan

Pir ve Piran/mürşid ve kısmen Réber ailelerinin menfi davranış biçimleri bulunmaktadır. Zamanla nüfuslarının çoğalması sonucu bu ailelerin talip paylaşımları sorun haline gelmiştir. Yani Helifan Ezbeti dışındaki diğer Réber ailelerin, zaman içinde az da olsa dışlanması söz konusu olmuştur. Daha çok bu ayrılığa; Ocak pirlerine ait, talipler topluluğunun azlığından mütevellit, ekonomik ve yetki alanlarının daralması büyük rol oynamıştır. Zira alanda bu mihmalde aktarılan farklı sözlü anlatılar da bulunmaktadır. Öyle ki, geçmiş yıllarda Berxécân Ocağı'nın piranlarından bazılarının, özeleştirisi niteliğinde bu hususu açık yüreklilikle dile getirdikleri beyan edilmektedir. Örneğin yıllarca ocak zakiri makamında bulunan Hüseyin Bulut'un (1940) şu sözleri, kayda değer önemli nüanslar taşımaktadır:

“(...) Séy Yadigâr vardı. O derdi ki, ‘Lawe mın Piranlı kardeşlerimizde Réberlik hakkı vardır. Réberlik hakkı hatta çok eskilerden, Mürşidlik hakkı bazı Piranlı kardeşlerimizin elindedir. Bu asırlardan beri atamızdan bize böyle intikal edegelmiştir.’ Séy Yadigâr bu konuda en bilgili Pirlerimizdendi. O doğru söylüyordu” (Yalın, Bulut söyleşileri: Dersim Gazetesi).

Yukarıda verdiğimiz bu paragraftaki bilgiler, sadece Bulut tarafından değil, birçok yaşlı Pirvankan mensubu tarafından da dile getirilmektedir. Bazı aktarımlarda, Berxécân Ocağı'nın bazı Pirleri; mürşid/Pirépiranı, Piran Ezbeti içindeki, Séy Sılémani Sırma'nın (Hüseyin Katurman'ın büyük dedesi) ikrarı halkasındaydı. Asıl konumuza dönecek olursak; örneğin Pilvankan Aşireti ve Berxécân Ocağı içinde popüler bir isim olarak bilinen/tanılan Berxécân Ocağı'nın Pirépiranı 2. Derwêş Memed'in (t. doğ. 1860) kardeşi Séy Baa Yagâr ile birlikte Şeyh Hasan'ın (yaşadığı tarih 1671) oğludurlar. Derwêş Memed, ocağın piri ve aynı zamanda mürşid konumundadır.

Başta kardeşi Séy Yagâr'ın ve yine Maraş Ağcaşar'a göç etmiş amcazadeleri olan Melle/Molla Weli'nin çocuklarının da Pirépiranı idi. Bu sadece bir içsel döngüydü! Derwêş Memed'in

diğer amcaları “Şeyh Mecnun, Şeyh Ali, Şeyh Kemal”in kendisine yaşıt olan çocuklarının da yine mürşidi konumundaydı. Ocak içi bu görevlendirme taksimatının 1671 yılından beri “Şeyh Mecnun, Şeyh Ali, Şeyh Kemal, Şeyh Hasan” kardeşler arasında var olduğu ve bunun evveliyatı ise Bexécân’la birlikte yapıldığı anlatılmaktadır. 1010 yılı baz alındığında bu erken dönemde, bölgede fazla ocakların bulunmamasıyla da birlikte bu bilgilerin doğruluk payı olabilir! Kardeşlerden Şıx Hasan, diğer üç kardeşin Mürşid-i Piranı olarak kabul görmüştür (Yalgın, 2013b: 475).

Bu olgu, “kardeşin kardeşe rızalık verdiği, bir kardeşin diğer kardeşlere baş olduğu” bir içsel örgütlenme formu olarak, topluluk içerisinde böyle algılanmaktadır. Ayrıca ocak pirleri ve talipleri bu yapısal formu, “girifti naci” olarak telafuz etmektedirler. Makul ölçülerde konuyu ele aldığımızda bu kavram, işleyişi bakımından tam da Kurmanci dilinde Bexécânlar uyan bir kavram gibi durmaktadır. Zira; Girift; Farsça ve Kurmanci dilinde “Birbirinin içine girip karışmış, girişik, dolaşık, çarpaşık, vs” (Kanar, 2010: 1262; Özön, 1978: 259) manalarını ifade etmektedir. Ki bu kavram, bir bakıma Bexécân Ocağı’nın iç işleyişini anlatmaktadır. Yani kendi içlerinde birbirlerine rızalık temelinde tabi olmak. Bir de itikat literatürde, “gurûh-u nâci” kavramı olduğu zaten bilinmektedir.

Yani “Kurtulmuş, selamete kavuşmuş. Cehennemden kurtulmuş, cennetlik topluluk” (Özön, 1978: 640). Bir diğer anlamıyla Güruhu Naci; Naci’nin ardılları, topluluğu/cemaati, bağlıları anlamına gelmektedir. Şit Naci, Naciye Ana’yla birlikte; 73. fırkanın serçeşmesi olup, Réya/Raa Heqî itikatında, Bâtınî Aleviliğin felsefik yapısında doğum kapısına işaret etmektedir (Yalgın, 2013b: 475). Bundan dolayı, Güruhu Naci yerine, itikat sürecinde yine Şit Naci kavramı da kullanılmaktadır³². Bexécânların kadim geleneğine göre, ocak içi bu görevlendirme taksimatının belgeli olarak bilinen tarihi, 1671 yılıdır. Öncesine ait soy izi-

³² Erkan Yar, Gurûh-u Nâci topluluğu kavramını, Müslümanlar arasındaki varolan hadislerle ele alıp, kavramın Yahudilik ve Hristiyanlıkla birlikte Alevi-Bektaşilerdeki inanç yapısındaki yerini irdelemesi sonucunda, ortaya çıkan ilginç verilere temas etmektedir (Yar, 2007: 29, 30).

nin sürülmesi, bilimsel açıdan zaten mümkün değildir. Bilinen bu tarihte, Pilvankan mensubu olan Şeyhler, Sağman Kadısı'na kendilerini “Dilo Belincân'ın evlatları” olarak tanıtmışlardır. Bexécân'ın yaşadığı zamanla kendi yaşadıkları zaman arasında varolan yaklaşık 660 yıllık süre bir yana, o şartlarda bu evlatlığın, yol ya da soy evlatlığını ifade ettiği de elbette muğlaktır! Bütün veriler sonucunda bizim kanımıza göre; bu illiyet bağı “soy evlatlığı” değil de ancak bir “yol evlatlığı” olsa gerektir. Açık anlatımla içselleşmiş bu soy rabıtası, Dersim ocakları içinde bir tek Bexécânlarda göze çarpmamaktadır. Tüm ocakların temelinde bu sorun, günümüze değin devam edegelmiştir. Ocaklar içinde yürütülen “soy evlatlığı” ya da “yol evlatlığı” bilimsel bir çerçeveye dahilinde ele alınmalı ve ciddi bir şekilde tartışılmalıdır!

Pertek ilçesinin Dere nahiyesine bağlı Elmakaşı/Poxateris/Pohteris Köyü'ndeki 2. dergâhın ve “Sofiler Bahçesi”nin mütevellisi olan, yukarıda da sözünü ettiğimiz 2. Derviş Memed, ocak içindeki görgüsünü, bir amcasına yoksa kendisinden yaşlı olan bir amca çocuğuna yaptırmıştır. Bexécân Ocağı'nın Piri ve Pirépiranı, 1915 yılına kadar kesintisiz böyle devam etmiştir. Bu süreç, ilk defa 1915 yılının sonbahar aylarında, Minayik/Zeynel Abidin/Ebu'l Vefâ Ocağı'nın ev sahipliğinde, Malatya/Minayik/Kuyudere Köyü'nde yapılan “Seyyitler/Ocaklar kurultayı”nda³³ akamete uğratılmış ve tartışmaya açılmıştır. Sözü edilen bu kurultayda, iki temel nokta üzerinde durulmuştur. Bunlardan birisi “Kurtuluş Savaşı”na katılma kararı istişare edilmiştir. Bir diğer

³³ Kuyudere/Minayik Kurultayı, (1915) için ayrıca bkz. www.arguvankuyudere-liler.org.tr, erişim: 01.04.2016. Diğer yandan Erdal Gezik, Bamasur Ocağı'nın pirine atfen verdiği bir bilgi notunda; *1860 yılında Sivas'ta 62 seyyidin katıldığı bir toplantı (ser cemaat) yapılmış ve burada dini komularla ilgili sorunların ele alındığını anlatmaktadır*: Ocaklar ve talipleri bağlamında içsel hiyerarşi konularının yeniden düzenlenmesine ilişkin derin analizleri için bkz. (Gezik, 2013: 11-67). Hacı Bektaşî Veli Dergâhı'nda yetişen 1962 yılında hakka yürüyen ve *Kürt Hüseyin* lakabıyla bilinen b toplantı yapmışlardır. O abası, Kurban Baba'dan edindiği bilgiler ışığında, konunun uzmanlarından olan ve 26.04.216 tarihinde hakka yürüyen Haşim Kutlu (doğ. 01.07.1942), “Bektaşî Çelebileri”nin başkanlığında 1900'lü yılların başından beri bu türden toplantı/kurultayların sıklıkla yapıldığını, Dersim ocaklarının “*el ele el hakka*” ilkesiyle sürekli yeniden dizayn edildiğini fakat uygulamada bunun bir türlü tutturulmadığını, özel görüşmelerimizde bize beyan etmiştir.

görüş ise, tüm katılımcı ocakların kendi arasında sistematik olarak “Mürşid, Pir ve Réber”lik kurumunun yeniden dizayn edilmesiyle birlikte, Hacı Bektaş-ı Veli Dergâhı’nı son halka olarak “Mürşid” kabul etmeleri karara bağlanmıştır. Bu toplantıya Şıx Delili Bexécân Ocağı adına, 1894’lerde Dersim’in Pertek ilçesine bağlı Qere Weliyan Köyü’nden, Maraş/Ağcaşar’a göçmüş Melle/Molla Weli’nin (1893) oğullarından olan Séy Rıza Efendi (doğ.1870) katılmıştır. Kurultayda Séy Rıza (Arslan) Efendi (H. doğ. 1279/1870-1952) aynı zamanda Delikan Köyü’ndeki Cemal Avdel Ocağı’na da vekalet etmiştir. İlk defa Bexécân Ocağı bu kurultayda, Séy Rıza (Arslan) Efendi’nin özel çabalarıyla, Cemal Avdel Ocağı ile beraber Axucân Ocağı’na mürşidlik ikrarı vermiştir (Yalgin, 2013b: 476).

Buna karşın Bexécân Ocağı, Hacı Bektaş-ı Veli Dergâhı’nı o âna kadar hiç tanımazken, artık onun bir bağlısı olarak konumlandırılmıştır. Bununla birlikte; 1. Dünya Savaşı’nda Ruslara karşı (Yaman, 2006: 59, 60) oluşturulan Bektaşilerin “Mücahidin alayları” içinde Séy Rıza Efendi de, bizzatıhi Cemalettin Çelebi’nin (1862-1921) yanında yer almıştır. Bütün bu gelişmeler o yıllarda Dersim’de, Bexécân Ocağı’nın pirleri ve talipleri arasında hoş karşılanmamış ve bazı ocak pirleri, amcazadeleri olan Séy Rıza Efendi’yi üstü kapalı eleştirmişlerdir. Bektaşi Çelebileri’ni ise açıktan “purut/dönük/dönen” ilan etmişlerdir (Yörük, 2006. s. 449). Araştırmacı Yazar Haşim Kutlu bahsini ettiğimiz bu konunun arka planını detaylı bir şekilde bizimle paylaşmıştır. Çünkü Hacı Bektaş-ı Veli; itikat sürecinin bir bâtinî daisi olarak, Dersim ocakları içinde saygıyla takdis edilen bir evliyadır. Bununla birlikte Osmanlıyla başlayan ve Çelebilerin siyasi-politik kaygılarıyla geliştirilen Türk-İslam sentezli Bektaşilik olgusuna, Dersim merkezli Réya/Raa Heqi Ocakları pek de hoş bakmamışlardır. Öte yandan bu girişimlerinden ötürü Séy Rıza Efendi’yi, Bexécân Ocağı içinde destekleyen amcazadelerinin olduğunu da, burada eklememiz gerekmektedir. Bexécân Ocağı içinde, çoğunluğu amcazade olan Pirleri, Réberleri ve içsel Pirépiran/Mürşidleri ilk defa birbirleriyle çatışma tartışma alanına girmiş ve böylece makamlarda bölünmeler yaşanmıştır. Yaşanan bu yeni süreç, Şıx Delil-i Bexécân Ocağı’nda her geçen zaman,

biraz daha içsel dejenerasyona yol açmıştır (Yalgın, 2013b: 476)

Séy Keké Rıza Efendi

Pir Melle/Molla Weli'nin (1893) oğullarından Séy Rıza (Arslan) Efendi (H.1279/1870-1952) ve kendi el yazısıyla Hacı Bektaş için Arapça yazdığı ayetleri.

Yakın zamana kadar Berxécân Ocağı'nın mürşidi konumunda olabilecek, tek bir ocağın olmadığı anlaşılmaktadır. Buna karşın, Berxécân Ocağı'nın bazı kardeş/amcazade olan pirleri, kendi aralarında zıtlaşarak zaman içinde bazı ocaklara Piran olarak ikrar vermişlerdir. Sözü edilen Mürşid ocakları arasında şunlar bulunmaktadır: Axucân/Bargin, Oriya Xıdır (Üryan Xızır/Sultan

Xıdır), Zeve/Dorutay, Xurmekân/Varto ve Şıx Çoban/Mazgirt. Adı geçen bu ocakların yaşlı pirleri, 1915’den sonra sembolik bir tarzda da olsa Berxécân Ocağı’nın bazı pirlерinin Piranı/Mürşidi konumunda olmuşlardır. Ne var ki; Berxécân Ocağı için bu yapısal yeni dönem, köklü bir şekilde pratiğe dökülmeden çoğu zaman sözde kalmıştır. İllevelakin, bir ocağın ayrı ayrı dört ocaktan mürşid/piran edinmesi yolun icabı gereği zaten pek de mümkün değildir! Yerleşik temaüllerde olması gereken, bir ocağın kendi dışında bir tek ocağa, piranlık ahti ile bağlanması geleneği yaşatılmaktadır. Varto’daki Xormekân Aşiret ile alakalı olarak kısaca şu aktarımda bulunmadan geçmeyelim! (Yalğın, 2013b: 477).

Şöyle ki; 1915 yılından sonra ocak içinde Berxécânlar arasında döngüsel hizmetlere dair bazı tartışmalar yaşanmıştır. Kandaş ailelerden müteşekkil olan ocak içi makam sahipleri, Derwêş Memed oğullarının Piranlık ikrarını gevşeterek, Mineyik’teki ocaklar kurultayında alınan kararlara uyarlar. Buna göre bazı Seyyid aileleri, Axucân Ocağı’na Piranlık ikrarı verirler. Derwêş Memed oğlu ve 38 şahadetini tadan Séy İwram’ın da bu halkaya uymasını isterler. O da; dostlukları eskiye dayanan, Varto’daki Xurmekân Aşireti içinde bir aileyi, kendi köyüne, Poxateris’e getirir. Bu ailenin yaşlı olan şahsiyetini, çevresine, “Haq Âdem’de, Âdem Haq’tadır” düsturuyla açıklayıp, kendi pirépiranı/mürşidi olarak takdim eder. Günümüzde bu aile, Ulupınar Köyü’nde ikamet eden İlbey/İlbeyler ailesidir. Saygın konumlarıyla, Berxécân Ocağı’nın günümüzdeki bazı ailelerine Réberlik kolunda hizmet yürütmektedirler. Bazı verilerde ise söz konusu ailenin yaşlı şahsiyeti, 1900’lerin başında 2. Derwêş Memed (t.doğ. 1840) tarafından 40 musahibin katıldığı Sofiyan bahçesinde bağlanan “Civaté Sofiyan, Civat é cellan”a katılmış, görgüsü yapılmış bir sofidir! (Yalğın, 2013b: 448).

O günleri, günümüzde daha doğru okuyabilmek için, bazı gerçeklere temas etmekte fayda vardır. Haddizatında; Berxécânlardaki bu davranışın arka planında, temelde içsel ve çevresel olmak üzere, iki önemli faktör bulunmaktadır. Bunlardan birincisini şöyle analiz edebiliriz: Ocağın Pirleri, Réberleri ve Piranlarının kendi içinde ve aynı ailelerden/amcazadelerden oluşması, bu ailelerin aynı yaşam alanını paylaşmaları, kandaş olan bu ai-

lelerin büyüyen nüfusuyla kendi aralarındaki çıkan farklı sosyal, ekonomik ve nefsanî husumetler sonucunda böylesi bir ayrışma yoluna gidilmiştir. Bir diğer faktör ise, başta çevre ocakların Pirleri, Piranları ve hatta kendi taliplerinin Bexécânları, aşırı eleştirilen/tenkitleridir. Çünkü bu zamana kadar sürekle ocakları gibi “El ele el hakka” döngüseline yer almayan Bexécân Ocağı, hep eleştirilen oklarına tutulmuş, bunun sonucu olarak, ocağın bazı pirleri/piranları, bütünlükçü sürekleten kopmamak için, böylesi bir yola göreceli de olsa eğilim göstermişlerdir. Ocak içinde yeniden yapılaşan makamsal konumlar, zamanla gevşeyerek ocak makamları, talipler nezdinde bir güç kaybına neden olmuştur (Yalçın, 2013b: 477).

Fakat bütün bunların yanı sıra, bir diğer gerçeğin altını da çizelim! Ebu’l Vefâlı olan Bexécân ve Minayık/Zeynel Abidin Ocakları, Mürşid babında hiçbir ocağa bağlanmak istememiş ve bulundukları bölgeler itibarıyla en son bağlanması gereken Mürşid Ocağı’nın kendilerinin olması gerektiğini dillendirmişler. Buna karşın yine Ebu’l Vefâlı olan Axucân ocağı, bir nevi kurumsallaşarak bu halka içinde yerini almış ve kendi içindeki tartışmalarla birlikte kısmen de olsa bütün Kurdi ocakları kendisine bağladığı gibi, en son kerte de kendisini, Hacı Bektaş-ı Veli Ocağı’na bağlamıştır. Velakin bu süreç, Axucân Ocağı içinde de derin sancılara yol açmıştır. Örneğin Axucân Ocağı’nın bazı bölgesel kollarının Hacı Bektaş-ı Veli Dergâhı’na bağlanması, ocak içindeki bazı kollarının ağır eleştirileri olmuş ve bu durumu kabullenmemişlerdir. Daha evvel yukarıda da sözünü ettiğimiz gibi, Bexécân Ocağı içindeki bazı Pirlerin, “Mürşid” olarak Hacı Bektaş’a bağlanmaları sonucunda yaşanan içsel tartışmaların aynısı, Axucân Ocağı’nda da yoğunlukla yaşanmıştır. Fakat sonuç itibarıyla, Sivas’ın Koçhisar ilçesinin Yalıncağ Köyü’nde ikamet eden Axucân’lı Séy Aziz’in (tahmini 1870-1935), coğrafik olarak Hacı Bektaş’a olan yakınlığı ve postinişinlerle geliştirdiği özel ilişkileriyle, Axucân Ocağı’nın diğer Pirleri ile Hacı Bektaş Dergâhı arasındaki dengeyi sağlamayı becerebilmiştir. Séy Aziz’in, talipler arasındaki içsel davaları çözmedeki mahareti, bölgedeki tanınmış bütün aşiretlerin üzerindeki etkisi halen bile alanda konuşulan özel meselelerdir. Burası bir gerçektir ki Séy

Aziz; Dersim’de elde ettiği bu konumuyla, başta Ebu’l Vefâlı olmak üzere bir bütün Kürt Réya/Raa Heqî İtikatının Ocakları’nı, Hacı Bektaş-ı Veli Dergâhı’na yakınlaştırma çabaları içinde (tam başarmasa da!) olmuştur. Bütün bu doneler bir tarafa, gerçek olan bir şey var ki; Axucan Ocağı’nın Réya/Raa Heqî itikatına bağlı ocaklar içindeki Pirépiranlık konumu tartişılmazdır. Bundan dolaydır ki, kendilerine rızalıkla “ser é seran, ser é celan” nisbesi verilmiştir!

Daha evvel de temas ettiğimiz gibi; bir bütün olarak Dersim ocakları, kendi aralarında bir döngüsel halka tesis etmişlerdir. Oluşturulan bu çarkın ne zamandan beri var olduğu tam olarak bilinmemektedir. Öyle anlaşılıyor ki; 1915 yılındaki Ocaklar kurultayı, kanıtlarıyla birlikte bu konuda bir ilke işaret etmektedir. Çünkü Dersim ocakları, içtimai görevleri bakımından kendi içinde özğün bir yapı oluşturmuşlardır. Bu sitematik çarka, Kurmanci dilinde; helqa ocaxları/Ocaxé Helqan demişler. Böylece ocaklar arasında döngüsel bir seyir tanzim edilmiştir. Günümüzde bu hiyerarşık yapı³⁴, karmaşık bir hal almış olsa da, kısaca bu güzergâhı şu formülasyonla ele alabilmemiz mümkündür! Buna göre; Kureşan Ocağı, Bamasur Ocağı’na. Bamasur Ocağı, Séysavun Ocağı’na. Séy Savun Ocağı, Sarısaltık Ocağı’na. Sarısaltık Ocağı, Axucân’a. Axucân Ocağı, en son kertede Hacı Bektaş-ı Veli Dergâhı’na talip olarak bağlanır. Bu döngüsel düzene, Kürtçe’deki helqa ocaxları/Ocaxé Helqan yerine, Türkçe’de “el ele el hakka”³⁵ denilmiş ve ilkesel olarak, ocaklar hiyerarşisi yeniden dizayn etmişlerdir.

³⁴ Dersim ocaklarının kendi arasındaki hiyerarşisi hakkında önemli bir kaynak için ayrıca bkz. (Erdal Gezik, “Rayberler, Pirlar ve Mürşidler.” *Munzur Dergisi* 2012, s. 37 s. 4-27).

³⁵ Réya/Raa Heq’de “El ele el hakka” geleneği bir başka açıdan şöyle açıklanabilir: “*Sofilerin Mürşid’e biatleri bu esasa bağlıdır. Onlarca mürşidin eli şeyh’ten şeyh’e, peygambere kadar gider. Peygamberin eliye Tanrı eli demektir. Hatta bunu ‘el ele el hakka’ diye anlatırlar*” bkz. (Mevlana, *Mesnevi*, 1. cilt 1990: 258-259; MEB. İst. Çev. Veled İzbudak - gözden geçiren Abdülbaki Gölpınarlı). Bununla birlikte Dersim eksenli ocak pirleri, kendi aralarındaki tek başlılığı önlemek için “*Eri erden seçen kördür*” özdeyişini de son halka olarak geliştirerek, belki de son halka olarak Hacı Bektaş-ı Veli Dergâhı’nı frenlemek için, “*El ele el hakka*” özdeyişini az da olsa gevşetmişlerdir.

Berxécân Ocağı'nın bu halka içinde uzun süre yer almayışı ya da zorunlu yer alışı Pirleri, Réberleri, Pirépiranlarıyeniden konumlanan Silémânian Cc de “ocağın, kadim bir geçmişe sahip olduğuna” yorumlanmaktadır. Onlara göre, ocaklarının bölgenin en eski yerleşik bir ocağı olduğunu ve Berxécân'ın (10.-11. yy.), Es-Seyyid Ebu'l Vefâ (925-1017-18) üzerinden Zeyd'e (H. 740), Zeyd'den İmam Zeynel Abidin'e (654-713) ve ondan da, İmam Hüseyin'e (626-680) ulaşan ve bölgedeki hem birçok aşiretin ve hem de itikat sürecinin, erken dönem temsilcileri olduklarını dile getirirler. Kendi ocaklarının iç işleyişini yakinen bilenler, genel tanımıyla “El ele el hakka” disturuna karşın, onlar; “Haq Âdemde, Âdem Haq'ta” ya da “Heqi Cemale, Cemal ji Heqqe!” ilkesiyle yorumlarlar. Kurmanci dilinde ise bunu şöyle formüle ederler: “Desté talib dest é me ye. Dest é me, dest é Xızır e. Dest é Xızır ji, dest é Heqiq é. Le ew Heqi, Rojé seré sive ye/ Talibin eli bizim elimizdir. Bizim elimiz, Xızır'ın elidir. Xızır'ın eli de hakkın elidir. O hak, sabah güneşidir.” Bütün bu niteliksel tamlamaların, en son halka olarak Hacı Bektaş-ı Veli Dergâhı'na karşı zımnen de olsa belki de bir tepkisel duruşun ifadesi olarak algılanmalıdır. Zira Berxécân Ocağı'nın makamsal ruhanilerinin 1950'lara kadar, Hacı Bektaş-ı Veli Dergâhı'nın yolunu bilmedikleri, sözlü anlatımlar içinde sabittir. Kaldı ki son yıllara kadar tüm Dersim genelinde Ocak pirlерinin, Hacı Bektaş-ı Veli Dergâhı'na hiç gitmedikleri bilinmektedir.

Öte yandan, El ele, el haqa döngüsü etrafında oluşturulan ocakların bu yeni konumuna sadece Berxécân Ocağı değil, Ebu'l Vefâli olan Axucân ve Zeynel Abidin Ocağı da karşı çıkmışlardır. Bu işin temelindeki esas neden, üzerinde konuştuğumuz bu üç ocağın bağlı olduğu Ebu'l Vefâ-i Kürdi'nin konumuyla ilgilidir. Örneğin Ehl-i Haqlardaki Hamus/Hamis Ocağı, başka bir ocağa bağlanmamış ve dolayısıyla kendisini merkez ocak, yani Mürşid/Pirépiran Ocağı olarak algılamıştır (Hamzeh'ee, 2008: 314). Aynı durumu, tarihsel süreçleri içinde, adlarını yukarıda zikrettiğimiz (Şıx Delil-i Berxécân, Zeynel Abidin ve Axucân Ocakları) bu üç ocak geleneğinde de okuyabilmekteyiz. Zira bu üç Zeydi/Ebu'l Vefâ Ocakları, ocaklar arası dizayn edilen içsel teşekkülleriyle birlikte, kendilerini hep merkezi Pirépiran/Mürşid Ocağı olarak

değerlendirmişlerdir. Fakat en son kertede, zamansal peryodlar içinde Berxécân ve Zeynel Abidin Ocakları, kardeş Axucan Ocağı'na Piranlık babında bağlanmışlardır.

Berxécân Ocağı'nın Sofiler Bahçesi/Baxce yé Çelan

Berxécân Ocağı'nın Pilvank/Dedeagaç Köyü'nden sonra, 2. kâbesi konumunda olan Pertek ilçesinin Dere nahiyesine bağlı Poxateris/Elmakaşı Köyü'dür. 1800'lerde köye yerleşen Seyyid Baba Yadgâr/Yadigâr'la (tahmini doğ. 1810) birlikte Berxécân Ocağı'nın Pirleri, kalıcı bir mekân/dergâh kurarak, ocaklarını burada tütürürler. Yine bu tarihlerde Pilvankan Aşireti, Pilvank Köyü'nden göçerek, akın akın gelip Pertek Köylerine yerleşmişlerdir. Bundan dolayı topluluğun terminolojisinde; ata yurtları olan Dedeagaç/Pilvank Köyü'ne; Pilvanké Jurun/Yukarı Pilvenk derlerken, Pertek Dere nahiyesi köylerine³⁶ de; Pilvanké Jerin/Aşağı Pilvank denilmektedir.

Berxécân Ocağı'nın pirleri, yerleştikleri Dere nahiyesi köylerinde ve özellikle de Elmakaşı Köyü'nde, topluca Civatların yapılması için yeterli olmayan mevcut dergâh dışında, köyde bir de açık hava meydanı tesis etmişlerdi. Sonraki yıllarda bu alan/meydan; “Baxcé Safiyan/Sofiler Bahçesi/Bexçe yé Çelan=Réya/Raa Sofiyan/Meydan a Sofiyan” diye ünlenmişti. Ocak pirleri tarafından Pilvank Köyü'nde, Şıx'ın dergâhında her yıl özel olarak açılan Musahip meydanı, daha sonraları Aşağı Pilvenk'te aynen gerçekleştirilmişti. Elmakaşı/Poxateris Köyü'ndeki ikinci dergâhın ve “Sofiler Bahçesi”nin en son mütevellisi (talipler/ocak adına sahibi) Baa Yadigâr oğlu 2. Dervêş Memed ve sonrasında gelen evlatlarıydı. Adından da anlaşılacağı gibi bu kutsal meydan, bir bahçedir.

³⁶ Bugün itibarıyla Pertek'in yaklaşık 50 Köyü'nden, 40'dan fazlasında Pilvankan Aşireti yerleşik olarak toprağa bağlı bir yaşam sürdürmektedir. Aslında Pertek'in tüm köylerinde geçmiş zamanlarda yerleşmiş ve daha sonraları bazı köylerden göçmüş oldukları bilinmektedir. Pertek denince akla ilsk yansıyan Pilvankan Aşireti, dolayısıyla Berxécân Ocağı'nın Pirépiranları, Réberleri ve Talipleri gelmektedir.

Ancak şu da var ki; günümüzde sahipsizlikten dış duvarlarının yıkıldığı “Baxcé Sofıyan”da geçmiş yıllarda birçok görgü Cem-i Civatları bağlanmıştır. Umumiyetle hasat mevsiminden hemen sonra, sonbahar aylarında adını andığımız mekânda, günlerce süren sorgu/sual gerçekleştirilmişti. Bu Civatların en son bilineni ise 2. Derwêş Memed huzurunda 1900’lerin başında yapılmıştı. Meydanda tutulan görgü Civatında 40 çift mıseyw/musahip, 80 cân-ı cânık, cem-i haşrolup (bir arada kaynayıp/pişip) didar-ı darık/tarık altından geçerek vahdeti mevcud’a ermişlerdir. Günlerce yapılan seremoni/törende, Bırayé Axreti/Ahıret kardeşliği/Musahip meydanı açılmıştır.

Bir arada olan Civat topluluğunun gündüzleri evlerde aile sohbetleri, akşamları ise ateş ve çıra ışığında görgüleri yapılmaktaydı. Kurbanlar kesilip, aş u ra/yol yemeği pişirilmekte, zakirlerin tamburuyla huşı içinde okudukları ayetlerle meydan görölmüştür. Meydana katılan 40 çiftin ayrı ayrı sorgu/sualleri gerçekleştirilerek, kendi özlerinde “arş u ferş/gökyüzü ve yeryüzü” arasında Haq hasıl olmuştur. Kavramsal bütünlüğü içinde o süreç, Kurmancı dilinde anlatıldığında; “Ciwaté Çelan gırédane=40’lar Cemi/Civatı bağlamışlar” derler. Yine ravilerin (nakledenler/anlatıcılar) dediğine göre; her Cuma (Perşembe) akşamı, Sofiler bahçesinde sabahlara kadar sırlar içinde bir çıra yanmaktaydı. Bahçenin özel çeşme suyundan içmek ise, dertlere şıfa niyetinde zemzemle özdeşti. İstisnasız her Cuma akşamları, özellikle kadın analar ve genç kızlar Sofıyan bahçesinin çeşmesinde çıralarını yakarlar ve lokmalarını dağıtıp, niyaz ederlerdi.

Sofiler meydanında görgüsü görölen erkekli/kadınlı cân-ı cânıkların, bundan böyle Tarık-i Ré de en son mertebeye eriştikleri defter-i Haq’a dercedilmiştir. Yani bu topluluk, Bâtınî manada felsefik içeriğiyle artık birer ocak (nur) evladı, ocakzade makamında yerlerini almışlardır. Bu devri kademe, tarık yolunda bireyin yükseleceği en son insan-i kâmil mertebesiydi. Öyle ki bunlara, mahşer-i dünya yoktu. Haq yolağının birer delil-i nur olarak batın dünyasını aydınlatmaktaydılar. Bırxécân Ocağı’nın ahir zamanından beri gelen Sofıyan sürecinin sonuncusu, işte bahsini açtığımız Poxateris/Elmakaşı Köyü’nde, ocağın cefr’ine (sütten kesilmiş bir kuzunun derisi) böyle kaydedilmiştir. Civata katılan-

lar, daha sonraları kutsanmış haneler olarak da, yâd edilmişlerdir. Bu noktada bir parantez açarak, içini şu hususlarla doldurmak mümkündür. Son yıllarda “Alevi olmak için Alevi ana babanın sulbünden gelmek yeterlidir!” belirlemesi, bu güzergâhta yeterli olmayıp, yanıltıcıdır. Zira mühim olan; bireylerin, musahipleriy-le birlikte tarîx altında geçmesi ve meydanda sorgu-suale dahil olup, Pir-Piranlar huzurunda hak yolunun evlatlığına eksiksiz kabul edilmesi elzemdir! 1900’lü yılların başına kadar bu türden yola kabul süreği, Bexécân Ocağı içinde istisnasız olarak yürütüldüğü alanda yaşlı bağlular tarafından müşahade edilmektedir.

Şu âna kadar taradığımız yazılı kayıtlar içinde, Dersim’de diğer ocaklar arasında “Sofiler süreği”ne ilişkin herhangi bir tarihsel veriyle (varsa da !) karşılaşmadığımızı yeri gelmişken hatırlatmak isteriz. Oysa bu süre, İran/Irak Kürtlerindeki Ehli Haq/Kakailer/Yarésanlar arasında önemli bir yer tuttuğu gibi, Dersim’de Kürt Réya/Raa Heqî itikatının da olmazsa olmaz temel öğelerinden birisidir. Çünkü oradaki Ehli Haq inançında saygın ve bilgili Kürt müritlerine/taliplerine “sofi” denilmektedir. Yine 20.yy’ın başlarına kadar Bektaşiler; Réya/Raa Heqî ocaklarına “Sofu süreği”, taliplerine ise “Sofu” derlerdi (Yörükan, 2006: 447). Bu belirlemeler, “Bektaşî Çelebileri” ile “Dede babaları” arasındaki gizemli bir ayrımı ifade etmekteydi. Zaten bundan dolayıdır ki, bu meydanda, bahçede görülen Sofi cânlara istinaden, “Sofiler Bahçesi” adı verilmiştir.

Aynı sözel süreç, Bexécân Ocağı’nda da yaşatılmış ve 1900’ün başlarında bu meydanda civat olup, Bexécân Ocağı’nın tarîxı altında geçen Réberlere, Pirlere, Pirépiran/mürşidlere ve Musahiylere (birayé axret/ahiret kardeşlerine) süre tradisyonuyla, “Sofi/sofiyan” derlerdi. Bunlar, yani sofiler, yakın çevrelerinde en saygın lütuflara mazhar olup, zattı mihman nazarında telakki edilmişlerdir. Erdal Gezik; “Sofi” kavramının, eskiden Ovacık yöresinde de eğitilmiş olup, dini konularda bilgi sahibi olan ve hatta “Seyyid ailesinden olmayan” talipler için de kullanıldığını belirtmektedir. Sofiler Civatına katılanların tümü, elbette Pilvan-kan Aşireti’nden ya da Bexécân Ocağı’nın talipleri değillerdi. Anlatımlara göre, Dersim’in çevre illerinden gelip burada cem-i Civata katılanlar da olmuştur. Buna ek olarak, Pilvanké Jerin’de

bir diğerkutsal bölge, Gomılğan Tepesi adıyla anılan ziyarettir. Gomılğan ziyaretinin bir de, bir Holiya/kartal'ı vardır.

Gomılğan ve Holiya Pilvankan

Pilvankan mensupları, 1800'lü yıllardan itibaren Pertek'in Dere nahiyesi köylerine yerleşmişlerdi. Buradaki Çerxék (Yalı-kaya) Köyü sınırları içinde bulunan Gomılğan tepesine/ziyaretine topluluk mensupları, ta ata yurtları olan Pilvank Köyü'nde iken, kutsal günlerde yine bu tepeyi ziyarete gelmişlerdi. Aslında Pilvank Köyü'nden gelip, Gomılğan tepesini sıkca ziyaret eden aşiret mensupları, bu vesileyle bölgeyi ilk keşfedenler olmuş ve sonraki yıllarda, bölgeye yerleşmişlerdi. Bölgeye yerleşerek nüfuslarının da artışıyla birlikte bu ziyaret tepesi, birazdan gösterileceği gibi topluluğun adıyla birlikte anılır olmuştur.

Muhtelif anlatımlara göre; yılda bir kez 20 Mart/Adar gecesi bu tepenin altından, derinlerden bir top sesi yükselir. Kara Kartal/Holiya Reş, bulunduğu yerden çıkıp, havada uçuşur/gezinir. 21 Mart/Adar'da Newroz'u haber vererek, Newroz sabahı insanları toplanmaya çağırır. Holiya Gomılğan, İnsanlar arasında haklı ve haksız gözetir. Haklılara yardımcı olur, onlara uğur ve şans getirir, işlerini kolaylaştırır. Haksızlara ise uğursuzluk getirir ve onların defterini tutar. Bundandır ki; Pilvankanlar yıllık ve süresiz adanmış kurbanlarını götürüp burada keserler. "Ya Holiya Gamılğan du em xılas ke!" gibi dualar edip, dilekler tutarlar. Yeminlerini de yine "Holiya Pilvankan bi! Holiya Gomılğan bi! Gomılğan!" diye zikrederler. Aynı dilekler, çevre aşiret mensupları tarafından da dile getirilmektedir. Aslına bakılırsa aynı mitik bir anlatım Pertek kalesinin Holiya/kartalı için de anlatılmaktadır. Örneğin Bilal Aksoy, Evliya Çelebi'ye (1611-1683/84) atfen Pertek³⁷ kalesi, Kara Kuş ve Newroz bağlamında şunları aktarmaktadır.

³⁷ Pertek adının etimolojik kaynağında Zerdüştlük akidesinde varolan Cinwaté Perc/Pert'in (ayırışım/cennet köprüsü) varlığına işaret etmesi bakımından ayrıca bkz. (Aksoy, 1985: 24, 218; Kalman, 1995: 56).

“... Moğul lisanında Kara Kuş’a Pertek derler. Bunun kalesi üzerinde tunçtan bir kara kuş heykeli vardır. Her yıl Newroz gününde kanat çırpıp bütün makdisi Kürd kavimlerini bu şehrin pazarına toplamak için işaret verirmiş. Bunun için bu şehre Pertek demişlerdir. Hicri 19. yy.’da Halit bin Velid bu kale ile Diyarbakır civarını fethedince bu kuş heykelini yıkmıştır. hâlâ o kuş tilsiminin yeri kalenin en üst yerindedir”
(E. Çelebi’den aktaran, Aksoy, 1985: 191)

Kureyş kabilesi mensubu olan Halit bin Velid’in (598-642), Halife Ömer tarafından bölgeye gönderdiği bir komutanı olduğu, günümüzdeki Dersim yaşlıları arasında ortak bir hafızaya işaret etmektedir. Konuya eklenmesi gereken bir başka verinin daha olduğunu, Tunceli eski valisi Edip Yavuz belirtmektedir. O, Kara Kartal/Kuş’a atfedilen bütün bu kutsiyet olgularının aynen Ermenilerde de yaşatıldığına dikkat çeker. En son kertede ise her konuda olduğu gibi bunun kökenini Türklükle bağlantılı olarak ele alır. Ayrıca itikat sürecinde konu ile ilgili olarak yapılan bir duadan da söz eder. Aynen şöyle yazar. “Hel-i Ocağ-ı Seyyid-i, to ser-o Per-ora gero! Tercümesi; Kutsal ocağın kara kuşu seni korusun, anlamınadır” (Yavuz, 1968: 139). Kırmanci’de “Heliyo Çhal” denilen “Kara kartal” motifi Duzgün Baba için de anlatılmaktadır.

İşin esasında Kara kartal kültürünün izleri, itikat sürecinin Bâtınî felsefesinde çağlar öncesine dek gittiği görülmektedir. MÖ 3000 yıllara kadar uzanan bu tarihsel koridorda, özellikle Dersim ve yakın çevresinde günümüzde kısmen de olsa hatırlanan bazı objelere rastlanılmaktadır. İşte bunlardan birisi de Kara Kartal (Holi) kara kuş’dur. Çemişgezek Pulur’da (Sakyol) 1968-1970 yılları arasında, yapılan yeraltı kazılarında elde edilen bulgular arasında, kutsal ocaklar ve ateş sunaklarının yanında bir de siyah perdahlı küplerin dış yüzlerinde, gözlerini dehşetle açmış yırtıcı kuş resimleri bulunmaktadır. Söz konusu kuşların, birer Tanrıça simgesi olduğuna yorumlanmaktadır (Arslantaş, 2013: 2010).

Bütün bunlara ek olarak, bu süreçte önemszenmesi gereken bir veri de şudur: Örneğin İran'ın kuzeyinde yer alan, Kazvin bölgesindeki Bâtînî daisi Hasan Sabah'ın (1052-1124) Alamut Kalesi'nin (Qale-ye Elemût) bir kartalı vardı. Alamut'un anlamı, Kartalın öğrettiği manasına gelmektedir ki, bu isim, kaleye verilmiştir. Zerdüş'tün öğretisinde Parodarş olarak bilinen Kuş/Kartal'ın hayvanlar içinde, güneşin altındaki en bilgeli kutsal hayvan sayıldığı bilinmektedir. Yine bu konuda Nimet Yıldırım "Fars Edebiyatında Tasavvuf Konulu Kahramanlık Anlatıları" adlı makalesinde şu hususlara dikkat çekmektedir.

"Arapların mitolojik kuşlarının adı Anka'dır, yuvası da Kafdağı'ndadır. İranlıların Simürg adını verdikleri mitolojik kuşlarının yuvası ise Elburz Dağı'ndadır. İslam sonrası dönemde bu iki kuş birleştirilerek aynı kuş olarak bilinmiştir "Simürg" ya da 'Anka' halk arasında 'Zümrüdüanka' adlarıyla anılan efsanevi, Tanrısal güç özellikleri de taşıyan, 'Morğ-i Ahurayî': Ahura Mazda'nın kuşu" adıyla da bilinen, Şâhnâme'de efsanevi bir yaratık olarak kabul edilen, Elburz Dağı'nda yaşayan bir kuştur. Eski İranlıların, Avestâ'dan da kaynaklanan inanışlarına göre Simürg'un tüylerinden ya da kemiklerinden bir parçayı beraberinde bulunduranlar hiç kimseden zarar görmezler" (Yıldırım, 2012).

Bâtînî Réya/Raa Heqî itikatında, Kartalın öğrettiği sır; Alamut Kalesi'nin, Pertek Kalesi'nin ve Gomılğan tepesinin kartallarıyla özdeşleşmiştir. Kartal ve Newroz bileşkesinde geliştirilen bu mitik sembolizm, aynı zamanda Kürtler içindeki bir izdüşüme işaretler. Bütün bunların işaret ettiği tarihsel köken ise, MÖ 6000 yıllarıdır.

Berxécân Ocağı'nın Kırılan Süreği: Darık, Tarıq, Ziyar u Kiştimi Pilvankan

Berxécân Ocağı'nın bağluları olan Pilvankan Aşireti mensupları, bu kutsal objeye Kurmanci dilinde, Kiştım/darık/tarix/tarıq, erkân, ewliya derler. Darık, Türkçede; “asa/çubuk” anlamına gelmektedir. Topluluk üyeleri yeminlerinde, sıklıkla Darık’a vurgu yaparlar. “daré Berxécân, daré Xızır, daré Heqî, dare Yimam Husén” diye niyaz ederler (Yalgın, 2014b: 19). Pilvankan Aşireti'nin, yol ataları Berxécân'dan kendilerine miras kalan kutsal emanetlerine sahip çıktıkları görülmektedir. Bu değersel kalıtlardan birisi de, bazılarına göre, Berxécân'dan kaldığına inanılan ocağın kutsal Kiştım'ı,³⁸ Darık/tarix tarıq/asası'dır. Darık, en son 1918'e kadar Berxécân Ocağı'nın pirlerinden olan Séy Qereman'ın (1955) Baskivan/Karabulut Köyü'ndeki evindeydi.

Réya/Raa Heqî itikatında Kiştım Mar (Başı yılan görünümündeki sihirli asa) dedikleri bu asanın kökleri, ta Sümerlerdeki Gılgameş efsanesine kadar dayanmaktadır. Yine Kurmanci dilinde Şaxmaran (Yılanların Şahı/kralı/kraliçesi) diyerek kutsadıkları bu kült, Mezopotamya'dan birçok kültürel katmanlara akide kalıntısı olarak geçmiştir. Hiç kuşkusuz ki, itikat ritüellerinin olmazsa olmazları arasında kullanılan kutsal bir objedir. Bu obje, Êzidî/Êzdai Kürtler için de aynı kutsiyette telakki edilmektedir. Antikçağlardan günümüze kadar gelen ve halen bile Kürtler arasında takdis edilegelmiştir. Dersim bölgesinde, itikat sürecinin Bâtınî felsefesi içinde köklü bir objeyi işaret eden bu asa-yılan kültürünün tarihsel kökleri yine bu bölgede MÖ 3000'li yıllara dayanmaktadır. Çemişgezek Pulur'da (Sakyol) 1968-1970 yılları arasında, yapılan yeraltı kazılarında elde edilen bulgular arasın-

³⁸ Séy Qereman'ın oğlu Séy Mistefa Erol (doğ.1934), Pir Hüseyin Erdoğan (1935), Ocak Reberlerinden Hüseyin Katurman (1935), Ocağın sözlü tarih küpü olan Séy Zeynel Çetinkaya (1934-2015), Berxécân Ocağı'nın serencamını tutan Zakiri Hüseyin Bulut (1940), Pilvankan Aşireti'nin tarihsel dökümünü derleyen emekli öğretmen (Babam) İbrahim Yalgın (1942), 1938 şehidi Pirêpiran Séy İvram'ın torunu (sürgün çocuğu) Emekli öğretmen Ali Ekber Doğan (1927), Ocak Réberlerinden Séy Yusuf Çetintaş (1957) ve burada, adlarını saymadığımız daha nice görüşmecilerin, konu ile ilgili bize anlattıkları aynı zamanda ocağın ortak kültürel hafızasını simgelemektedir.

da, aynı oda katında Bereket Tanrıçası idolünün yanı sıra, geniş ekin çukurları (Buğday/Un petekleri)³⁹ kenarına sokulmuş, boyu, 1,5 metreyi aşan bir yılan iskeletine rastlanmıştır (Arslantaş, 2013: 211; Yalçın, 2014b: 16).

Bu bağlamda, inanç yolunda güçlü bir Kara Yılan/Mar a Reş kültünün olduğu göze çarpmaktadır. Örneğin, ataları Dersim Pilvank Köyü'nden, Sivas'a göçen Piran Ezbeti mensubu Cemal Akın'la yaptığımız bir sohbet sırasında söz, Kara Yılan olgusuna-inancına gelince çok ilginç bir veriyi Kürtçe atasözü ile dile getirdi. Akın, şunları hatırlattı. "Bizde birisi toplumda-cemaatte sessiz sedasız oturup hiç konuşmadığı zaman, ona derler ki; 'Zar dıwén Mara Reş avıtine ser/Sanki Kara Yılan atmışlar üstüne'. Yani burada kişinin susukunluğunun nedeni, o an sanki bir Kara Yılan'la hasbıhal oluyormuş da, herkesle irtibatını kesmiş manasındadır" (Cemal Akın, Sivas-Bahadun Köyü, Temmuz 2011).

Berxécân Ocağı mensuplarının ortak hafızanın çözülüşünde; ocağın darık'ı en son, 1900'lerin başında 2. Derweş Memed'in (Piré Mezin: tahmini doğ. 1840) yönettiği Poxateris/Elmakaşı'ndaki Béxceyê Safiyan'da (Sofiler bahçesi) toplu katılımdaki Civatê Çelan=Kırklar ceminde kullanılmıştı. Bu Civat'ta, toplamda 40 müshap çift işte bu sözünü ettiğimiz darık altında geçmiştir. Bunlar aynı zamanda, sofıyan sürecine dahil olmuşlardır. Yol itikatında ona, "tarıq/tarix/darik" derlerken, Arapçada "Tarık" kavramıyla; Yol. Meslek. Tanrı'ya ulaşmak için bir ulunun tuttuğu yol. Araç (Özön, 1989: 816), manaları anlaşılmaktadır. Sırf bu cümle içinde, Réya/Raa Heqî (Tanrı'nın, doğru dürüstlerin, gerçeğin yolu, hak yolu) itikatında tarix/darik'in, Arapçadaki ta-

39 Berxécân Ocağı'nın Réberlik makamında bulunan Piran ezbeti menusu Silémané Sırma'nın adı etrafında örgülenen birtakım mitik veriler bulunmaktadır. Bunlardan birisi, kara yılan bağlamında dile getirilir. Şöyle ki, Silémané Sırma'nın evinde bir un peteği bulunur. Bu petekte sürekli un alındığı halde, peteğin unu, hiç tükenmez. Bunun nedeni ise peteği koruyan bir kara yılanın bulunduğu ve bu bereketin, söz konusu bu kara yilandan kaynaklı olduğuna inanılır. Bu sırrı, sadece ev halkı bildiğinden un'un bereketi süreklilik arz eder. Zaman içinde eve yeni gelen bir gelin, bu sırrı bilmeden deşifre eder. Peteğin açılmaması gerektiği halde, evin gelini merak edip, peteği açar ve petek kırılır. Un dağılır ve kara yılan, bir daha geri dönmek üzere sır olur (Alan notları, Pertek: 2011-2014).

rik’le nasıl da benzeşik oldukları anlaşılmaktadır. Öyleki Tarix/ Tarîq/Hakka giden tarik; Ré/Riya/Raa’nın kutsanan en belirgin bir değeri olmaktadır. Hakkın yolunda kutsanan tarîxın tarihsel geçmişi, Zerdüş’t’e (MÖ 628-551) kadar gider. Bu konuda Mehmet Korkmaz şunları belirtir:

“Zerdüş’t inancının ayinlerinin yapıldığı zaman kullanılan bir değneğin adı. Özel olarak hazırlanan bu değnek, törenin idare edilmesinde işe yaramasından ötürü kutsal olarak kabul yol edilir...” (Korkmaz, 2011: 400)

Yine Zerdüş’tün Mazda inancının yazıldığı kutsal Avesta kitabında Baresma (düzgün çubuk, ağaç, odun) “dini törenlerde kullanılan nar ağacının ince dalları” (Avesta, 2012: 476) olarak tarif edilir. Dahası Avesta’nın muhtelif bölümlerinde kutsal olan Ateş, Su, Hava ve Toprakla birlikte Baresma, diğer kutsallarla birlikte hep anılır (Avesta, 2012: 45). Yine Avesta’da, kötülük ve kirliliğin vücut bulmuş hali olan yalancılık iblisine (druj)⁴⁰, kutsal değnekle vurulur. Avesta’nın Visperad 2. Bölümü sırf Baresman’a ayrılmış toplamda 11 ayrı başlık altında ele alınmıştır. Bunların her birinde “Bu Baresman eşliğinde...” diye başlayan, ayinlerde yapılması gereken ritüeller ve birlikte dillendirilmesi gereken dualardan söz edilmektedir. Örneğin “ve kutsallıkla yayılan senin Baresman’ına şükranla yaklaşmak istiyorum... törensel ibadetlere ve Mazdacı dininin daimi görevlerine şükranla yaklaşmak istiyorum” (Avesta, 2012: 165) diyerek kutsanmaktadır (Yalgın, 2014b: 18; Yalgın, 2014d). Ocaxzâde erkânında tarîq’in kutsiyetini, 1930’larda Yusuf Ziya Yörükân’da (1887-1954) dile getirmektedir (Yörükân, 2006: 72, 449).

Köksel isimler içinde Baresma/Barsom adı, Baston adına bir referanstır. Zerdüştlük’te kutsanan ve dinsel ayinlerde kullanılan bu değnek, yolun itikatında aynen kutsanarak Civatlarda kullanılmaktaydı. Özellikle görgü cem-i Civatlarında, başta yolu yürüten genç kuşaklar ve insanı kâmil mertebesine gelmiş hakikat

⁴⁰ Avesta dilindeki “Druj”; Türkçede “yalan”, Kurmanci dilinde “Derew”; Kırmanci dilinde Zuri’dir. Zend Avesta hakkında, daha farklı veriler için ayrıca bkz. (Yalgın, 2014c: 82, 83).

ehli olanlar kutsanan bu tarix altında geçerlerdi. Haq'ın yolunda Pir'i, Mürşid'i eline aldığı tarixla, altında geçecek olan cânın vücudunda gezdirerek onu eski günahlarından (druj, derew, zuri) arındırıp, hür-i pak olarak geleceğe devridaim ederdi. Yolun evliyalarının elinde hiç düşmeyen asa, Civatlarda onun altında geçmeden Réber, Pir, Mürşit ve hatta talip/musahip bile olunamayacak kadar takdise şayandı (Yalgın, 2014d: 88). Buna mukabilen Tarix, nedense Muhammed'in ya da Ali'nin elinde tasarlanmamış ve bu konuda hiçbir yazılı/sözlü bahis açılmamıştır.

Réya/Raa Heqi itikatı ile Bektaşî tarikatı arasındaki pistişi ritüeller bazında en belirgin ayırımsal özelliği Tarix/darık/asa teşkil etmektedir. Bundandır ki, Bektaşiler, 1900'ün ilk çeyreğinde Dersim merkezli Réya/Raa Heqi'nin Ocaxzadelerde, ocaklarda varolan bu mukaddes objeyi, toplatıp yakmışlardır. Ocaxzadelere dayatılan bu davranış biçiminin asıl temelinde, Réya/Raa Heqi itikatı evliyalarının Zerdüştî gelenekten günümüze taşıdıkları ve içtenlikle bu sembole bağlılığında yatmaktaydı. Örneğin Kâzım Karabekir (1882-1948) Kürt Meselesi adlı kitabında incelediği Dersim aşiretlerinin inançsal kökenleri hakkında verdiği bilgiler dahilinde iman ve itikatlı Seyyidlerin; Ali'nin değneği ve ziyaretgâhları üzerine icra ettikleri dinsel ritüellerinden söz eder (Karabekir, 1995: 87, 88). Bununla birlikte, hatırlatmalıyız ki; aynı baston/asa, *Kuranikerim*'de de yer almaktadır. Örneğin Bakara/57, Ta-ha/18, Nemi/10 Kasas/31 ve benzeri ayetlerde, Musa'ya ait bir asa olduğundan söz edilmektedir. Yine Tevrat'ta da Harrun'un atasından söz edilmekte ve bu anlatım, *Kuran* ayetleriyle aynı paraleldedir (Pala, 1989: 70).

Aslına bakılırsa meselenin mahiyetini şöyle açımlayabiliriz: Tarix olgusu, süreک açısından başlı başına üzerinde durulması gereken en temel gerçekliklerden birisidir. Lakin Dersim Kürt ocaklarını, benzeri ocak ve süreкlerden ayıran en bellirgin objelerinden biri olan tarix/darık/asa, aynı zamanda topluluğun, Ehlibeyt süreğiyle (El pençe) çeliştiğinin ortada duran en güçlü delillerinden birisidir. Tarik-i tariq; Yolun/gerçeğın asası/çubuğu Réya/Raa Heqi itikatında sadece Cem-i Civatlarda değil, aynı zamanda komşular arasındaki anlaşmazlıklarda da üzerine yemin edilerek sulh yapılmasını sağlayan bir kanun objesidir. Bek-

taşilere göre; asıl olan ağaç değil, el/pençe'dir. Çünkü el pençe (avuç içi) Ehlibeyt'in, özellikle de Fatıma'nın, Ali'nin elidir...⁴¹ Bu tamlamalarla kendi ellerini Ehlibeytin eli yerine koyup, soy-larının Ehlibeyt kanalından geldiğini rötatif bir manada dile ge-tirmişlerdir (Yalgın, 2014a: 19).

Şahkulu Sultan Dergâhı'nın postnişinlerinden Mehmet Ali Hilmi Dede (1842-1907), yedi kıtalı bir nefesiyle çok ağır bir şekilde şu dizelerle hicveder: "Sufi niçin taptın kuru değneğe/ Tapacak Pençe-i Âl-i Aba'dır/Değneğe hebadır emek vermeğe/ Ehl-i Beyt pençesi derde devadır" mısralarıyla başlayıp, nefesi-nin son kıtasının, son iki mısrasını "İkrar ile iman yol pençede-dir /Çöpe erkân demek büyük hatadır" diye bağlamaktadır. Bu konuda; genç Cumhuriyetin resmi ideoloğu Hasan Reşit Tankut şunları yazmaktadır:

"... Çünkü Êzîdîler arasında ve diğer bazı Aliyullah-lar'da, bu değnek yemini değneğin üzerinden atlamak suretiyle yaptırılır. Dersim'de değnek yemini şu şekilde yapılır... Seyit, değneği cemaatin ortasına atarak (Bu Ali'nin değneğidir, and iç) diye emreder. Müddeialeyh kabahatli ise vaziyeti korkunçtur, yalan yere yemin edemez ve itirafa mecbur olur. Masum ise değneği yer-den kaparak öper. Ve elini ensesinden dolaştırmak şar-tıyla değneği boynunun üzerine kor. Hiçbir Alevi'nin bu yemine hiyaneti tasavvur edilemez. Zaten seyit, her türlü itiraf imkânları münselip olmadan bu yemi-ne müracaat etmez. Değnek ortaya atılınca yeminden

⁴¹ İnanç merkezinin tarihsel akışı içinde Bektaşilerin "**Pençe**" Dersim ocakzade-lerinin ise "**tarik/tarix/darik**" süreğine dahil oldukları bilinir. İslami literatürde de varolan "Pence-i Ali Aba" kavramı, bir bakıma Ehlibeyt'i temsil eder. Bektaşilerin Cemi Civatlarında Pir'in eli/pençesi Ehlibeyt'i temsil ederken, Dersim Réya/Raa Heqi itikatında ise Pençe değil de, tarık/tarix (asa) pirin elinde bir kutsal araç/objedir. Réya/Raa Heqi itikatındaki ağaç kutsiyeti, bir yönüyle bu cenahta da ele alınmalıdır. İşin esasında kutsal elin, antikçağlardan beri Ana'nın doğurganlığına yapılan bir ezoterik sembolü ifade etmektedir.

istinkâf eden suçlu kabul etmiş demektir. O zaman ona (duruşmadan vazgeçtim cezaya razıyım) demek düşer. Ve deyince mesele kalmaz. Fakat duruşmadan vazgeçmekle beraber hükme kerhen razı olduğunu iddia ve (davam hak davası olsun) sözünü sarf ederse korkunç ve tüyler ürpertici bir vaziyet tahaddüs eder. O dakikada müddeialehy müthiş bir heyecanın, müddei mehabetli bir korkunun ve bütün Cemaat uğursuz bir endişenin zebunudur. Her üç taraf da bu akibeti asla istemez ve dinlemezler. Müddei bu şekilde bir itirafını temin edeceği menfaattan ve tazminattan ürker; haklı da olsa onlara el sürmekten korkar. Çünkü hak davasında taraf teşkil etmek Alevi için hayat boyunca süren bir azaptır. Müddeialehy hak davasında ısrar ederse müddei davasını geri almasını rica eder. Bu ricayı dinleyenler tekrar eder, Jüri heyeti tekrar eder. Bizzat seyit yalvarır ve bütün oba yalvarır. Duruşmanın hak davasına kalması yani dünyada görülmemesi bütün boyu kötü ve korkunç bir sıkıntı içinde bırakır ve nihayet sulh çaresi bulunur. Davaların hak davası haline geçtiği pek nadirdir. Görülüyor ki Seyid'in riyaset ettiği ruhani cemaatlar ağaları korkutacak kadar kuvvetli ve nâfizdir. Çünkü onlar ruhani, ağalar cismanidir” (Tankut, 1994: 483).

Bütün benzeri ana öğelerin toplamında şu sonuç ortaya çıkmaktadır: Tarıx, en azında 1900’lerin ilk çeyreğine kadar, Dersim Kürt ocaklarını/Ocaxzadelerinin gerek Bektaşılığe ve gerekse İslami öğelere asimile olmada, büyük bir engel teşkil etmekteydi. Yoksa ki Bektaşiler için, bir ağaç parçasının böylesine tehlike arz edip ve onun ortadan kaldırılması için bunca çaba gösterilmesinin bir başka anlam ve önemi mantıken olmasa gerektir! Hem bize öyle geliyor ki; bu işin başında sadece Bektaşî yetkilileri

yoktur. Bunun da ötesinde, genç Cumhuriyetin resmi idologlarının bu yönlü sistemli olarak, geliştirdikleri planlar söz konusudur. Zira Tarıx'ın, Dersim ocakları nezdinde ve Ocaxzadeleri elinde bir kanun aygıtı görevi gördüğünü, yukarıda Tankut'tan yaptığımız aktarıyla dikkatlere getirmiştik.

Her halükârda Bektaşî Dergâhı, meselenin özlü niteliğini kavradığından, bu objenin ortadan kalkmasını hedeflemiştir. Çünkü kendisine bağlanmayan Dersim Kürt ocaklarının (ocakzadeler), artık kolayca kendisine bağlanacağını öngörüyordu. Bu sebepten ötürü, geleneğe sahip çıkan ocak içindeki makam sahipleri arasında çelişki yaratılmıştır. Bu girişimin, ocakların bölünmesi yönünde atılacak küçük bir kıvılcım olarak düşünülmüş olası da mevcuttur. Nitekim bu eylemin, Bektaşîler için her yönüyle faydalı bir plan olduğu anlaşılmalıdır. Lakin sonraki yaşanan süreçlere bakıldığında nihayetinde bunun öyle olduğu görülmüştür. Bu faktörel döngülerle birlikte; Yüzyılın başında Réya/Raa Heqi itikatının kırılan tarıx/asa'sıyla birlikte, itikat sürecinin başta ocakzadeleri olmak üzere talipleri de etkilenmiştir. Sonuç itibarıyla Ocakxade ve talipleri, farklı kanallarda asimile kıskacı içine çekilmiş ve aslına bakılırsa günümüzde bu sürecin son sahneleri oynanmaktadır.

Berxécân Ocağı'nın içsel hiyerarşisine göre tarıx, ehemiyete haiz, çok önemli kalıtsal bir değerdî. Öyleki Tarıx altında geçmeyenler Pirlik, Pirépiranlık, Réberlik makamında oturamazlardı. Ocak içinde makama talip olan her cân'ın, buna uyması gerekirdi. Yine Musahiplerin (Axreté bırayı/Ahiret kardeşliği) yola kabulleri, tarıx altında geçmeleriyle mümkündü. Velakin bu sebeptendir ki, itikat sürecinde tarıx/darik olgusu, bazı dua ve beddualarla da dile getirilmiştir. Bunlar arasında “Daré Xızırı, Daré Heqi, Daré Ré” benzeri kavramlar takdis edilmişlerdir. Burada “Dar” yerine, “Cû” sözcüğü de kullanılır. 20. yüzyılın başlarına kadar bu kurala harfen uyulmuştur. Ta ki Berxécân Ocağı'nın Tarıx'ı yok edilene kadar... 1916-18'lerde Bektaşîler adına, Sivas'ın Koçhisar ilçesinin Yalıncağ Köyü'nde ikamet eden Axucân'lı Séy Aziz (tahmini doğ.1870-1935), Pertek Dere nahiyesine bağlı Baskivan Köyü'ne gelmiş ve Berxécân Ocağı'nın darık'ın

kırıp⁴² yakmıştır. Ocağın Tarix'ını evinde ziyaretleştiren Séy Qereman'ın oğlu, Séy Mustafa Erol, o günleri şöyle anlatmaktadır:

“Tarîq bizim evdeymiş. Tabii ben 1934 doğumluyum, görmedim. Çünkü tarîqı yani Sitem çubuğu, Kıştimmar dediğimiz bu darık'ı Ağucanlı Aziz Dede, Bektaşiler adına ta Sivas'tan gelip almış ve kırıp yakmış. Sonunda Aziz Dede'ye kimse bir şey diyememiş. Çünkü bizimkiler Aziz Dede'den çekinirlermiş. Ondan korkarlarmış! Bir de Aziz Dede demiş ki; “Bu bir puttur. Sizler puta tapamazsınız! Madem sizler de Seyyid-i Sadattan, evlad-ı Resulsanız bu puttan vazgeçin ve Bektaşiler gibi ‘beş pençe’ye dönün!’ Bunu büyüklerimiz hep anlatırlardı. İşte bu tarihten sonra bizim Şıx Delili Berxécân Ocağımızda da Alı Pençe uygulamasına geçilmiş...” (Pir Mustafa Erol, Elazığ, Ağustos, 2011).

⁴² Berxécân Ocağı Zakirlerinden olan Piran ezbeti mensubu Hüseyin Bulut (1940) ile yaptığımız görüşmelerin kısa bir kesidi, **Dersim** Gazetesi'nde üç bölüm olarak yayınlanmıştır. Bulut'un bu konu ile alakalı olan anlatımları oldukça önemlidir. Anlatımlarının bir yerinde Bulut, “... 1900'lerin ilk yıllarında bu tarîx son görgü cemimizde, yani Civaté Celan'da çıkarılmış. Dedem, babam bunu bizzat görmüş ve anlatırlardı. Biz Pilvenklilerin en kutsal değerlerinden biriydi. Yalnız Pilvenklilerin değil, tüm çevre ocakların pîrleri, talipleri bu köye gelir o bimbareği ziyaret ederdi. Diğer ocaklardaki talipler bizim bu ziyarete; Evliyâyé Kıstımı Pilvankan” derlerdi. Berxécân Ocağı'nın darık'ı ile Civaté Cellan/Sofiler meclisini anlatıldığı bölüme ayrıca bkz. (**Dersim** Gazetesi, Eylül 2011, yıl 1, sayı: 9). Berxécân Ocağı'nın tarîx'ının Séy Aziz tarafından kırılıp, yakıldığı hakkında alanda da varolan birtakım düşüncelerle birlikte, tarîq'ın tarihsel geçmişine ilişkin yapılan analizler için ayrıca bkz. (Munzuroğlu, 2000/4: 76-90). Ali ve Muxtađ kardeşlerin babası Séy Aziz ile ilgili olarak Sevgen “Sivas'dan (Bargin'e) Seyit Aziz namında biri, sık sık ziyarete gelir, vaaz ve nasihatte bulunmuş. Sonradan menedilmiştir” (Sevgen, 2009: 184) diye belirtir. Sevgen'in “men edilmiştir” tanımı, gerçeği yansıtmamaktadır! Zira o yıllarda Séy Aziz; Dersim'de sevilen ve kendisinden çekinilen, doğaüstü kerametleri olduğuna inanılan popüler şahsiyettir! Ayrıca Bektaşilerin ve Dersim ocaklarının arasındaki çelişkilerin başında gelen Pençe/Tarîk olgusunu irdeleyen Rıza Yıldırım'ın “Kıştim Marı” (**Tunceli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, s. 1, Yaz 2012 www.tunceli.edu.tr/akademik/fakulteler/edebiyat/dererisim: 15.04.2015.) adlı makalesine bkz.

Bilinen tarihsel gerçekliğiyle Dersim ocakları içinde, o dönemde kırılan/yakılan en son tarıx, Berxécânlar aittir. Bu davranışından dolayı, Ocak pirllerinden Sey Aziz'e karşı çıkanlar olduğu gibi, onun yanında maalesef saf tutanların varlığından da, görüşmeciler tarafından ayrıca bize söz edilmiştir. Asıl itibarıyla, Séy Aziz'in "Seyyidlik, Evladı Resul, Ehlibeyt" ve benzeri parametreler üzerinden hareket ederek, taktiksel bir yol tutmuş ve Berxécânlar üzerinde bu söylemlerin etkili olduğu anlaşılmaktadır. Bu tarihsel olaydan sonra Berxécân Ocağı'nda bir içsel kırılma meydana gelmiştir.

O günden sonra ocak içinde kandaş olan Pirépiranlar, Pirlər, Réberler kendi aralarında kıyasıya büyük tartışmalar yaşamışlardır. Makamsal düzeyde yürütülen bu içsel münakaşalar, 1915 yılında Mürşidlik babından Hacı Bektaş-ı Veli Dergâhı'na bağlanan Berxécân Ocağı'nın kendi içindeki varolan tartışmalara yeni bir boyut eklenmiştir. Bundan böyle Berxécân Ocağı'nda darık'ın olmayışından ötürü, Civatlar bile uzun aralıklara yayılarak ve bazen de sadece sembolik olarak yapılmıştır. Bağlanan Civatlarda, darık'ın olmayışı talipler üzerinde de bir burukluğun yaşanmasına ayrıca neden olmuştur. O tarihten itibaren, kimsenin tarıx altında geçmediği, dolayısıyla yola kabul ritüellerinin askıya alındığı ortak hafızalarda yaşatılmaktadır. Bağlılar arasında bir diğer sorunsal alanı ise, darık'ın korunduğu evin bir ziyaret (Kıştimé Evliyayé Pilvankan) olması hasebiyle, oraya atfedilen kutsiyetlerinde bir kırılma meydana gelmiştir.

Yukarıda da sıraladığımız gibi, bütün bu gerçeklikler karşısında, Berxécân Ocağı'nın tarıx'ının (ziyaret) bir Tikmé⁴³ olduğuna ilişkin, günümüzde bazı yazılı kayıtlara rastlanmaktadır. Araştır-

⁴³ *Tikmé* tabiri ocak hiyerarşisi içinde kullanılan bir kavramdır. Daha çok Bektaşilerde yaygın olan bu gelenek, aslında son yıllarda (1960) Dersim ocakları içine de taşınmıştır. Kavramsal olarak Tikme tabirinin manası kısaca şudur: Pirin, Mürşid'in gidemeyeceği köylerdeki saygın/bilgin taliplerinden birisinin yanına, kendi kutsanan bir emaneti bırakılırdı. Konumuzla ilgili olduğu için bu emanet, özellikle onun kutsanan darıq/tarıx'ı olurdu. Tarıx'ın bulunduğu köydeki ev, çevresinde kutsanır ve zamanla bu ev ziyaret, evin büyüğü/sahibi; tağlıları tarafından bir Réber, Pir konumuna getirilirdi. Yerel literatürde bu darıq/tarıx'a "Tikmé" adı verilirdi (Yalgın, 2013b: 470).

macı, yazar Hüseyin Çakmak⁴⁴, alanda derlediği bu bilgiyi, iki ayrı makalesinde, yazılı gündeme getirmiştir. Her iki makalesinde Çakmak, tespit ettiği “Tikmé aşiretleri” şöyle verir: “Tikmé Heydaru, Tikmé Avasu, Tikmé Mıлізу, Tikmé Pilvancku ve Tikmé Arezu” olarak sıralamaktadır.

Son olarak, yeri gelmişken birkaç hatırlatma daha yapalım! Söyle ki; Dersim evliyelerinin anlatıldığı bazı beyit/nefeslerde Şıx Delili Berxecân’dan söz edilir. Örneğin Dersim’in ünlü halk ozanı Séy Qaji (1860-1936), “Aliyé Kıstımı wayiré Pilvançıkan o/Kıstım Ali’si Pilvankanların sahibidir” (Çem, 1999: 104; Düzgün, Comerd, Tornécengi, 1992: 25). Dersimin yaşayan son kuşak ozanlarından Süleyman Doğan’dan (Sılo Qız, doğ. 1913) derlenen Sey Qaji’nin Wetat Welat⁴⁵ adlı, aynı beyitinde “Şıx Delili Berxéca wayire Pilvankano/Berxécân Pilvankanların evliyasıdır” der.

⁴⁴ Tittiz çalışmalarıyla tanıdığımız Hüseyin Çakmak’ın ilgili makaleleri; “Dersim’de Kimi Gelenek, Görenek ve Hastalıklar İle Bu Hastalıkları Tedavi Şekilleri” *Munzur* Dergisi 2002/1. sayı: 9, s. 42-54 ve yine (Çakmak; “Dersim ve Efsaneler II” *Munzur* Dergisi 2003/1, sayı 13, s. 12-24). Diğer yandan; Gezik ve Çakmak’ın “Raa Haqi-Riya Haqi” adlı ortak çalışmalarında “tarıx” madesinde Tikme tarıx/ziyaret sahibi olan aşiretleri sıralarken, burada Pilvankan Aşireti’nin adı verilmemiştir (Gezik ve Çakmak; 2010: 194). Son olarak şunu da hatırlatalım! Anlaşılan o ki; Hüseyin Çakmak’ı bu konuda yanıltan, bilgilerine başvurduğu kaynak kişilerdir. Sözlü tarih araştırmacılarının, alanda derledikleri bilgileri, farklı kaynak kişiler tarafından teyid etmeleri gerektirdiğinin zarureti burada da ortaya çıkmaktadır. Fakat bu konuda bir diğer sorunlu alana dikkat çekmeliyiz! Çakmak’ı tenzih ederek söylemeliyiz ki; Son yılların politik/ideolojik yansımaları, sözlü tarih anlatıcılarının berrak düşüncelerine nüksettiğinden dolayı bunların bazen yanıltıcı bilgilere meylettiklerini, bizatihi alanda gözlemleyerek karşılaştığımızı belirtmeliyiz!

⁴⁵ Beyitinde, kılamında Dersim aşiretlerinin atalarını, evliyelerini anlatan Séy Qaji’nin kapsamlı biyografisini Daimi Çengiz hazırlamıştır. Séy Qaji’ye ait olan “Welat Welat” kılamının bu çalışmadaki versiyonunda (Çengiz, 2010: 70-74) “Berxécân Pilvankanların evliyasıdır” dizeleri bulunmamaktadır. Buna karşın aynı çalışmasının 75. sayfasında “De Bé” adlı kılamının dördüncü kıtasında Sey Qaji “Şune Ewliyaé Kıstımı, Pilé Pilvanckano, Dé bé, dé bé, dé bé! Ala so vano” der. Ayrıca bkz. (Daimi Çengiz, 2010, *Dizeleriyle Tarihe Tanık Dersim Şairi, Sey Qaji*, Horasan Yay., İst.). Berxécân Ocağı’nın, adı geçen Kiş-timmarları (tarıx) için; Kurmanci ve Kırmanci konuşan Kürt aşiretleri “Ewli-yayé Kıstımı Pilvankan” derler (*Dersim’de Dualar, Atasözleri*, 1992: 25).

Berxécân Ocağı'nda Derwêşlik Geleneği

20. yüzyılın ortalarına kadar, Dersim'de hatırı sayılır bir Derwêşler topluluğu ve bunların öncülüğünde gelişen bir Derwêş geleneği⁴⁶ bulunmaktaydı. Bundandır ki, Dersim toprakları “Herd é Derwêşan/Herd u Dewrêsu” kutsiyetiyle hep anılmıştır. Her aşiretin ve ocağın belli başlı ermiş/saygın şahsiyetleri, kendi muhitlerinde, bağluları arasında ocak réberleri, pirleri, mürşidleri kadar saygı/hürmet görürlerdi.⁴⁷ Derwêşler; ocak/soy ailesi içinde yer alacakları gibi, bazı aşiretlerin içinden de çıkmaktadırlar.

Derwêş sözcüğü Farsça ve Kürtçe'de bir tasavvufi tanımdır. Buna göre doğru yazılış ve okunuşu şöyledir. Kurmanci dilinde; “der-wêş” yazılışıyla sözcüğün kökü olan der; dışarı, wêş, wêşandin; saklanmak/saklamak kavramlarından meydana getirilmiştir. Böylece iki sözcüğün bileşimiyle türetilen bir kavram olarak derwêş'in, morfolojik tanımlamaları arasında; “Fakir, zavallı, dünyadan el etek çekmiş, kendisini sofî felsefeyle bütünleştirmiş, belli bir mekânı ve zamanı olmayan, sürekli dışarıda gezen insanlar/talipler topluluğuyla halleşen/dertleşen ve tarik-i yol da bazı görevleri olan kimse.” Diğer bir tanımla “hırkasının içinde kendisini, kendi içinde de mülksüz bir dünyayı gizleyen yol ereni.” Yerel literatürde bu kimseler için “Feqir, Diwane, Xerip, Bêkes, Gunê” vs gibi sıfatlar da kullanılmaktadır.

Bazı yazım çevirimlerinde ve özellikle de Kırmancı sözelinde; Devriş/Dewrêş (s) olarak da telaffuz edilen sözcüğün manası ise, Kara ağız/kara ağızlı ya da Réş; Kara, Dev; Köy olup, “Karaköy” manasıyla süreğin dilsel yapısı bakımından uygun düş-

⁴⁶ Derwêş'in kavramsal anlamları için ayrıca bkz. (Özön, 1989: 163-64; Kanar, 2010: 696). Aynı sözcüğün “Dewrêş/Devriş” yazımları ve morfolojik açılımlarıyla ilgili olarak ayrıca bkz. (Gezik/Çakmak, 2010: 67,68).

⁴⁷ Kurêşan Ocağı'nın Derwêş Pirlерinden olan Bava Rıza Arca ile yaptığımız bir söyleşi için ayrıca bkz. (Erdoğan Yalın, “Kurêşan Ocağı'nın, Kızılbel Derwêşlerinden Bava Rıza Arca ile Muhabbet” *Semah* Dergisi, Yıl: 4, sayı 26, Mart/Nisan 2016, s. 26-29). Bütün bunların yanı sıra ayrıca, Dersim'de, Derwêşlik geleneği ve önemli Derwêşlerin topluca bir listesi için bkz. (Hüseyin Çakmak, “Dersim İnancı Raa Haq'da Gulvêng, Gulbenge (Cem) ve Deyişler” *Munzur* Dergisi 2006/25-26; s. 4-37).

memektedir. Nitekim Kürt dillerindeki yerel literatürde, Derwêş telafuzundan çok, Dewrêş telafuzunun daha kolayca seslendirildiğinden ötürü, Dewrêş⁴⁸ söylemi tercih edilmektedir. Bu noktadan hareketle, alanda elde ettiğim bir özel bilgiyi, yeri gelmişken aktarmalıyım. Kurêşan Ocağı'nın kült merkezlerinden olan Kızılbil Derwêş Pirlerinden Ali Umurtag; Kırmancki/Dımılki dilinde kavramın kökü olan “Dewr”in, bâtinî manada “zaman”la alakalı olduğunu, son eki olan “eş/s”in ise kök sözcüğe anlam veren bir eklem olduğunu ve dolayısıyla Dewrêş (s); Zamane, zamanın tanığı, zamanının insanı, devrin adamı manasına gelmekte olduğunu belirtti. Buna ilaveten Dewr/zaman; eş/êş/mekân, değirmen manasında, “zamanı öğüten, bitiren, zamanı döndüren” anlamlarını da ayrıca çıkarabiliriz! 16. yüzyıldaki Kilis, Urfa, Adıyaman ve çevresindeki Ekrad/Kürt aşiretlerine ait Osmanlı arşivlerinde “Cemaat-i Dervişan-ı Ser-Siyahan”⁴⁹ adında bir cemaat kaydedilmiş ve bu bölüm hakkında Mustafa Öztürk, ayrıca şu açıklamayı yapar;

“dervişlerin vergiden muaf oldukları, ekrad cemaatlerinin sadakalarıyla geçindikleri şu derkenarda belirtilmiştir. ‘mezkûrün dervişler kadimü’z-zamandan ila-yevmina haza adet ve rusûm viregelmemişler ekrad taaifesinin sadakalarıyla geçinürler imiş’ (Tapu, s. 181, 222). Gerçekten ekrad cemaatleri arasında bugün bile derviş ve şeyhlik geleneği hâlâ varlığını sürdürmektedir. Pek çok aile ‘ocak’ tabir edilen ailelere bağlanmayı bir üstünlük vasfı olarak görmektedir. Hâlâ, her cemaatin bakmakla kendilerini yükümlü gördükleri derviş, şeyh, abdal ve fakir zümreleri vardır. Bu çok eskiden beri süregelen bir gelenektir. Hatta bir aşire-

⁴⁸ Sosyal ve kültürel antropolojik açıdan *Derwêşlik* ve etrafında dizgeleşen tradisyonel veriler için bkz. (Deniz, 2012: 116-130).

⁴⁹ Arapçadan doğru çevrilmişse *Siyahan* sözcüğü; Pehlevice kökenli olan *Siyeh*, *Siyah*/kara’dan türetilmiş çoğul bir sıfattır. Aynen Farsça ve Kurmanci dilinde kullanılmaktadır.

tin fakiri veya dervişinin başka bir aşirete gitmesi ve onların bakması asıl aşiret mensupları için bir zül ad-dedir” (Öztürk, 2004: 60).

Öztürk’ün burada anlatmak istediği, aslında bir bakıma Ocakları ve ocakzadeleri, dolayısıyla Seyyidleri anlatmaktadır. Bütün bu verilerin temelinde 1238-1320’li yıllarda yaşadığı tahmin edilen Yunus Emre’yi anmadan geçemezdik. Zira Yunus’un bir diğer ismi ise Devriş Yunus’tur. Çoğu şiirlerine damgasını vuran “Devriş” mahlası, Yunus’un en belirgin misyonudur. “Derviş Yunus söyler sözün, Yaş doludur iki gözün, Bilmeyen ne bilsin bizi, Bilenlere selam olsun” deyip, bâtinî ilmini çözenlere seslenmektedir.

Bir diğer dörtlüğünde; “Dervişlik dedikleri, Hırka ile taç değil, Gönlünü derviş eden, Hırkaya muhtaç değil” derken, Devrişlik makamını bütün nefsi isteklerin üstünde tutar. Yine “Yediler kırklar ile, Aksakallı Pirlere ile, Yüzü bakır nurlar ile, Bize dervişler geldi” dizelerinde de Dervişleri bâtinî itikatının kutsalları arasında gösterir. Özellikle 10. yüzyıldan sonra Mezopotamya ve Anadolu’da bâtinî felsefeyi yayan gezgin Devrêşler grubu vardı.

Şıx Delil-i Berxécân Ocağı’nın Derwêşi, yukarı (Jorin) Pilvank Köyü’nde Silemanê Dewrêşî⁵⁰ (Derviş Süleyman Güntaş) olarak

⁵⁰ Genel itibarıyla Dersim’de ve özelde araştırma yaptığımız Pilvankan Aşireti’nde doğaüstü hallerde bulunan saygın insanlara “*Ew Derwêşi’ye*” derler. Derwêşlik hırkası giyen, toplum nezdinde bazı nişanelerle keramet ehli olan ulu erenlerin, toplum içinde yürüttükleri bazı özel hizmetleri vardı. Bunlar arasında özellikle şu başlıklar ön plana çıkmaktadır. Derwêşler ipe bakar, nazar değen çocukların başında tuz çevirir dualar okurlar. Yeni evlenenlere nasihatler verir ve onların dini nikâhını kıyarlar. Yeni doğan bir çocuğun kırkı çıkarıldığında Derwêş çağırılır ve yıkanan çocuğa Gılbang/Gılvanglar okur. Çocuğu kucığına alıp havaya fırlatarak oynar sever. Böylece kırkinci gününün geride bırakan çocuk, o andan itibaren dünyaya, eve ve yola kabul görür. Bazı hastalıklarda, rahatsızlık duyulan vucuttaki bölgelere (genellikle sırt ve kemik hastalıkları) eliyle ya da asasıyla dukunarak gılbanklar okur. Hakka yürüyenerin kırkı çıkarıldığında, ailenin yanında olur ve gılbanglarıyla, ahirete göçen cânâ/cânîk’e, son uğurlama merasimlerini yapıp, bu dünyadaki ilişkisi kesin olarak tamamlandığını mezarı başında dile getirerek melekelerine bildirir. Hakka yürüyener cân’ın evde varolan eşyalarını/giyisilerini alıp fakirlere dağıtır. Bütün bunların yanı sıra ayrıca, Dersim’de, Derwêşlik geleneği ve önemli Derwêşlerin topluca

tanınan, Silémané Derwêş Gûntaş'tır (1900-1983). Derwêş Gûntaş, Berxécân Ocağı'nın Xelifan Ezbeti müntesibi olup, Gûntaş/Kasun (kardeşler) ailesi içinde ocağın dervêşlik makamındaydı. Ata ocağı olan Pilvank Köyü ve çevresinde kendisinin nur-u ve layetlerine sığınılır, saygı gösterilirdi. Sülehayı vakitten/zamanın salihlerinden (doğrularından) olan Derwêş Süleyman; Kurmanci ve Kırmanci dilindeki terennüm ettiği nefes-i Gılbangları (gırtlaktan yankılanarak çıkan kutsal ses, nefesli doğaçlama dua) güçlüydü. Cem-i Civat bağlayan, ipe bakan, ip bağlayan (la girêdayene), tuz çeviren Derwêşimiz, yol-edep-erkân babından bilgi sahibiydi. Aynı zamanda Pilvank Köyü'nde, Berxécân'ın mekânının müttevelisi (sahibi) konumundaydı. Ağabeyi Hasan Gûntaş, 1938 yılında katledilmişti. Ocak mekânının bakımını üstlenen Derwêş Süleyman Gûntaş ve diğer kardeşleri (Kasun ve Gûntaş soyadlı diğer kardeşler) ve geçmiş asırlardaki bawları, hep Derwêş lakabıyla anılmışlardır. Ailesi hakkında bize bilgi veren torunu Nadire Gûntaş Aldatmaz şunları belirtiyor:

“Gûntaş ve Kasun aileleri arasındaki ilişki: Dedem Dervîş Süleyman Gûntaş'ın üç erkek bir de kız kardeşi vardır. Tüm kardeşler sırasıyla: Wişenê Dewreşê Hesê Gare, Hesenê Dewreşê Hesê Gare, Silemanê Dewreşê Hesê Gare, Memedê Dewreşê Hesê Gare ve Fatma-ya Dewreşê Hesê Gare'dir. Bunlar ilk ikisi (Hasan ve Hüseyin) ikiz olarak dünyaya gelmişlerdir. Son ikisi (Mehmet ve Fatma) da ikizlerdir. Sadece ortanca çocuk olan dedem Silemanê Dewreşî tek olarak dünyaya gelmiştir. Bunların hepsi kardeş olup resmi bir işlemin doğurduğu bir sorundan dolayı Wişenê Dewreşî soy adını 'Kasun' olarak sonradan değiştirmiştir. Ocağı sahiplenme görevini ise kardeşlerden Silemanê Dewreşî (Süleyman Gûntaş) üstleniyor” (Nadire Gûntaş Aldatmaz, 2015).

bir listesi için bkz. (Hüseyin Çakmak, “Dersim İnancı Raa Haq'da Gulveng, Gulbennege (Cem) ve Deyişler” *Munzur Dergisi* 2006/25-26; s. 4-37).

Doğup ve Hakk'a yürüdüğü Pilvank Köyü'nden, Berxécân Ocağı'nın dervîşi olan Sülêmanê Derwêş Gûntaş (1900-1983).

Pilvankan Aşireti içinde ve özellikle de Berxécân Ocağı'nın pirlîk makamında olan bazı zât-ı şahaneler de Derwêş adına sıkça rastlanır. Fakat ocağın Derwêşlik makamında tek bir aile bulunmaktaydı. Bu ailenin içinde de yine Derwêşlik vasıflarına haiz olan şahsiyet, rızalık temelinde Derwêşlik hırkasıyla nurlandırılmıştır.

Ocak içinde Dewêş geleneğini sürdüren; 1671 yılında Sağman Kadısı'na itiraz dilekçesi yazan 4 kardeş içinde yer alan Şeyh Kemal'in soyundan gelen günümüzdeki bu çekirdek (Güntaş ve Kasun) aileleridir. Nadire Güntaş Aldatmaz, özellikle de amcası Mehmet Kasun'dan (1931) aldığı bilgiler ışığında, ailenin sözlü geleneğinde şekillenen kronolojik soy şeceresinin tepesinde Garé⁵¹ adında bir kadın vardır. Buna göre bu dewrêş ailesinin soyağacı şöyle ilerlemektedir. Garé'nin bilinen "Hesé Garé" ve "Simé Garé" adında iki çocuğu vardır. Hesé Garé'nin de Wişenê Hesé Garé, Yivisé Hesé Garé ve Dewresé Hesé Garé adında üç

⁵¹ Garé, bir kadındır. Sözlü anlatımlarda kocasının adı zikredilmemektedir. Muhtemelen eşi erken hakka yürüdüğünden çocukları onun adıyla anılmıştır. Fakat Kürt sosyal yaşantısında, geçmiş asırlarda çocukların Annelerinin adıyla anıldığı bilinmektedir. Bu sosyolojik olgu, günümüzde dahi halen sürdürölmektedir.

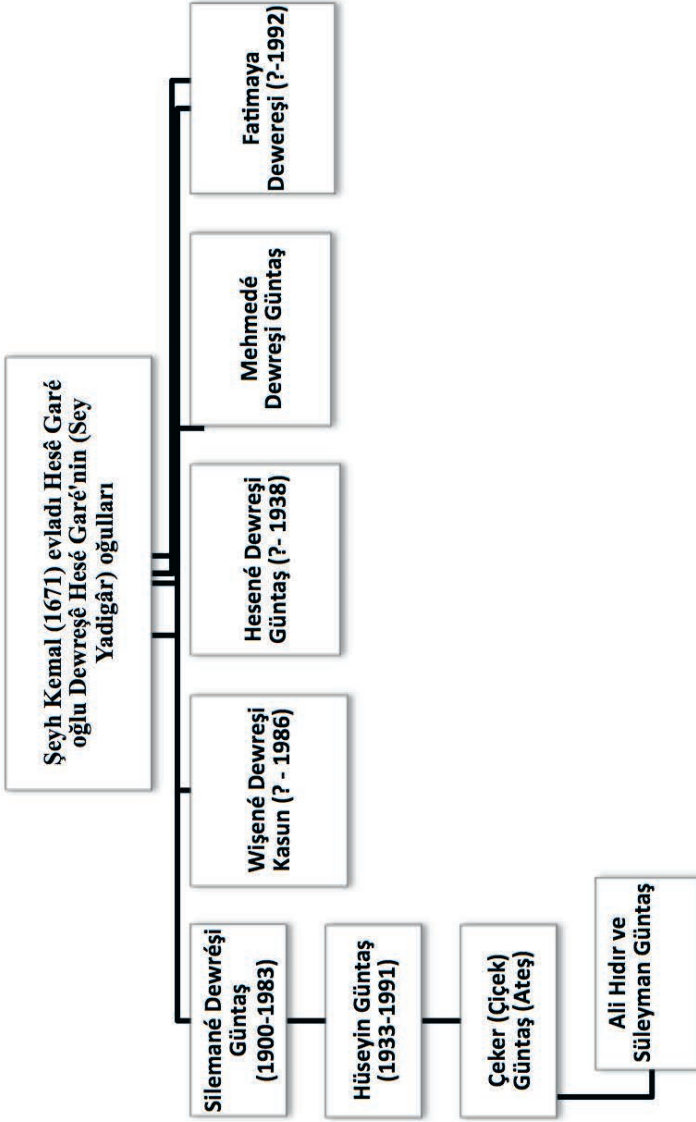
çocuğu vardır. Bunlardan, Dewresé Hesé Gare'nin gerçek adı Séy Yadigâr olup, Derwêş onun sıfatıdır.

Séy Yadigâr'ın (Derwêşi Hesé Garé), dört erkek ve bir kız çocuğu vardır. Bunlar; Derwêş Süleyman Gûntaş (1900-1983), Hüseyin Kasun (hakka yürüdüğü tarih:1985), Hasan Gûntaş (1938), Mehmet Gûntaş (1997), Fatma Gûntaş'dır (1992).

Bu aile içinde Derwêşlik hırkası sadece Süleyman Gûntaş'a verilmiştir. Bu taksimat yapılırken Derwêş Süleyman, tıpkı Yunus'un Dervişlik makamına biçtiği o fakr'lık (yoksulluk, dünyalıktan vazgeçme) hırkasına sarılarak, dönemin şartları içinde aileye ait özel mülkiyetten (toprak) sadece cüzzi miktarda faydalanmıştır. Zira itikat süreğinde Derwêşlik hırkası giydirilenler, mülksüzdürler.

Hüseyin Gûntaş (1935-1991)

Dervişlik makamındaki Süleyman'ın çocukları ise Hüseyin, Çiçek, Ali Hıdır ve Süleyman'dır.

Berxécân Ocağı ve Êzidîlik/Ezdailik'teki Çocuğu (Berx) Kutsama Ritüeli

Kuzu figürü, Mezopotamyadaki antik inanışların temel öğelerinden birisidir. Günümüzde kuzu ögesi, özellikle Bâtînî Alevilik-Réya/Raa /Raa Heqi itikatında Şıx Delil-i Berxécân Ocağı ile Êzidîlik/Êzdailik'te farklı ritüel alanlarında hayat bulmuştur. Tespit ettiğimiz örnekler arasında bu veri oldukça çarpıcıdır! Êzdailerin/Êzidîlerin bir nevi kâbesi olan Musul kenti yakınlarındaki Laleş'te, Kaniya Sipi'deki (Beyaz Çeşme) Zemzem suyun-da yıkanan bebeği/çocuğu, Êzidî Şıx'ı, iki defa suya batırdıktan sonra ellerini çocuğun başına koyup, Kurmanci diliyle şu duayı okur:

“Hol hola Siltané Êzda, tou bouia berxé Êzda, Sar ka rea Azid” (Sen Êzdanın kuzususun, sen Êzdai dini için kurbansın). Êzidî inancına göre çocuk, böylece bir nevi vaftiz edilip, kutsanarak yola kabul görür. Aynı kültün farklı bir versiyonu, Pilvankan Aşireti içinde, özellikle 1970/80'lere kadar yaşatıldığı anlatılmaktadır. Çocuk sabahları yıkandığında evin yaşlı dedesi/ninesi ya da ocağın bir Derwêşi/Réberi tarafından her iki kollarının (Koltuk) altından tutularak, hafiften defalarca havaya fırlatılır. Bu hareket yapılırca Kurmanci diliyle şu dua/gılbang okunur:

“Hey nurani hey nurani, Cem Xwade mexbulani, Xızır ra Berxık şerj é kır, Wa lavuka/kizika mere ani! Huuuu Lulululu!” [Hey nurlu çocuk hey nurlu çocuk. Hakkın yanında kıymetli/değerli olan çocuk. Xızır'a bir kuzu kestik. Bu çocuğu (erkek/kız) bize getirdi/verdi]. Bununla birlikte Pilvankan rusipileri, geçmiş yıllarda evin küçük çocuğunu, yol bavlari olan Şıx Delil-i Berxécân'ın, kemiklerinden yeniden yarattığı kuzuya istinaden algılandıkları da anlatılmaktadır. Pilvankan/Berxécân Ocağı geleneğindeki bu olgu, tıpkı Êzdailerde olduğu gibi, bir bakıma çocuğun vaftiz edilmesi sırasında gerçekleştirilen bir ritüel olarak telaki edilir. Ki itikat sürecinin bir diğer kolu olan Ehli Haq'larda bu ritüelsel kalıt, aynen yaşatılmaktadır.

Berxécân Ocağı'nda Bir Kadın Ana (Dayé Zéynep)

Meselenin mahiyetinde; Dersim itikatında temel öge olan ocakların başında erkek Pirler, Mürşid (Pirépiran) ve Réberler bulunmaktadır. Ocaklara ataerkil döneminin ne zamandan beri yerleştiği tam olarak bilinmemekle birlikte, söz konusu kutsanan ocağın asıl sahibinin, Ana/Dayé olduğu günümüzde tartışılmaktadır (Kutlu, 2005; Yalçın, 2014d: 86, 87). Kaldı ki bütün tarihsel veriler, bu görüşün gerçeklik payını büyötmektedir. İtikat sürecinde Pirlük makamına oturan Kadın anaların varlığı bilinmektedir (Kutlu, 2005: 177-185; Çem, 1999: 15). Berxécân Ocağı'nın yakın geçmişinde de kadın Anaların varlığından söz edilmektedir. Bu hususun daha iyi anlaşılması babından hareketle, konunun arka planına kısaca değinmeliyiz, şöyle ki; aslında başlı başına bir monografisinin yazılması gerektiğine inandığımız Berxécân Ocağı'nın Pirlerinden olan Pir Melle (Molla) Veli (1893), Senem (Dayé-Senem) ile evlidir. Bunların 2 kız ve 5'i erkek olmak üzere 7 çocuğı vardır. Kız çocukları Selwi ve Zeycân'dır. Erkek çocukları ise; Pir Hüseyin (1866-1950), Séy Keké Rıza Efendi (1870-1952), Kâzım, Memed Ali (Dedeaga) ve Zeynel'dir.⁵² Keké Rıza, Arapça yazdığı ayetlerinde (Deyiş/nefes/kılam), Kemteri mahlasını kullanmıştır.

Melle Veli Pir'in bütün çocukları, kendi dönemlerinde entelektüel birikime sahiptiler. Bunların çoğı, anadilleri olan Kurmancî'nin yanı sıra Arapça, Farsça, Osmanlıca, Ermenice ve Türkçe bilmekteydiler. Bunlar, ocakta yol-erkân üzeri zamanın bilgi kaynağıydılar. Baba Pir Veli 1893 yılında hakka yürüdüğü zaman, aile, Pertek ilçesine bağlı Dere nahiyesinin Qereweliyan Köyü'nden kalkıp 1894 yılında, daha öncesinden keşfettikleri Maraş Ağcaşar'a göç etmişlerdir. Pirlük makamına rızalıkla büyük oğı, Pir Hüseyin getirilir. Pir Hüseyin ilerleyen yaşından

⁵² Yeri gelmişken, bu ocakzadelerin günümüzdeki evlatlarının kullandıkları soyadlarını buraya ilişirmeden geçmiyelim. Örneğin; Pir Hüseyin (Beyazıt ve Balaban), Séy Keké Rıza Efendi (Arslan), Kâzım (Kutlu), Memed Ali (Büyükgöl ve Bektaş), Zeynel (Akgöz), Melle Weli evlatları olan bu kardeşler, ayrı ayrı olan bu soyadlarını 1934 Soyadı Kanunu'yla birlikte almışlardır. Kutlulardan Kurban Baba, Hacı Bektaş-ı Veli Dergâhı'nda uzun seneler bulunmuş ve müsaibinin bir Ermeni olduğu bilinmektedir.

(80) ötürü rızalıkla Pirlik makamındaki yerini kendisinden sonra gelen küçük kardeşi olan Séy Keké Rıza Efendi'ye bırakır. Séy Keké Rıza Efendi'nin hakka yürümesinden sonra, Melle Veli'nin 3. oğlu olan Memed Ali'nin genç kuşaktan oğlu Hasan'a rızalıkla Pirlik görevi tevdi edilir. Dayé Zéynep Kutlu (doğ. 1932), amcasıoğlu Séy Veli (doğ.1935) ile evliydi. Yani, Melle Veli oğlu Séy Kâzım'ın oğlu, Séy Hasan Kutlu Efendi'nin (1961) geliniydi. 1970-80'lerde Dayé Zéynep, engin hoşgörüsü ve büyüklüğünden edindiği yol-erkân bilgisiyle, taliplerinin nezdinde Pirlik makamında görülmekteydi.

Séy Veli Kutlu (1935), Zeynep Ana (1932).

Pilvankan Aşireti bünyesindeki Keşkekxoran Ezbeti'nin mensupları, Melle Veli Pir'in en sadık talipleri arasında yer almıştır. Keşkekxoran Ezbeti'nin bir mensubu, Vagirt/Çalıöz Köyü'nden olan Ozan Süleyman Kaya (1901-1993), anılarına ilişkin şu bilgileri yıllar önce bize aktarmıştı. “Melle Veli evlatlarının hakka yürümesiyle, bir zamanlar Ağçaşar'dan, Dersim'e biz taliplerini görmeye hiç kimseler gelmemişti. Sene 60'lı yıllardı. Biz talipleri, at sırtında günlerce yol alarak kalkıp Ağçaşar'a, Pirlerimize gitmiştik. Daha sonraları, pirlik makamına oturan torunlarından Zeynep Ana, o da bizim zorlamamızla, taliplerini gelip burada görmüştü.”⁵³ Zeynep Ana'nın ocak içinde ve talipleri nezdinde

⁵³ Geleneğe göre, Bâtınî Alevi ocaklarının pirleri, bizatihi kendileri taliplerine gidip, onları görürler. Oysa Berxécânlarda, bu gelenek, bir dönem bozulmuşa benzer! İlk defa bu itikati Ré'de talibin, at sırtında günlerce yol alarak, Pirine görmeye gittiği, sürekliliğinde çok anlamlı olsa gerektir. Paris'te kendisiyle

pirlik makamına layık görülen ilk ve tek kadın ana olduğu, özellikle yine talipleri arasında nakledilmektedir.

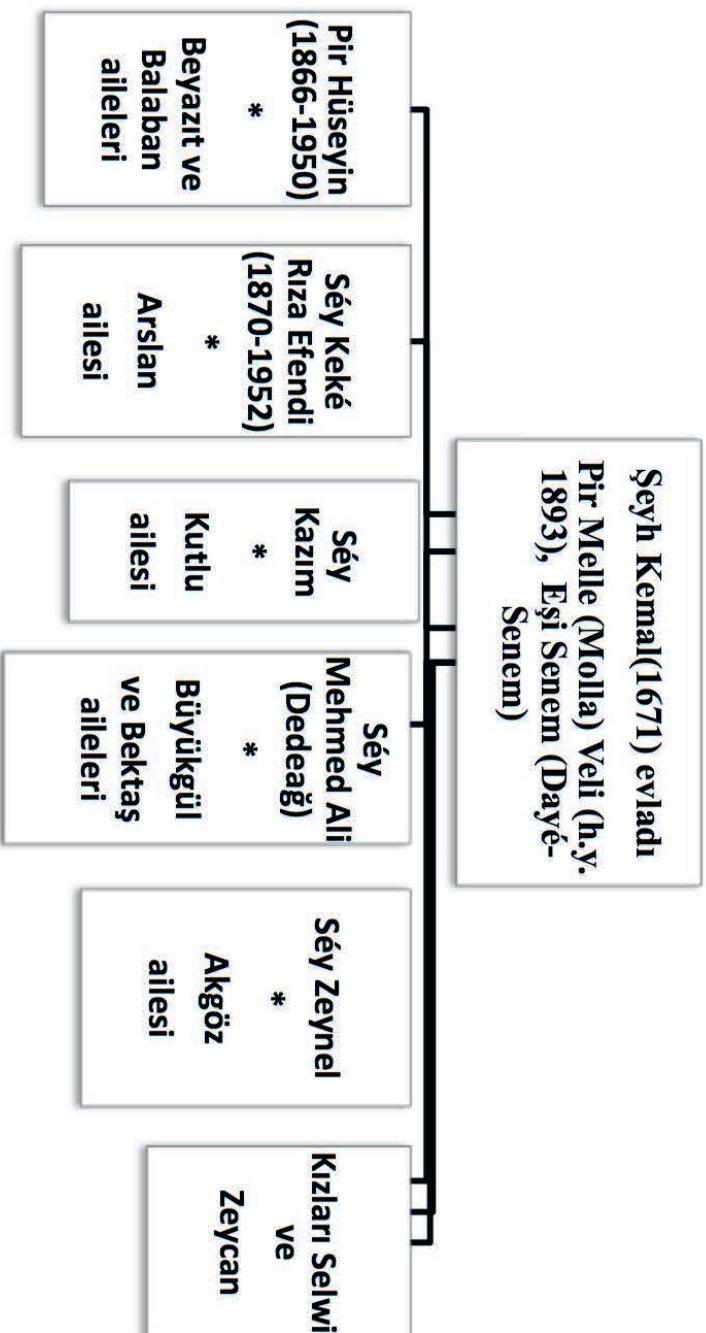
Pertek'in Pınarlar nahiyesine bağlı Musadarıç/Arpalı Köyü'nün eski (2013) muhtarı Feyzi Ülgen (Fezi Gözüm, doğ.1957); "Dayé Zéynep'in köylerine geldiğini ve taliplerini toplayıp cem-cemaat yaptığını, sözü ve sohbetinin altın değerinde olduğunu" bize anlatmıştır. Alanda yaptığımız araştırmalar sonucunda görülmüştür ki; Berxécân Ocağı'nın rusipileri ve makam sahipleri Dayé Zeynep'i, gerek gıyaben ve gerekse zati şahanelerini görüp bilmekteler. Berxécân Ocağı'nın yakın geçmişinde kadın analarının Pirlik makamına layık görüldüğü anlaşılmaktadır.

Öte yandan bir diğer önemli konu, Berxécân Ocağı'na gelin gelen Müslüman/Sünni kökenli genç kızlardır. Ocak içinde bunların geçmiş yıllardan süzülüp gelen serüvenleri bir o kadar ilginçtir. Örneğin Berxécân Ocağı'nın bazı Pirlerinin genç erkek çocukları, 1900'lerin başlarında, Pertek ilçesine bağlı Dere nahiyesi köylerinde komşuları olan Sünni Kurmanç

Bermaz/Barmazan⁵⁴ Aşireti'nden kız almışlardır. Bu evliliklerle, Berxécân Ocağı'na gelin gelen Sünni ailelerin kızları, zamanla Pir eşi olarak, "Analık" makamına oturmuş ve talipler katından hiçbir ayrıma uğramadan kutsanmışlardır.

sohbet ettiğimiz Zeynep Ana, taliplerine gitmeyen çocuklarına sitem etmekte ve "Taliplerimizin bütün günahları, çocuklarımin boynundadır. Çünkü onları gidip görmüyorlar! Bu, yolumuza göre büyük günahtır!" demekteydi.

⁵⁴ Dersim'deki Bermaz, Barmazan Kürt Aşireti hakkında farklı nazariyeler bulunmaktadır. Bunlardan birisi "Elazığ"ın Maden ilçesinin Bermaz ovasından adlarını almış ve 17.-18.yy'da Dersim'in Pertek ilçesinin Til, Sağman, Çataksu (Avdan/Dalukan), Dereli, Çevirme, Şürük, Golla Kurde (Kürt yurdu) , Beşpıxar, Pınarlar/Paşavenk nahiyesi, Xaxiyan, Kocekan gibi köylerine yerleştirilmişlerdir. Bir diğer görüşe göre; 16.yy'da Yavuz tarafından, Urfa bölgesinden getirilip bu köylere yerleştirilmiş Müslüman/Sünni ve Kurmanci konuşan bir Kürt aşiretidir. Bununla Yavuz, bölgedeki Réya/Raa Heqi itikadı mensubu olan aşiretlerin inancını Müslüman/Sünni inancıyla değiştirmeye yönelik bir asimilasyon politikası gütmüştür." Sonuç olarak, geçmiş yıllarda bölgedeki Barmazan ailelerle, Pilvankan mensubu aileler arasında hısımlık süreçleri yaşanmıştır. Barmazan Aşireti'nin, şeceredeki Basakan Aşireti'yle geçmiş asırlara dair bir ilinti kurulabilir! ***Dersim'in Gizemli Tarihi I***, adlı çalışmamızın "***Antik Kürt Aşiretleri***" bölümündeki Basakan Cemaati'ne bakınız.

Şıx Dilo Belincân'ın (Bexécân Ocağı)

Kutsanan Mekânları

Şıx'ın adı etrafında döngülenen bir dizi mitik anlatımlara konu olmuş Pilvank Köyü dışında, başka kült mekânları da bulunmaktadır. Bunların bazıları yıkılmış ve sadece sözlü hafızada izleri kalmıştır. Bunlar içinde en çok bilinen ve bölgelerinde popüler bir yere sahip olanları şunlardır.

1. Delikan Köyü'ndeki "Bexécân Çeşmesi ve Ağacı". Bu ziyaret halen korunmaktadır
2. Poxateris/Elmakaşı Köyü'ndeki Bexceyé Sofiyan/Sofiler Bahçesi.
3. Pertek merkeze bağlı Coravan /Çakırbahçe Köyü'nde, Bexécân'ın Cemaati Covi'nin (Coravan Cemaati) çekirdek aileleriyle görüşüp cemi-Civat olduğu ve kuzu kesip canlandırdığı şu an itibarıyla yıkılmış olan kutsanan evi. Ve bu evin bahçesindeki kurumuş yaşlı dut ağacı bulunmaktaydı.
4. Pertek Sağman Köyü'nde, Bexécân'ın Pilvank Köyü'nde attığı Kosavi'sinin yeşererek günümüze kadar gelen, Çınar mahallesindeki asırlık Çınar ağacı.
5. Gaziantep'e (Dilok) bağlı Şıx Bilécân/Arslanlı Köyü'ndeki sırta yürüdüğü makam-ı türbesi ve 1980'lerin sonuna kadar, türbesinin önündeki asırlık "Şıx Bilécân dut ağacı".
6. Gaziantep'in (Dilok) Şahinbey ilçe merkezinde, Kurtuluş Mah. Şenyurt Cad. Mustafa Güç Sokaktaki Şeyh Bircân Camii'. Adı geçen caminin 150-200 metre uzaklığında bulunan ve 1980'lere kadar yaşatılan Şıx Bircân'ın makamı türbesi/ziyareti, kesilmiş dut ağacı.
7. Erzincân Refahiye ilçesine bağlı Diştaş Köyü'ndeki Bexécân tepesi ve bu tepede kutsanan ulu Çam ağacı/ziyareti. Buradaki ağaç artık kurumaya yüz tutmuştur.

Şıx Dilo Belincân'ın (Bexécân Ocağı)

Kutsal Emanetleri

1010 yılında yazılan asıl şeceresi, 1232-37 yılları arasında Selçuklu Sultanı Alaeddin Keykubat tarafından alınıp, yerine (müstensih; elle yazılarak kopya edilmesi) yenisi yazılıp, sahiplerine geri verilen halihazırdaki şeceresi (Konu hakkında Dersim'in Gizemli Tarihi I, adlı çalışmamıza bakınız).

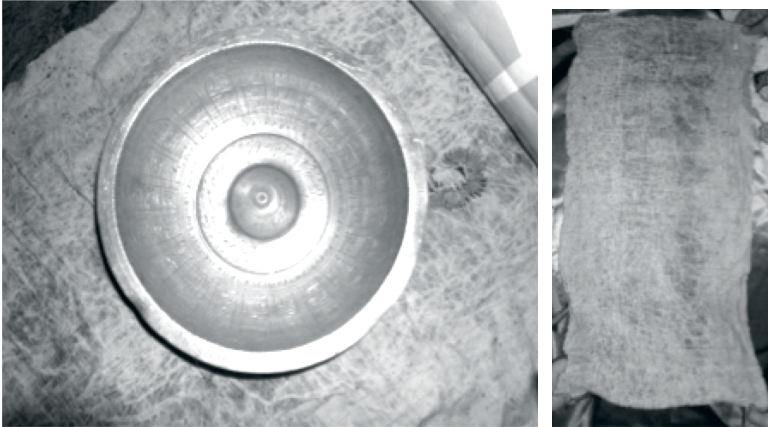
1. 1671 yılında Bexécân Ocağı'nın Pirleri tarafından Sağman Kadılığı'na yazılan dava dilekçesi ve Osmanlı Padişahı tarafından verilen olumlu yanıt, Ferman mektubu.
2. Şu an itibariyle sadece bazı küçük kırık parçalarının bulunduğu ve üzerinde Arapça yazıların olduğu su kabağı (Av é Kundur).
3. Devlet güçleri tarafından yakılıp yıkılan, 1010 yıllarında Şıx'ın kendi elleriyle yaptığı altıgen/şes köşe kubbeli dergâhının yerine, 2006 yılında yeniden yapılan Dergâh-ı mekân.
4. Dergâhın içinde kutsanan, üzerinde bazı Arapça yazıların ve simetrik şekillerin olduğu "Hustına Reş/Kara Direk".
5. Günümüzde bile dergâhın içinde kutsanan, yaklaşık 70-80 cm büyüklüğünde oval/yuvarlak Kara taş "Kevir é Reş".
6. 1916-18'lerde Axucânlı Séy Aziz tarafından kırılarak yakılan Baskivan Köyü'ndeki Sey Qereman'ın evinde korunan Asası/tarix/darik'i.

Ahmet Kerim Gültekin, alanda yaptığı sözlü tarih araştırmaları içinde, Bexécân'a ait olan-olmayan (!) dört kalemde topladığı bazı emanetler tespit etmiştir (Gültekin, 2006: 100; Gültekin, 2010:116). Anlaşılan o ki, kaynak kişiler tarafından Gültekin, bazı konularda yanıltılmıştır. Hal böyle olunca, aslında hiç olmayan fakat sözü edilen bazı emanetler üzerinde ister istemez Gültekin, tarihi, felsefi ve siyasi bazı teorik açılımlarda bulunmuştur. Söz konusu yazıya dökülen vahim yanlışları, yeri gelmişken kısaca düzeltmekte fayda vardır. Örneğin;

1. Şah Delil Berhicân'ın yazdığı iddia olunan kitap ve yine bu kitap içerisinde zarfı ile birlikte muhafaza edilen Sağman Kralı'nın kendisine verdiği belge! (Gültekin, 2010: 116). Oysa Şıx'ın, kendi yazdığı böyle bir kitabı yoktur. Belki kitaptan kasıt, kendisine verilen şeceresidir. Yine Sağman Kralı'nın; zarf içinde Şıx'a verdiği her hangi bir belge bulunmamaktadır! Söz konusu olan belgeler, Ocak Pirlерinin Divanlıhümayun'a gönderilen şikâyet/itiraz dilekçesi ve cevabi ferman olup, bunlar 1671 yılına aittir.
2. Şah Delil Berhicân'a ait olduğu iddia olunan mühür! (Gültekin, 2010: 116). Pilvankan Aşireti içinde ve Bexécân Ocağı'nın ruhani önderlerinin böylesi bir mühürden haberleri olmadığı, alan çalışmalarımız sırasında anlaşılmıştır.
3. Üzerinde yazılar bulunan altın tas! (Gültekin, 2010: 116). Söz konusu bu tas, altın olmadığı gibi, Bexécân'dan kalmamıştır. Alanda edindiğimiz bilgilere göre; bu türden tasların, Hacı Bektaş-ı Veli Dergâhı öncülüğünde düzenlenen 1915 yılında Mineyik'deki "Ocaklar Kurultayı"na katılan tüm ocaklara dergâh tarafından hediye verilmiştir. Daha sonraları 1950'li yıllarda, dergâhı ziyaret eden bazı ocak mensuplarına hediye olarak aynı taslar verilmiştir. Tasın içinde ve dışında Arapça dualar ve imamların adları yazılmaktadır. Bazılarında 12 küçük anahtar, bazılarında 40 küçük el (beş parmak) bulunmaktadır. Örneğin bu taslardan, Kureşan, Bamasur, Derwêş Cemal, Sarısaltık, Bexécân Ocakları muntesi ailelerde de bulunmaktadır. Dahası da var; 1960'larda Hacı Bektaş-ı Veli Dergâhı'nı ziyarete giden sıradan bazı şahıslara/ailelere bile bu taslardan hediye edilmiştir. Başta has-talar olmak üzere, herkes bu tasta su içebilir. Yine geçmiş yıllarda ocak derwêşleri, bu tas içinde, tabiri caizse su falına bakmaktaydılar. Örneğin ocaxa, ziyarete (tasın bulunduğu eve) giden talip, Derwêşine ya da Pirine Kurmanci tabiriyle derdi ki; "Av é Heqi da cemał é (Ruhé) mın bibin!/hakkın suyunda benim cemałimi gör!" Bexécân Ocağı'ndaki tasın içinde ve dışında birçok dua türünden yazılar yer almaktadır. Bunlardan bazıları, "Fatıma, Allah, Hefyız (Allahın adlarından biri), Yasini süresi vb..." Diğer yandan, 16. yüz-

yılda Safevilerin’de, bağlılarına bu tür taslardan hediyeler verdiklerine, dağıttığına ilişkin bilgiler mevcuttur. Örneğin Tebriz’deki (İran’da, Doğu Azerbaycan Eyaletinin başkenti) bazı kutsanan evlerde bu taslar, şifa suyu dağıtımında halen bile kullanılmaktadır.

4. Söylenceye bahsi geçen ve Şah Delil Berhicân’ın yeniden cân verdiği kuzunun postu! (Gültekin, 2010: 116). Yeniden cân verilen bir kuzunun postu olamayacağı gibi, bahsi edilen o kuzunun postunun, 1960’lı yıllarda ezilerek döküldüğünü ve bunun toprağa gömüldüğünü, yerine ise bir kuzunun kurban edilerek, derisinin, şecerenin muhafazası için ekstra kullanıldığını, görüşmeciler bize anlatmışlardır. 1.000 yıllık tarih içinde, kim bilir bu işlem kaç defa gerçekleşmiştir? Mevcut derinin üzerinde birkaç kelimelik Arapça yazılar bulunmaktadır. Bunlar içinde, sadece “Şıx Dilo Belincân” yazısı okunmaktadır. Söz konusu bu deri, Berxécânlar için bir bakıma “Cifır” kutsiyetindedir. Cefr; dört aylık bir kuzu/oğlaktır. Xızır tarafından bunun postuna ilmi ilahiye’ye ait bâtinî bilgilerin yazıldığına inanılır. Bu emanetin en son Ali’den, Cafer-i Sadık’a kaldığı rivayet edilir.

Berxécân Ocağı’nda korunan Şifa tası. Şecerenin muhafaze edildiği kuzu postu.

2) Belincân'ın Sürek Ardılları

11. yüzyılda, özellikle Dersim ve bir bütün olarak Kürdistan genelinde Kurmanc aşiretleri arasında faaliyet yürüten Şıx Dilo Belincân'ın, Dersim'de vücuda gelen Şıx Delil-i Berxécân Ocağı dışında daha başka arkadaşları, akrabaları, ardılları, halefleri de bulunmaktadır. Bunlardan bilinenlerin başında ise Cemal Avdel gelmektedir. Konuyla alakalı olarak, bölgede daha başka “Berxécân Evlatları” olarak bilinen arkadaşları, akrabaları, ardılları, haleflerinin olduğu bu araştırmamızla anlaşılmıştır. Bunların bazılarını tespit edip çalışmamızın kapsamına aldık. Fakat yine de bilmekteyiz ki; aslında daha derinlikli bir araştırmayla, Berxécân ardıllarının sayısında bir artışın olacağı muhtemeldir. Bu bağlamda tekrar etmek gerekirse bazı ocak pirleri, Şıx Dilo Belincân'ın şeceresi üzerinden yeni şecerele tanzim etmişlerdir. Şıx Delil-i Berxécân Ocağı'nın pirlerinden olan Molla/Melle Veli, ocağın mevcut şeceresiyle bir anlatıma göre Bağdat, bir anlatım da Kerbela'da bulunan divan nikabeti heyetine gidip, şecereyi özet mahiyetinde ele alarak, kendi adına yeni bir soy şeceresi düzenlemiştir. Sözü edilen bu yeni belge, H. 1286/M. 1869-70 yılında verilmiştir. Yani belge, Melle Veli'nin hakka yürüyüşünden (1893) tam 23 yıl önce yazılmıştır.

Bize verilen kopyalardan anladığımız kadarıyla şecere yaklaşık 3 metreden uzun olup, baş tarafı işlemeli ve o tarihlerin literatürüne ait bazı dualarla süslenmiştir. Bu şecere, Melle Veli'nin torunları tarafında 1990'ların sonlarında amatörce tercüme edilmiştir. Eksik de olsa, bu Tükçe tercümele de elimizdedir. Diğer yandan, Karakoçan'ın Delikan Köyü'ndeki Cemal Avdel Ocağı'nın pirlerinden olan Séy Mahmud tarafından 1600'lü yıllarda, Şıx Dilo Belincân'ın şeceresi üzerinden yeni bir şecere tanzim ettirilmiştir. Bu şecere, Berxécân'ın şeceresinin aynısı olup, buna sadece Cemal Avdel'in soyağacı eklenmiştir.

Cemal Abdal/Avdel⁵⁵

Çalışmamızın değişik bölümlerinde sıklıkla sözünü ettiğimiz, Elazığ ilinin Karakoçan ilçesine bağlı eski adıyla Delikan, yeni ismiyle Üçbudak Köyü'nde mekân tutan Cemal Abdal'ın, Berxécân'la aynı çağdaş ya da ondan sonra gelen bir izleği olduğunu belirtmekteyiz. Lakin IV. Murat (1623-1640) döneminde, Şıx'ın (Berxécân/Dilo Belincân) asıl şeceresinden istinsah (el yazısıyla kopya) edilerek yenilenip ve dönemin Cemal Avdel Ocağı'nın Piri olan, Şeyh Mahmud adına, Bağdat'ta yeni bir şecere tanzim (düzenleme) edilmiştir. Şıx'ın şeceresi üzerinde elde edilen bu yeni şecere, Delikan Dergâhı'nın/Cemal Evdal Ocağı'nın şeceresi olmuştur.

Berxécân Ocağı'nın Pirleri ve Pilvankan Aşireti'nin rusipileri/yaşlıları bu şecereye, “Delikan şeceresi, Cemal Avdel şeceresi” denilmektedir. Cemal Avdel'in, şeceredeki soy ve yol ağacındaki isimler aşağıda verilmiştir. Bu liste, Cemal Avdel Ocağı'nın pirlерinden olan İsmail Doğan'dan (doğ. 1951) alınmıştır. Doğan, Delikan Dergâhı'na ait birçok yazılı belge ve külliye kitaplarının olduğunu, fakat 1800'lü yıllarda köyde, aileler arası çıkan bir husumetten ötürü, bu yazılı matbuatın ortadan kaybedildiğini anlatmıştır. Şeyh Cemal'ın adının zikredildiği şeceredeki soy/yol silsilesinin bölümünde, girizgâh olarak kullanılan ilk cümle, Berxécân'ın asıl şeceresinde de aynen bulunmaktadır. Şöyle ki şecerenin giriş bölümünde “... Şeyh, zahit abit vera sahibi Şeyhlerin şeyhi...” diye yazmaktadır.

İşte bu tanım, Belincân'ın asıl şeceresinde de girişte aynen yer almaktadır. Şıx'ın asıl şeceresinde yer alan bütün bilgilere, Delikan şeceresinde de aynen yer verilmiştir. Sadece ve sadece ek olarak, Şeyh Cemal'e ait soyağacı bulunmaktadır. O soyağacı da aynen şöyledir: Şeyh Mahmud (1600'lü yıllarda, Cemal Avdel Ocağı'nın piridir -e.y.). Ebul Kasım (Pir Mahmud'un babası). Şeyh İmre (Pir Mahmud'un dedesi). Şeyh Yedigâr. Muhammed. Ali Erbaa. Şeyh İmre. Şeyh İbrahim. Şeyh İsmail. Şeyh Ceb-

⁵⁵ Cemal Avdel'in kişiliğinde simgelenen Cemal Abdal Ocağı'nı konu alan geniş kapsamlı çalışmamıza bkz. (Yalın, 2013a: 177-234).

rail. Erbaa. Şeyh Yadiğâr. Şeyh Seyyid, Şeyh bin Şeyh Cemal (Delikan Köyü'ndeki, Cemal Evdal Ocağı'nın banisi). Şeyh Delu Belicân (tahmini doğumu 970, şeceresinin yazıldığı tarih 400/1009/10 -e.y.). Bin Şeyh Abdullah (Belincân'ın babası). Bin Şeyh Belu (Belincân'ın dedesi Belinc). Muhammed (Belincân'ın babasının dedesi). Bin Şeyh Musaffır (Dedesinin dedesi). Bin Şeyh İmamkulu (büyük dede).

Bu hesaba göre, Şeyh Cemal (Avdel), 15. kuşakdan, Şıx Dilo Belincân'ın oğlu konumundadır. Her yüz yıla ortalama olarak 4 kuşak sığıdına göre, burada da görülüyor ki Cemal Evdal, 1000'li yıllarda yaşamıştır. Berxécân'la çağdaştır. Yukarıda da belirtildiği üzere sözlü gelenekler içinde, Berxécân ile Cemal Avdel'in kardeş, amca çocuğu, amca yeğen yakıştırması görüldüğü gibi bu kaynaktan (şecereden) çıkmaktadır. Bilimsel açıdan ele alındığında her ikisinin kandaş oldukları, elbette söz konusu şecere bilgileriyle kanıtlanamaz!

Bunun bir de arka planının ve günümüze değin getirmiş olduğu maddi ve manevi kanıtları olmalıdır. Dersim Réya/Raa Heqi inancında asıl olan soya dayalı silsile zincirinden çok, “Ewladé Heqi/Ewladé Ré” olmaktır. Özellikle “Ewladé Ré/Yol oğlu” kavramı, dervéş-dailer tarafından, Dersim Ré/Réya/Raa Heqi itikatının en temel taşı olarak, inanç yolağına döşenmiştir. Bunun bir diğer kanıtı, teolojik geleneğin kendi içinde varolan “Ocakzade/Ocak /Nur/Işık/Ateşoğlu” kavramıdır. Bu otantik ve bir o kadar da eski kavramların daha sonraları, soy evladı babında “Ewladé Resul”e dönüştürüldüğü kanısındayız. Berxécân ile Cemal Avdel arasındaki bağıntının kandaş olabileceğinden öte, yol evlatlığı/yol kardeşliği olması daha da akıldır. Bundan dolayı, sözlü geleneğin ve manevi kutsi değerlerin varlığı, aslında şeceredeki bu bilgilerin altını doldurmaya yetmektedir.

Kiğı Havalisinde Mala Séy Eli (Berxécân Evlatları)

Erken dönemde, Berxécân'la birlikte Kiğı ve Hınıs bölgesinde birer “Berxécân/Bircân Ocağı” vücuda gelmişti (Yalgın, 2013a: 212). Kiğı havalisinde kurulan ocağın günümüzdeki temsilcileri

Mala Séy Eli'nin çocukları olan Séy İbrahim ve Séy Cebrail/Cıbrail'dir. Bunlar kendi muhitlerinde başta olmak üzere, Pilvankan Aşireti içindeki Berxécân Ocağı pirleri ve Delikan Köyü'ndeki Cemal Avdel Ocağı'nın pirleri tarafından Ewladé Berxécân/Berxécân Evlatları olarak bilinen, tanınan kutsanmış şahsiyetlerdir. Bunlar günümüzde Bingöl Kiğı, Darabi ve Karer bölgesinde Akpınar Köyü'nde yerleşti. Bu kutsanan aile/ocak, Şadiyan ve Xıran Aşiretlerinin çekirdek aileleri başta olmak üzere, çevredeki bazı aşiretlere mensup ailelerin pirlilik ikrarındadırlar.

Geçmişte bu ailenin, Delikan Köyü'ndeki Cemal Avdel Ocağıyla yakın münasebet ilişkileri bulunmaktaydı. Kiğı'daki pirlere, Pilvankan Aşireti içinde de bilinmektedirler. Aile, Pilvankan Aşireti içindeki Berxécân Ocağı'nın pirllerinden Dere nahiyesine bağlı Tanz/Tozkoparan Köyü'nden Mala İvi Begé hanesine mensup İbrahim Taşkale (1961) ve sonrasında oğlu Doğan Taşkale'ye (doğ.1928) Piranlık ikrarı ile bağlıydılar. Fakat Pilvankan Aşireti içindeki Berxécân Ocağı'nın pirleriyle, bunların kandaş bağlarının olduğuna ilişkin en küçük bir emare dahi bulunmamaktadır. Yine ailelerin aşiret kökenlerinin bilinmediği, bunların sadece "Ewladé Berxécân" olarak asırlardan beri anıldıkları bir gerçekliktir. Ayrıca bu ailenin, konargöçer Kurmaç Çingene/Gurbetlerin (Şecerede adıyla; Cemaat u Miskinan) pirleri'dirler. Konargöçer Kurmanci konuşan Çingeneler, 1980'lerin sonuna kadar bölgede gittikleri kondukları her yerde/köyde, Şıx Delili Berxécân'ın mitik anlatımlarını ve kendilerinin ona bağli olduklarını yâd ederlerdi (Yalgın, 2013a: 210, 212).

Xınıs Erzurum Havalisinde Demân/Demoğulları (Berxécân Evlatları)

Berxécân'dan, günümüze kadar ulaşan bir diğer ardıl/halif ailesi, bilinen tarihleriyle Hınıs/Erzurum (Çat) bölgesinde yerleşti. Günümüzde "Deman/Demoğulları" diye ünlenen bu aile, şu an Bingöl Karlıova'da ikamet edip, nüfusun yaşlı kesimi farklı bölgelere dağılmıştır. Hiçbir aşirete müntesip olmayan Demoğullarının anadili Kurmancidir. Mala Deman'ın son kuşaktan

temsilcilerinden ve Almanya’da yaşayan İmâm İvedi (1971), ailesi hakkında verdiği bilgiler oldukça çarpıcıdır. Şöyle ki, talipler topluluğunun başta Erzurum, Erzincan, Bingöl’deki Şadiyan ve aşiretin Cünan Ezbeti, Butikan/Butkan⁵⁶, Pulan ve daha adlarını bilemediği farklı aşiretlerden ailelerin, kendileriyle talip ikrarı halkasında olduğunu beyan etmiştir.

İvedi’nin bilebildiği büyük bawı/babası Séy Memed (1890), dedesi Séy İbrahim (1918) ve babası Séy Hüsnü’dür (1942). Bu ailenin, çevresindeki bilinen kadim ismi; Ewladé Berxécân/Berxécân evlatlarıdır. Demoğulları, Pilvankan mensupları tarafından daha düne kadar tanınmamakla birlikte, Delikan’daki Cemal Avdel Ocağı’nın pirleri tarafından tanınan bir ailedir. Aile, mürşid/piran ikrarıyla Bamasur pirlerine bağlıdır. Şu âna kadar, Pilvankan Aşireti içindeki Helifan Ezbeti’nden ve ocak içindeki makamsal konumlarından habersiz olduklarını anlatan İvedi, bu noktada başka bir konuyu daha gündeme getirmektedir.

1990’lara kadar aile büyükleri, kendilerini “Berxécân evladı” olarak bilmekte ve çevresinde bu isimle tanınmaktadırlar. Ne var ki, bazı yaşlı amcaları, 1990’lardan sonra bulundukları bölgelerde ilişkiye geçtikleri Alevi dernekleri içinde, “Berxécân evladı” söyleminden uzaklaşmışlardır. Buna karşın İvedi, şu bilgileri de aktarmaktadır. Bazı amcaları, “Berxécân”dan uzaklaşıp ya da bu söylemi gevşeterek, lafzen zaman zaman “Kızıl Deli Sultan Ocağı’na bağlı olduklarını” yakın aile bireylerinin ve çevredeki itirazları karşısında, bu defa da “Kızıl Deli Sultan’ın, zaten Berxécân’ın bir kardeşi olduğunu” dillendirmektedirler. Oysa, Kızıl Deli Sultan’ın, 15. yüzyılda yaşadığı sanılmaktadır. Bize öyle geliyor ki; Hınıs kökenli bu aile, 11. yüzyıldan beri Berxécân’ın Buhenan, Behdinan, Botan, Butkan Aşiretleri içindeki bir ardılı/halefi olabilir! (Yalgın, 2013b: 459).

⁵⁶Günümüzde *Behdinan*, *Botan* ve *Butikan*, *Butukan*, *Butiki*, *Buthan* adı altında bilinen bu aşiretlerin kökeninin, şecerede 26. sırada yazılan “*Cemaat u Buhnan/Botan*” olarak geçmekte ve bu aşiretin çekirdek aileleri, günümüzde de Berxécân Ocağı’nın talipleri arasında hâlâ yer almaktadır.

Şıx Çoban Ocağı ile Bexécân Ocağı Arasındaki Gizemli Bağ

Yaklaşık çeyrek asırdan beri alanda yatığımız sözlü derlemeler içinde, Şıx Çoban ve Bexécân Ocakları arasında gizemli bir rabitanın varlığına dair farklı anlatımlar bulunmaktadır. Hem bazı yazılı kaynaklarda gerek bu yönde ve gerekse daha farklı donelerle Şıx Çoban Ocağı'na temas edilmiştir (Ünal, 1999: 165; Saltık, 2009: 52, 171; Aksüt, 2010: 218; Onarlı, 1999: 26, 27). Osmanlının 1518'de tutmaya başladığı Tahrir defterlerinde Şıx Çoban Ocağı kayıtlıdır. Buna göre Dersim'in ocaklarından biri olan Şıx Çoban Ocağı'nın, Osmanlının Çemişgezek Sancağı kayıtlarında Zaviye olarak, vakıf statüsünde değerlendirilmiştir. Konu ile ilgili bölümü olduğu gibi veriyoruz çünkü bunu önemli görüyoruz, şöyle ki;

“Bu Zaviye 1518 tarihli defterde zikredilmektedir. İlk defa 1523 tarihli icmalde Mazgird nahiyesine tabi 24 haneli Hozinkış Köyü'nün 4.423 akçalık hasılından 1.500 akçanın Şeyh Çaban Zaviyesi Vakfı'na 'hisse-i malikane' olarak ayrıldığı görülmektedir. Bu meblağ hububat öşürünün bedelidir. Zaviyenin geliri bu kadar değildir. Anı nahiyyeye tabi Hezirge Köyü'nün 1.500 akçalık hasılanın yine hububat öşürü bedeli olan 400 akçanın da Şeyh Çoban Zaviyesi Vakfı'na bırakıldığı görülmektedir. 1541 yılında ise zaviye vakfının geliri 3.776 akçaya yükselmiştir. Bunun 2.750 akçası yine Hozinkış Köyü'nden, 1.026 akçası da Hezirge Köyü'nün hububat öşürünün nısfından elde edilmiştir. 972 (1564-65 -e.y.) tarihli vakıf defterinde Şeyh Çoban Zaviyesi Vakfı'ndan bahsedilmemektedir. Bunun sebebi muhtemelen ayrı sancak haline getirmiş olan Mazgird'te tahrir yapılmamış olmasıdır” (Ünal, 1999: 165).

1930’larda Dersim’de, askeri istihbarat bilgileri toplayan Nazmi Sevgen’in (1946) çalışmasında “Şeyh Çoban Ocağı” başlığı altında şu kısa bilgi yer almaktadır. “Asıl ocak Çorum’dadır. Müritleri Çorum’da ve Dersim’dedir. Dersim’deki müritleri, Pilvenk Aşireti halkıdır” (Sevgen, 2003: 186). Ali Yaman, Sevgen’den alıntılıyarak “Şeyh Çoban’ın, Sarısaltık’ın seyisi olduğuna” dair bir rivayet bulunduğunu aktarırken, 105 nolu dipnotunda: “Bazı verilere göre Şeyh Çoban Ocağı ile Şeyh Delil Berxécân aynı ocaktır. Bazıları ise bunu kabul etmemektedir” (Yaman, 2006: 135) demektedir. Mazgirt ilçesi, İsmaili (geçmiş asırlarda burada İsmaili ekolünün Dâîlerinin yaşadığı ve dolayısıyla, bu yerleşke ismini, İsmaililerden aldığı sanılmaktadır) merkezli olan Şıx Çoban Ocağı ile Pilvank (İç Dersim) merkezli Şıx Delil-i Berxécân Ocağı hakkında anlatılan bazı sözlü verilerin teferruatı kısaca şunlardan ibarettir:

“Her iki ocak, aynı ya da kadim zamanda ocakların tanzim edilmesiyle birlikte, Berxécân Ocağı’ndan ayrılan bir aile/aileler, Şıx Çoban Ocağı’nı vücuda getirmişlerdir. Şıx Çoban Ocağı, Berxécân’ın bölgede, faaliyette bulunduğu zaman vekaletinde olan bir aşiretin içinde, kendi yerine tayin ettiği/halif olarak bıraktığı bir ailenin günümüze ulaşan süreğidir. Şıx Çoban Ocağı’nın 16. yüzyıla ait elindeki şeceresinde Berxécân’ın adı geçmektedir. Şıx Çoban Pirleri, bu yüzden şecereyi kimseye göstermemektedirler vs...”
(Alan notları, 2011-2015).

Buna karşın, Şıx Çoban Ocağı’nın bazı bağlıları ve Pirleri, yereldeki anlatımları kabul etmemektedirler. Onlara göre Şıx Çoban, bölgede en arkaik ocaktır. Zira 16. yüzyılda Çemişgezek Sancağı’nda Şıx Çoban zaviyesi bulunmaktaydı. Bilindiği gibi Berxécân’ın, Dersim’de ve Gaziantep’teki mitsel anlatımlarındaki en çarpıcı adı Çoban’dır⁵⁷. Bilinmektedir ki; Şıx Çoban Ocağı,

⁵⁷ Çoban tabiri, Berxécân için iki ayrı mitik anlatımda kendisini göstermektedir.

Şıx unvanlı bir Çoban'ın adına tesis edilmiş bir ocaktır. Yine Şıx unvanı, her iki ocak banisinde ön planda olması hasebiyle aralarındaki kadim bir özdeşliğin varlığını insana düşündürmektedir. Daha da önemlisi; Şıx Çoban Ocağı da Ebu'ı Vefâ-i Kürdi süreğine bağlı bir ocaktır. Bununla birlikte Kürdistan başta olmak üzere birçok bölgede Çoban adına kutsanan mekânlar bulunmaktaysa da, bunların tümünün Mazgirt kökenli Şıx Çoban'la bir ilgisinin olabileceği düşünülmemelidir.

Diğer yandan Bexécân Ocağı'nın bazı pirleri, kendilerine müşid/piran olarak 1915'ten sonra Şıx Çoban Ocağı'nın yaşlı pirlerinden (-tahminen), Séy İwram/İbrahim'e (-Musahip olduğundan) mürşidlik ikrarı vermişlerdir. Bexécân Ocağı'nın bazı pirleri, söz konusu bu ikrardan dolayı Şıx Çoban Ocağı'nın, ocaklaştığına vurgu yapmaktalarsa da bu doğru değildir! Fakat öyle anlaşıyor ki; Şıx Çoban Ocağı'nın, Çoban Bexécân'la kadim gelenekten (m.1010) günümüze değin gelen ama elimizdeki mevcut verilerle bunun sırrını şu an itibarıyla çözemediğimiz, hiç şüphesiz ki bir gizemli bağı bulunmaktadır (Yalgın, 2013b: 461, 462).

Milki/Millu/Milan Aşireti İçindeki Jariki Şıvan Ocağı/ Evliyası

Dersim Réya/Raa Heqi itikatı halkasına bağlı “Çoban”lı bir ocak, daha vardır. Ocaxé/Ziyaré Jariki Şıvan/Keçi Çobanı Ocağı, günümüzde fazla ünlenmediği anlaşılmaktadır. Jariké Şıvan Ocağı, 11. yüzyılda Bexécân tarafından, Müilkişi/Milki/Milan Aşireti'nin bir bölümüne Ocaklık/Réberlik yapması için rezalık verdiği kutsal bir aile ocağıdır. Ocağın banisinin gerçek adının “Sultan Padişah” olduğu da anlatılmaktadır. Banisi, keçilerin çobanı olduğu, dolayısıyla “Jarik é Şıvan” adıyla anılmaktadır. Bexécân, Pilvank Köyü'ne geldiği zaman, çevresindeki Mil- li (Örenönu) ve Buran/Boran, Bori (Çıralı), Bornek (Düzpelit)

Şıx Delili Bexécân, yerel literatürde, bölgede iki ayrı Çoban Ermişle özdeşleştirilmektedir. Bunlardan birisi, Şıx Çoban bir diğeri ise Jariké Şıvan/Keçi Çobanıdır.

Köyü mensupları da Berxécân’a talip olmuşlardır. Zira bu aşiretler, şecerede adı geçen cemaatlerdir. Aşiretlere mensup çekirdek aileler, halen Berxécân Ocağı’nın talipleri arasında yer almaktadır (Erdoğan, 2009: 61, 62). Şeyh Çoban Ocağı ile Berxécân arasındaki rabıtayı anlatan benzer mahiyette sözlü geleneğin aynısı, Jariki Şivan ile Berxécân için de anlatılmaktadır (Yalgın, 2013b. 462).

3) Berxécân Ocağı’nda Ayrılık

Piri Sévdi/Sévdin

Pilvankan Aşireti içinde Piri Sévdi/Sévdin olarak bilinen ve kutsanan bu evliyanın hakkında son yıllarda, sözlü ve internet üzerinden ilgili ilgisiz birçok lafızî rivayetler üretilmiştir. Ezberlenmiş yaygın kavramlar ekseninde inşa edilen, fakat aslından uzak, yanlış yorumlar bulunmaktadır. Mamafih bu sözel malzemelerin teyidi, alanda oldukça zordur! Pilvank mensuplarının şu âna kadar, Piri Sévdi-n hakkında anlattıkları kadim bilgilerin mahiyeti, toplumsal yaşamda filizlenen ortak düşünce özneleriyle şunlara tekabül etmektedir. Umumiyetle derler ki;

“Bu derwêş, Pilvank Köyü’ne ilk geldiği zaman mevsim kış ve Xızır günleridir. Zat-ı mihman, köye gelişiyile birlikte, Berxécân’ın kurulu dergâhında bir cem-i ciwat’ın bağlandığını öğrenir. Eli boş/lokmasız ciwata gidemeyeceğini bilen Derwêş, dışarıda bunu düşünürken asasıyla, karşısındaki elma dalına dokunur. Ağaç yeşillenir ve dallarındaki kırmızı elmalar (Séva Sor) yere dökülür. Heybesini doldurur ve gönül rahatlığıyla mekân-ı dergâha varır. Lokma dağıtılır. Herkesin gözü, lokmalar içinde ışıltayan bu kış günündeki kırmızı elmalarda kalır. İlk defa köylerinde gördükleri bu Derwêş’e, “Pir-i Sévdi-n/Elmanın piri, Elmayı yeşerten Pir” manasına gelen bu isimi ona ithaf ederler. Rezalıkla, Derwêş köye yerleşir. Mekânını, Berxécân’ın Dergâhı’nın hemen yanı başına inşa eder. Daha sonraları ilmi marifetleriyle Pir-i Sévdin, köylülerin kutsî değerine mazhar olur. Berxécân Ocağı içinde ona, Réberlik makamı tevcih edilir (Erdoğan, 2009: 61-63).

Bütün Pilvankan mensubu aileler tarafından Piri Sévdi'n, rıza şehrinin (Pilvank/Pilvenk) kutsanan bir evliyası olarak gönül makamına oturtturulur. Yazılı kaynaklara taşınan Piri Sévdi'n hakkında ilk yazanlardan birisi Ali Yaman'dır. Kendisi, tek kaynaktan edindiği yanlış bilgiler ışığında konu hakkında şunları sıralar:

“... Ocağın asıl ismi Seyyid Seyfeddin Ocağı, ziyaret-namedeki ismidir. Seyyid Seyfeddin Ba-harizi'ye yerliler Kürtçe olarak Piri Seyfdin derler. Kışın bir elma ağacını yeşerterek keramet gösterdiği söylenmektedir. Elmanın Farsça adı 'seyf'dir. Ve bu ismin buradan geldiğini söylerler...” (Yaman, 2006: 130).

Oysa Pilvankan mensupları, istisnasız Pir-i mihman'a, Yaman'ın kurguladığı gibi Seyfdin demezler! Sévdi'n derler. Kaldı ki, Seyf sözcüğü Farsça değil, Arapçadır. Arapça Seyf, elma değil, kılıç anlamına gelmektedir. Seyfeddin ise dinin kılıcı anlamındadır. Pilvankan Aşireti'nin etnik/anadili Kurmanci olduğu için, takdis ettikleri bu yol erenine başlangıcından beri Pir-i Sévdi'n demişlerdir. Elma Pehlevice dilinde séb/séba; Farsi seb; Kurmanci dilinde ise Sév'dir (Kerim, 2013: 161). Piri Sévdi'n ise Pilvankan Aşireti'ne mensup hiçbir ezbetin soy bawı/babası değildir! Bütün ezbetlerin ortak bir evliyasıdır! Aşiretin ortak bir yol bawı/erenidir. Hele hele, Türkmenistanlı Seyfeddin Ba-harizi ile de uzaktan yakından hiçbir alakası yoktur. Bunun aksini iddia edenler, gerçeği öğrenmek, yaşlı aşiret mensuplarıyla konuşmak için ayrıca alana inebilirler! Buraya kadar sunumunu yaptığımız irdelemelerin kökeninde, itikat süreğinin nefsanî olmayan ve gönül rızalığına bağlı ruhi şekillenmelerin temel taşları bulunmaktadır. Diğer yandan Hamza Aksüt, Ali Yaman'ı kaynak gösterek, ilgili çalışmasında incelediği Piri Sévdi'n konusunu şöyle izah etmektedir.

“Seyyid Seyfettin ve Şeyh Delil Berhicân'ın aynı ocak olup olmadığı tartışmalı bir konudur. Seyyid Seyfettin Ocağı dedeleri Pilvenk Aşireti içindedir. Her iki oca-

ğın talipleri Kurmanç lehçesiyle konuşmaktadır. Pir-i Seyfdin de denen Seyit Seyfettin'in türbesi Dedeagaç Köyü'ndedir. Seyf, Farsça'da elmadır" (Aksüt, 2010: 290).

Aksüt, ilgili kitabında gerek ulaştığı bilgiler doğrultusunda “Şıx Delil-i Berxecân Ocağı” ile birlikte Piri Sévдин adını “Seyit Seyfettin Ocağı” olarak gösterip, ayrıca bu her iki ocağı, “Konumu belli olmayan ocaklar” kategorisinde ele almıştır. Alan’da daha geniş bir araştırma yapmadıkları için her iki araştırmacının da kaynak kişilerce yanlış yönlendirildikleri, incelediğimiz bu konunun sonuç bölümünde kendiliğinden anlaşılabacaktır. Köyün toplumsal kültürel algısı içindeki manevi dünyasındaki Piri Sévдин’in saygın yeri, (son yıllarda bazı çevrelerce yaratılan nefsanî farazyeleri saymazsak!) tartışmasız bir konuma sahiptir. Derwés Piri Sévдин, topluluk mensubu ailelerin, günümüze kadar taşıdıkları ortak değer artıları olarak addedilmektedir.

İsminden de anlaşıldığı gibi Sévдин adı, Kürt onomastiğinde kullanılan ve hatta soylu/saygın Kürt mirlerine/beğlerine verilen bir saray ismidir. Diyarbakırlı “Sévдин beğ ve oğlu Veledino hikâyesi” 1980’lerin başında, dengbejlerin dilinde düşmeyen ve teyp kasetlerinin elden ele dolaştığı oldukça popüler acıklı bir hikâyeydi. Yine 1800’lerde, Botan Miri Bedirhan Beğ’in vekili, amca oğlunun adı Mir Sévдин idi. Bunları çoğaltmak mümkündür! Ayrıca Sévдин adı, Kürt topografisinde bir isim olarak bölgelere/mevkilere de verilmiştir. Örneğin; Rus askerleriyle Kürtlerin çarpıştığı Erzincân Sévдин bölgesi, yine Dersim ozanları Şey Qaji (1860-1986) ve Sılémáno Qıç/Süleyman Doğan’ın (1913) dilinde şakımıştır. “Sévдин o Sévдин o sayiré mı Sévдин o! Ax Sévдин o Sévдин o sayiré mı Sévдин o. Sıpede ra tiji zerq dana tede tıfang erjino...”

Piri Sévдин, Seyyid Seyfeddin Ocağı

Ortak hafızalarda mimlenmiş bütün gerçeklikler bir yana, metodolojik olarak konuyu ele almakta fayda var! Öyle ki, son yıllarda

(1959-69) Hacı Bektaş-ı Veli Dergâhı üzerinden ortaya çıkarılan bazı icazetname/belgelerle Pilvankan Aşireti'nin, Berxécân Ocağı taliplerinin kutsadığı bu Derwêş; meğerse “Diyarbakır”dan gelerek, (H. 751/1350-51) Hacı Bektaş-ı Veli Dergâhı'na intisap eden Seyyid Seyfeddin imiş! Daha sonraları bazı yazılı belgelerle adı geçen Derwêş'in, dergâh tarafından, bölgeye/Pilvank'a yollandığı izlenimi verilmektedir. Bu belgelere göre Derwêş Piri Sévdi, Buharalı (Türkistan) Seyfettin Buhrazi'nin (ölümü, H. 658/M. 1259-60) torunlarındanmış!” Alanda edindiğimiz izlenim odur ki; 1960'lara ve hatta son yıllara kadar, Pilvankan Aşireti içindw Piri Sévdi-i Pilvanki'yi “Seyyid Seyfeddin” adıyla hiç kimse tanımamaktadır. Bir başka paralel anlatımla Piri Sévdi, 15 ve 16. yüzyılda yaşayan “Seyyid Nizamettin/Nizamoglu” (H. 894-957/M. 1488-1555) ile de ilişkilendirilir!

İstek üzerine Hacı Bektaş-ı Veli Dergâhı tarafından verilen bu icazetnameyle birlikte; Seyyid Seyfeddin Ocağı adına bir de Piran Ocağı eklenmiştir. Ayrıca www.alevibektaşi.org (20.07.2002) sitesinde 1969 yılına ait olan belgenin metni yer almıştır. Burada ocak adı olarak; “Piran Ocağı'na ait ziyaretname” diye belirtilmiştir.⁵⁸ Kaldı ki bu türden icazetnameleri, Hacı Bektaş-ı Veli

⁵⁸ Bir kişisel bilgi: “Kasım Özer ve Seyyid Seyfeddin Ocağı” bağlamında daha evel, www.gomanweb.com'da, *Munzur* Dergisi'nde, *Dersim* Gazetesi'nde ve en son olarak “*Alevi Ocakları ve Örgütlenmeleri 2013*” adlı ortak çalışmada konu ile alakalı olarak bazı veriler aktarmış ve inceleme analizlerinde bulunmuştum. Bütün bunların yanı sıra bizatihi, Kasım Özer'in torunu olan sayın Cemaleddin Özer'e yazıp (18.06.2013) *kendisiyle görüşme isteğimi* belirtmiştim. Özer, benden, *sorularımı yazılı göndermemi* istemişti (26. 06.2013). Ben de aynen öyle yaptığım ve sorularımı yazılı olarak yolladığım (01.05.2016) halde, şu âna kadar kendisinden, olumlu ya da olumsuz yönden herhangi bir cevap alamadığımı, üzülerek burada belirtmek isterim. *Şıx Delil-iBerxécân Ocağı, Piran Ezbeti ve içsel ayrılıkları* konu edinen ve şu âna kadar tarafımdan yazılan söyleşi/makalelere bu kaynaklarda ulaşılabilir: Yalgın; “Pilvenkililerin 45 Yıllık Gelini Anlatıyor!” (14 Şubat 2011) www.gomanweb.org, Yalgın; “Sayın Ali Çelikaş'a İadei Muhabbetlerimle” (15 Aralık 2010) <http://newe-dedersim.com>, Yalgın; “Bektaşilerin Dersim Ocaklarını Bölme Girişimleri” *Munzur* Dergisi 2012 Yıl: 11, sayı 35, s. 27-38; Yalgın; Berxécân Ocağı'nın zakiri Hüseyin Bulut ile söyleşiler dizisi: *Dersim* Gazetesi: Yıl 1, sayı: 8, Temmuz 2011; *Dersim* Gazetesi, yıl 1, sayı: 9 Eylül 2011; *Dersim* Gazetesi, yıl 1, s. 10, Ekim 2011; Yalgın (1013a) “Cemal Abdal Ocağı/Ocaxé Cemal Avdel, *Alevi Ocakları ve Örgütlenmeleri*, Haz. Erdal Gezik ve Mesut Özcân, Kalan

Dergâhı geçmiş yıllarda, özellikle Dersim dışında tüm Alevi/Bektaşî bölgelerindeki bazı ailelere dağıtmıştır (Yaman, 2006: 139-150). Bundandır ki; Hacı Bektaş-ı Veli Dergâhı'na, içerden ve yurtdışından bağlı olan dergâh/tekkelerin sayısı enaz 600 tanedir. Fakat bunlar arasında, ne hikmetse, 1969 yılında icazetname verdikleri ve kendilerine bağlı kıldıkları Seyyid Séyfeddin Ocağı'nın adı yer almamaktadır.⁵⁹

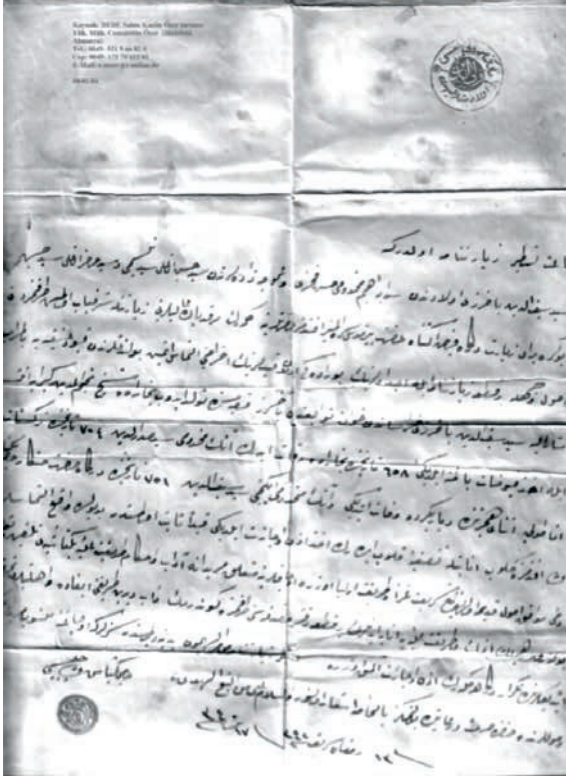
Adı geçen İcazetname, 1969 yılında muhtemelen Feyzullah Ulusoy (1921-1994) tarafından verilmiştir. Anlaşıldığına göre bu belgede daha önceleri, yine Kasım Özer'in akrabalarından olan Seyyid Nesimi ile Seyyid Hıdır oğlu Seyyid Hüseyin 17 Nisan 1340-1921/22 tarihinde, Hacı Bektaşî Veli Dergâhı'na ahzi icazet eylemişlerdir. Giden heyetin bu tarihlerde, dergâhta bulunan Veliyettin Çelebi Efendi (1867-1940) ile görüşüklerini, yeri gelmişken ayrıca hatırlatalım. 1969 yılında dergâhta verilen belge, biraz daha derli toplu ve bazı tarihsel analizler içermekte olup, aynı zamanda kendi içinde çelişkili sorunsal alanlara da kapı aralamaktadır. Burada asıl önemli olan temel öge, örneğin ilk defa bu belgeyle birlikte, Hacı Bektaş-ı Veli Dergâhı tarafından Seyyit Seyfeddin Ocağı adıyla bir ocak tesis edilerek, tescil edilmiştir.

Aslında meselenin özü şudur: 1950'li yılların sonunda Pilvankan Aşireti içinde Piran ve Xelifan ezbetlerine mensup bazı ailelerin, farklı alanlara haiz, dahili ve harici çelişkiler/olaylar vuku bulmuştur. Bu noktadan hareketle, o tartışmalı yıllara geri dönüp, önem arz eden bazı hususları tekrar hatırlatmak isteriz. Zira bu tipik örnek, 38 soykırımından sonra, Dersim Réya/Raa Heqi itikatına bağlı antik ocakların kendi içinde nasıl da nefsani bozulma süreçlerine girdiğini göstermesi bakımından önemli bir veridir. Xelifan ve Piran Ezbeti'nin bazı aileleri arasındaki tartışmalar, Pir, Talip ilişkilerini zedeler boyutta kendisini gösterince her iki taraf, Hacı Bektaş-ı Veli Dergâhı'na başvurup aralarındaki bu

Yay., Ankara; Yalçın (2013b), “Şıx Dilo Belincân, Aşirê Pilvankan u Ocaxê Şıx Delil Berxêcân” *Alevi Ocakları ve Örgütlenmeleri*; ayrıca çalışmalarımda kullandığım Kasım Özer ile ilgili belgeler, Cemalettin Özer'e aittir.

⁵⁹ Söz konusu “H. B. Veli Dergâhı'na bağlı olan bu ocakların listesi” için ayrıca bkz. *Hamdullah Çelebi'nin Savunması*, Belen Ofset, Ankara, Haz: İ. Özmen ve Y. Koçak, 2007: 243-254).

husumetin giderilmesini talep etmişlerdir. Ve nihayetinde 1959 yılında dergâhtan biri, Pilvanké Jerin/Dere nahiyesi köylerine gelerek, kendisinin dergâh tarafından yollandığını ve Hazreti Pir'in (Hacı Bektaş-ı Veli) bir evladı olduğunu anlatıp, taraflar arasındaki mevcut husumeti çözeceğini belirtmiştir. Bütün Pilvankan mensupları, dergâhtan yollanan bu zata saygıda kusur etmeyip, etrafında pervane olmuşlardır.

Piran Ezbeti'nden Seyyid Nesimi ile Seyyid Hüseyin'e, Hacı Bektaş-ı Veli Dergâhı tarafından verilen Belge 1340/1921/22; Kaynak: C. Özer.

Öyleki Hazreti Pir'in evladı olan zat-ı muhterem, Kurmanci konuşuyor ve sert mizacıyla gerektiğinde köylülere hizaya çekip tokatlamaktadır! Günlerce burada eğlenen bu şahsiyet, maddi ve manevi olarak bir hayli gelir elde eder. Yanında getirdiği tacirlerle (hayvan/mal alıp satanlar), köylülerin davar/mallarını, bu

tacirlere ucuza sattırıp, ânında nakit paraya çevirtip bu paraları sahiplerinden, yarı gönüllülük temelinde gasp eder. Öylesine bir tezgâh kurmuştur ki; Pilvankan mensubu hiç kimse bunun farkında dahi olmaz! Yaşlılar şimdilerde, o günleri anlatırlarken, hem gülüp ve hem de kendi hallerine hayıflanmaktadırlar. Hazreti Pir'in evladı tartışmaların içinden çıkamayınca, en son kertede tarafları toplayıp, Dergâhı Hacı Bektaş'a gitme kararı alır... Her iki tarafta bir kaç kişi, onunla birlikte yola koyulurlar. Hazreti Pir'in evladı at'la yol alırken, Pilvankan mensupları atsız olarak (Hazreti Pir'in evladının yanında ata binmeyi, saygısızlık telaki ederler!) yürüyerek yollarda döküle döküle, kilometrelerce yol katederler! Sene 1959.

Derken Kayseri ovasına gelindiğinde, Hazreti Pir'in evladı olan zâtı muhteremin "lawemın un lı vıra da bıskın ez heceté xwa bibinım varım/Evlatlarım siz burada bekleyin, ben bi su döküp geleyim!" deyip bir dere kenarına inmesiyle, gözlerden kaybolur! Uzunca yol yürüyen bizimkiler, çareyi oturup dinlenmekte bulurken, zâtı muhterem gittiği dere kıyısından bir türlü geri dönmez! Yani gidiş o gidiştir! Bizimkiler işte o an, neye uğradıklarını anlarlar! Bu defa da Kayseri ovasında başlarlar aralarında tartışmaya. Sakinleşirler ve derken, "zaten şunun şurasında Hacı Bektaş'a ne kalmış ki!" ortak kararıyla, yola devam edip, sonunda dergâha varırlar. Hazreti Pir'in huzuruna çıkarlar. Bütün yaşananları Hacı Bektaş-ı veli Dergâhı'ndaki, postinişi (Mustafa Kemal'in destekçisi, Ocaxzâdlerin Tarıx'larını ortadan kaldıran, 1. Meclisin 2. Başkanı, Çelebi Ahmet Cemalettin Efendi'nin 1862-1921) torunu olan Ali Rıza Ulusoy'a (1910-1968) anlatırlar. Bizimkileri dinleyen Çelebi hazretleri, söz konusu bu zâtı muhteremin kendileri tarafından gönderilmediğini, dolayısıyla böylesi bir olaydan habersiz olduklarını vs Pilvankanlara anlatıp, türlü nasihatlerle heyeti teskin eder! Bir kaç gün dergâhta kalan bizimkiler pişman olup, elleri boş geriye, köylerine dönerler.

Sonuç itibariyle dergâh, hiçbir meseleyi çözmediği gibi, bu süreçte taraflar arasında varolan sorunları daha da kızıştırmıştır. Bir yönüyle bu yaşananlar, ocak Pirlerinin/Réberlerinin başta kendi aralarındaki süreğiden dahili tartışmaları da iyice büyütür. Ocak makamlarının, talipleri üzerindeki saygın ağırlıkları hafifleşir.

Diğer ocaklar tarafından; sulh için Dersim’den kalkıp, Hacı Bektaş-ı Veli Dergâhı’na gitmeleri, kıyasıyla eleştirilir. Velhasıl; ocak içi bu tartışmayla ocak büyükleri, hiç kuşkusuz ki; çevrelerinde kısmen de olsa bir prestij kaybına uğrarlar. Örneğin taraflar, dergâha gittiklerinden dolayı, oradan birer adet ziyaret belgesi almışlardır. Xelifan Ezbeti içinde Şıx Dilo Belincân’ ın seçeresini elinde tutan Kaplan ve Gezici (Amca oğulları) ailelerine verilen belgede, daktiloyla küçük bir kâğıda yazılanları, yazım ve üslup formatıyla aynen veriyoruz:

Pertek’in Tanıs (Tanz -e.y.) Köyü’nden Seyit Abdullah Horasani evlatlarından Ali oğlu Hüseyin Kablan (Kaplan -e.y.) buraya gelib Dergahı Hazreti Piri ziyaret edib bizimle de görüşmüş bulunmakla burayı ziyaretini müheyin işbu ziyaretname isteğine binaen mumailleyh Hasan Kablan’a verildi. 16 Şubat 1959 (Yuvarlak kırmızı mühür) (Yalgın, özel arşiv).

Diğer yandan, bu belgenin aynısından bir adet de Piran Ezbeti mensubu olan merhum Kasım Özer’e verilmiştir. Dikkat edilecek olursa bu her iki belge, 16 Şubat 1959 tarihini taşımaktadır. Demek ki Hacı Bektaş-ı Veli Dergâhı’na böylesi karlı bir kış gününde gidildiği anlaşılmaktadır. Bu belge de, yine özensiz bir üslupla daktilo ile yazılmıştır.

“Perteğin Dere nahiyesi Rukik (Rumkex -e.y.) Köyü’nden Seyyid Seyfeddin evlatlarından Hıdır oğlu Kasım Özer buraya gelip, dergâhı Hazreti Piri ziyaret ve bizimle görüşmüş bulunmakla burayı ziyaretini mübeyin iş bu ziyaretname mumailleyu Kasım Özer’e verildi.” 16 Şubat 1959 (Yuvarlak kırmızı Mühür).

Söz konusu bu belgelerle her iki taraf; Hacı Bektaş-ı Veli Dergâhı’na gittiklerini ve dolayısıyla kutsandıklarına ve haklılıklarına bir işaret olarak, Dersim’de kendi yakın çevrelerine övgüyle anlatmışlardır. Oysa Dersim’de, kendi cemaatlarını yapmayı ba-

şaramadıklarını, büyük tartışmalar/kavgalar sonucu hangi şartlarda oraya gittiklerini ve orada nasıl karşılandıklarını, nitekim bu özentisiz/sıradan bir üslupla yazılarak, kendilerine verilen belgelerin aslında ne anlama geldiğini, maalesef hiç düşünmemişlerdir! Daha sonra Kasım Özer; 1960 ve 1969'da tekrar dergâha gidip ve kendi soyağacına ilişkin teferruatlı iki belge daha almıştır. Örneğin 1960 yılında alınan belgede şunlar yazılmaktadır:

“Pertek’in Dere nahiyesinin (Okunamıyor silinmiş) Rumkiğ Köyü’nden Seyit Seyfeddin evlatlarından Hıdır oğlu Kasım Özer iki defa buraya gelmiş olup, elindeki mevcut vesikalar incelendi. Munaileyh Kasım Özer Seyyid Seyfeddin evlatlarından olmakla doğrudan buraya bağlıdır. Hiçbir Seyyid dedeganın kendileri üzerinde hak iddiasına selahiyetleri olmadığı gibi hakları da yoktur... Çünkü bu hak ancak buraya aittir. Bu şekilde hak iddiasında bulunanlar hadlerini tecavüz etmiş sayılırlar. Seyyid Seyfeddin talibanının munaileyh Kasım Özer’e lazım gelen hürmet ve riayet-te bulunması iş’ar olunur. 1 Mart 1960, mühür.”

Siyaset bilimiyle, bu işin aslını ancak şöyle açıklayabiliriz! Dikkat edilecek olursa, bu verilen belgelerle Hacı Bektaş-ı Veli Dergâhı’nın amacı, Dersim’de yeni bir ocak kurdurtup ve talipleriyle birlikte kendisine bağlamaktadır. 1960’ların Yol/Erkân açısında bu türden bir davranışın, büyük bir dergâh için ne anlama geldiğini düşünmek, doğrusu oldukça incitici ve bir o kadar da iticidir! Şimdi geelim 1969 yılında dergâh tarafından, Kasım Özer adına düzenlenerek verilen İcazetnamenin içeriğine:

“Seyyid Seyfeddin Buharzi evlatlarından Hıdır oğlu Kasım Özer iki defa, Seyithan oğlu Mustafa Çevik bu kere buraya gelip Dergâhı Hacı Bektaş-ı Veli’yi ziyaret etmiş, ecdatlarının buradaki kayıtlarının belgesini rica etmiş olduklarından kuyudu atıkaya bilmüracaatla müşarünleyh, Seyyid Seyfeddin Buharzi Hora-

san'ın Bahriz Kasabası'nda tevellüt edip Buhara'da Şeyh Necmeddini Kübra'ya intisap ettiği ve 658 tarihinde Buhara'da vefat ederek, O'nun mahdumu Seyyid Sadreddin (Seyyid Hıdır olarak da bilinir) 704 tarihinde Türkistan'dan Anadolu'ya hicretinde Diyarbakır'da vefat ettiği ve O'nun mahdumu İkinci Seyyid Seyfeddin 751 tarihinde Dergâhı Hazreti Hünkâr Hacı Bektaş-ı Veli efendimize inabetle ahzi izin icazet eylediği kayden sabit olmuştur. İkinci Seyyid Seyfeddin Buharzi evladından Seyyid İbrahim mahdumu Hasan Fahri ve amucazadelerinden Seyyid Hüseyin oğlu Seyyid Nesimi ile Seyyid Hıdır oğlu Seyyid Hüseyin de 17 Nisan 1340 tarihinde buraya gelip Dergâhı Hacı Bektaş-ı Veli efendimizi ziyaretle Çelebi Velieddin Efendi'den ahzi icazet eylemişlerdir. Bu kere buraya gelen Hıdır oğlu Kasım Özer yukarıda zikri geçen Seyyid İbrahim'in torunu olup Seyithan oğlu Mustafa Çevik de amucazadelerindendir. Seyyid Seyfeddin Ocağı'na mensup talibanın kendilerine lazım gelen itaat, inkiyat ve hürmette bulunmaları, Seyyid Seyfeddin Buharzi Evlatları doğrudan buraya bağlı olmaları hesabıyla hiçbir seyyid ve dedeganın gerek kendileri ve gerekse talibanları üzerinde hak iddia etmeye hiçbir suretle hak ve selahiyetlerinin bulunmadığı bir kere daha iş'ar bilvesile selam ve beyanı muhabbet olunur. 25 Şubat 1969 Mühür".

Dergâhtan alınan bu belgeden⁶⁰ sonra Piran Ezbeti içinde, Kasım Özer (1915-2001) ve yakın aileleri kendilerini, soy olarak dolaylı da olsa Piri Sévdin üzerinden, Seyyid Seyfeddin'e bağlarlar. Hacı Bektaş-ı Veli Dergâhı'nın verdiği bütün icazet belgelerin içeriği, bilimsel açıdan eğer doğruysa (ki bunlardan bizim kuşularımız vardır!) o halde Kasım Özer ve yakın akraba topluluğunun, Diyarbakır'dan, Pilvank Köyü'ne gelişlerinin tarihsel periyodu, dergâhın verdiği belgeye göre 1350-60'lı yıllar olarak düşünülebilir! Buna karşın Cemaleddin Özer'in, büyükle-

⁶⁰ Ali Yaman, ilgili çalışmasında, söz konusu H.B.Veli Dergâhı'nın verdiği bu belgelere büyük bir önem atfetmektedir. Öyle ki; bu İcazetnameden, şecere diye de söz etmektedir. Dahası 1969 tarihli belgedeki veriler ışığında; başta Pilvankan Aşireti olmak üzere Dersim'deki bazı aşiretlerin Türkistan/Buhara, Diyarbakır ve Dersim hattında geçmişte yaşanmış bir göçün varlığına akademik öngörüsüyle işaret ederek, doğrusu şaşırtmaktadır (Yaman, 2006: 131-132).

rinden ve dergâhın verdiği bilgilerden istifade ederek hazırladığı soyağacı, Pilvank Köyü'ne olan bu göçün 1350-60'lı yıllarda olmayıp, yakın bir zamanda olduğunu göstermektedir. Şimdi, Cemaleddin Özer'in hazırladığı bahse konu olan o soyağacı, aynen şöyledir:

Seyyid Seyfeddin Ba-Harizi (H. 658/M. 1259-6)⁶¹, Seyyid Sadreddin (Hıdır) Diyarbakır (H. 704/M. 1304-5), 2. Seyyid Seyfeddin (H. 751/M. 1350-51) Diyarbakır'dan Dergâha gelişi, Seyyid Zialedin, Seyyid Nizameddin, Seyyid Seyfeddin, Seyyid Hayreddin, Seyyid Sedreddin, Seyyid Sır Mahmud (Pilvank Köyü'nde katledildi), Seyyid İsmail, Seyyid Nesimi, Seyyid Ali ve eşi Zeyi, Seyyid Han (Sidxan), Seyyid İbrahim,

⁶¹ Türkistan/Buharalı Şeyh Seyfeddin Buherzi hakkında ilk yazılı kaynaklardan biri olarak, Ahmet Eflaki'nin (ölm. 1360), *Ariflerin Menakıbları/Mevlana ve Etrafındakiler (yazılışı 1318-1353)* adlı eseri gelmektedir. Tahsin Yazıcı tarafından çevrilerek hazırlanan 2 ciltlik bu eserin 2. Cildinin *Açıklamalar* bölümünde Yazıcı, *Seyfeddin Baherzi*'den şöyle söz etmektedir: “*Seyfeddin-i Baherzi (Ebu'l -Me'ali Seyfeddin Sa'id b. Mutahhar) Şeyh-i âlim ve Hacce-i Fethadadi diye de tanınmıştır. Tanınmış İran Süfilerindendir. 1190 da Baherz'de (Türkmenistan-Buhara, o zamanlar Horasan'a bağlıydı. -e.y.) doğmuştur. Necmeddin-i Kübra'nın halifelerindendir. Herat ve Nişapur'da öğrenimini tamamladıktan sonra Harizm'e gitti. Burada Necmeddin-i Kübra'dan tarikat hırkasını giydi. Oradan Buhara'ya geçti ve ölünceye (1261) kadar orada kaldı. Moğol hükümdarı kendisine saygı gösteriyordu. Tasavvufî ilgili birkaç eseri ile rubaileri vardır (Da'iretül ma'marif-i farisi, c.II, s.1409)*” (Eflaki, 1986 c.I: 274). Bu bilgiler ışığında, aslında Seyfeddin Buherzi bir “Şeyh” olup, adının başında ise dergâhın yazdığı gibi “Seyyid” unvanının olmadığı da burada ilk göze çarpmaktadır. Yine bu eserde Şeyh Seyfeddin'in, Şeyh Necmeddin-i Kübra'nın (1145-1221) (Bir Sünni tarikatı olan Kübrevî tarikatının Kurucusudur) halifelerinden olduğu belirtilmektedir. Kübrevî ise koyu bir Sünnî-İslam anlayışının, dönemindeki en yetkin şeyhlerinden- temsilcilerinden birisidir. Ayrıca Eflaki'nin bu eserinde Buherzi'nin, bir tek oğlundan söz edilmektedir. O da, babasının vefatından birkaç yıl sonra Konya'ya, Mevlana (1207-1273) için gelen, Seyfeddin Buherzi oğlu, Şeyh Müzhirüddin'dir (Eflaki, 1986: c.II: 225). Dikkat edileceği üzere, Hacı Bektaş-ı Veli Dergâhı'ndan verilen icazetnamede, Buherzi'nin oğlu olarak 2. *Seyit Seyfeddin'in* adı geçmektedir! Ki onun da; Diyarbakır'dan, dergâha intisap ettiği yazılmaktadır! Buna ilaveten yine 15. yy. Türk şairlerinden Nizamüddin Ali Şir Nevai (1441-1501), tanınmış Süfi şeyhlerini yazdığı *Nesaim-ül-Mehabbe* adlı eserinde adını, “*Şeyh Seyfû'd-din Baherzi olarak zikredip, Şeyh Necme'd-din Kübra'nın bir halifesi olduğunu*” belirtir.

Seyyid Hıdır, Seyyid Şahin Kasım (1915-2001), Seyyid Feyzi Özer ve 18. kuşaktan oğlu Cemaleddin Özer (<http://seyidseyfe-din.com> erişim: 01.07.2013).

Seyit Seyfettin buharzî evlatlarından Hıdır eğlu Kasım Özer iki defa Seyit han eğlu Mustafa Çevik bu kerre buraya gelip Dergâhı Hacı Bektaş-ı Velîyi ziyaret etmiş ecadlarının buradaki kayıtlarının ihracını rica etmiş elçuklarından kuyusu atıkaya bilmürcası: Müşarünleh Seyit Seyfeddin Buharzî Herasanın Bahris kasabasında tevellüt edip Buharada Şeyh Necmedini kuberaya intisap ettiği, ve 658 tarihinde Buharada vefat ederek onun mahdumu Seyit Sadreddin 704 tarihinde Türkistandan Anadeliya hicretinde Diyarbekirde vefat ettiği ve onun mahdumu ikinci Seyit Seyfeddini 751 tarihinde Dergâhı hasreti hünkar Hacı Bektaş-ı Velî efendimize inâletle ahzı * isin icazet eylediği kayden sabit olmuştur. * İkinci Seyit seyfeddin Buharzî evladından seyit İbrahim mahdumu Hasan Fahri ve amuca sadelerinden Seyit Hüseyin eğlu Seyit nesimi ve Seyit Hıdır eğlu Seyit Hüseyinde 17 nisan 1340 tarihinde buraya gelip Dergâhı Hacı Bektaş-ı Velî efendimizi ziyaretle Çelebi Velîyeddin efendiden ahzı icazet eylemişlerdir.

Bu kerre buraya gelen Hıdır eğlu Kasım Özer yukarıda zikri geçen Seyit İbrahimin torunu olup „Seyit han eğlu Mustafa Çevikde amuca sadelerindendir. Seyit seyfeddin ecasına mensub talibanın kendilerine lasım gelen itaat, inkiyât ve hürmette bulunmaları Seyit seyfeddin Buharzî evlatları Değrudan buraya bağlı olmaları hasebile hiç bir Seyit ve dedegânın gerek kendileri ve gerekse talibanları üzerinde hak iddia etmeye hiç bir suretle hak ve selahittlerinin bulunmadığı bir kerre şaha iş'ar bilvesile selam ve beyanı muhabbet olunur.

25 Şubat 1969

Hacı Bektaş-ı Velî Dergâhı'ndan Kasım Özer'e verilen İcazetname, 1969; Kaynak: C. Özer

Piri Sévdin (Seyid Seyfeddin!) gerçeğine gelince, 1969 tarihlerinde başvurular üzerine Hacı Bektaş Dergâhı'nda verilen icazetnamelere, belgelere dayanarak konuyu maddi verileriyle ele alacak olursak; dedesi Seyfettin Buhrazi'nin, Buhara'da hakka yürüyüşü, (H. 658/M. 1259-60). Oğlu Seyid Sadreddin'in (Hıdır) hakka yürüyüşü Diyarbakır (H. 701/M. 1304-5), oğlu 2. Seyid Seyfeddin'in Diyarbakır'dan (H. 751/M. 1350-51) Hacı Bektaş Dergâhı'na gelişi yazılmaktadır! Ancak verilen bu belgeden söz konusu bu isimlerden herhangi birilerinin, dergâhtan, Dersim'e (Pilvank Köyü'ne) geldiği açıktan açığa yazılmamıştır! Ki bu fasıl ise başlı başına bir handikap işaret etmektedir.

Hal böyle olsa da, dergâh tarafından verilen belgede ve gerekse Kasım Özer'in aile soyağacını onomastiksel açıdan incelediğimiz zaman, Seyfeddin, Sadreddin, Ziyaleddin, Nizameddin, Hayreddin, Cemaleddin benzeri isimlerle karşılaşmaktayız. Yine dergâhın verdiği belgelerdeki bilgiler dışında, bu ailenin sözlü

geleneginde Diyarbakır'dan geldiği sonucunu da çıkarabilmekteyiz. Zira Kasım Özer'in torunu olan Cemaleddin Özer'e, büyüklerinden nakledildiğine göre; "Diyarbakır'da Seyyid Seyfeddin Türbesi ya da Seyyid Sadreddin Türbesi" olduğu ibaresi, hazırladığı soyağacında, yer almaktadır. Dergâhın verdiği belgede; Buhara'dan Diyarbakır'a, oradan da dergâha bir göçün gerçekleştiği anlaşılmaktadır. Bunlara ek olarak Cemaleddin Özer, Ali Yaman ile yaptığı görüşmede şöyle bir düşüncelyi daha dillendirmektedir.

"Cemalattin Özer'e göre: 'Seyyid Seyfeddin talipleri ayriyeten Şeyh Delil Berhicân'ın Diyarbakır'ın yerlisi olduğunu söylemektedir. Şeyh unvanının orada çoğunlukta kullanıldığını ve orada bir önemli ekolün olduğunu söylüyorlar. Seyyid Seyfeddin Baharizi evlatlarının Horasan'dan göç ederken Diyarbakır'da kaldığını ve ayriyeten orada bizim ceddimizin türbesi olduğunu dedem söylemişti.' Bazı kişiler Şeyh Delil Berhicân ve Seyyid Seyfeddin Ocağı'nın kardeş ocak olduklarını söylerken bazıları, Diyarbakır'dan gelerek Dedeagaç Köyü'ne yerleştiklerini ifade etmektedirler" (Yaman, 2006: 130, 31).

Bizim kanaatimize göre, Özer'in buradaki ifadelerinin en mühim olanı, atalarından olan Seyyid Seyfeddin'in, Diyarbakır'da hakka yürüdüğü bilgisidir.

Tekrar etmek gerekirse, Buharalı Seyfeddin'in, Seyfeddin adında bir oğlunun olmadığını, buna karşın oğlu olan Şeyh Müzhirüddin'i, bizzat kendisi Konya'ya, Mevlana'ya yolladığını yukarıdaki dipnotta açıklamıştık. Bunlarla bağlantılı olarak, Türkistanlı Seyfeddin Buhrezi, oğlu Şeyh Müzhirüddin'i, örneğin Hacı Bektaş-ı Veli'ye değil de, onunla az da olsa gizli bir rakabet halinde olan Konya'daki Mevlana'ya yollaması, ayrıca üzerinde durulması gereken bir diğer gerçekliktir! Bir bakıma bu gerçeklik, Buharalı Şeyh Seyfeddin ile Nevşehir'deki Hacı Bektaş-ı

Veli'nin arasındaki gönül bağlarının olmadığına, aynı zamanda bir referanstır!

Bütün yazılı ve sözlü kaynaklardan çıkarılacak önemli sonuç; Özer ailesi, Pilvank Köyü'ne yerleştğinde, Piri Sévdin'in köyde yerleşik olduğu nesnel biçimiyle açığa çıkmaktadır.⁶² Yani, Piri Sévdin ile Özer ailesinin (dahası tüm Pilvankan mensuplarının) bir kandaş bağının olamayacağı, hem varsa da bunun bilimsel ispatının asla mümkün olmadığını belirtmeliyiz. Bu noktadan itibaren konumuzla alakalı olarak, üzerinde durulması gereken bir kaç hususun altını daha çizmek isteriz: Önem attığımız hususlardan birisi de yine Özer ailesi ile içsel olan “Sır Mahmud” olayıdır. Birazdan, ayrıntılarıyla gösterileceği üzere, bu olayın mahiyetinden de anlaşılacağı gibi, Özer ailesinin Diyarbakır'dan itibaren, Dersim Pilvank Köyü'ndeki tarihsel bağlarına net bir açıklık getirilecektir.

Sır Mahmud Olayı

Umumi düşünceler ışığında, Pilvankan mensupları arasında Sır Mahmud olarak anılan şahsiyet hakkında, hafızalarda biraz da mitleşen, bazen farklı versiyonlarıyla dillendirilen şöyle bir ortak anlatım bulunmaktadır:

“Mahmud, Arapça bilen, *Kuran*'ı hatim etmiş sihir/büyü işlelerinden anlayan ve uğraşan birisidir. Günlerden bir gün, köyün girişinde sol tarafa düşen tepede Mahmud, abisi Pir Ali (bazı anlatımlarda Pirani) ile bir kaç erkek komşusuyla oturuk, çeşmede su almaya gelen köy kadınlarını görürler. Mahmud, yanındakilere der ki; ‘ister misiniz şimdi ben bu kadınları çıırılçıplak edip buraya, yanımıza getireyim?’ Abisi ve komşuları inanmamakla birlikte ona, şidetle kızarlarken, diğer yandan da merak ettikleri

⁶² Piri Sévdin/Seyyid Seyfeddin Ocağı ve Şıx Delil-i Bexécân Ocağı için, tek kaynakta aldığı bilgileri “alan araştırması” niyetine okuruna bir akademisyen kimliğiyle sunan Ali Yaman'ın ilgili çalışmasındaki mesnetsiz verilere bkz. (Yaman 2006: 130, 131, 135). Bununla birlikte, kaynağını daha çok A.Yaman'dan alan Hamza Aksüt, kendi çalışmasında “*Konumu belli olmayan ocaklar*” kategorisinde ele aldığı “Bexécân Ocağı”yla birlikte “*Seyyit Seyfettin Ocağı*” hakkındaki analizlerine ayrıca bkz. (Aksüt, 2010: 290, 291).

ve onun ilmini sınamak için derler ki; ‘sen bu işi, ne zaman öğrendin, nasıl yapacaksın ki?’ O da elinin başparmağının tırnağına Arapça bir yazı yazar. Ânında kadınlar üzerlerindeki elbiseleri çıkarırcasına soyunmaya başlarlar ve şaşkınlıklar içinde sağa sola dağılırlar. Başta Mahmud’un abisi Pirali olmak üzere diğer komşularıyla birlikte, bu davranışından ötürü Mahmud’a kızarlar. Bunun üzerine Mahmud, tırnağına yazdığı yazıyı tükürüğüyle siler. Ânında kadınlar oldukları yere çökerler. Utanarak kendilerini/elbiselerini düzeltmeye başlarlar. Daha sonra kadınlara, o anda ne olduğu sorulur. Kadınlar da; ‘aniden yağmurlu bir selin geldiğini ve karşı tarafa geçmek için çabaladıklarını, daha sonra selin/suyun çekildiğini’ söylerler. Böylesine bir olay, köyde ve tez elden yakın çevrede duyulur. Mahmud’un büyü işleriyle uğraştığı ve bu alanda bir hayli ilerlediğine kanaat getirilir. En başta abisi olan Pirali, bu konuda çok hassas davranır ve birilerinin Mahmud’u, durdurmasını (bazı anlatımlara göre ortadan kaldırılması gerektiğini), çevresine dillendirir. Günler sonra, söz konusu kadınların eşleri ya da yakın aile bireyleri tarafından (Piran ve Xelifan Ezbeti’nden bir kaç kişi) aralarında bir plan yaparak Mahmud, köyün (5 km uzaklıkta) alt kısmında geçen Munzur Nehri çevresinde suya atılarak öldürülür. Mahmud’un cesedine ulaşılmaz ve onun ‘sır olduğuna’ inanılır. Adı, Sır Mahmud olarak dillerde kalır. Munzur Nehri’nin bu bölümüne aynı zamanla ‘Sır Mahmud Gölü//Gola Sırmamudi’ adı verilir. Mahmud’u nehere atanlar, daha sonraları yapılan cemaatlar (halk mahkemesi) sonucu, yalan söylemeyip suçlarını itiraf ederler. Bu aileler, cezaya çarptırılır. Sır Mahmud’un ailesine kan bedeli olarak, mal mülk verirler! Daha sonraları; Sır Mahmud’un Kuréşanlı eşi, çocuklarını alır ve Dere nahiyesi köylerine yerleşir” (Alan araştırmaları).

Peki ama Sır Mahmud hadisesi, Pilvank Köyü’nde hangi zaman diliminde vuku bulmuştur? Bu sorunun cevabı, yine Cemaleddin Özer’in hazırladığı soy şeceresinde kendisini göstermektedir. Yukarıda verdiğimiz bahsi geçen soyağacında, Cemaleddin Özer’den geçmişe doğru gidildiğinde, Sır Mahmud aile içinde 10. kuşakta yer almaktadır. Bu hesaba göre Sır Mahmud 1750, 1800’lü yıllarda, Pilvank Köyü’nde boğularak katledildiği sonucu, kendiliğinden açığa çıkmaktadır.

Elbette bu konu her yönüyle ele alınıp incelenmesi gereken başlı başına bir araştırma konusudur. Kuşkusuz bilim, olguları esas alır ve onların analizlerinde bir sonuç çıkarır. Bu konuya, aklın nasıl bir gerçeklikle açıklık getireceği mühimdir. Sır Mahmud vakasında asıl önemli olan veri şudur! Herkes hemfikirdir ki; Dersim Réya/Raa Heqi itikatında sihir/büyü olayı asla yoktur. Ve hem de kadınlar üzerinde alenen tatbik edilebilecek, böylesine bariz ve o kadar da başat bir olaya, şu âna kadar tarih okumlarımız arasında, eşi benzerine daha rastlanılmamıştır. Tarihsel perspektifi açısından olaya bakıldığında, Sır Mahmud'un Dersim'in sosyal tarihine ne kadar yabancı olduğunun ipuçları kendiliğinden anlaşılır! Yine bu olayla birlikte düşünülmesi gereken bir diğer mevzu, Sır Mahmud'un mensup olduğu bu ailenin, Dersim bölgesine yakın zamanlarda gelip yerleştiği sonucu çıkarılabilir! Bütün anlatımlardan edinilen somut gerçeklik, bu hazin olayın cereyan ettiği tarih dilimi 1800'lü yılları, bize işaret etmektedir. Ki konuyla alakalı olarak tüm anlatımlarda, olayın daha dün yaşanmışçasına verilen bir anlatım seyri bulunmaktadır.

Ailenin 1800'lü yıllarda, Dersim Pilvank Köyü'ne göç ettiğine ilişkin bir başka ana öge daha vardır. O da, günümüzden geriye doğru gidildiğinde soyağacındaki 7. kuşakta gösterilen Seyyid Ali ve eşi Zeyi (Ziyan, Zeyian) isimidir. Buradaki Zeyi adı, Dersim aşiretleri ile ilgili hazırlanan resmi, gayri resmi bazı raporlarda Ziyanlı/Zeyanlı olarak müstakil bir aşiret, kabile, ezbet tasnifinde ele alınır. Örneğin 1932 yılında Jandarma Umum Kumandanlığı'nın hazırladığı bu raporda şunlar yazılmıştır:

“Pilvenk Aşireti; Halifanlı ve Ziyanlı iki kabile” olarak fişlenir; şöyle ki: “Ziyanlı ve Halifanlı namıyla iki kabiledir. Halifanlı reisi Seyit İbrahim ve oğlu Süleyman'dır. Yadigâr isminde bir biraderi vardır. Ziyanlı reisi Kösoğlu Süleyman, Pertek'in Azgonik Köyü'nde oturur. Biraderi Hasan ve Kefim Ağalardır” (Dersim Raporu, 2010: 136; Uluğ, 2009: 55-56).

1942-1945 yılları arasında Pertek Cumhuriyet Savcılığı göre-

vinde bulunan Ali Rıza Önder (1918-1960), Dersim aşiretleri ile alakalı yazdığı bir makalesinde şu tespiti yapar:

“Dersimliler adı altındaki aşiretler de ikidir: Bahtiyar Aşireti ve Pilvenk. Pilvenk Aşireti ise Süleymanlı, Doğanlı, Helifanlı, Zebanlı (Zıyanlı), Piranlı kabilelerini içine almaktadır” (Önder, 1953: 758) der.

Görüldüğü gibi Pilvankan Aşireti içinde Zıyanlı/Zeıyanlı olarak bilinen Özerler, Piran Aşireti’nden olup, fakat ezbetinden de bağımsız, müstakil bir aşiret/ezbet statüsünde ele alınmışlardır. Bunun ilk yazılı tarihi, 1932 yılındaki hazırlanan askeri rapordur. Yazılı kaynaklarda Özerler, Piran Ezbeti’nden daha çok Seyyid Ali’nin eşi olan Zeyi adıyla özdeşleşmişlerdir. Ana/kadın adıyla anılma geleneği, Kürt toplumunda kendisini sıklıkla göstermektedir. Burada da böylesi bir olguyla karşılaşmamız oldukça manidardır. Resmi, gayri resmi raporlarda, Özerlerin, Pilvankan ve hatta Piran Ezbeti’nden de ayrı ele alınıp, tasnif edilmesinin temelinde, ailenin geçmişinde köklü niteliklerin olduğu anlaşılmaktadır. Ailenin, belli bir zamandan sonra Pilvank Aşireti içinde Seyyidlik makamını/hakkını araması, bizim okumalarımıza göre, Diyarbakır/Piran’daki geçmişleriyle direkt ilintili olabilir!

Lakin öyle anlaşıyor ki Özerler, Diyarbakır/Piran’dan, Dersim Pilvank Köyü’ne, Piranlı akraba/tanıdıklarının yanına hicret etmişlerdir. Köye ilk yerleştiklerinde Şıx Delil-i Bexécân Ocağı’nın bir bağılısı olup, sonraki aşamalarda yaşanan içsel huzursuzluklar sonucu ayrıışmışlardır. Sonuçta, Hacı Bektaş-ı Veli Dergâhı üzerinden farklı bir sonuç elde etme girişimleri hasıl olmuştur. Velakin 1920’lerde Özerlerden bir grubun, H. 1340/M. 1921-22 yılında Hacı Bektaş-ı Veli Dergâhı’na gittiği ve kendi soy kütüklerine ilişkin bir dizi etütler yaptıkları, verilen belgelerle anlaşılmaktadır.

Hacı Bektaş-ı Veli Dergâhı yetkililerinin, ailenin isim onomastiği bağlamında hareketle (Şeyh Seyfeddin Buhrezi 1190-1259/60), Türkistan/Buhara’ya kadar gitmiş olmalarının, bilimsel olarak hiçbir dayanağı yoktur. Bütün bunlar bir yana,

Özerlerin geçmişinde, yani Pilvank Köyü'ne gelmeden önce, Diyarbakır/Piran'daki köklerinde bir Şeyhlik/Seyyidlik/Réberlik geçmişlerinin olduğuna işaret eden emareler var mıdır, varsa da şu an itibariyle bunu bilemeyiz!

Bütün kaynak kişilerin ve özellikle de yine Piran Ezbeti'nin bir mensubu, Berxécân Ocağı'nın 1960'lardan beri zakirliğini yapan Hüseyin Bulut'un (1940)⁶³ verdiği bilgiler içinde, Kasım Özer ve yakın ailesinin tümü, eskiden Berxécân Ocağı'nın bağlıları olduğunu, sonraları, Seyyid Seyfeddin Ocağı'nı tesis edip, pirlık makamında bulunduğunu, yakın akrabalarını ise bu ocağa bağlayıp, müşidlik babında, Axucân ve Hacı Bektaş-ı Veli Dergâhı'na ikrar verdiğini belirtmektedir. Ayrıca Bulut, geçmiş yıllarda Kasım Özer'le birlikte, zakir/kanber olarak onun taliplerini gezdiğini ve Özer'in, kendi çevresinde sevilen/sayılan bir şahsiyet olduğunu da anılarına eklemektedir.

4) 1671 Tarihli Belgeler

Kürdistan coğrafyasında Arap-Bizans çekişmeleriyle birlikte, Ömer (MS 634-644) döneminde bölgeye giren Araplar, tahminen MS 10. yüzyılda, Sağman'da bir Arap/İslam Emirliği oluşturmuşlardı. Söz konusu bu İslam Emirliğinin yerel literatürdeki adı, Krallık olarak da telaffuz edilmektedir. Bu kurumun bölgedeki varlığının amaçları arasında, "Müslüman olmayan bölge halkının Müslümanlaştırılması, bunların vergiye bağlanması ve askere alımları" hedeflenmişti.

Osmanlı devletine yeni katılan bölgelere, şehirlere Osmanlı tarafından "Bey"ler atanarak ilk idari birimler bu şekilde oluşturulmaktaydı. Yavuz'la (1512-1520) birlikte yükselişe geçen Osmanlı devleti bu trendini, oğlu Kanuni ile devam ettirmişti. Örneğin Kanuni (1520-1566) döneminde, Osmanlının eyalet sayısı 37, sancak sayısı da 377'ye ulaşmıştır. Bazı sancaklarda

⁶³ Zakir Hüseyin Bulut ile yaptığımız söyleşiler dizisinin 2. Bölümünde (Sayı: 9, Eylül 2011 **Dersim** Gazetesi) özellikle Kasım Özer ile alakalı olarak geniş malumatlar yer almıştır. Söz konusu aynı doğrultudaki bilgileri, alan araştırmalarımızda birçok kişi doğrulamıştır!

“Voyvodalık” adı altında idari birimler oluşturulmuştu. Voyvod: Reis, subaşı, ağa, vergi memurları gibi çeşitli manalara gelen bir tabirdir. Voyvodalık kurumu, Osmanlılarda 17. yüzyılda başlamıştır. Eyalet valileri ve Sancak mutasarrıfları uhdelarına tevcih olunan eyalet ve sancakların mülhak kazalarına halkın isteğiyle yerlilerin ileri gelenlerinden birini Voyvoda tayin ederlerdi. Bazı bölgelere (özellikle de Kürt bölgelerine) ise merkezden birileri gönderilirdi.

Osmanlı padişahı Yavuz, İran Şahı İsmail ile Ağustos 1514 yılında giriştiği Çaldıran⁶⁴ meydan savaşı sonucunda, böylece Kürdistan bölgesini, Osmanlı topraklarına katmıştı. Buna göre, Dersim bölgesinde, 1518 yıllarında oluşturulan Çemişgezek Sancağı’na, Pir Hüseyin Bey (1515-1535) atanmıştı. Osmanlı padişahı Kanuni (1520-1566) bu yıllarda, Dersim bölgesini; Çemişgezek Sancağı olarak; Mazgirt, Pertek ve Sağman olmak üzere 3 ayrı kazaya ayırmıştı. Ayrıca bölgede yeni bir idari şekle gidilerek, Ovacık ve Sağman kadılıkları oluşturulmuştu. 1518 yılından beri, resmi olarak Pilvank Köyü, Gündüz (Dersim/Kalan merkezi) nahiyesine bağlanmıştı. Sağman kadılığına bağlı Pilvenk Köyü’nde yaşamakta olan dört kardeş Şeyh Mecnun, Şeyh Ali, Şeyh Kemal, Şeyh Hasan bir şikâyet dilekçesiyle, Sağman kadılığına yazılı olarak başvurmuşlardı.

1788-89 yıllarına müteakip, bölgede işlevsiz hale gelen “Sağman Kadılığı” birimi, Harput Sancağı’na bağlanmıştır. Osmanlıdaki “kadılık makamı”nın görevleri arasında Reaya’nın (Arapçada “sürü” anlamına gelen bu sözcük, Osmanlıda “halk” için kullanılmıştır) istek ve şikâyetlerini değerlendirmek, basit davalara bakmak ve “hal etmek!” Yani bir nevi şeri yargıcılık makamıydı. Kadıların verdiği kararları beğenmeyen davacılar, İstanbul’daki Divanihümayun’a (Üstmahkeme) başvuruurlardı. Meselâ Padişah, Şeri konularda, Kadının verdiği kararlara mü-

⁶⁴ Genel kanıya göre Çaldıran; [Van Gölü](#)’nün hemen kuzeyindeki bir yer olarak gösterilir. Oysa bu doğru değildir. Günümüzde [İran](#) sınırları içinde yer alan [Maku](#) şehrinin güney kesiminde bulunan Hoy ile Cors şehirleri arasındaki bir sahadır. Örneğin bu bölge, Doğubeyazıt’ın güneydoğusunda olup, yaklaşık 80 km uzaklıktadır. Ayrıca bkz. (Aksoy, 1985: 175; Volker Eid: *Ost-Türkei - Völker und Kulturen zwischen Taurus und Ararat*, 1990: 63).

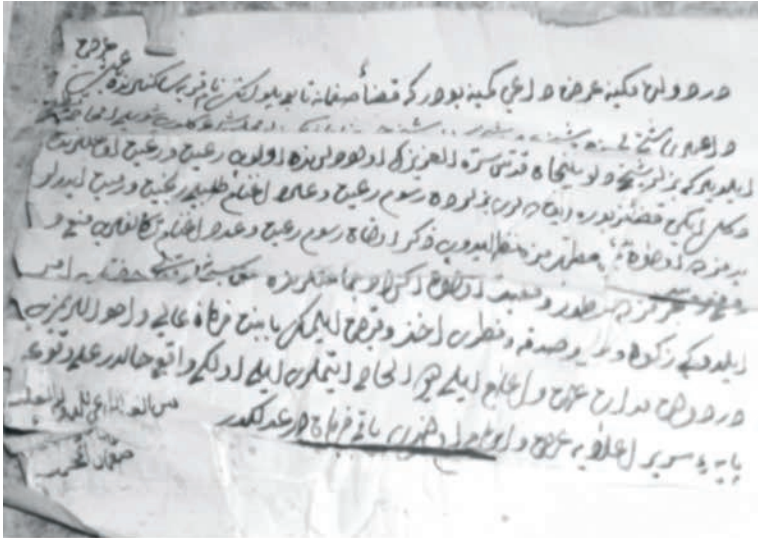
dahale edemezdi. Kadının isteği doğrultusunda, Padişah uygun gördüğü davalar hakkında ferman çıkarırdı. Ferman sözcüğü, ilk defa olarak, İlhanlılar (1256-1335) tarafından, İslamiyeti kabul etmeleriyle birlikte kullanılmıştır. Daha sonraları Osmanlılar da, Osman Gazi'nin "1324 tarihli vakfiyesi" ilk "Osmanlı Fermanı" olarak kabul edilmektedir. Osmanlı idari yapısı içinde yazılı fermanlar, oldukça büyük bir öneme sahiptir. Yine Bâtînî/Alevî-Kızılbâşlar için birçok yazılı fermanlar çıkarılmıştır. Alevî-Kızılbâş ocak pirlerinin zaman zaman Osmanlı padişahlarına başvurarak bazı imtiyaz haklarının kendilerine verilmesi için fermanlar çıkarılmasını istemiş ve bu yönlü padişah fermanları elde etmişlerdir. Kadıların bir diğer görevi, ayrıca merkezden gelen dava sonuçlarını, davacılara bildirmek ve gereğini yerine getirmektir. Ödenecek vergilerin belirlenmesini ve toplanmasını sağlayıp, toplanan vergileri merkeze ulaştırmaktı. Görevleri arasında ayrıca nikâh sözleşmeleri gibi vs benzeri işlere bakmaktı. Pilvank Köyü'nde dört kardeşin başvuru dilekçesini, Sağman kadısı Mustafa, kısa bir özetle İstanbul'daki Divanühümayun'a, iletmıştır. Bu tarihlerde Osmanlı padişahı olan Avcı lakaplı IV. Mehmed (1647-1687) hükümrandı.

Berxécân Ocağı Pirlerinin Şikâyet Dilekçeleri

Aşağıda verdiğimiz metin, Pilvankan Köyü'nde ikamet eden Şeyh Mecnûn ve Şeyh Âli ve Şeyh Kemal ve Şeyh Hasan kardeşlerin Sağman kazasının Kadısına Arapça yazıp verdikleri dilekçenin Transkripsiyonudur.

Der devlet-i mekine arz-ı dai-i kemîne budur ki kaza-i Sağman'a tabi Pilvank nam karye sakinlerinden bâis-i arz-ı dâilerin şeyh Mecnûn ve şeyh Âli ve şeyh Kemal ve şeyh Hasan nâmân kimesneler meclis-i şer'a gelüb şöyle elhâc ve tazallum eylediler ki "bizler şeyh Delu Bilincân kuddise sırrah'ul azizin oğullarından olub raiyyet ve raiyyeti oğullarından değilken kaza-i mezbure voyvodaları bizlerden rusûm-u raiyyet ve adâd-i ağnam talebiyle rencide ve remide ederler. Yedimizde olan şecere-i mutahharamıza nazar idüp zikr olunan rusûm-u raiyyet ve adâd-i ağnam tekalüflerin men ve def birle (?) şeceremizde manzûr ve mu-

teber olan diğer zikir iden cemaatlerden hakk-ı sebtine-i edasına evamirini (?) hazretlerine emir eylediği zikir ve emir ve sadaka fitr ahz ve kabz eylemek babında fermân-ı âli ve ahvâllerimizin der devlet-i merama arz eyle deyü ilhâc itmeleri ile ol ki vaki haldir ala vukû-u paye-i serir-i âlaya arz iderüm. Aherin bâki fermân der aliyyenindir.”

Pilvenkli, Şıx Delil-i Bexécân Ocağı'nın Pirlerine ait orijinal dilekçe 1671

Dilekçenin özet mahiyeti şundan ibarettir; Pilvank Köyü'ndeki kardeşlerin yazdıkları dilekçenin içeriği kısaca şudur: Vergi memuru, Voyvodaların adı geçen Şeyhlerden vergi istemişlerdir. Bu vesileyle şeyhler, Sağman kazasının kadılığına itiraz dilekçesi yazıp, kendilerinin sıradan halktan sayılmamaları gerektiğini hatırlatmışlardır. Dolayısıyla kendilerini, Şıx Dilo Belincân'ın evlatları olan Şeyhler olarak tanıtmışlardır. Atalarına ait ellerinde bulunan şecereyi gösterip, geçmişte bölgedeki cemaatlerin/aşiretlerin kendilerine ıçalık/lokma verdikleri belirtilmiştir. Bundan dolayıdır ki; kendilerinden istenen vergilerin derhal kaldırılmasını talep etmişlerdir.

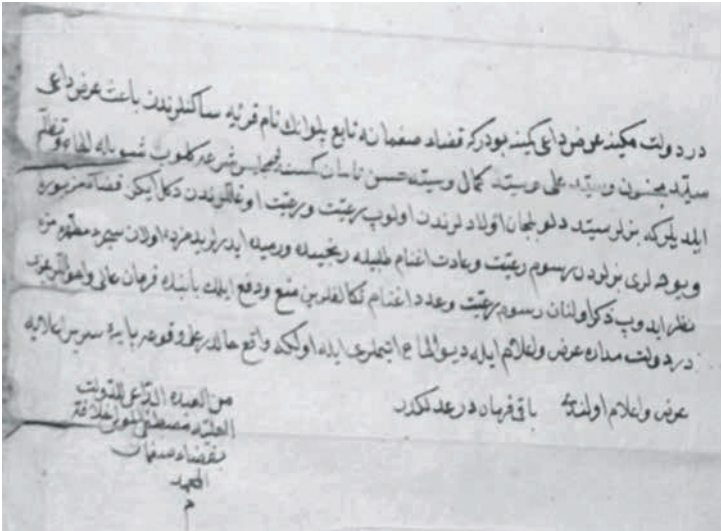
Sağman Kadısının Divanühümayun'a Yolladığı Arz-ı Dilekçesi

Der devlet-i mekîne arz-i dâi-i kemine budur ki kaza-i Sağman'a tabi Pilvank nam karye sakinlerinden bâis-i arz-ı dâi seyyid Mecnûn ve seyyid Ali ve seyyid Kemal ve seyyid Hasan nâmân kimesneler meclis-i şer'a gelüb şöyle ilhâc ve tazallum eylediler ki "bizler seyyid Delu Bilicân evlatlarından olub raiyyet ve raiyyet oğullarından değil iken kazâ-i mezbûre voyvodaları bizlerden rusûm-u raiyyet ve âdet-i aġnâm talebiyle rencide ve remide ederler. Yedimizde olan şecere-i mutahharamıza nazar idup zikrolunan rusûm-u raiyyet ve âdet-i aġnâm tekâlûflerin men' ve def' eylemek bâbında fermân-ı âli ve ahvâllerimizi der devlet-i medâre arz ve ilâm eyle deyu ilhac etmeleri ile ol ki vaki haldir ala vukua paye-i serir-i i'laya arz ve ilâm olundu (boşluk). Bâki ferman der adlindir.

Mine'l-abdihi'd-dâi' li'd-devleti'l-aliyye

Mustafa el-mevlâ hilafe bi kaza-i Sağman

El-Muhammed mim (mevcut)."

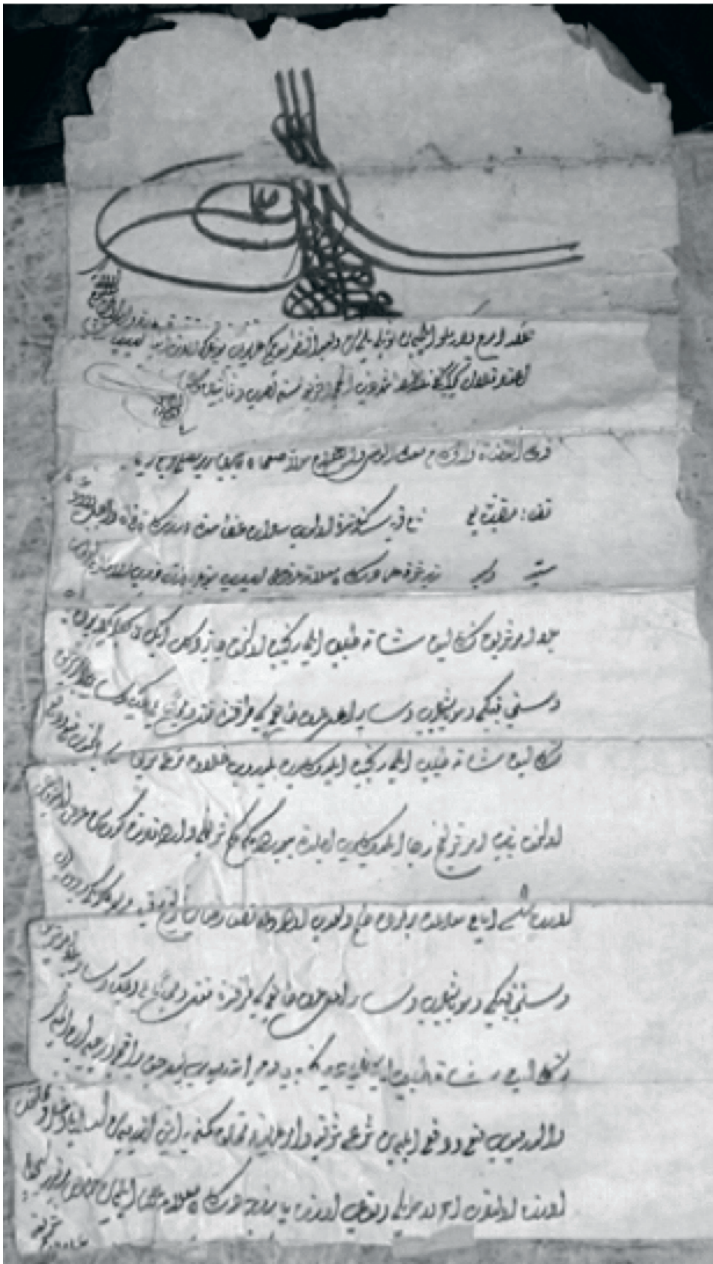

Çemişgezek Sancağı'na bağlı Sağman kazasının kadısı Mustafa'nın, Divanühümayun'a davacı kardeşlerin adına yolladığı Arz-ı dilekçesi

Bu transkripsiyon, Sağman kazasının Kadısı Mustafa tarafından kısa bir özeti yapılarak, İstanbul'a yollanmış davacı kardeşlerin arz dilekçesidir. Burada ilginç olan bir husus dikkat çekmektedir. Kendi yazdıkları dilekçelerinde, kendilerini Şeyh unvanıyla tanıtan ocak Pirleri, Sağman Kadısı tarafından Divanühümayun'a yazılan bu kısa özette; "Şeyh" unvanı yerine, kardeşlerden "Seyyid" diye söz etmiştir. Kuvvetle muhtemelen, Dersim ocakları pirlerine Seyyid unvanı, 1670'li yıllardan sonra Osmanlının kendi isteğiyle bilerek verdiği sonucuna varılabilir! Zira bu yıllarda ocak pirleri kendilerini, görüldüğü gibi Seyyid olarak değil de, Şeyh olarak tanıtmışlardır.

Divanühümayunun Ocak Pirlerine Verdiği Olumlu Cevab-ı Fermanı

Kıdvetu'l-Kuzzat ve'l-Hükkam madeni'l-fezâil ve'l-kelem Mevlana Sağman kadısı zide fazluhu tevki'i vasil olacak malum ola ki kaza-i mezbure tabi nam karye sakinlerinden olub sadarat-ı azama arzda bulunup kaza-i mezbure voyvodaları seyit (boş) ve seyit (boş) zide Şerefehular dergâh-ı muallama arzhal edüp ziraat eden voyvodaları karyelerine gelüp bila emr-i Serik iken şakka-i atike ile rencide etmek caiz değil iken karyelerine giderek et ve sinici kapağı (?) rüsûmatları ve sair ahar örfi tâbıkaya tarafınızdan tevzi-i tecziyeden men' edüb sair tekâliflerden men' idüb şakka-i atik ile rencide eyler ve şöyle bildirüb hilafından teim-i tarik-i amik (?) olunub men' ve def' olunmak babında emr-i şerifim rica eyledikleri ecilden buyurdum ki hükm-ü şerifimle var-dıklarında gereği gibi arz eddirmeyesün iderler ise eyyam-ı sab-ı sabıkada yerlerde (?) hükm olunub ol tarikde nazar-ı âli şerifim takrir karye-i Pilvenk voyvodaları ve sancakbeği rüsûmatları ve sair emr-i örf-i metalibesi tarafınıza nakden ve meccânen eda itmek ve sair evâmîr-i mezbur-u şahane mutalabetleri ne lazım ise beher yevm altışar pareden (?) şehri için (?) birkaç derecelerden (?) almıylar. Aldırmayub nef' ve def' eylemeyi şer'-i şerifle ve emr-i hümayunumuza muhalif kimesneye âman iddirmeyesün. Şöyle bilesin ve emel ve mücânebet idesün. İlânan alınan isim ve resimleri ve kuyudu üzere yazdırıp dergâh-ı muallama arz eyleyesin kazay-ı mezkur için...

Avcı lakaplı, Osmanlı Padişahı IV. Mehmed'in (1647-1687) tuğrasını taşıyan 1671 tarihli ferman

Bu transkripsiyon, Osmanlı Padişahının verdiği fermana aittir. Bu mahkemede; Pilvenkli kardeşlerin haklı bulundukları kararı çıkmıştır. Konu hakkında Divan’da, Voyvodaları aleyhinde oldukça sert bir karar alınmıştır. Buna göre; “Pilvenkli kardeşlerin üzerindeki vergilerin derhal kaldırılması ve davacıların bir daha rahatsız edilmemeleri, edenlerin ise takip edilerek cezalandırılması” emir edilmiştir. Bir diğer çarpıcı tema ise, davacı kardeşler için, Şeyh değil de “Seyyid” unvanı kullanılmıştır. Padişahlık tuğrasını taşıyan 1671 tarihli Ferman, Pilvankanlı kardeşlere yine Sağman kadısı tarafından ulaştırılmıştır.

İkinci Bölüm

1) Pilvankan Aşireti, İlk Yerleşkesi ve Ezbetleri

Tarih ve Coğrafya:

Pilvank/Pilvenk Köyü'nü, Tarih ve coğrafi bakımından ele almadan önce, Dersim'in tarih ve coğrafi iklimine kısaca değinelim! Dersim ve çevresinin tarihsel kronolojik seyri, bazı kaynaklarda farklı tarihler dilimiyle ele alınmaktadır. Ortalama tarihi verilerin bilinen kesitlerine ait bu kroniksel seyri, kısaca şöyle sıralıyabiliriz:

- Milattan Önce: 5500-3000 Kalkolitik Dönem (Taş ve Bakır devri).
- MÖ 3000-2000 İlk Tunç Çağı
- MÖ 2000-1300 Sabarrular (İşuvalar-Hurriler) dönemi, yani Orta Tunç Çağı (Asur ticaret koloniler çağı) dönemi.
- MÖ 1200-900 Müşkiler-Asur Dönemi (Hitit).
- MÖ 900-612 Urartular Dönemi.
- MÖ 858-550 Medler (Kürtler) Dönemi.
- MÖ 550-300 Persler (Sasani) Dönemi.
- MÖ 334-332 İskender Dönemi (Makedonya Kralı).
- MÖ 300 Kapadokya Dönemi.
- MÖ 17-20 – Millattan Sonra: 395-Romalılar Dönemi.
- MS 395- 639 Bizans Egemenliği Dönemi.

- MS 639-648) Arap Egemenliği Dönemi⁶⁵

Selçuklular dönemi (1071-1157), Beylikler ve derken Osmanlılar (1299-1923) dönemi! 648'den 1071 yılına kadar Arap-İslam egemenliği ile Bizans Egemenliği arasında Dersim tarihi, gelgitleri yaşamıştır. Bu konuda bilinen bir şey vardır ki; o da Dersim tarih yazımında, yaklaşık 450 yıllık tarihsel sürecin yazılı kaydı, yeterince net bir şekilde tutulamamıştır. Varsa da, bir yerlerde bekletilmektedir! Ve bize göre bunun iki temel nedeni olmalıdır: Demek ki bu tarihsel periyot içinde Dersim halen özerk bir bölge statüsündedir. Dersimliler, klan/aşiret-ocaklarının sosyo-kültürel yapıları bağlamında özyönetim geleneğiyle yaşamını sürdürmüşlerdir. Bir diğer olasılık; bölgenin sürekli el değiştiren idari yapıları, yönetim erkleri, Dersim bölgesine yeterince hâkim olamamış ya da olmak istememişlerdir. Bu konu hakkında Bilal Aksoy'un 1985 yılında yazdığı kitapta birçok fragman bulunmaktadır.

Bilindiği gibi 16. yüzyılda (1514/15 Yavuz'la başlayan) Osmanlının oluşturduğu Çemişgezek Sancağı'nda, Dersim merkezi (Kalan-Mamike), Gündüz Nahiyesi olarak kaydedilmiştir. 1935 yılında çıkarılan "Tunceli Kanunu" ile, Kalan⁶⁶ (Maméki

⁶⁵ Ayrıca Prof. Dr. M. Ali Ünal, Dersim ile ilgili yeraltı bulgularını işleyen kısa bir bibliyografya sunmaktadır. Bu sonuca göre, bölgede yapılan kazılarla ilgili olarak şu çalışmalara bakabilirsiniz: (İ. Kılıç Kökten, Keban Baraj Gölü Çevresinde Taş Devri Buluntuları", Atatürk Konferansları, IV, (1970), Ankara 1971, s. 125-131; Hamit Zübeyir Koşay, Keban Projesi-Pulur Kazısı 1968—1970, Ankara 1976; Stephan Mitchell "Aşvankale Kazıları" Keban Projesi 1972 Çalışmaları, Ankara 1976; Bichard P. Harper, "Pağnik Öreni Kazıları 1970", Keban Projesi 1970 Çalışmaları, Ankara 1972; Koşay "Yeniköy Höyüğü Kazısı 1972" Keban Projesi 1972 Çalışmaları, Ankara 1976; İsmet İlter, "Karamağara Köprüsü Sökümü", Keban Projesi 1972 Çalışmaları, Ankara 1976 vs...) (Ünal, M. Ali "16. yüzyılda Mazgirt, Pertek ve Sağman Sancak beyliği, Pir Hüseyin Bey Oğulları" *OTAM* Dergisi, C.2, s. 239).

⁶⁶ "Gal/Kal/Khal" Kürtçe de yalın haliyle; "Yaşlı, büyük, saygın" anlamına gelmekte ve nitekim "soy babalarına" "Galo" denilmektedir. Bu sözcüğün tarihsel geçmişi, çağlar öncesine dayanmaktadır. Zira aynı "Galo" sözcüğü, Sümer (MÖ 4000-2000) dilinde "kuvvetli" anlamında kullanılmaktaydı. Dahası Sümercedeki "Kalu" sözcüğü, tıpkı Kürtçedeki "Gal" sözcüğüyle eşdeğer olup, "ağaçtan calgı, saz eşliğinde ayin-i cem törenleri yapan yaşlılara denilmek-teydi" (Aksoy, 1985: 37). Yani, Sümerlerde Gal, Kal; "kutsanmış büyük" de-

Köyü’nde) merkezi, önce ilçe daha sonra 1937-38’de “Tuç Eli” iline dönüştürülmüştür. Dersim, yukarı Fırat havzasında yer almaktadır. 16. yüzyılda Osmanlılarca oluşturulan “Çemişgezek

mektir. Buna ek olarak “büyük, saygın kişi” anlamına gelen Sümerlerde kentin üst yöneticisine Lugal (Lo-Le Kal) denilmekteydi (Kutlu, 2005: 77). Burada yönetimin yaşlı, bilgin, kadın erkekli olduğu kastedilir. Otantik döneme kadar aynı (Pir ve Ana) sürekliliği, Dersim İtikat Ocakları’nda yaşatılmıştır. Kaldı ki genel anlamda Kurmanci dilinde kadınlara “Le”, erkeklere de “Lo” sesiyle çağırılır! Bu paralelde devam edecek olursak; Kürtçedeki, gewl sözcüğünün karşılığı, “söz vermek, vaat etmek/kavil-i karar vermek” manasını içermektedir. Burada ki “gewl” sözcüğü, Hurricede kal-, Ku-u-l “söylemek” sözcüğünün karşılığıyken, Kürtçedeki “kal, kal kırın” terimiyle aynıdır. Dersim itikat sürecinde yola (Musahiplik) söz vermenin Kürdi tanımını, “iqrar’dan, gewl kırın”dır. Yine Proto Hint Avrupa dilinde gal “çağırarak, feryat etmek” anlamına gelmektedir (Kerim, 2013: 335). Hint Tanrıçaları arasında “Tahrip ve Ölüm Tanrıçası’nın” adı ise, “Kali”dir (Korkmaz, 2011: 23). İtikat sürecinde kutsanan kal’lerin (ruhani liderler, evliyalar) doğaüstü yaratıcılığından çekinilir ve onlara saygıyla yaklaşırlar. Bâtınî Alevilerde saz, tembur çalan Tanrısal hakikati rituel icrada seslendiren, nefesleyen modern tanımıyla Réber, Pir, Pil, Mürşid; Sümerlerin Kalu, Galo’suyla aynıdır. Görüldüğü gibi bu kavramsal tamlamaların tümü, Bâtınî Aleviliğin temel taşlarına işaret etmektedir. Peki bu kadar yeterli midir? Hayır! Çünkü bu kalıtsal kültürün yaratıldığı coğrafya da bir o kadar önemlidir! Şimdilik Kal’ın “Mâm, Mâmân”ına dokunmadan “Kal”le devam edelim: Bilindiği üzere Dersim’in eski adı, Kalan’dır. Kalan adının morfolojik açılımları, yukarıda elde ettiğimiz bu verilerle birlikte değerlendirilmelidir. “Kal” sözcüğüne, Gotça (Gutiler, Gotiler, Getler MÖ 3000) ve Kurmancideki çoğul eki olan –an eki yapılandırıldığında “Kalan” olur. Kal-an; “Yaşlılar, İhtiyarlar, Kuvvetli (doğaüstü) insanlar, dinsel ayinler icra eden ruhani, sözüne güvenilir saygın yaşlılar vs” manalarını da içinde ihtiva ettiği gibi, bu topluluğun yaşadığı bölgenin de adına işaret eder. Yani “Gal, Kal”ların ülkesi Kalan (Dersim)! Türkçeye “Kale” olarak geçen sözcüğün asıl yuvası, Kurmanci dili olup karşılığı “kela/kele”-dir. Kurmanci dilinde Kela, Kele; “doruk, zirve ve en yüksek nokta” anlamına gelen “kelle” kelimesinden türetilmiştir. Türkçedeki “kafa” anlamında kullanılan “Kelle” kelimesinin çıkış noktası da aynıdır. Yani hem “kale” hem “kelle” ve hem de “kullik” kelimelerinin etimolojik kökeni Kürtçedeki zirve taşlarına takabül eden “kel(l)e” terimidir (Kerim, 2013: 32). Yukarıda kale, kele, kelle kavramlarıyla vermeye çalıştığımız bu zincirleme morfolojik açılımların tümü; çevresi bir kaleyi andıran sıradağlarla çevrili olan tapınaklar diyarı Dersim/Kalan’ın toponimik coğrafi yapısıyla ve bir unvansal isim olan Kal, Gal’la yakinen ilgisi bulunmaktadır. Bu bağlamda Bâtınî Alevilikte (İtiqatê Réya/Raa Heq) bir selamlaşma eylemi olan kutsanan insanı omuzlarından öpmek; “Kille kesme/Kille bıbırın” şekili de bu çerçevede ele alınmalıdır. Dersim’in antik tarihinde “Kalan, Kalmam” adında bir coğrafi bölge ve bu alanda yaşayan Kalan adına bir antik çağ aşiretinin olduğu bilinmektedir

Sancağı”nın bir diğer adı, bu periyotsal tarihinde “Kürdistan”dır (Şeref Han, 1990: 189, 190; Ünal, 1999: 36, 55, 143, 152, 187, 188). Bu konuda Şeref Han (1543-1604) şunları yazmaktadır:

“Üç kısma ayrılan Melkişiler Kürdistan’da büyük ihtisamları, hizmetçilerinin, taraftarlarının ve kendilerine bağlı olanların çok oluşuyla ün yapmışlardır... Ülkeleri ise genişlik ve önem bakımından, uzak yakın herkesçe ‘Kürdistan’ özel adıyla tanındı; öyle ki berat ve emirnamelerde ve diğer sultanlık belgelerinde bu ad geçtiği zaman, yalnız bu önemli vilayet anlaşılır; ayrıca Kürtler arasında ‘Kürdistan’ sözcüğü geçtikçe, bundan yalnız Çemişkezek Vilayeti kastedilir” (Şeref Han: 189-190)⁶⁷.

Dersim merkezli Réya/Raa Heqi İtikat Ocakları’nın yazılı kroniklerinde (şecere, iclas belgeleri, icazetnameler, beratlar vs) sıkça Kürt ve Kürdistan tanımlarına yer verilmiştir. Bunlardan birisi de Malatya’nın Arguvan ilçesine bağlı Minetik Köyü’nde Zeynel Abidin/Ebul Vefa Ocağı’nın 1576 yılında yenilenen eski bir belgesidir. Bu belgede özetle şunlar yazılmaktadır.

“Seyyid Ebul Vefa, Emevi halifelerinin muasırıdır (asırdaşı, çağdaşı). Emeviler Al-i Beyt’e düşman idiler... Seyyid Ebul Vefa’nın Meymune isimli annesi de, mübarek oğlu ile beraber Kuzey’de dağlık bir bölge bulunan Biladi Kürdistan’a (Kürdistan Ülkesi) gelmiştir...” (Seyyid Kekil, s. 192) denilmektedir.

Üryan Xızır adına yazılmış bir menakıbnamesi bulunmaktadır. Menakıbnameyi, onun soyundan geldiğini beyan eden Sey-

⁶⁷ Ocak kroniklerinde yer alan Kürt ve Kürdistan tanımları hakkında daha detaylı bilgi için ayrıca şu makalemize bkz. (Erdoğan Yalın, *Yol Erenlerine Ait Yazılı Belgelerde Geçen, Kürt Ve Kürdistan Tanımları*, Dersim Gazetesi, Ağustos 2014, Yıl: 4; Sayı: 43; s. 8).

yid Hızır Tac'dan (Taceddin) naklen, Es-Seyyid Hasan Hüseyin tarafından 8 Ekim 1859 tarihinde istinsah (elle kopye, yenileme) edilerek yazmıştır. Menakıbnamedeki bilgiler ışığında Hızır Tac'ın, 1700'lü yıllarda yaşadığı anlaşılmaktadır (Gülten, 2010: 89). belgeyi tercüme eden Sadullah Gülten, bu konuda şunları aktarmaktadır:

“Üryan Hızır Medine'den gelerek Harput'a Yerleşmiştir. Burada bir müddet kaldıktan sonra, Murat Irmağ'ı'nı geçerek Kürdistan bölgesine gitmiştir. Kürdistan olarak bahsedilen yer, Pertek ve Sağman bölgesidir” (Gülten, 2010: 87).

16. yüzyılda yaşadığı sanılan ve soyu Ebu'l Vefâ-i Kürdi üzerinden Zeyd'e dayanan Veli Baba Sultan Türbesi, Isparta'nın Uluğbey (İlegöp) beldesindedir. Veli Baba Menakıbnamesinde, İmam Zeyd evlatları anlatılırken, onların; Medine'den çıkıp Kürdistan'da, Malatya şehrine geldikleri belirtilir.

“Ali-yyül Medeni (şehirli) ve Ali-yyül Zehid (ibadete düşkün) namlarıyla meşhur bir fazıl (erdem sahibi) idi. Aksas kariyyesinden Medine-i Münevvere'ye hicret idüp, yirmi seneyi mütecaviz Medine'de ikamet idüp devlet-i Abbasiyye'nin zulüm ve ta'addisinden (adaletsizliğinden) rahat idemeyüp bir gece Medine'den huruç (çıkış) idüp Kürdistan'da Malatya nam şehre gelüp Malatya amirine haber virdiler” (Kayguşuz: www.uzumbaba.com) diye yazılmaktadır.

Abdülbaki Gölpınarlı'nın (1900-1982) hazırladığı Menakıb-ı Hacı Bektaş-ı Veli “Vilayet-name” (Tavi/Uzun Firdevsi tarafından yazılış tarihi: 1481-1501) adlı eserinde de iki defa “Kürdistan” adı geçmektedir. Konumuza bahis olan bilgi, kısaca şöyledir: “Hacı Bektaş-ı Veli'nin (1209-1271) Türkistan'dan Rum ülkesine-Anadolu'ya gelişi anlatılır. Yolda iki aslanla karşılaşır ve Hünkâr onları okşuyarak taş eder. (...) “... O iki aslanın taş

olduğu yer Kürdistan’a yakındır... Hünkar, Kürdistan’da bir kavmin içinde bir müddet eğleşti...” (Gölpınarlı, 1995: 17) diye yazılmaktadır.

Geçmiş tarihte ve özellikle Osmanlı döneminde (1299-1923) bölgenin en eski yerleşim siteleri: Hozat, Ovacık, Çemişgezek, Pertek, Sağman, Mazgirt, Bağın, Kiğı, Kemah, Palu ve daha birçok yerleşim merkezleridir. Bazı kayıtlarda bu bölgelerin ortak adı “Dersim” olarak bilinmektedir. Milat öncesinde, antik dönemlerde ise bu bölge, aynı zamanda “Beth Daylaman/Deylemlilerin ülkesi) olarak da bilinmektedir. Mehrdad R. Izady’nin (doğ. 1963) başta Zerdüşt’ün kutsal kitabı olan Bundahişn⁶⁸ ve yabancı kaynaklardan bize aktardığı bilgiler çok önemlidir. Dilaman/Deylemlileri Hazar Denizi kıyısındaki dağlık bölgelerde değil, Dicle Nehri’nin doğduğu bölgelerde göstermektedir. Izady’nin verdiği bilgiler ışığında yukarıda verdiğimiz yerleşim bölgelerinin işte Deylemlilerin/Dımılilerin/Dunbulilerin coğrafik anayurtları olduğu izlenimini vermektedir. Fakat kesin bir kanıya varabilmek için elde yeterli verilerin olması gerekmektedir!

Osmanlıya ait yazılı bazı belgelerde, dar alanda tabir edilen Dersim coğrafyası; “Derûn-ı Dersim/İç Dersim” ve sınırları geniş anlamda tanımlanan “Cebel-i Dersim/Dış Dersim” olmak üzere, iki ana bölümde ele alınmıştır. 1952 de yazdığı anılarında Dr. M. Nuri Dersimi (1890- 1973), Dersim ekolojisi (Çevre-bilim) ne başka bir açıdan bakarak, konuya farklı bir yaklaşım getirmektedir. Kısaca aktaracak olursak Dersimi, Dersim coğrafyasını; “Batı ve Doğu Dersim” olarak iki bölümde ele alır. Ona göre; Batı Dersim: Hozat vilayet merkezi ile Çemişgezek, Pertek, Ovacık ve Kemah ilçelerinden oluşurken, Doğu Dersim:

⁶⁸ Bundahişn/Bundehşin ve ya Bondahesn (Zend-e Akstih), Mazda dininin özellikle yaratılış tarihi ile ilgili bilgileri içermektedir. Batı İran’da mevcut olan Mecusi düşüncelerden etkilenmiştir. Ayrıca Zerdüşt’ün yazdığı Avesta (Hikmet, bilgi) kitabındaki bilgiler üzerinde “temel” veya “yaratılış” anlamında olup, uzay ve dünyanın yaratılış sürecini ve sonucunu bu eski kaynaklara bağlı olarak anlatan ansiklopedik bir eserdir. Söz konusu kitabın MS 881 yıllarında yazıldığı sanılmaktadır. İran-Fars edebiyatında temel kaynak olarak ele alınan **Bundehşin**, defalarca, Fransızca, İngilizce ve Almancaya çevrilmiştir. Ayrıca bkz. (Hamzeh’ee, 2008: 67).

Mazgirt, Kiğı, Çarsancak (Dört sancak/Peri), Nazimiye ve Pülümür ilçelerini kapsar (Dersimi, 1992b: 42).

19. yüzyılın sonlarında ve 20. yüzyılın başlarında bölgeyi gezip ve anılarını yazan yabancı misyoner araştırmacılar, Dersim coğrafyasının farklı özelliklerini, çalışmalarında ele alıp değerlendirmişlerdir. Dersim’e sınır komşusu olan doğuda Bingöl, batı ve kuzeyde Erzincan, güneyde ve güneybatıda Elazığ illeri ve hatta bu komşu illere de komşu olan iller, Dersim merkezli bölgeler olarak zaman zaman bu yazılı çalışmalarda anılmıştır. Bununla birlikte Dersim, güneyde Murat Suyu, batıda Karasu, kuzeyde Munzur sıradağları ve kısmen Karasu nehri ve doğuda ise Peri Suyu ile çevrilidir. Bunun yanı sıra, MÖ 856 yıllarında Asur ve Urartu kayıtlarında bölgenin adı, “Manna Ülkesi” olarak da anılmaktadır. Yerleşik halkının da “Manne-Manna-Manalar” olduğu verilmektedir.

Buna paralel, Bizans ve Ermeni kayıtlarında bölgenin adı “Mananalik, Mananalis” olarak da geçmektedir. Söz Mamlis’e gelmişken, Kalkolitik Çağda (MÖ 5500 ile 3000) arasında yaşanmış tarihöncesi, taş ve bakır dönemi. Anadolu ve Kürdistan’da Madencilikle ilgili buluntuların bir diğer adresi de; Keban Barajı Gölü alanında kalan (Mazgirt) Tepecik’tir. Elazığ-Malatya bölgesindeki hammadde ve madeni eser üretimi için getirilen bu hammadeler, Mazgirt, Ovacık-Dersim bölgesi, Çöplerköy, Mamlis, Keydak ve Karabek maden ocaklarından temin edilmiştir (Aslantaş, 2013: 36). Ayrıca, Dersimin Gizemli Tarihi I. Kitabı olan Antik Kürt Aşiretleri, adlı çalışmamızın “Cemaati Mamânan/Demenân ve Gal Memân Aşiretleri” bölümüne bakınız. Dersim coğrafyası hakkında bunlara eklememiz gereken bir diğer veri ise, MÖ 290-63 yıllarında Dersim-Elazığ bölgesinde kurulan antik Sophene/Şupani devleti bağlamındaki bölge adlandırmalarıdır. Buna göre Urartu devleti konfederasyonunun bir parçası olan Sophene krallığının coğrafi alanı “Supani, Sofhene, Sophene” benzeri adlandırmalarla tellafuz edilmekteydi. Mesela Urartu kralı Menau (MÖ 810-786), bölgedeki fetihlerini anlatan Mazgirt/Bagin’deki yazıtta Dersim ve Elazığ bölgelerini “Şupani” olarak anar. Daha sonraki Batılı kaynaklarda bölgenin başkenti olarak bilinen Palu ilçesinin günümüzdeki Şamşat kalesinin

de bulunduğu yeni ismiyle Örencik Kürtçe adıyla Xaraba Köyü, farklı tanımlarla geçer. Bizanslar Asmosata, Ermeniler Aşmuşata, Süryaniler Arşemaşat, Kürtler Armuşat, Araplar Sumaysat adlarıyla anmışlardır. Şemşat ismindeki bu yerleşim biriminin kökü olan Şem'in "güneş" olduğu ve soneki olan Şat sözcüğü ise "şehir, site" anlamına gelmektedir. Dolayısıyla "Güneş şehri, Güneşli şehir, Başşehir" manalarını içinde ihtiva etmektedir (Şavata, 2015: 515-521; Aksoy, 1985: 23). Dersim Réya/Raa Heqi itikatında Güneş'in bu denli kutsanmasındaki bir diğer verinin "Sofhene, Sophene, Supani, Şenşat" adlarında ve yerleşim alanından kaynaklı olabileceği akıllara gelmektedir.

Dersim coğrafyasının yazılı terkihiyle ilgili bazı kısa hatırlamalardan sonra, şimdi Pilvank Köyü'ne geçebiliriz. Gundé Pilvank/Pilvenk Köyü, Dersim'in kuzey bölgesinin güney kesiminde yer almaktadır. Bir başka anlatımla Pilvank Köyü, Dersim'in kuzeyindeki Kırmızı (Koe Sur) dağın (yüksekliği; 2200 m) güneybatısına düşmektedir. Yine bilinen bir diğer tanımıyla Pilvank Köyü; Munzur nehri'nden vadisine, buradan da Munzur dağları silsilesinin güney eteklerine gömülmüş bir dağ köyüdür. Köyün Dersim'e yaklaşık uzaklığı 15-18 km'dir. Dersim, deniz seviyesinden 914 rakımlık bir yükseklikteyken, Pilvenk Köyü; 1370 rakımlık bir yüksekliğe sahiptir. 39° 10 dk, 00 sn. Kuzey ve 39° 31 dk. 00 sn. Doğu boylamlarındadır. Köyün iklimi karasal⁶⁹ iklimi etkisi altındadır. Posta kodu: 62000, Alan kodu 0428'dir.

Pilvenk/Pilvank Köyü'nde şu an yaklaşık, 25-30 çivarında hane/ev bulunmaktadır. Köydeki evlerin mimari özelliği (2006) moderndir. Köylüler, aynı zamanda il merkezinde de yerleşik yaşamaktadırlar. Çoğu aileler yaz aylarını köyde, kış aylarını da Dersim merkezde ikamet ederek yaşamaktadırlar. Kısaca toparlayacak olursak Pilvank Köyü, yazılı kaynaklarda "Eski=Esas Dersim" olarak belirtilen ve bugünkü Dersim/Kalan/Mamike-i merkezinin kuzey sınırları içinde yer alan Munzur-Mercan dağ silsilesinin Munzur Nehri'ne bakan yakasına gömülmüş bir kom-

⁶⁹ Karasal İklim: Kıtaların orta kesimlerinde deniz etkisinden uzak yerlerde ve Kuzey yarımküre'de etkili olan bir iklim çeşitidir. Kışları soğuk ve karlı geçer, yazlar ise genellikle sıcak ve kuraktır.

pozisyon çizmektedir. Aslında köyün tarihi coğrafyası başlı başına bir çalışma konusudur.

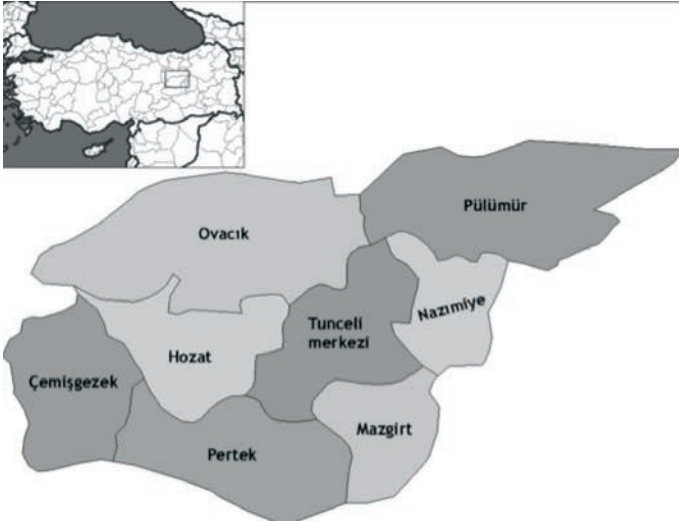
Bu çalışmada, ilgili alana haiz öne çıkan bazı verileri alt alta sıralamanın ne denli zor olduğu tarafımızca da bilinmektedir. Yeri gelmişken, ironik bir dille şunu özetleyebiliriz: Kutsal Munzur Nehri'nin bir kılıç gibi içinden süzülerek geçtiği Munzur vadisi ve Munzur sıradağlarının eteğindeki Çemé Xızır/Çiyayé Xızır, Laç Deresi (Nala Laç)⁷⁰ ve Anabar Ormanları'nın bulunduğu bölgenin kuytusunda “ewliyalar diyarı” olarak kutsanan bu şirin dağ köy/bölge, ne yazık ki; şu âna kadar kaydedilen Dersim tarih yazımında hep göz ardı edilmiştir. Bu bölge; bilinen tarihhöncesi ve sonrası birçok topluluğun gelip yerleştiği, göçerken de büyük miraslar bıraktığı kutsal bir antik alandır. Etnokültürel, sosyal dokular arasında başta Zerdüştî Kürtler olmak üzere, Asuri/Süryanî, Ermeni, Rum, Fars ve daha nice uygarlıkların beşiği olmuş, haşin doğasıyla halkların açık hava tiyatrosunun merkezi gibidir.

Dersim tarihine aşina olan herkes iyi bilir! Kutsalların, kutsananların toprağı olan Dersim'in ilk Tanrısı Xızır'dır. Xızır'ın kutsayıcıları özellikle Kürtler ve Ermeniler bilinen tarihleriyle,

⁷⁰ *Nala Laç*, Pilvank Köyü'nün sırtını dayadığı ve yerelde *Newle* dedikleri dağın hemen arka tarafında yer almaktadır. Bu vadi, Pilvank Köyü ile Demenanlar arasındaki sınırı teşkil etmektedir. Özellikle ağıtlarla birlikte Laç Deresi'nin 1938'e ilişkin elbette birçok öyküsü bulunmaktadır. Fakat Laç Deresi'nin adına kaynaklık eden öykünün kısa bir kesitini burada aktaralım. Pilvankan mensubu Emekli öğretmen İbrahim Yalçın (1942, Babam) babası Memi Qere Sılo (1897-1987) ve diğer aile büyüklerinden şunları aktarmaktadır: *Laç Deresi'nin adının kendi büyük ataları olan Laço/Laçin'den kaldığını belirtmektedir. Takriben 1700'lerin başında Laço, Pilvank Köyü'nde ikamet eder. Zamansal periyot; nalcık/kılıç dönemidir. Derken bir kış günü, bölgede avlanan Laço, bir Arslan/Ayı (Şer) ile karşılaşır. Onunla çarpışır. En sonunda her ikisi de dağdan aşağıya yuvarlanır ve birlikte ölürlər. Günlerce aranan Laço'nun cesedine, sonunda ulaşılır. Laço defin edilir ve bölgeye Nala Laç/Laç Deresi adı verilir. 1938'de toplu katliamların yapıldığı bu bölge “yasaklı” kapsamına alındı. 1950 yılında bu yasak kaldırıldı. Laç Deresi'nin isim kaynağı için ayrıca Bkz. (Dere Laç: Laç Deresi'nin, vadisinin gerçek isim hikâyesi, Derleyen: Ali Doğan, Anlatan: İbrahim Yalçın, *Dersim Dergisi*, 2010/9: 45). Diğer yandan; Dersim'deki Laçan (Laço/Laçinan) Aşireti'nin varlığı ve söz konusu bu bölgede Laçinan Aşireti'ne ait bir yerleşkenin de olması hasebiyle, aşiret adının bölgenin isim kaynağı olabileceği de göz ardı edilmemelidir.*

bölgenin bir nevi son mirasçılarındırlar. İşte Pilvank Köyü'nü, bu değerler silsilesi içinde ele almamız ve algılamamız elbette zorludur. Pilvank Köyü'nün şu anki resmi sınırları, 1950'lere kadar oldukça geniş bir alana takabül etmekte ve taksimatla (Tapu kadastro işlemleri) birlikte, azalan toprak sınırlarının halen bile çevre köylere nazaran geniş olduğu, Pilvank sakinleri tarafından bize aktarılmıştır. Buna göre; Pilvenk Köyü'nün rusipileri (yaşlı), Pilvank Köyü'nün dış sınırlarını şöyle tarif etmektedir:

Pilvank Köyü'nün toprakları kuzeyde Çıralı (Gini) Köyü'ne yakın olan Hegayêşin ve Anabar yaylalarına kadar uzanmaktadır. Yine Laç Deresi (Deré Laç=Nala Laç) Pilvenk Köyü ile Demenan arasındaki, Pilvenk Köyü'nün kuzey sınırını oluşturmaktadır. Pilvank Köyü'nün doğu tarafındaki toprak sınırı, Sütlüce (Tüllük) Köyü'nü ayıran Dere Xori ile Çercirli'ye kadar uzanmaktadır. Güney sınırı, Munzur vadisine ve Munzur akarsuyuna kadar inerek, Ana Fatma civarına kadar gelmektedir. Batı sınırı, bugünkü Sılıç (Dilek) Köyü'nü de geçmişte içine alacak bir şekilde bu köyü de geçerek, kendisine yaklaşık 7 km uzaklıkta olan Karşılar (Halvori/Halori) Köyü-bölgesinin doğu (Munzur Nehri'ne dayanır) kesimine kadar uzanmaktadır.

Kaynak: www.google.de

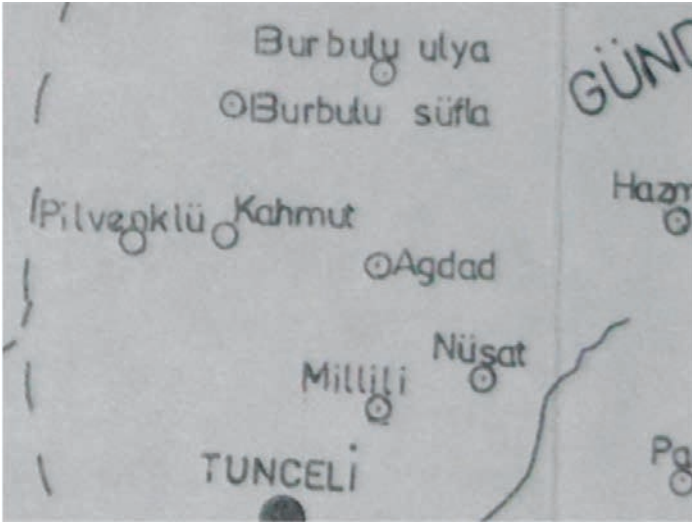
Pilvank Köyü'nü çevreleyen sosyal coğrafyanın Ekolojik (Çevrebilimsel) haritası oldukça önemlidir. Bir köyün; tarihsel ekin (kültür) değerlerinin tüm yönleriyle kodlanarak ortaya çıkarılması için, onun yakın çevresel-coğrafi konumu belirleyici etmenlerdendir. Bu nedenle Pilvank Köyü'nü çevreleyen yakın komşularını kısaca tanıyalım: Örneğin, güneydoğusunda Suvat (Vanariç) Köyü bulunmaktadır. Köyde, Yusufan Aşireti (İsmailu) mensupları yaşamaktadır. Yusufan Aşireti'nin anadili, Kırmancidir. Suvat Köyü, Pilvank'e yaklaşık 2,5 km uzaklıktadır. Güneyinde, Dersim-Ovacık (Kürtçe: Zeranik/Sarı Anık) karayolu, Munzur vadisi-ırmağı bulunmaktadır. Pilvenk Köyü'ne uzaklığı yaklaşık 4 km'dir.

Güneybatısında Babaocağı (Kürtçe: Havikpah, Havingé Pax/Pax yaylası) Köyü bulunmaktadır. Pilvenk Köyü'ne uzaklığı yaklaşık 5 km'dir. Doğusunda Sötlüce (Tüllük/Kahmut, Ermenice; Gağmud/Meşeli) nahiyesi ve Baldan (Ağdat, Ermenice/Ağdad/Tuzlu Batak) bulunmaktadır. Sötlüce nahiyesinde Yusufan Aşireti mensupları yaşamaktadır. Anadilleri Kırmancidir. Köyün, Pilvank'a uzaklığı, yaklaşık 3.5 km'dir. Kuzeyinde Çıralı (Gini) Köyü ve Laç Deresi bulunmaktadır. Buradaki Demenan Aşireti'nin anadili, Kırmancidir. Pilvank Köyü'ne uzaklığı, yaklaşık 6 km'dir. Pilvankan yaşlılarının bize verdiği bilgilere göre; Bor Köyü, geçmişte Boriyan Aşireti'nin ilk yerleşkesidir. Şeceredeki "Cemaaati Buran/Boran" adı, işte bu köyün 11. yüzyıldaki ilk kurucuları ve Berxécân Ocağı'nın talipleri idi. Boriyan Aşireti'nin ilk çekirdek aileleri günümüzde de, yine Barxécân Ocağı'nın bağlıları arasındadır. Batısında bulunan Türkçe adıyla Dilek olan köyün asıl adı, Sıluzu'dur (Sılıç). Sıluzu Köyü, Pilvenk'e uzaklığı, yaklaşık 4 km'dir. Kırmancı konuşan Sıluzuluların, bölgede Heydaran Aşireti üzerinde sayıldıklarına ilişkin görüşler vardır. Fakat alanda sözlü tarih derlemeleriyle tanınan Hüseyin Çakmak, Sıluzuluların, "Heydaranlar dayılarımızdır" dediklerini bize aktarmıştı. Geçmişte bu köyün, Pilvenklilerin elinde olduğu, sonradan (19 yy.'da) Erzincandan gelen (Sıluzu) Sılıçlılara rızalıkla verildiği, 1967'de köy, resmen Sıluzu mensuplarına devredildiği anlatılmaktadır. Sılıçlarla, Pilvankan Aşireti arasındaki o gizemli ilgiyi, 1930'larda gözlemleyen Nazmi Sevgen, şu dizeleriyle an-

latmaktadır:

“... Kendi ismini köyüne ad olarak veren Seliç’in nerden geldiği malum değildir. Seliçliler Pilvenklilerin-Seliç Köyü’nün 2 km şarkında Pilvenk Köyü vardır. Kardeşleri veya çıraklarıdır...” (Sevgen, 2003: 124).

Pilvankan mensubu yaşlıların, bu konuda anlattıkları birçok rivayetler bulunmaktadır. Sözü edilen Sıluzular, 1800’lerde bir iç husumetten ötürü Erzincan’dan, önce Hozat-Ovacık bölgesindeki Şıxhesenanlara sığınır. Erzincandaki akraba Sıluzular, buna itiraz ederler. Şıxhesenanlar, içlerinde bir müdet barındırdıkları Sılıçlıları, bölgelerinde uzaklaştırır. Sılıçlılar, Pilvankanlara gider ve Bexécân’ın dergâhına talip olurlar. Şimdiki Sıluzu Köyü, Pilvankanların bir kom olarak kullandıkları bölgeymiş. Pilvankanlar burayı, Sılıçlar için yeniden onarır ve bir köy haline getirirler. Sılıçlar o günden beri, Şıx Delil-i Bexécân Ocağı’nın bağlılarıdır. Sılıçlardan bazı ailelerin fizyonomi görünüşleri, sarışın ve yeşil gözlüdürler. Bu arada Erzincan’daki içsel husumet, cemaat yoluyla çözülür. Sonuç olarak; görüldüğü gibi Pilvank Köyü’nün çevre arazisi, oldukça geniş bir alana yayılmaktadır. Köyün kullanıma açık olan arazisi, dağlık alandan dolayı oldukça sınırlıdır. Köyün kurulduğu alan, Munzur dağ silsilesinin güney kısmındadır. Köy, sırtını Newle dedikleri bu dağın göbeğine yaslamış bir yörünge çizmektedir. Köyün sağında ve sol tarafında hâkim tepeler bulunmaktadır. Köye girişte, sağ tarafında “Savé-diyan (Şaxverdi) tepesi” bulunurken, köylüler köyün sol tarafını da “Sır Mamud tepesi” olarak adlandırmaktadırlar. Köyün bazı mevki adları şunlardan oluşmaktadır: Delgu/Porku, Taxté Gortu, Çesemire, Dalé, Çola Bermiké, Kortu, Kaniyé, Kaniyé Naver, Mısrağé, Çime, Mezra, Gavan, Tawa biye ve daha niceleri. Pilvenk Köyü’nden göçen ailelere ait olan tarlalar, günümüzde dahi halen o alielerin Kurmanci lakaplarıyla/adlarıyla anılmaktadır. Örneğin, Zeviy a Çütman, Zeviy a Kosoğlian Bu noktadan sonra köyün etimolojik verlerine geçebiliriz!

Kaynak, Ünal, (1999)

Pilvank/Pilvenk Adının Etimolojik Kaynaklarına Kısa Bir Bakış

Osmanlıca Türkçesiyle Pilvenk, Pilvenklu, Pilvenk-li-ler, Kurmanci Pilo(é)vankan, Pilvan-kan, Pilvank-an, Kırmanci Pilvan-ku, Pilvancık telaffuz edilen sözcüğün etimolojisi⁷¹ oldukça karışık, tartışmalı, bir o kadar da ismin değişik yazılışıyla dilsel donelerdeki okunuşu ve fonetik seslerde farklı formları bulunmaktadır. Bu bölümde, Dedeâğaç Köyü'nün eski adı olan Pilvank üzerindeki etimolojik verileri ve ismin morfolojik açılımlarını yapmaya çalışacağız. Bir coğrafi yerleşke olarak, Pilvank adının kavramsal-etimolojik anlamlarına dair bazı varsayımsal verileri bir araya getirerek ilerlemeye çalışalım. Pilvank adı, iki ayrı sözcüğün yani; Pil-Van-k bileşiminden meydana getirilmiştir.

⁷¹ Etimoloji: Yunanca (etymos) olan bu kelime; “doğru söz” anlamına gelmektedir. Kökenbilimi. Özellikle kelimenin (ismin) kökenini araştıran bilim dalıdır. Morfoloji: Eski tabiri ile “ilm-i eşkal” biçimbilimi, şekil bilimi, demektir. Her bilimin bir morfolojisi yani biçimi vardır. Örnek olarak; dil morfolojisi, toplumsal morfoloji, insan morfolojisi vs gibi.

Biliyoruz ki; köy, bölge, mevki vs benzeri yer adları çevresel, sosyal ve kültürel etmenlerden etkilenirler. Bu sebepten ötürü yer adları, bulunduğu bölgenin etnik ve inançsal farklılıklarındaki özellikleri bünyelerinde bire bir taşırlar. Konunun daha iyi anlaşılabilmesi için, farklılaşmanın değişik hiyerarşi alanlarını da göz önünde bulundurarak, bu olguyu şöyle açıklayabiliriz: Bilimsel anlamda bir topluluğun kendi kendisini adlandırması, tanımlamasına Emiç, o topluluğun başkaları tarafından adlandırılması ya da tanımlanmasına ise Etiç denilmektedir. Tarihsel evinimi içinde, günümüze kadar “Pilvank” adı üzerine oldukça uzun bir literatür oluşmuş ve farklı dillerde değişik anlamlara da gelebilecek çok geniş manalarda kullanılan bir isim silsilesi ortaya çıkmıştır. İster “Emiç” olsun, ister “Etiç”; bir toplumu isimlendirmek direkt kullanılan dille de ilintilidir.

Toplum hangi dili kullanıyor ve o dilin bölgeye göre hangi di-yalekti ile konuşuyorsa, ister istemez isimlendirmede de değişik ses ve anlamlar ortaya çıkabilmektedir. İşte buna en güzel örnek, daha evel sıraladığımız gibi, Dersim’in Pilvank/Pilvenk Aşireti ile ilgili, bölgedeki farklı yerel isimlendirmelerdir. Dilbilim açısından konuyu ele aldığımızda, onomastik (adbilim) açılımları içinde bölgenin hâkim yerleşiklerinin adadilleri, şive ya da ağızlarının konu ile yakından alakası bulunmaktadır. Özellikle Pilvank/Pilvenk adının köklerini araştırırken, bu bölümde ister istemez Dersim coğrafyasında yerli Kürtlerle birlikte; Ermenilerin, Rumların ve dahası Asuri/Süryanilerin de tarihlerine kısaca değinilmiştir. Lakin adını zikrettiğimiz halklar, bu coğrafyanın en kadim halklarıdır. Elbette bunlar kendi aralarında birtakım dilsel etkileşim süreçleri yaşamışlardır. Ahmet Esat Uras (1882-1957)⁷² *Tarihte Ermeniler ve Ermeni Meselesi* adlı eserinde Er-

⁷² Ahmet Esat Uras (1882-1957), *Tarihte Ermeniler ve Ermeni Meselesi* adlı çalışmasında Ermenilerin “Dil ve Edebiyat” bölümünde yazılı kaynaklarda derlediği konu ile ilgili bilgiler sunmaktadır. Hemen belirtelim ki Uras, söz konusu bu çalışmasını, elbette “Türk Tarih Tezleri”ne kaynak oluşturacak bir şekilde hazırlamıştır. Osmanlı İmparatorluğunun son deminde, İttihat ve Terakki (1889-1918) kadrolarının 1909’da ısmarlama olarak “Ermenileri araştırma görevini” Uras’a verdikleri zaten bilinmektedir. Ama ne var ki Uras, bu çalışmasında, farklı kaynaklarda ve hatta Ermeni yazarlarının Ermenice yazdıkları orijinal kaynaklarda, kaynağını da göstererek derlediği ve bilimsel gerçekliğe de aykırı

menilerin “Dil ve Edebiyat”ı hakkında birçok yazılı kaynaktan (Delaunier, Mihitaristlerden Alişan, Le Normant, Petermann, Windischmann, Gosche, Delagarde, Hubschmann, Profesör Nicola Mar’a. De Morgan...) derlediği bilgileri sunmaktadır. Konumuzla alakalı olarak Uras, şu hususların altını çizmektedir.

“Kitab-ı Mukaddes’in çevrilmesi dolayısıyla çeviriciler tarafından Ermeniceye, Rumcadan, Asuriceden ve diğer dillerden alınmış ve bir çoğu da İranlılar; özellikle Medyalılar ile, Partlarla uzun zaman birlikte yaşamışlardır. Şüphesiz birbirlerinin dilini de anlıyorlardı. Şu halde Ermeni dilinin de Pehlevi dili ile bir asıldan olduğu ve İranlılardan gelenek, kültür bağları bulunduğu anlaşılır. (...) Ermeniler, Rumca ve Fars dilleri ile yazarlardı. Millattan bir yüzyıl öncesine kadar Rumca ve Farsi, büyükler ve soylular tarafından kullanılırdı. Ermenice daha çok halk dili idi” (Uras, 1987: 108) der.

Savédiyan (Şaxverdi) tepesinden, Pilvank Köyü'nün bir görünümü

olmayan Ermenilerin dili ve edebiyatına ilişkin bir dizi veriler sunmaktadır.

Bilimsel formüllerle bölgenin topografiği incelendiği zaman, Ermenice dili; Kürtçe ve Persçenin yanı sıra, özellikle Rumca, Asuri/Süryanice dilsel özellikleri dışlanmadan ele alınmalıdır. Çünkü Ermenileri, eski Pagan dinlerinden Hristiyanlığa (M. 301) geçirmek için, ilk radikal uğraşları gösteren Kayserili Piskopos Krikor Lusavoriç, MS 326'da Manayrak'da öldüğünde, Emeni kilisesi⁷³; toplumda eğitimi sağlamak için Grek ve Süryani din okullarını kullanmışlardı (Ceyhan, 2005: 116). Ermenice dilinin kökeninde, Süryanice ve Rumcanın büyük katkıları vardır. Örneğin; Süryani kiliselerinde din adamları için kullanılan "P'l, Pel, Pil" kök isimleri Ermeniceye, daha çok Süryaniceden geçmiştir. İlk defa Süryaniler, köy kiliselerine; "Dyr" ve "Venk/Vank" adını vermişlerdir. Bazı bölgelerde Ermeniler de Venk/Vank ismini, Dyr'le birlikte daha sonraları aynen kullanmışlardır. Fakat konu hakkında bilgisine başvurduğumuz (25.04.15 Stuttgart) Ermeni aydınlarından yazar Nazaret Vartanoğlu, Ermenilerin, kendi dilsel orijinlerinde "Kilise" için aslında daha çok "Yegeğz(z)i" tanımını kullandıklarını belirtmiştir. Buna karşın hatırlattığımız "Venk/Vank" adını ise hatırlamakla birlikte, Ermenice konuştuklarında "hiç kullanmadıklarını" aktarmıştır.

Özellikle Dersim ve çevresinin topografik tarihinin kökeninde sadece Ermenice dili üzerinde hareket etmekle, bilimsel sonuçlara varılmayacağı pratik verilerle de anlaşılmaktadır. Bu sebepten dolayı, Pilvan-k/Pil-vank sözcüğü üzerinden yürüyerek, çalışmamızın bir önsel örnek teşkil etmesi bakımından önemine işaret etmeliyiz! Çünkü ileriki safhalarda göstereceğimiz üzere, iki sözcükten oluşan Pil-vank adının Hurrice ve Proto Hint Avrupa dilleri başta olmak üzere Kürtçe, Farsca, Urartuca, Ermenice, Partça (Medce/Pehlevice) Rumca, Asurice dillerinde süzülüp ge-

73 Yunanca, "Ekleia" sözcüğünde türetilen Kilise; "toplanılan yer, çağırma yeri" anlamına gelmektedir. Fakat İbraniceye Ekleia kelimesi "Gahal" olarak tercüme edilmiştir. Örneğin İsa; Kilise sözcüğü yerine "Kenista, Kehela" benzeri Aramice kavramları kullanmıştır. Erken dönemde Hristiyanların kiliseleri yoktu, evlerde toplanmaktaydılar. İlk kiliselerin Milano Fermanıyla MS. 313 yıllarında yapıldığı sanılıyor. İncil'de "Yedi Asya Kilisesi"nde söz ediliyor. İla-kin bunların hiç biri; Mezopotamya yada Kürdistan'da yer almamaktadır. Ayrıca Bkz. (Mehmet Aydın, "Dinler Tarihine Giriş" Literatürk, ist.2015: 248, 249)

len kavramsal sözcükler olduğu rahatlıkla anlaşılabacaktır⁷⁴ Dersim literatüründe kullanılan daha nice benzeri sözcüklerin, adını saydığımız dillerin geçerli ortak değer artıları olduğu unutulmamalıdır. Dersim yerel literatüründe köyün adının kaynağı hakkında ileri sürülen, bazı ezberi belirgin savlar bulunmaktadır. Ayrıca bu görüşler farklı yazılı kaynaklarda da yer almıştır. Örneğin; Sevan Nişanyan, ilgili çalışmasında Pilvank köyü için şöyle bir belirlemede bulunmaktadır. Bunu yazılışıyla birlikte aynen olduğu gibi veriyoruz:

“Dedeğaç Köy/Pilvank (Ermenice p’lvank (Yıkıkmanastır). Pilvankan/Pilovenkan Alevi Aşireti’nin adını bu köyden aldığı varsayılabilir” (Nişanyan, 2010: 315).

Bu önermeye göre köyün adı, Yıkıkmanastır olup, Ermenicedir. Pil’in yazılışı da sözcüğün ortasındaki (ı-i) nın düşmesiyle P’l olarak yazılmaktadır. Diğer yandan; Burhan Kocadağ, aşiret adı üzerinde hareket ederek, şunları dillendirmektedir:

“Pilvenk Oymağı: Tunceli yöresinde yerleşik küçük bir oymaktır. ‘Pil’ Zazacada büyük anlamındadır. ‘Venk’ ise ses anlamına gelmektedir. Bu duruma göre Pilvenkler büyük ses veren oymak anlamındadır. ‘Venk’ sözcüğünün Zazacada manastır ile ilgisi yoktur” (Kocadağ, 1992: 224) .

Konuyla alakalı olarak bir diğer yazılı kaynak, *Zülfikâr Dergi-*

⁷⁴ Araştırmacı misyoner yazar Nitikin çalışmasında Kürtçe ve Ermenice arasındaki benzerliğin ana kaynağını, MÖ 2. yy’da Kuzeybatı Mezopotamya ve Kuzey/Rojava Suriye’de Hurri dilini göstermektedir (Nitikin, 1991: 43). Nitekin Ermeniler 4.yy.’a kadar, yani Hristiyanlığa geçene kadar önemli ölçüde İran kültür (Ariyenik) ve dini (Zerdüştî/Mitra) etkisi altındaydı. Binaenaleyh Dersim ve çevresine Asurlardan önce, Ariyen kökenli Hurriiler/Mitaniler egemendiler. Konuştukları dilin Urartuca olduğu konusunda yazın alanında görüş birliği bulunmakla birlikte, Urartuların dilinin, İranî ve Sami dili olduğuna dair görüşler de bulunmaktadır. Bu bağlamda gelişen bazı veriler, ayrıca Dersim’de kullanılan birçok kelimenin antikçağda kullanılan dillerdeki kelimelerle benzerliği bakımında ve Pehlevce için bkz. (Aksoy, 1985: 52, 53, 61, 88).

si'ndeki verilerden ibarettir. Oradaki görüş; "... Bugün Dersim'de Pilwank, Pilewank, Pilwenk gibi isimlerdeki bu aşiretin de lideri ve Piridir Şeyh Delil-i Berxecan. Dersim'in özbeöz çocuğu olup, adını verdiği Pilwenk, Kürtçede büyük ses, büyük çağrı anlamındadır" (*Zülfikâr* Dergisi, 1997: 19). Son iki kaynaktaki adlandırmanın kök ismi olan Pil'in Kurmanci dilinde kısaca; büyük, yaşlı ve soneki olan Venk'in ise, ses anlamına geldiğine vurgu yapılmaktadır. Bu türden veriler, sözlü gelenekte de aktarılmaktadır. Aktarımlar içinde umumi bir görüş olarak yerelde daha çok şu tanımla karşılaşılmaktadır: Pilvank/Pilvenk adı, Kürtçede "Pil" büyük, Ermenicede "Vank/venk" manastır/kilise anlamına gelmektedir. Böylece sözcüğün kökü Kürtçe, soneki Ermenice olup, her iki dilin ortak bileşeniyle yani, Pil+Vank/venk/Büyük Manastır/Kilise adına dönüştüğüne hükmedilmektedir. Pilvank/Pilvenk ismi; Dersim'de Kürtçe ve Ermenice konuşan Kürt ve Ermeni etnoinançsal kökenli halkların ortaklaşa yarattıkları bir isim olabilir mi? Sorusu elbette sorulabilir! Lakin bu çeşitlilik içinde, en revançta olan tanımlaması Pil+Vank: Pilvank/Büyük Kilise'dir.

Kıscası çalışmamızın bu bölümünde, Pilvank/Pilvenk adının toponimisinin küçük de olsa, yazılı bir haritasını çıkarmayı hedeflemekteyiz. Bu noktadan hareketle,tekrar etmek gerekirse; bölgedeki yer isimlerinin kökenleri genel itibariyle anlaşıldığı ve anlatıldığı kadar yüzeysel verilerden ibaret olmadığı, topografik isimlerin kökeninin tarihöncesine (pre-historik) dayandığı görülecektir. Daha çok Ermenice bir isimlendirme olarak ele alınan Pilve(a)nk: "Büyük/Yıkık kilise/manastır" açıklaması, bize göre bir paralojizm (yanlış düşünce) olmasa da, eksik ve bir o kadar da yanlış gibi durmaktadır. Şimdi köyün adına kaynaklık eden Pil kökünün tarihsel geçmişine uzanarak kaynaklarda elde ettiğimiz bazı özdeş donelere geçelim! *Kürtçe Etimolojik Sözlüğü*'nün yazarı araştırmacı Ali Kerim Husein'in bize verdiği özel bilgiler arasında, bazı antik dillerde "Pil" kökünün izini şu sınırlar içerisinde sürebilmekteyiz!

Proto Hint Avrupa (PHA): "*pl-, *plú-, *pl-t-"="yaygın, geniş, dolu". PHA: "*polo-: **pōlo-"="büyük, şişman, kalın". PHA "*pel-, *pelə-: *plē-"="dolu, tam; kasaba" ? (*) PHA:

“*pel-é/‘kazanmak, satmak” PHA: “*plēi-, *plēi-, *plī-” çıplak, kel⁷⁵ (834) (Hititler saçlarını kazıttırdı). Çiviyazılı Luwice: “Pal-ha”/‘geniş’. Hurrice: “Pal, pa-li”=“bilmek, biliyor”. Pehlevice: “Pil”=“baş rahip”. Hurrice: “purlī”= “tapınak” (bazı hallerde [r] sesi [l]sesine dönüşür. Böylece puli olabiliyor) (Kerim, özel bilgi), İbranicede (Asuri/Süryani): “Pil”/kutsanan/Tanrısal Kral. Yine Asurlar’da (MÖ 2100-1800) Kral-Tanrı kültü bu çerçevede şekillenmişti. Asuri/Süryani kilisesinde, din adamları hiyerarşisinde Pil, P’l, Pel unvanlı din adamları bulunmaktadır ve bunlar evlenmezler. Asıl önemli olan, İbranice “Pil”, kutsanan saygı duyulan “Tanrı/Kral”lara verilen bir unvanken, Bâtınî Alevilerde (Réya/Raa Heqi) bu sözcük, bize göre aynı anlamlarda yani “Pil”; kişiye özel kutsanarak kullanılan dinsel manada bir unvan-sal isimdir.⁷⁶

Örneğin Gürdal Aksoy, Hurri (MÖ 3000 yıllar) dilindeki Pal (Pala) ve Urartu (MÖ 8.-7. yy.)⁷⁷ Pili sözcüklerinin morfolojik açılımlarının aynı olduğuna dikkat çekmektedir. Çalışmasında, Urartucadaki “Pili” sözcüğünün “su kanalı” olduğuna işaret etmektedir (Aksoy, 2012: 243). Ali Hüsein Kerim ilgili çarışmasında bu konuya farklı doneler getirmektedir. Elde edilen Urartu (MÖ 8.-7. yüzyıl) yazıtlarda; “Minuase ini Pili aguni/Minua bu kanalı yaptırdı” diye bir cümle yer almaktadır. Ur. Pili, kanalı, Kurdi Pili/pilik/belik/belav anlamına gelmektedir. Ayrıca Kürtçede Pil, kol demektir. Aynı zamanda bel/pel/pil Hurricedir (Kerim, 2014:

⁷⁵ Julius Pokorny, “*Indogermanisches etymologisches Wörterbuch*”den (1959: 798-801:1, 804:5, 834) aktaran, A. H. Kerim.

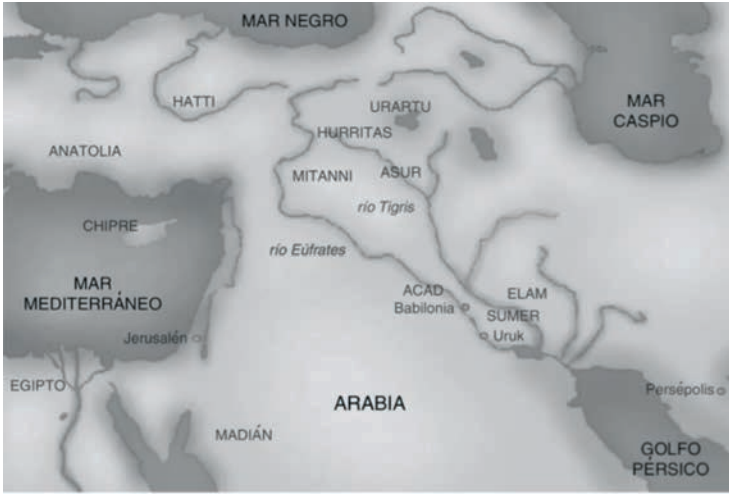
⁷⁶ Özellikle Dersim ve çevresinde antik kültür katmanlarına ait farklı dillerin kullanıldığına ve bu dillere ait kelimelerin günümüze yansıyan çeşitliliğine ilişkin geniş bir döküm için bkz. (Aksoy, 1985: 34-49). Ayrıca Réya/Raa Heqi itikâtı içinde yaşatılan antikçağlardan süzülüp gelen ziyaret kültleri için bkz. (Erdoğan Yalçın, “Bâtınî Alevilikteki Antik Ziyaret Kültleri” *Semah* Dergisi, Eylül-Ekim 2015, Sayı: 23, s. 5-11).

⁷⁷ *Urartu*, adını topluluğa “Yüksek/Yukarı Memleket/Dağlık Memleket” manalarına gelen, Asurlar tarafından verildiği sanılmaktadır. Urartu devletini yıkan Medler ise onlara, *Harminap* adını vermişlerdir. Yine Ermenilerin, Frig mi yoksa Urartu kökenden mi oldukları, bağlamındaki bazı görüşlerin tarihsel kökleri ve Urartuların, Dersim bölgesindeki izleri hakkında ayrıca bkz. (Aksoy, 1985: 56, 61).

139). Hurriceye yakın olan Urartuların kullandıkları dil Kürtçe, Ermenice, Farsça vs gibi dillerin bağlı olduğu Hint-Avrupa dil ailesi grubundadır. Aslında Réya/Raa Héq itikatının teolojik dilindeki Pil/Pir ile talibi arasındaki gizemli anlamı ifade eder. Tıpkı Urartularda kavramlaştığı gibi su kanalının morfolojik açıklılımlarıyla bir noktada aynılaştığı görülmektedir. Talibin kutsanan bir su, Pir/Pil’inde bu suyu, kutsal ruha taşıyan ulu kanallar olduğuna hükmedilebilir!

Hurrice: “purlı”/tapınak, Kürtçe-Proto-Hind-Avrupa (PHA): “*pel-, *pelə-: *plē-”/dolu, tam; kasaba, Hindu inancına bağlı olan toplulukların kutsal mabetlerinin genel adı, Tampil/Tempıl’dır. Bu sözcüğün İngilizce olabileceği de düşünülmektedir! Ama özellikle Hindistan’da ortaya çıkmış ve günümüzdeki Sri Lanka, Nepal, Tibet vs gibi uzak Asya ülkelerinin toplumsal dini, Hindu/Budizm’in kutsal mekânlarının adı olan Tampil/Tempıl’ın soneki olan “Pel/Pil” sözcüğü, aynı mekânsal kutsallığa işaret etmesi bakımından önemsenmelidir. Yine Dersim Réya/Raa Heqı itikatı süreğinde, kutsal mekânlar; Bano Pilé/Ocaxé Pil/Ziyaru Pilé benzeri isimlerle hep anılmışlardır. Pilvank Köyü’nde Şıx’ın kurduğu mekânı, köyün adı ve Şıx’ın ruhani unvanıyla aynı paraleldedir.

Örneğin Pehlevice; “Pil”/başrahip. Farsçada Pol: Köprü’nün karşılığı iken, İran’ın batısında, Zağros dağları arasında yer alan ve toplamda 9 şehirde oluşan Luristan/Lur’ların konuştukları Kürtçenin Lur/Lor lehçesindeki “Pil” sözcüğünün karşılığı yine “Köprü” anlamına gelmektedir. Ki bunun kaynağı, Zerdüş ve Avesta’dır. Avesta/Med dilindeki “Pıreta (pırt)” köprü fiilini içermektedir. “Pır/Pırt” sözcüğü Kürtçeye olduğu gibi “Köprü” anlamıyla geçmiştir. Bugün Dersim’de, Réya/Raa Heqı itikatında dinsel ritüelleri yerine getiren ve ocak büyüğü olarak kutsanan Pir; “Talip” ile “Heqı” arasındaki köprü görevini yerine getiren, yeryüzünün tek Tanrısal tezahürüdür. O; yolun büyüğü, ulusu, atası, nur-u delili ve Heqı’le ilişkisi sabit olan tek varlık algısıyla görülmektedir. Yine Türkçe’deki Arı Kovanı (petek) Dersim’de konuşulan Kurmancideki (Here Were) karşılığı Pitag ve Piluré’dır. Pilur adı, hemen hemen tüm bölgelere ait Kurmanci dilinde kullanılmaktadır.

Kaynak: www.google.de

Ermenicede Pulur: Tepecik anlamındadır. Yine Farsçada Pel/Pil: Topuk, ökçe, yüksek anlamına gelmektedir. Yine Farsçadaki “Pil”in bir diğer eşanlamlısı “Fil” sözcüğüyle bir bakıma karşılık anlamını bulmaktadır. Buna göre Fil sözcüğünün karşılığı “Büyük/dev” tamlamalarıyla kendisini göstermektedir (Kantar, 2010: 407). Farsçadaki Pilbaran: Şiddetli yağmur. Pil amrüd: Büyük/İri armuttur (Aksoy, 2009: 170-171). Eski Farsçada Piru: Fil anlamına gelirken, Akadcada aynı Piru, Fil olarak yine karşılık bulmuştur.

Bütün bunlarla birlikte Kürtçede “Pil” kökünde oluşturulmuş birçok sözcük bulunmaktadır. Mesela Pil: Kürtçede “Kutsanarak saygı duyulan büyük, kocaman, yaşlı, rusipi (aksakallı)” anlamlarını ifade eder. Kelime, aslında Dımilki/Kırmanci dilinde daha çok kullanılırken, Kurmanci dilinde de sıkça kullanılagelmiştir. Kırmanci Pi/e: Baba’dır. Pil/e: “Kutsanan ve saygı gösterilen yaşça büyük kimse. Koca, iri, büyük” anlamları ifade etmede kullanılmaktadır. Bu dilde, Pil’le ilgili birçok kavram geliştirilmiştir. Örneğin, “Pil biyayiş”: Büyümek, büyük olmak. “Pil kerdış”: Büyütmek. “Pil u pelenk”: Çok büyük. “Pil u qız”: Büyük ve küçük. “Pil gali kerdış”: Büyük konuşmak, kendisini aşan bir konuda büyük laf etmek. Pile: Bir süreç içindeki durumlardan her

biri, basamak, aşama, rütbe, mertebe. Pilk: Elçi, aracı anlamlarını içermektedir ki, çalışmamızın ilerki safhalarında görüleceği gibi bunların, dikey ve yatay bir düzlem içinde ele alınması halinde konumuzla yakinen ilgisi bulunmaktadır. Gerek Kırmancı ve gerekse Kurmancı dilinde “Pir” sözcüğünün “Pil” sözcüğüyle aynı morfolojik anlamları ifade ettiği bilinmektedir. “Pil ve Pir” aynı dilin köksel doneleri olup, aynı ortak kavramsal anlamlar içermektedirler. Bu iki kavramsal sözcük arasında derin bir sinonimi (eşanlamlı, aynı kategoride kullanılan aynı taksonu ifade eden bilimsel isimler) bütünselliği bulunmaktadır. Böylece “Pil/Pir” sözcüğünün gerek etnik Kürt ve gerekse dinsel Réya/Raa Heqi itikadı çerçevesinde etimolojik varyantlarının ne denli köklü tarihsel süreçleri içerdiği ve zaman tüneline evrilerek günümüze kadar geldiği, gözden hep kaçırılmıştır

Ek olarak; Dersim’de ve özellikle Kürtçe dilinde, “Pil” ile bilgili birçok deyim ve tinsel dualar, kavramlar da üretilmiştir. Kurmancide “Qezi yé Pilé Kalıkan” ya da “Pi-Kalıkan”: Atasözü anlamında kullanılmaktadır. Aşiret, Ezbet mensupları kendi büyükleri için; “Pilé ma o/Pilé malbata/ezbeté me ye!”: Bizim (Aşiretimizin, evimizin) büyüğüdür, diye hitap eder ya da bu büyüğünü, bir başka birine böyle tanıtır. “Pile Dêrsimi”: Dersim’in ileri geleni, kutsanmış/kahraman büyüklerini tanımlayan yaygın bir sözdür. Séy Qaji (1860-1936) bir beyitinde “Kemeré Duzgini, Pilé Pılan o” demektedir. Dersimin ozanı, bu deyişle; Düzgün babanın taşı/dağı (Kutsal), bütün taşların (dağların) en kutsanmış büyüğü olarak görür. Aslında bu sözle, İslamiyetin Mekke’deki kutsal cennet taşına, Hacer-ül Esved’e de karşı ironi bir yollama yapıldığı anlaşılır. Akarsulardan biri olan Karasu’ya, Dersim’de “Awa Pile”: Büyük Su, derler. Ovacık’ta bulunan Çala Pile: Çukurda kalan büyükçe bir düz ova. Yani Büyük Çukur. Yine en yaygın dualardan biri “Xızır de, Pili-Kal bıke!”: Hızır seni büyütsün, yüceltsin’dir. Yaşlılar tarafından, gençler için yapılan en popüler dua; “Pilé gal bi!”: Büyüyesin, kocayasın, yücelesin.

Sadece Dersim’de değil, bütün Kürt bölgelerinde de “Pil, Pile, Pilo, Bil” ile anılan birçok yerleşke, bölge adları olduğu gibi kişi şahıs adları, unvanları ve hatta deyimler, dualar bile bulunmaktadır. Örneğin Dersim’de Pil köklü bazı köy ve yer adları vardır

(Ünal, 1999: 94; Yavuz, 1968: 302; Aksoy, 2009: 171; Kemali 1992, s. 310; Aksoy, 1985: 24; Nişanyan, 2010: 322, 320). Sadece Dersim’de değil, Kürdistan başta olmak üzere, Türkiye’nin belli bölgelerinde Pil köklü yerleşkelere ve Kürt aşiretlerine rastlamaktayız (Şeraf Han, 1990: 354); Nişanyan, 2010: 107, 463). Dersim onomastiğinde Pil köklü isimler de kullanılmaktadır. Bunların en eski bilineni, 16. yüzyılda Çemişgezek Sancağı’nın son beyi olan Pir Hüseyin Bey’in (1515-1535) oğullarından birisinin adı, Pilten Bey (ölm. 1580) idi. Ayrıca Dersim’de geçmiş zamanlarda Pilko erkek adı, Pilké ise bayan ismi olarak kullanılmıştır. Ermeni onomastiğinde de Pil köklü isimler bulunmaktadır. Örneğin takriben 12. yüzyılda Harput, Maraş, Urfa ve Antakya gibi yerlerin prensi konumunda olan Pilardos adında biri vardı (Uras, 1978: 79).

Esas itibariyle Şıx’ın öznel mitinde; Keşiş’le karşılaşması, bir gecede doğaüstü kaosla onun kilisesini yıkması ve Keşiş’i köy dışına, Tüllük Köyü’nün Vank mezrasına⁷⁸ bazı anlatımlara göre Zimék Köyü’ne) uzaklaştırması benzeri anlatımlar sonucunda, köye P’lvank; Yıkıkmanastır/kilisenin adı verilmiş olabileceği aklen daha uyumlu gibi gözükmektedir. Bu veri sonucunda, köyün adının Pilvank; Büyükmanastır/kilise değil de, Yıkıkmanastır/kilise olduğu sonucu çıkmaktadır. Şıx’ın, mitsel anlatımıyla paralel ve ahenkli bir uyum içinde olduğu anlaşılmaktadır. Bu kurulum mitinde anlatılan, erken dönemde köyde –ya da bölgede bir büyük manastır/kilisenin olduğu– ya da bölgede yoğunluklu bir Hristiyan topluluğun bulunduğu ama Şıx’ın köye gelmesiyle bunun yıkıldığı⁷⁹ ya da topluluğun dağıldığı anlamı çıkmaktadır. Bununla birlikte, hatırlanması gereken bir diğer gerçeklik daha var ki; o da kuruluş sürecindeki Hristiyan vurgusuyla alakalı te-

⁷⁸ Vank Köyü’nde, Keşiş’in görkemli büyük bir kilisesi ve hazinesinin saklı olduğuna ilişkin alanda anlatılan sözlü efsanevi bilgiler bulunmaktadır.

⁷⁹ Şıx’ın mitsel anlatımına göre; kilisenin yıkılması fizikseldir. Oysa bize göre bu tanımın lafizen/mecazi olduğunu, burada çıkarılması gereken algısal sonuç: Bölgedeki, yerli Kürt klan/aşiretlerin ve özellikle de Zerdüştî/Mitra inancı üzerinde yetkinleşen Hristiyan (MS 324) Ermeni kilise ve yöneticilerinin otoritesinin, Şıx’la birlikte bu erken dönemde (M. 1010) gevşediği/yıkıldığı anlamında algılanmalıdır.

mel etmenlerin sadece Ermeni halkını işaret etmediği, Rumları ve daha çok bu erken dönemde Asuri/Süryani halkına vurgu yapması pekâlâ mümkündür.

Ermenilerin Grek ve Süryani din okullarında/kiliselerinde eğitilmelerine ek olarak, bu tarihsel zaman içinde, Dersim bölgesi bir süre Asur krallığı (MÖ 1200-900) altında olduğu, çok sonrasında Dersim’de ve dahası Mezopotamya’da bırakılan hatırı sayılır derecede Asuri/Süryani kilise ve benzeri kalıtların varlığı, tarih yazımında göz ardı edilmemelidir (Kemali, 1992: 18-20). Örneğin bu konuda; 1963 yılında, Yeni Fırat Gazetesi’nde, Folklor araştırmacısı Cenap Osmanoğlu bir yazısında, örneğin Harput’taki Süryanilerle görüştüğünü belirtir. Harputlu Süryanilerin kendisine “Harput ve Dersim’deki tarihlerinin çok eskiye dayandığını, bu bölgelerde göçtükten sonra boşalan köylerine, Ermenilerin yerleştiklerini” anlattıklarını, belirttikten sonra Osmanoğlu, şöyle bir tespitte bulunur.

“... Bunu doğrulayan birçok tarihi eserler vardır. Tunceli’deki⁸⁰ eski kiliselerin hemen hepsi Yakubi mezhebinden olan kadim Süryaniler tarafından yapılmıştır. Bu kiliselerin Süryanilerin vatandaşlık kıdeminin delili sayılması gerekir. Bunlardan birisi de Til Köyü’nde ki meşhur manastırdır⁸¹” (Osmanoğlu, 1963: 23).

⁸⁰ Verilen bu alıntıda Osmanoğlu, 1963 yılında Dersim adını, bugünkü yazılışıyla “Tunceli” (c) ile değil de (ç) ile “Tunçeli” olarak yazmıştır. Makalesi için bkz. (Cenap Osmanoğlu, “Harput’ta Meryem Ana Kilisesi” *Yeni Fırat Gazetesi*, 26.12.1963, Sayı: 18, s. 21-23, Yıl: 2, Elazığ Halk Kütüphanesi/)

⁸¹ Kişisel bir not olarak şunu aktarmalıyım ki, *Dersim’deki bazı manastır/kiliselerin eskiden Süryanilerin inşa ettiğini, daha sonraları ise bu kiliseleri Ermenilerin aldığını*, Elazığ’daki Kadim Süryani Kilisesi’nin yönetici rahibi, Mardin nüfuslu Moşe Dağı (ilerleyen yaşına rağmen halen hayattadır) 1988 yılında kendisini ziyaret ettiğimizde bize anlatmıştı. Bölgedeki Süryaniler ve kiliseleriyle ilgili olarak, Pertek Til’deki Süryani manastırı örneğinde hareketle daha geniş bilgi için ayrıca bkz. E. Yalgın: (2010) “*Harputlu Süryanilerin Serüvenleri*”, <http://gomanweb.org/index.ph> erişim:10.05. 2015. Yine aynı makalenin farklı bir varyantı için ayrıca bkz. Yalgın, *Semah* Dergisi, Mayıs, Haziran 2015. Bütün bunlara ek olarak, Dersim’deki Asurilerin varlığını tarihsel akışı içinde ele alması hasebiyle ayrıca bkz. (Aksoy, 1985: 50-54).

Bölgedeki en eski ve popüler kilisenin/manastırın Halvorivank manastırı⁸² olduğu bilinmektedir. Adı geçen manastırın, 1411 yılında inşa edildiği yazılmaktadır. Şıx Dilo Belincân, Pilvank Köyü'ne 1010 yıllarında gelmiş ve bu alanda faaliyet yürütmüştür. Pilvank Köyü'nde, herhangi bir kilise kalıntısına rastlanmadığını, 2000 yıllarının başında Fransa'da, biri kadın üç kişinin Pilvank Köyü'ne geldiği, burada yüzey tabakada kilise kalıntılarıyla ilgili incelemelerde bulunduklarını ama bir sonuç alamadan geri döndüklerini vs çoğu kaynak kişiler bize aktarmışlardı.

Pilvank Köyü'nün coğrafyası incelendiğinde, Etnokültürel aidiyetler içinde Ermeni, Asuri/Süryani ve Rum kiliseleri tarihi açısından bölgenin yerleşikleri arasında otokton Kürtlerin de bu coğrafyanın kadim halklarından olduğu göz ardı edilmemelidir. Bu bağlamda tarihsel kaynakların ve geleneksel olguların ışığında, Pilvank Köyü'nün kökü olan “Pil” ile ilgili bazı etimolojik açıklamaları yukarıda sıralıyarak geldik. Şimdi Pilvank adının soneki olan “vank/venk” ile ilgili analatik (çözümssel) verilere geçebiliriz. Avesta: “vangu-”/iyi şey, hediye. Pehlevice: “wenig”/burun. Pehlevice: “palang”/kaplan. Kurdî: “piling”/kaplan. Pehlevîce: “palawan”/pehlivan, Kurdî: palewan (Kerim, özel bilgi). Farsça: vankû/o, kimse anlamlarına gelmekteyken, Kırmanci veng-k/ses, haykırış anlamını karşılarken Kurmancide vang, –ses, sözcüklerini –bang-k kavramı karşılamaktadır. Venk/Vank sözcüğünün kökenindeki anlamsal değerleri ele alırken önce Ermeni diliyle ilintili ana öğelere bakalım! Son yıllarda bazı yazılı kaynaklarda, başta Ermeni araştırmacı yazarlar, vank/venk'in kiliseden çok,

⁸² 1911'de bölgeyi gezen ve gözlemsel incelemelerde bulunan İngiliz Yüzbaşı L. Molyneux-Seel, manastırın inşa tarihini 890 olarak verirken açık bir kapı bırakmaktadır. Diğer yandan H. Hayreni ise M. Sel'in bu tarihi verilerine farklı bir boyut getirerek, bu açık olan kapıyı, gerçek inşa tarihi ile kapamaktadır. Şöyle ki; manastırın inşa tarihinin tespiti için Hovsep Hayreni, dikkat edilmesi gereken şu takvimsel bilgileri aktarır. “... Sözü edilen eski Ermeni takvimi Hristiyanlığın kabul yılından değil, miladi 522'den başlar. Yani o kapının tarihi, aradaki farkın eklenmesiyle 890+521= Miladi 1411 olur”. (Hovsep Hayreni, Ermenisiz Dersim ya da Dersimsiz Ermenilik Tasavvuru Üzerine, 03.11.2010 adlı yazısı, <http://dersimpress.co/research-a-articles/articles/>) erişim: 10.04.2015. Hayreni'nin adı geçen bu yazısında, Dersim'deki manastır ve kilise ayırımına da değinilmiştir. Ayrıca Manastır maddesi için bkz. (Hançerlioğlu, 1994: 241).

bir manastırı ifade ettiği hatırlatılmaktadır. Belki bazıları, “ha manastır, ha kilise ne fark eder ki?” diye sorabilirler! Hayır! Bu her iki kavramın da farklı anlamlar içerdіđi, yine yazılı kaynaklarda görölmektedir.

Özellikle de İç Dersim’de birçok kilise ve manastır kalıntıları-
nın bulunduğu bilgisi, kesin bir tasnifi olmamakla birlikte, genel
bir kaniya bürünmüştür. Bir veriye göre; Dersim köylerinde Er-
menilerin yaşadığı ve manastır (Keşiş yurdu) sayısının 4, kilise
sayısının 132 olup, bunların toplamında 136 ibadet mekânı oldu-
đu bilgisi bulunmaktadır.⁸³ Bunların en önemlilerinden Dersim
merkeze bağlı Tüllük Köyü’nün Vank mezrasında. Sılıç-Pilvenk
Köyleri arasındaki mevkide bulunan bir kilise, Halvori Vank ma-
nastırı ve Venk köprüsü, Ergan (Geçimli) Kilisesi, Kilise (Yeni-
doğdu) Köyü’nde, Zımex (Çığırlı) manastırı, Torut (Taşıtlı) kili-
sesi, Pozivank⁸⁴ (Hozat, Çemişgezek, Ovacık üçgenindeki bölge,
Vank bölgesinin burnu/ucu). Bunları daha da çoğaltmak elbette
mümkündür. Çok ilginçtir ama bunlarla birlikte Pilvank Köyü’n-
de bir kilisenin/manastırın varlığından hiç söz edilmemektedir.
Bir başka önemli mevzu Zımek/Zımex ya da Vank manastırı, MÖ
1113-1120 yıllarında Muşki, bir bakıma Dersimlilere (Munzuri)
karşı bir sefere çıkan Asur kralı I. Tiglat-Pileser’in yazıtlarında
kayıtlıdır. Bu yazılardaki Zimaki adının, Dersim’deki Zımek
Köyü adıyla aynı oluşu, bölgenin etimolojik yapısı bakımından
önemli olduğuna dikkat çeken Seyfi Çengiz’in bulgusu, bizce de
kayda haiz bir önemdedir (Çengiz, 2011).

Şimdi de Kırmancı dilinde varolan Venk(g), Vank(g) sözcü-
ğünün morfolojik verilerini bu etapta kısaca hatırlatmakta fayda
vardır. Dersim tarih yazımına sözlü tarih araştırmalarıyla büyük
katkıları olan Hüseyin Çakmak⁸⁵ “Raa Haq’da Gulbang, Gılvang,

⁸³ Geniş bilgi için bkz. Captain L. Molyneux-Seel; Bir Dersim Gezisi 1911, Çeviren: Han van Dijk, 21.05.2015.

⁸⁴ Bu bölge, geçmiş yıllarda Abbasan Aşireti lideri Seyit Rıza ile Kırgan Aşireti arasında sorun haline gelmiş ve büyük kavgalara sahne olmuştur. Bu kavgaların anlatıldığı bir ağıtta “Koz oğlı vano ez Pozivan roseno/Bava vano Kırgane sım Pozivank cene sekene/Pozivanko vesaye ke persene meyite ma tede ca nebene/Senatane baye mine kokım ra sevane” diye söylenir.

⁸⁵ Konuyla ilgili daha farklı otantik bilgiler için bkz. (Hüseyin Çakmak (2006/7)

Gulveng”le ilgili incelemesinde zikredilen kelimenin etimolojik anlamlarının kaynağına değinirken, bizim konumuza da bir ışık tutmaktadır.

“Gulveng veya Gulvang tam olarak ‘gırtlaktan çıkan ses’ anlamını taşır. Burada gul gırtlak anlamını taşıyan ‘gule/guli’den gelir. Veng ise doğrudan ‘ses’ anlamındadır. Bu uzantıda yankı yapan ses, haykırma gibi anlamları da içerir” (Çakmak, 2006/7).

Pilvank sözcüğünün soneki olan “Vank-veng” Kırmanci’de “ses” demektir. Kurmanci dilinde ise bank-benk⁸⁶ manasına gelmektedir. Oysa “ses”in karşılığı olan Veng’in son harfi olan “g”si ise yumuşak “k” olarak da okunmaktadır. Buna ek olarak; Kurmanci dilinde Ana’ya (Anne), Dayé denilmektedir. Dayé’ye ek olarak Dayé Gilé tabiri de kullanılmaktadır. Mesela, Dersim Kurmancisinde (Herewere) Ana/Dayé için, direkt Gilé tabiri de kullanılmaktadır. Türkçeleştirilerek adlandırılan Gü(u)lbank/ Gulvank, Kurmanci dilinde Ana’ya vurgu yapılarak Gıl(é)vang/ Gılvank; “Kutsanmış Ananın nurlu sesi, nefesi” anlamında olup, aynı morfolojik tamlamalarla kuvvetle muhtemelen seslendirilmiş olabileceği düşünülmelidir. Kavramı itibariyle Pil-Venk sözcüğünün gerek okunuş ve gerekse anlam ifadesi ele alındığında “Veng” sonekinin Türkçe karşılığı “ses”e tekabül ettiği bu nazariyeler ışığında görülmektedir. Şimdi Kırmanci dilinde “Veng” köklü kelimelerin birkaçını ayrıca inceliyelim. Venk(g) ya da Vank(g): Haber. Anlatılan, duyulan olay. Veng ü baş: Haberler. Veng ü hes: Ses seda, tamlamalarıyla, birçok deyim üretilmiştir. Buna göre; Vengan: Ün, şöhret. Vengan dayış: Nam salmak, ün kazanmak. Vengan dıkewtiş: Haberin yayılması, şayia çıkmak.

“Tarihi, Kültürü, İnancı ve Doğasıyla Kémerobel-V” *Munzur* Dergisi, sayı: 25-26.

⁸⁶ Çok eskilerde itikat süreğinde doğaçlama yapılan duaya, Kurmanci dilinde “Galbang”da denilmekteydi. Gal/yaşlı, büyük, saygın manasına gelmektedir. Bang/ses, nefes’tir. Saygın yaşlı büyük insanın seslendirdiği dua, nefes manasına gelmektedir. Kavramın Türkçeleştirilmiş hali olan “Gülbang” tanımının karşılığı ise “gül sesi” olarak açıklanmaktadır ki, inancın felsefik boyutuyla kavram ele alındığında, bunun doğru olmadığı kendiliğinden anlaşılacaktır!

Vengan girewtış: Ün kazanmak, şöhrete kavuşmak.

Şimdi tekrar mitsel anlatıma geri dönecek olursak; Şıx'ın, o âna kadar bölgenin tek otoritesi olan Keşiş karşısındaki üstünlüğü sonucunda, bölgenin yerli Kurmanç klan/aşiretleri tarafından Şıx'a atfen “Vankın Büyüğü” yani “Pil o vank, Pil é vank” unvanını almış olabileceği de hesaba katılmalıdır. Zira geçmiş yıllara da gevşek tonlarda da olsa ve hatta gizliden gizliye yerelde, Pilovank tamlamasıyla, Vank'ın büyüğü olarak Berxécân için Ermeni keşişi tanısı da konulmuştur! Aslında köyün adının Şıx'la birlikte ve direkt onunla alakalı olduğu, büyük bir olasılık gibi gözükmektedir. Nişanyan'ın “Dedeagaç Köy/Pilvank (Erm p'l-vank” (Yıkıkmanastır). Pilvankan/Pilovenkan Alevi Aşireti'nin adını bu köyden aldığı varsayılabilir (Nişanyan, 2010: 315), demesinin maddi ve manevi kanıtları, bize öyle geliyor ki, bütün veriler içinde bir yönüyle en gerçekçi gibi durmaktadır.

Çünkü resmi ve gayri resmi kayıtlarda aşiret, Pilon, Pilo Pilonk, Pilonlu, Pillo, benzeri isimlerle de anılmıştır. Kürtçede; Pil é veng, Pilo vang, Pilo veng, Pilo vanki, Pil vanki, Pilévanki, Pilovankan, Pilévankan, Pilvankız, Pilvankıç, Pilvanku gibi sıraladığımız bu isimlendirmelerin tümü, şahısa özel, kişiye atfen telaffuz edilmiş adlandırmalara daha yakındır. 1935'te getirilen soyadı kanunundan⁸⁷ önce, Osmanlının verdiği nüfus defterlerinde bazı Pilvankan mensubu ailelerin soyadlarının “Pilvankoğullarından, Kürdoğullarından” ibaresinin bulunduğunu, konumuzun ilerleyen aşamalarında ayrıca göstereceğiz. Buna nazaran, Cumhuriyet öncesi yıllara kadar, topluluğun mensupları, Pilvankoğlu soyadıyla ve lakabıyla anılmasının nedenlerinden en güçlüsü, köyün adının şahıs (Şıx Delili Berxécân) adından kaynaklı olabileceği akıllara gelmektedir.

⁸⁷ 21 Haziran 1934 yılında soyadı kanunu çıkmış, 2 Ocak 1935 yılında ise resmen yürürlüğe girmiştir. Buna göre 2525 sayılı bu kanunun 3. maddesinde aynen şu ibareler yer almaktadır: “*Aşiret ve yabancı ırk, millet isimleri soyad olarak alınamaz*”. Bu kanun çerçevesinde özellikle Kürtlere ait birçok antik isimler böylece ortadan kaldırılmıştır. Kürtlerin Türklüğe asimilasyonu bu kanalla köklü bir zemine oturtulmuştur. Zira Kürtlerdeki onomastiksel tarih, aynı zamanda onların tarihsel köklerine işaret etmekteydi.

Bu konuda bir diğer benzer husus, Kürt aşiret isimleri, büyük atalarına atfen ve çoğul/aidiyet olarak telaffuz edildiğinde, bazı sonekler alırlar. Bunlar genellikle -kan/an ya da -van/vend/wend benzeri ekler olurlar. Türkçedeki bunun karşılığı; -li/lü ya da -lı/lu ekleridir. Yine -akan soneki, Partça kökenli olup, Ermenicede de kullanılmaktadır (Aksoy, 2012: 14). Örneğin bu ekleri tasnif için Kürtçede şu aşiretler sayılabilir: Şadiyan, Balikan, Velikan, Keykan, Delikan, Zerwan, Reşwend vs. Bütün bu dilsel donelemlerle birlikte aşiretin/köyün adı, Pilvan olup, -kan çoğul ekini almış olabileceği de hesaba katılmalıdır. Kürtçede “van” sözcüğü isimden isim türeten bir ardek olduğu gibi, -van/vanan sözcüğü; “bunlar/onlar” anlamlı işaret zamiri yerine de kullanılmaktadır. Türkçede bunun karşılığı “-gil/giller”dir. Bu hesaba göre, adı geçen sözcüklere bir bütünsellik içinde bakıldığında Pilvan/Pilévân asıl sözcüğünün karşılığı, öznel şahsiyetleri ifade edip Büyükler/Onların büyüğü anlamına gelmekte ve zamanla çoğalan nüfusun çoğul ifadesi olarak -kan ekiyle Pil-van-kan/Pilévankan tamlamasıyla yaygınlık kazanmış olabilir! Çünkü Kırmanci konuşan aşiretler, topluluğa genellikle Pilvançku, Pilvançkuné, Pilvancık adlarıyla hitap etmektedirler.

Lakin bunun güçlü ibarelerinden birisi de Ermeni yazılı kayıtlarında göze çarpmaktadır. İleriki sayfalarda da göstereceğimiz üzere Kıdemli Rahip Boğos Natanyan 1878 de “Palu, Harput, Çarsancak, Çapakçur ve Erzincan hakkında hazırladığı rapor”unda Pilvankan Aşireti’ni; Pirvanklılar veya Pilvanklılar olarak verdiği gibi, -k’sız “Pilovanlılar” olarak da kaydeder. 1888’de bölgede bulunan Ermeni gezgin müelliflerinden Antranik Yeritsyan, 1900’da, ilk defa *Tiflis’de, Tersim/Dersim* adlı seyahatnamesinde; Dersim’deki yerleşik Kürt aşiretlerinden söz ederken, Pilvankan Aşireti için -k’sız olarak “Bilvanlar” adını kullanır. Bu aktarıyı araştırmacı Celile Celil, Antranik’in Ermenice yazdığı orijinal eserinden çevirip verirken (Celil, 1850-1870, Dersim Kürtleri) <http://www.dersim.biz/html/tarih.html> ve (Celil, 2000: 71)⁸⁸. Aynı eserin yeni yapılan tercüme baskısında ise Antranik;

⁸⁸ Aynı veriler için ayrıca şu makaleye de bkz. Celile Celil “19. yüzyılın 50-70 Yılları Arasında Dersim Kürtleri” Derleyen A. Dersimi, “*Yeni Binyılda Dersim*” München, 2000.

Dersim’de sayılı Kürt aşiretlerini sıralıyarak yine –k’sız olarak aynen “P(B)ilvanlar” adını zikreder. Görüldüğü gibi Ermeni müelliflerinin kaleme aldıkları bütün bu eski kayıtlarda (-k) sız sözcüklerle topluluğun adı zikredilir. Yani “Pilovanlılar, Bilvanlar ve Pilvanlar”. Ali Hüsein Kerim’in bildirdiğine göre, Hurricede-ki ilûni, ilahi; Kürtçedeki hiloni veya hilovani; Türkçede yücelik, ululuk manasına geldiğine göre (Kerim, 2014: 136), o halde Pilovan, Pilovani isimleri, “yücelik, ululuk” kavramlarıyla aynı paraleldedir diyebiliriz!

1. Bugün manastır ve kiliseden kaynaklı olduğu sanılan Pilvank/Pilvenk adının asıl kaynağı, geçmiş asırlarda özellikle Pilo-van-lılar/-kan adı ile tahvil/değiştirilmiş benzer. Dikkat edilirse Pilo(é)van-lılar/-kan, Türkçe -lılar eki kaldırıldığında, yerine Kurmancideki –kan eki getirildiğinde Pilo(é)van-kan adı beraklaşır. Zaten Kurmanci konuşan bir topluluk, kendi toplumsal adı için Türkçe ekiyle “Pilovanlılar” demez! Kürtçe ekiyle “Pilo(é)van-kan” der. Bu yönüyle Pilovan-kan adı, topluluğun kutsanmış şahsına (Şıx Delil-i Bexécân) izafeten verilmiş bir toplumsal ismi tarif etmektedir. Günümüzde Kurmanci konuşan topluluk üyeleri, kendi toplumsal menşelerini sadece “Pilvankan” olarak anarlarken, bazıları da “Pilovankan, Pilévankan, Pilvanki, Pilvankiyan” adlarıyla telaffuz ederler.
2. Yukarıda da vermiştik! 16. yüzyılda Kürdistan beyliği içinde yer alan Kürt beyliklerden birisi de Kelhur/Goran kökenli olan “Pilingan” hükümdarlığıydı (Şerafhan, 1990: 354). Ağrı’da yoğunlukla yaşayan Pılakani Aşireti’nin adı, doğrusu konumuzla yakinen ilişkili olup kayda değer bir köksel isim gibi karşımızda durmaktadır. Kesin olmamakla birlikte, söz geleneğinde Pılakani Aşireti’nin, Pilvankan Aşireti ile bir ilgisinin olduğu sanılmamaktadır! Zira aşiretin köksel adı, Pıla/Büyük olup, -kani ekini, sonradan çoğul olarak almıştır. Kurmancideki “Pıla-kani/Pılakani” adı, “Büyükler/mezinan” anlamında kullanılmıştır.

Çünkü Kürt aşiretleri, tarihleri boyunca özellikle atalarının adlarıyla ya da yaşadıkları coğrafik bölgenin önemli özelliklerle-

rinden esinlenerek hep anılagelmiştir. Dersim aşiretleri içinde bir tek bu topluluğun adında van-k/ven-k soneki bulunmaktadır. Oysa vank/venk adında olan birçok bölgede ve birçok aşiret yerleşik olurken, bu aşiretlerin adlarında Venk/Vank adının olmaması ilginçtir! Hatta Ermeni aşiretlerin adında bile Vank/venk adına (varsa da, taradığımız kaynaklarda biz rastlayamadık!) tesadüf edilmemektedir. Kaldı ki Pilvankan Aşireti, dört ayrı Kürt aşiretinden/ezbetinden mütteşekil olup, bunların ortak adının Pilvankan, Pilvanku olduğu bilinmektedir.

Yani Pilvankan adı, adı geçen aşiretler/ezbetler için bir konfederasyon adı konumunda kullanılmıştır. Orijin tradisyona göre Şıx, bu (Silémânian, Xelifan, Piran, Keşkexuran) aşiret/ezbet bawlarının atasıdır. Bize göre Şıx, adı geçen bu bawların soy değil de, yol atasıdır. O halde aşiretin üst kimliği neden Berxécân/Belincân adı ile değil de, Pilvankan adıyla anılmıştır? Velew ki; köyün adı Pilvank/Pilvenk olsa da, Şıx'la birlikte köye, Şıx'ın adına istinaden bir isim verilemez miydi? ya da verildi, fakat 11. yüzyılla birlikte bölgede yaşayan halkların kültürel, sosyal ve özellikle de dilsel benzerlikleri sonucu evrilerek bugünkü Pilvank adına mı dönüştü? Yani 11. yüzyıldan günümüze değin Dersim kültür kreis'inde, farklı geçiş ve etkileşim süreçleri içinde, yukarıda ele aldığımız tüm verisel olasılıkları göz önünde bulundurarak, kısaca şunları sıralıyabiliriz:

Sümerce: İlu, Hurrice: Pal, pa-li/bilmek, biliyor. Yine Hurrice: “pulî”/tapınak Avesta: ”vangu-”/iyi şey, hediye. Pehlevi: “wēnig”/burun Kürtçe: Pil, Pilo, Pulu, Ulu/büyük. Asuri/Süryanicede: P’el, Pel, Pil; Kral/Tanrı. Asuri/Süryanicede: Vank/Kilise. Urartucada: Pili; Hurricede: Pala ise “Su kanalı”. Ermenicede: P’lvank; Yıkık Manastır (?) Ermenicede Pilurvank: Tepe Manastır. Ermenicede Pel (?) vank: Renkli (?) Manastır. Kürtçe: Pil, Ermenice Vank: Büyük Manastır. Kürtçe Pilvank(g): Büyük ses/nefes, Büyük haberci. Kürtçe Pil: Ulu, Büyük, Ermenicede Vank: Manastır (bölge) Kürtçe Pilovank: Vank’ın (bölgenin) büyüğü. Bu ortak terimler ışığında, şimdi bazı olasılıkları biraz daha detaylandırarak maddeler halinde ele alalım:

1. Coğrafik yapısıyla köyün, Munzur Nehri’nin kıyısında bir

dağ başına kurulması, Pilvank isminin kökeninde antik dillerin ve inançların derin morfolojik izinin olabileceğini düşündürmektedir. Örneğin Sümerce; İlu/büyük/Tanrı. Luwice; Palha/geniş, büyük. Hurrice; Pal, pa-li/bilen. Proto Hint Avrupa; pl-, plú-, pl-t/geniş, dolu. *Avesta*'da; Vangu-/iyi şey, hediye. Pehlevce; Wenig/burun. Kürtçede; Pil/büyük, saygın. Kürtçede; ve(a)ng/bang/ses. Antik diller içinde benzeşik anlamlar taşıyan (büyük, ulu, kutsal nefes, tapınak) bu sözcüklerin, zamanla giriftleşerek Pilvank, Pilvenk, Pilovan ve benzeri isimlere dönüşümü mümkündür.

2. Köyde, 11. yüzyıldan kalma varolan bir manastırın (Vank) (ki vardıysa, biz; bunun Asuri/Süryaniler döneminden kalmış olabileceğini düşünmekteyiz!) Şıx'ın Keşiş ile (ki Keşiş tabirinin sadece Ermenilerin değil, Müslüman olmayan tüm Bizans-Hristiyan bileşenlerinin bir ruhani temsilcisi olarak da algılanmalıdır!) karşılaşması ve onunla tartışması sonucunda manastırın//kilisenin mecazen yıkılmasından (ki burada, Keşiş'in ve kilisesinin yetkisiz kılınması, cemaatinin onu terk etmesi anlaşılmalıdır) ötürü bölgeye, köye, cemaati dağılan anlamında Pilvank/yıkık mamastır adı verilmiş olabilir!
3. Kürtçede Pil, Büyük; Süryanice Vank/Manastır/kilise (Dyr), Ermenicede kilise/Yeğegezi tamlamasıyla köye Büyük manastır/kilise denilmiş olabilir! Lakin 11. yüzyılda bölgedeki halkların en belirgin özellikleri, başta dilsel özdeş iletişim olmak üzere ve kültürel artılarla varolan kalıtları arasında Pilvank adı türetilmiş ortak bir isim olabilir!
4. Kürtçede "Pil" Büyük, "Vank(g)/Venk" Ses, nefes/haber-ci anlamına gelmektedir. Böylece Pil+Vank(g)/Venk(g) "Büyük Ses/büyülü nefesli, haber-ci" demektir. Buradaki isimlendirme, Bexécân'ın şahsında örgülenmiştir! 11. yüzyılda, bölgede yerleşik olan Kurmanç klanlar/aşiretler tarafından Şıx, tasavvufi manada kutsanarak; Büyük Haberci unvanıyla Pilévenk(g), Pilévank(g), Pilovank(g) adıyla anılmış olabilir! Yine kutsiyet atfettikleri Şıx'ın temiz sesli nefesine/gulvan-kına (dua/ayet) bir vurgu yapılabileceği de düşünülmelidir.

Lakin 1.000 yıl önceki literatürün seyri, günümüzde tahmin edilemeyecek kadar farklılıklar arz edeceği ayrıca hesaba katılmalıdır.

5. Venk/Vank'lar (kilise/manastır) üzerinden hareket edecek olursak, bölge Ermenilerden önce Süryanilerin bir yerleşim alanı olduğu ihtimali güçlenmektedir. Zira “venk/vank” tanımını Süryaniler, “Dyr” ile birlikte “Kiliseler” için kullanmaktaydılar. Şıx'ın mitsel aktarımındaki Keşiş karşısında olan üstünlüğünden ötürü, çevredeki Kürt aşiretleri onun, bundan böyle Vank bölgesinin bir büyüğü olduğuna hükmederek Pilovank; Vank'ın Büyüğü olduğuna istinaden bu unvanını vermiş olabilirler! Çoğul manada Pilovankan, Vank'ın büyüğünün ardılları/devamcıları, ona dahil olanlar.
6. Bölgede Kırmanci konuşan aşiretler tarafından, Kurmanci konuşan Silémaniyan, Piran, Xelifan ve Keşkexuran (Goran) Aşiretlerinden mütteşekil olan ailelere, Şıx'ın şahsında Pilévan-kan/“Onların büyüğü/Bölgenin büyüğü” anlamına da gelebilecek bu Etiç adlandırmayı vermiş olabilirler!
7. Şıx'ın kutsanan şahsında, ona verilen Pil/büyük, yaşlı adına, çoğul olarak -van ekiyle tamlanan Pilvan/büyükler ismi, zamanla topluluğun adına dönüşümüyle Pilo (é) vankan adıyla anılmış olabilir! Ve sözün özü; Pilvank/Pilvenk adı, bu coğrafyada iç içe yaşayan halkların; aynı yüreklerde ve dillerde yarattıkları ortak değerlerle kavramlaştırdıkları bir isimsel sözcükten başka bir şey olmasa gerektir.

Köyün Dedeğaç İsmi

Şu anki, resmi kayıtlarda “Dedeğaç Köyü” olarak bilinen ve Pilvank/Pilvenk Köyü, eskiden Sütlüce nahiyesine bağlıydı. Daha önceleri, resmi işlemler için Mazgirt ilçesine gidilirdi. Eski adı olan Pilvank yerine, “Dedeğaç” adının, köye ne zaman verildiği hakkında resmi kanallarda birçok araştırma girişiminde bulunduğumuz halde, somut herhangi bir bilgi ve belgeye ulaşamadığımızı belirtmeliyiz! Osmanlı topraklarında başta Ermenice, Rumca, Kürtçe ve Bulgarca dillerden olan (topografik) il,

ilçe, köy, dağ ve nehir, bölge/mevki adlarının değiştirilmesi, 1910 yılından itibaren ve Enver Paşa (1881-1922) ile, 1915 yıllarında resmen başlatılmıştır.

Buna karşın yerleşkelerin adlarının değiştirilmesi politikası, elbette çok öncelere dayanmaktadır. Öyle ki ilgili çalışmalara, ta Abdülaziz (1861-1876) ve II. Abdülhamit (1876-1909) dönemlerinde başlanıldığı, bazı yazılı kaynaklarla sabittir. TBMM tarafından, 1935 yılında çıkarılan “Tunceli Kanunu” ile “Dersim” adının 1937-38 yıllarında Tunç Eli adı ile değiştirildiği zaten bilinmektedir. Dersim/Tunceli: İlgili kanundan sonra yazılı basında “Kalan” merkezli Dersim’e yeni verilen isimden; “Tunceli” değil de “Tunç Eli/Tunç Elin” olarak yazılıp, söz edilmiştir. Asıl olan Tuç Eli adı, zamanla Tunceli olarak kabul görmüştür. Tunç Elin’den maksat, Devletin Dersim’e vurduğu Tunç Eli’ne vurgudur. Daha sonra yer adlarını değiştirmeye yönelik politikaları, 1940 yılında İçişleri Bakanlığı genelgesiyle başlatılmıştır. Ne var ki, 2. Dünya Savaşı ve eldeki verilerin yetersizliğinden dolayı, süreçte başarı sağlanmamıştır. Böylece, 1949 yılında “İl İdaresi Kanunu” ile yer adlarının değiştirilmesi işlemleri yasal bir dayanağa kavuşmuştur. 1956-57 yılında yine bir “Ad Değiştirme İhtisas Kurulu”⁸⁹ kurularak mevcut yerleşkeler üzerindeki asimilasyon politikasının daha da sistemli bir hale getirilmesi sağlanmıştır. Söz konusu kurumsal politika, 1978 yılına kadar sürdürülmüş, sonrasında da 12 Eylül 1980 askeri darbesiyle devam ettirilmiştir (Tunçel, 2000: 27).

Sonuç olarak süreçsel dönemde, resmi rakamlara göre 12.211 köy adı değiştirilmiştir. Sonuçsal veri ışığında her 100 köyden 35’inin adının değiştirildiği anlaşılmaktadır. Dersim’de toplam 273 yerleşim biriminin eski adları, yeni ve Türkçe isimlerle değiştirilmiştir. Genel olarak, adı değiştirilen en çok yerleşke hiç kuşkusuz Kürt coğrafyasına aittir. Kürt bölgelerinde değiştirilen

⁸⁹ “Ad Değiştirme İhtisas Kurulu/Komisyonu” içinde şu kurumlar yer almaktaydı: Genelkurmay Başkanlığı, İçişleri, Savunma ve Milli Eğitim Bakanlıkları, Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesi ile Türk Dil Kurumu ve daha birçok resmi kurum ve kuruluşların temsilcileri yer almaktaydı. Değişen iktidarlara rağmen, bu kurul sürekli görevinin başındaydı (Nişanyan, 2010: XVII).

yer adlarının eski isimleri, başta Kürtçe olmak üzere Ermenice ve az da olsa Arapça yer isimlerinden oluşmaktadır. “Pilvank” adının “Dedeagaç” ile tahvil edildiği tarihlerin 1949 ya da 1957 yıllarındaki değişiklik kanunlarıyla gerçekleştirilmiş olabileceği akıllara gelmektedir. Çünkü Sevan Nişanyan’ın verdiği bilgiler arasında; 1928 yılında yayımlanan TC Dahiliye Vekaleti, Son Teşkilatı Mülkiyeye Göre Köylerimizin Adları (eski yazı, 1928) adlı eserde köyün adının “Pilvank/Pilvenk” olduğu yazılıdır. Hesaba göre köy, 1928 yıllarında halen “Pilvank” adıyla anılmaktadır. Peki Pilvank Köyü’nün adı neden “Dedeagaç” olarak değiştirilmiştir? Dedeagaç adı dışında başka bir isim, köye verilemez miydi? Benzeri soruları elbette önemlidir. Fakat asıl sorunun cevabı, Dedeagaç adının kaynağıyla ilintilidir.

Topluluğun yaşlıları arasında dillendirilen “Dedeagaç” ismine ilişkin birkaç düşünce anlatımıyla karşılaştık. Söz konusu anlatımlardan birisi, Dedeagaç ismiyle ilgili oldukça ilginç bir homolojikal (eş diğer, eş sözlü, eş nitelikli) kompozisyon çizmekteydi. Bu görüş, kısaca şöyleydi: “Dedeagaç” adının, köyde Şıx Delil-i Berxécân’ın mekânı ve bu mekânın içinde kutsanan “Ustına Reş”e (Kara Direk) istinaden Türkçedeki bozulmuş ya da başka bir anlam içeren “Pirin/Dede’nin Ağacı/Dedeagaç” olarak verildiği, ifade edilmekteydi. Yani Dedeagaç ismi, Şıx’ın (Pir’in/de-de’nin kutsanan Kara Direk’i) anlamındaydı.

Aktarılan bu görüş; “Dedeagaç” isminin, “Ustına Reş” ile uyum içinde olduğu ve bu yönüyle ismin, köyün ruhani havasına uygunluğu düşünülebilir! Ancak Dersim’de, Dedeagaç adı, asla kullanılmamaktadır. Bir diğer düşünce, tarihsel değerleri içinde barındırmakla birlikte, mantığın sınırlarını da zorlayarak insana düşündürücü gelmektedir. Farklı anlatımları da olan bu görüşü, tarihsel gerçeklerle karşılaştırıp, kısaca şu haliyle toparlayabiliriz. Bilindiği gibi “Dedeagaç/Aleksandropolis” 1923 yılından beri Türkiye ile Yunanistan’ın bir sınır ilidir. Osmanlı döneminde burada yoğunlukla Batı Trakya Türkleri yaşamaktadır. Öte yandan Edirne merkez ilçeye bağlı “Karaagaç” Köyü vardır. Lozan Barış (1923) görüşmelerinde İsmet İnönü’ye (1884-1973) bir hileyle “Karaagaç Köyü” verilmiş ve “Dedeagaç İli” Yunan tarafında bırakılmıştı.

İnönü, kulakları duymadığından dolayı, kendisine (Türkiye'ye) verilenin, il olan ve çoğunlukla Türklerin yaşadığı “Dedeâğaç” olduğunu anlar ve bunu kabul edip antlaşma metnini imzalar. Sonradan, Türklere bırakılanın “Dedeâğaç” değil de küçük bir sınır köyü olan “Karaağaç” olduğu anlaşılmıştır. Bundan sonra, Ankara kulislerinde muhalifleri, bu olayı eleştiri konusu yapıp, İnönü lehine kullanır. İnönü, çok üzülür ve 1938-1959 yılları arasında Cumhurbaşkanlığı koltuğundayken, Mısakımilli sınırları içindeki Rum isimli bazı yer adlarını “Dedeâğaç” adıyla değiştirilmesini, yakın çevresine emreder. Dersim'deki “Pilvank” olan köy ismini, bölgedeki yetkililer, ismin daha çok Rumca olduğunu düşünerek, “Dedeâğaç” adıyla kanunen değiştirilmesini, Ankara'ya bildirirler. Buna istinaden İnönü'nün Cumhurbaşkanlığı dönemi sırasında, Dersim'deki Pilvank Köyü adını, Yunanistan'daki Dedeâğaç/Aleksandropolis ilinin adı verilerek değiştirilir.

Mısakımilli sınırları içinde, Dedeâğaç adındaki bazı yerleşkelerin ilginç ve çarpıcı sonuçları bulunmaktadır. Karadeniz bölgesinde olan Sinop ilinin Ayancık ilçesine bağlı eski adı, “Tansa” olan “Dedeâğaç” Köyü'dür. Köyün eskiden bir “Rum” yerleşkesi olduğu bilinmektedir. Dersim/Tunceli iline bağlı eski adı, Pilvank/Pilvenk olan Dedeâğaç Köyü'dür. Bir diğeri de, Muş'un Malazgirt ilçesine bağlı Kazgöl Köyü'nün, Dedeâğaç adında bir mezrası bulunmaktadır. Mezranın bir önceki adı hatırlanmamakla birlikte, eskiden bölgenin Ermeni ve Kürtlerden oluştuğu bilinmektedir. Yine çok ilginçtir: Muş merkeze bağlı olan “Karaağaçlı” Köyü'nün eski adı, Ermenice olan Alvarinç'dir (Alvar'inç/Yamacı) (Nişanyan, 2010: 244). Köye “Karaağaç-lı” adı, “Dedeâğaç” adıyla birlikte aynı yıllarda verildiği düşünülmektedir.

2) Yazılı Kaynaklarda Eşiré (u) Pilo(é)vankan/ Pilvank/Pilvenk/Pilvankan Aşireti

Çalışmamız; katılıma dayalı karşılıklı sohbetlerin yanı sıra, pratiksel gözlem metodu esas alınarak başlatılmıştır. Bu satırların yazarının da aynı zamanda araştırmaya konu olan Pilvenk/Pilvankan Aşireti ve Bexécân Ocağı mensubu olduğu hatırlatılmalıdır. Yıllardan beri aynı toplumun değer yargılarını ve hatta

içinde yaşadığı bu sosyal çevrenin önde gelen şahsiyetlerini tanıması, gelmiş geçmiş ve yaşayan topluluk bireylerinin haklarında uzun bir süreden beri bilgi toplanması, çalışmamızın sağlam temeller üzerinde yürütmesine kaynaklık etmiştir. Ayrıca sadece aşiret/ocak bütünselliği içinden olan şahsiyetlerle değil, aynı zamanda dış çevreden olan tek tek bireylerle de görüşülmüştür. Uzun bir zaman dilimi içinde yapılan tüm sohbetler, yansıyan konu ile ilgili edinilen bilgiler, son kertede belli bir süzgeçten geçirilerek yanlış, eksik, az anlatımlar ayıklanmıştır.

Özellikle topluluk mensubu olan bazı yaşlılarla yapılan görüşmelerde aşiret ve ocağın yakın geçmişinden başlayarak tarihsel süreçlere uzanan bilgiler toplanmıştır. Bu özel çalışmanın sonucunda elde edilen sözlü materyaller, yapılan gözlemlerle bir araya getirilerek, yazılı kaynaklardaki verilerle karşılaştırmalı sonuçlar elde edilmiştir. Kısacası, sözlü anlatıma dayalı literatürü uzun bir zaman dilimi içinde toplayarak elde ettik. Sözlü tarih anlatılarına dayalı bulgularla, kısıtlı da olsa varolan yazılı literatürdeki bulgular birbiriyle test edilmiştir. Böylece topluluk ekseninde varolan müşterek ve aykırı yönler bulunarak, şu âna kadar ortak hafızalarda oluşmuş ezberlerin bozulmasına neden olacak bazı temel faktörel tezler ortaya konmuştur.

Sonuçta, topluluğun bir aşiretsel örgütlenme biçimiyle kendisini asırlarca var ettiği geçekliği bilinmektedir. Bu, etapta genel doneler üzerinden Kürtlerin, özelde ise Dersim aşiretlerinin içsel yapıları hakkında bazı kısa değerlendirmelere geçebiliriz. Bilindiği üzere çalışmamızın ana konusu, Dersim’de asırlardan beri meskûn-yerleşik olan Pilvank/Pilvenk/Pilvankan Aşireti’dir! Bu aşiretin etrafında örgülenen, çok derinlikli tarihi gizemlerin ortaya çıkarılmasının güçlüğüyle karşı karşıya olduğumuzu ayrıca belirtmeliyiz. Şu âna kadar böylesine geniş ölçekli bir çalışmanın, Dersim aşiretleri içinde ele alınmadığı bilinmektedir. Bu alanda, bir ilki başlattığımız için işimizin daha da zorlaştığını ve dikenli bir tarih yolağında seyrettiğimizi kavramaktayız.

Bilinmelidir ki bu çalışmamız, kendi alanında bir ilke imza atmaktadır. Bu vesileyle, ister istemez bazı kavramların detaylı açıklamalarının yapılmasını bir zaruret olarak gördük. Çünkü

aşiret kavramı ve içinde barındırdığı döngüsel sistematik gelişiminin arka planını da irdelemekte fayda olduğunu düşündük. Aşiret tanımının her insanın aklında ilk salgıladığı bilgi notu, “Feodal bir yapı”nın köklerine işaret ettiği varsayılmaktadır. Oysa Kürtlerin toplumsal yapısının temelinde aşiret/aşiretler olgusunun büyük bir yer tuttuğu da inkâr edilemez bir gerçekliktir. Bunla birlikte geçmişimizin köklerini, mensubu bulunduğumuz toplumsal yapıyı/aşireti yadsıyarak tarihsel gerçekliğimizle yüzleşemeyeceğimizi de unutmamamız gerekmektedir. Peki nedir Aşiret? Sorusunun cevabına, hangi kıstaslarla ulaşabiliriz? O zaman, önce aşiretin genel bir tanımını kısaca hatırlayalım.

Genel kamı olarak; Aşiret sözcüğünün Arapça bir kelime olduğu bilinmektedir. Buna göre. Türkçedeki anlam karşılığıyla Aşiret; Arapçada “Aşîra – قريش ع” kelimesinden üretilmiş bir kavramdır. Ama yine bilmekteyizki Kürtçede de “Aşir, Aşiran, Aşiru” benzeri kavramlar kullanılmaktadır. Buna karşın Kürt aşiretlerini oluşturan alt ünitelerin anlam karşılıklarının tümü Kürtçedir. Örneğin “hoz, bavık/bav ve mal/malbatı” gibi terimlerin tümü Kürtçedir. Bunlar, Kürt aşiretleri içinde öncelikli olarak kullanılan kavramlar olmaktadır. Ortadoğu halkları içerisinde, Kürtlerin aşiretsel yapısı kendine özgü bir seyirle günümüzde hâlâ canlılığını korumaktadır. Kimi kaynaklarda bu olgunun, devletleşmenin önündeki en büyük engellerden birisi olduğu görüşü de vardır.

Buna karşı, Türklerde aşiret karşılığı olan “Oymak, Oba/Türkmen, Yörük” bulunmaktadır. Ama Türklerde sözü edilen bu içsel yapının tam olarak bu gerçeği yansıttığı tartışma konusudur... İsmail Beşikçi, bu konuda Faruk Sümer’in (1924-1994) XVI Asırda Anadolu’da Suriye ve Irak’ta Yaşayan Türk Aşiretlerine Umumi Bir Bakış (İFM, Cilt II, No: 1-4, İstanbul 1949-1950, s. 511) adlı eserinden şunları aktarır.

“15 ve 16. asırlarda Anadolu, Suriye, Irak ve Balkanlar’da yaşayan Türk aşiretleri başlıca Türkmen ve Yörük diye iki kola ayrılıyorlardı. Kızılırmak’ın doğusunda kalan bölgede Suriye ve Irak’ta yaşayan-

lara Türkmeni batı tarafından ve Balkanlar'da yaşayanlara Yörük denilmektedir. Görüldüğü gibi Yörük ve Türkmen kelimeleri hiçbir zaman bir millet veya kavim adı olmayıp göçebe kelimesi ile ilgili olan yaşayış tarzını göstermektedir” (Beşikçi, 1992: 36).

Birçok akademisyen ve araştırmacı yazarlar tarafından Faruk Sümer'in tüm çalışmaları, bir resmi paradigma niteliğindedir. Bütün ilgili tarih çalışmalarına referans/kaynağı olan Sümer'in; yukarıda Türkmen, Yörük ve Türk bağlamındaki görüşleri, ne hikmetse asla dile getirilmemiştir. Bu alan hep gizlenmiş ve bile-rek göz ardı edilmiştir. Buna karşın, Beşikçi, Kürt ve Türkmen/Yörük toplumlarının ayrı olan dillerine vurgu yapar ve devamla şunların altını çizer:

“Göçebe Kürt aşiretlerinin daha ziyade Doğu ve Güneydoğu Anadolu step ve yaylalarında yaşayıp Kürtçe konuşmalarına karşın Türkmen ve Yörükler, Güney ve Güneydoğu Toroslarda (Türkmen) Batı Anadolu, Marmara ve Trakya'da yaşayıp (Yörük) Türkçe konuşurlar” (Beşikçi, 1992: 36-37).

15. ve 16. yüzyılda Kürt aşiretlerinin kaydı, Osmanlı arşivlerinde bulunmaktadır. Bu kayıtlarda göze çarpan husus, Kürt/Ekrah aşiretleriyle Türkmen/Yörük obaları, oymakları bazı bölgelerde karıştırılarak yazılsa da, genellikle ayrı ayrı sınıflandırılmışlardır. Buna göre, Ekrah kelimesinin bir tek karşılığı var. Bu tarihlerdeki kayıtlara göre ağırlıklı olarak yerleşik hayata geçmiş Kürtleri ifade etmektedir. Zaten Kürt aşiretlerinin yaşadıkları coğrafyaya, Osmanlı Tahrir kayıtlarında “Kürdistan” denilmektedir. Kürdistan'da yerleşik olan Kürt aşiretlerinin hemen hemen tamamı, aynı isimlerle ve ekseriyetle aynı bölgelerde varlıklarını günümüzde bile sürdürmektedirler.

Yörük ve Türkmen aşiretleri ise “göçebe” olup, Güney ve Güneydoğu Toroslarda yaşayanlara “Türkmen” Batı Anadolu, Marmara ve Trakya'da yaşayanlara ise “Yörük” denilmektedir.

Bunların anadilleri Türkçedir. Türkmen ve Yörük göçebe aşiretleri elbette günümüzde yerleşiktirler. Türk kavramına, gevşek bir bağla bağlandırılan bu aşiretler, günümüzdeki varlıklarını ve sosyal yaşam tarzlarını tamamen olmasa da, kaybetmişlerdir. Diğer bir husus; Kürtlerdeki aşiretsel klan yapıları günümüze kadar süregelmişken, Türkmen/Yörüklerde bu sosyal/siyasal olgu, bulunmamaktadır. Örneğin bir Dersimli, kendisini günümüzde bile aşiretiyle ifade ediyorsa ki ediyor; söz konusu bu Dersimlinin Türkmen, Yörük olması antropolojik ve sosyolojik yansımalarıyla asla mümkün değildir. Aşağıda da görüleceği gibi Kürt aşiretlerinin içsel yapısında, kendine özgü bir literatür dağarcığı bulunmaktadır. Bu literatür Kürtlerin tümünde aynı sosyolojik süreçlere işaret etmektedir.

Umumi görüşe göre kelime anlamı, “büyük akraba topluluğu, kan bağıyla birbirlerine bağlı olan ve aynı adla anılan geniş akraba topluluğu” olarak bilinmektedir. Ayrıca kan bağı olmaksızın birbirine sosyal, siyasal, kültürel ve coğrafi bağlarla iç içe geçmiş klanlar/ezbetler bulunmaktadır. Kürt dillerinde ise, “Eşîr, Eşîre, aşîr, Aşîru, Eşîru, êl, xêl, hoz” benzeri adlandırmalarıyla anılmaktadır. Zerdüşt’ün *Zend Avesta* kitabında, Aşiret kavramına rastlamaktayız. Örneğin; Yasna 19/18. Zend bölümünde ve daha birçok bölümde aşiret başkanından söz edilir (*Avesta*, 2012: 219). Yine Yasna’nın, 57/14. Sroş Yaşt bölümünde, “Bu evden, bu köyden, bu aşiretten, bu ülkeden...” (*Avesta*, 2012. 271) diye söz edilir. Bu olgularla, Aryen halkları arasındaki aşiret kavramının köklerinin derinlerden günümüze uzanan bir seyir izlediği anlaşılmaktadır. Aşiretin kendi içinde, aşireti oluşturan belli kademelerin/evrelerinin olduğu da bilinmektedir.

Örneğin; Pilvenk Aşireti risipi/yaşlı mensupları birey olarak önce kendilerini, ailelerini, ezbetlerini ve aşiretlerini anlatırlar. Yani bireyin kendisinden başlayarak aşiret içindeki bulunduğu konumu, dört ayrı evrede anlatarak tamamlarlar. Buna göre geniş anlamda aşiret yapısının nasıl oluştuğu, temel dayanaklarının neler olduğu noktasında geniş bir literatürün varlığı sohbetler sırasında, kendiliğinden ortaya çıkmaktadır. Bu anlatımlar içinde, böylece Pilvankan filogenesisinin (Soy, sop, kabile, aşiret) farklı oluşumlarının tarih içinde gizlenen diğerleri de kolayca kendisini

hissettirmektedir. Kürtlerin antik dönemden (M 3000-400 yy.) beri günümüze kadar getirdikleri, sosyal ve kültürel yapısı içinde bugün adına “aşiret” dediğimiz filogenesislerinin içsel terminolojisine kısaca değinelim.

Mal: Kürtçede mal (ev, hane, aile) demektir. Bu, aşireti oluşturan en küçük çekirdektir. Bir mal yani ev/hane: Baba, anne, oğul, torun, torunoğlu, tornunun torunu ve bu aile bireylerinin doğan tüm çocuklarının birleşmesinde meydana gelen bir büyük aileye takabül eder. Bu evin ilk reisi olan babanın adıyla anılan ve sonraki aile bireyleri için bu reis, bapir (büyük baba/dede) adıyla anılır. Dikkat edilecek olursa, bu ailede beş baba göbek sayılmıştır. Bir diğer anlatımıyla; bir iki kuşak kuzenden oluşan büyük aile, aynı mal/haneden sayılırlar. İşte bu beş bbek, bir Mal/Ev sayılır. Pilvenkli yaşlılar büyüklerini anlatırlarken “mala me-bizim evimiz, hanemiz” derler. Bir mal-ev/hane, geniş mada bir soy sülalesinin ilk çekirdeği olduğu gibi, bir ezbetin ve daha sonrasındaki aşiretin de birer üyesidir.

Malbat: Beş babadan oluşarak çoğalan mal-ev, aynı sistemle bir beş babadan daha bir başka mal-ev oluşturur. Yani her birinin beş babadan oluşturduğu mal’ların-evlerin birleşmesinde ise Malbat oluşur. Bu demek oluyor ki, artık burada amcalar, amca çocukları, onların torun ve torun çocukları vs işin içine girer. Mal’ın-evin genişlemesi, nüfusun çoğalarak artması, Malbat anlamını içerir. Pilvenkli Risipiler/yaşlılar geniş anlamda ailelerini anlatırlarken, “malbata me-büyük ev halkı” devamla örneğin “benim amcamın tornunun oğlu” olarak Malbat bireyini telafuz ederler. Malbat terimi, kandaş bir sülalenin çoğul anlamında kullanılan adıdır. Soyun oğulunu ifade eder. Örneğin Pilvenkililer tarihi-sosyojik konuşmalarında, başka ailelerden söz ederlerken; “Ewnan ji malbata me ne! Onlarda bizim soyumuzdan/slalemizdendir, Onlarla aynı soydanız!” diye eklerler. Bir anlamda Malbat, büyük kandaş/sülaleye tekabül etmektedir.

Bav/Bapir, Bavık: Sözcük olarak Kürtçede Bav (=byk baba-ata/büyük dede) anlamına gelmektedir. Bav’ın kökü olan Ba, car anasır (=Drt element: Toprak (ax, herd), Ateş (ar), Su (av), Rzgrın (Ba) bileşenlerinden biri olan rüzgâr’dır. Hindu Avrupa

dil grubunun içinde konumlanan Ba sözcüğü, Baba, Papa, Peder vs gibi sözcüklerle aynı kutsi ifadeleri içerir. Aynı zamanda Kürtçede büyükbaba'ya, Bapir de denilmektedir. Bapir, kandaş bir kılın soyunun ser=baş çeşmesidir. Buna göre, aşiret içinde bireyin, kendisini ve geniş manada ailesini tanıtmada bilinen ilk aile büyüğünden “Bav/Bapir: Ata” olarak söz eder. Burada; Bapir e me, Bav e me (=bizim büyük atamız, dedemiz) tanımıyla, ailenin ilk soy büyüğü kastedilir. Ayrıca “Ba” kavramı, “Rüzgâr”la direkt ilintilidir

Bundan da anlaşılıyor ki; “Bav, Bavık, Bapir” ailenin sözlü anlatımlarıyla süregelen soyunun ilk gözesidir. Bilinen tarih içindeki ailenin en üst kimliğini oluşturan kişi-aile reisidir. Bir mal'ın-evin/hanenin çocuklarla çoğalarak ve ayrı ayrı bir malbata/evlere dönüşmesiyle ve aynı sülale içinde bu malbatların=evlerin birleşkesinin üst kimliğinin kapsayıcı adı Bav/bapir'dir. Pilvenkli yaşlıların konuya ilişkin ortak hafızalarındaki anlatımlardan çıkardığımız sonuca göre, günümüzde Pilvankanlar arasında “Bav” kavramının pek kullanılmadığı da anlaşılmaktadır. Ama Pilvankanlar yakın akraba bağları olan aileler için “Bav é-khal é me, em le ewnan ra téw le hewin! (= Bizim babamız-dedemiz onlarınkiyle aynıdır, iç içedir!)” diye kendilerini kandaşlarıyla birlikte ifade ederler. Kısacası Bav/Bapir; orta ölçekteki sülalenin başlangıç kaynağı sayılır.

Ezbet/Klan: Bu terimin Arapça ve Farsça olduğu, yazılı kaynaklarda mevcuttur. Ezbet Kürtçe bir sözcük olarak yine “Klan, Kabile, sülale, boy, hısım, akraba” anlamına gelmektedir. Kürtçe konuşulan bölgelere göre ise “Ezbet, Ezwet” gibi değişik telaffuzları da vardır. Bet, Beta, Arapçada “ev, hane, bir yerde oturma” anlamında kullanılmaktadır. Zira Sümerlerde “ev” anlamında kullanılan kutsal “bitu”lar, üstün Sümer yapılarını sembolize ederdi. “Ezbet/Ezbeta” sözcüğü, muhtemelen Arapça, Kürtçe ve Farsçaya Sümerceden geçmiştir. Ezbet; yani kişinin hanesi, evidir. Ait olduğu toplumsal (aşiret) formunun en alt kümesine işaret etmektedir (Aksoy, 1985: 38). Dolayısıyla Kürtçede de kullanılan Ezbet'in kökü olan “Ez” birinci tekil şahıs zamiri olarak Kürtçedeki “ben” sözcüğünü karşılamaktadır. Yani, Ez/ben demektir. Bet/ev/mal/hane anlamlarıyla mensubiyeti anlatır.

Bireyin bağılı olduğu evin, topluluğunun çoğul anlamıdır. Ezbet büyük ölçekte sülalenin ayrı ayrı Mal ve Malbatlardan oluştuğu geniş bir anlamı ifadelendirir.

Ayrıca bet/ev, antikçağlardan beri Mezopotamya halkları arasında kutsal “ma-betler/ibadet yerleri” olarak da bilinmektedir. Buna göre Ana’nın evi/hanesi/ocağı manasını içinde ihtiva eder. Ehlibeyit kavramı da yine aynı sürecin kutsanmış mekânına işaret etmektedir. Yani “bet” kutsanmış bir ev manasındadır. Ezbet sözcüğüyle burada “Benim ait olduğum evim” anlamını içermektedir. Bu sır-ı hakikatın kökeni ise Sümerlere kadar girmektedir. Örneğin Sümerlerde (MÖ 3000) “ziggurat” İslamiyette “beyt-ül mal” itikat yolunda “ziyar” ile aynışan izleğin devamıdır. Fakat İslamiyette ve itikat yolunda da kutsanan Ehlibeyt’in “beyt”i başlangıçta Arapçada kutsanan “ev” yani “tapınak, mabet” anlamında; Sümerlerdeki “ziggurata” istinaden kullanılan “beyt-ül mal”dır. Dolayısıyla Ehlibeyt kavramı bir anlamda beyt-ül mal, beyt-ül mal ise itikat sürecinde kutsanan Ziyaret’e ve ziyaret de Sümerlerdeki “ziggurata” kadar uzanır.⁹⁰

Bir ezbetin oluşumu birkaç “mal/malbat”tan ve birkaç “bav”-dan meydana gelir. Bir ezbetin oluşumu ortalama olarak 300/500 yıldan fazla bir zaman dilimini kapsar. Ama Dersim aşiretleri içinde sözlü gelenekle birlikte, asırlardan beri süregelen toplumsal hafızalarda, aşiretleri oluşturan ezbetlerin oldukça köklü bir geçmişi olduğu anlaşılmaktadır.

Pilvankanlar, aşiret içerisindeki yerlerini ve kendilerini en çok bu “Ezbet” ünitesinde sınıflandırır. Buna göre kendilerini ya da diğer ezbettekilerini şöyle adlandırır. “Ezbeté me Sılémaniyan, Ezbeté me Piran, Ezbete we Xelifanan, Ezbeté Keşkexuran.” Burada da anlaşıldığı gibi, Pilvenk Aşireti’ni; bu dört ezbetin bir araya gelerek oluşturduğu, Pilvenk adını ise yaşadıkları köyden aldıkları varsayılmaktadır. Zaten bir aşiretin aşiret olabilmesi için, birkaç ezbetin bir araya gelmesiyle ancak mümkün olmaktadır.

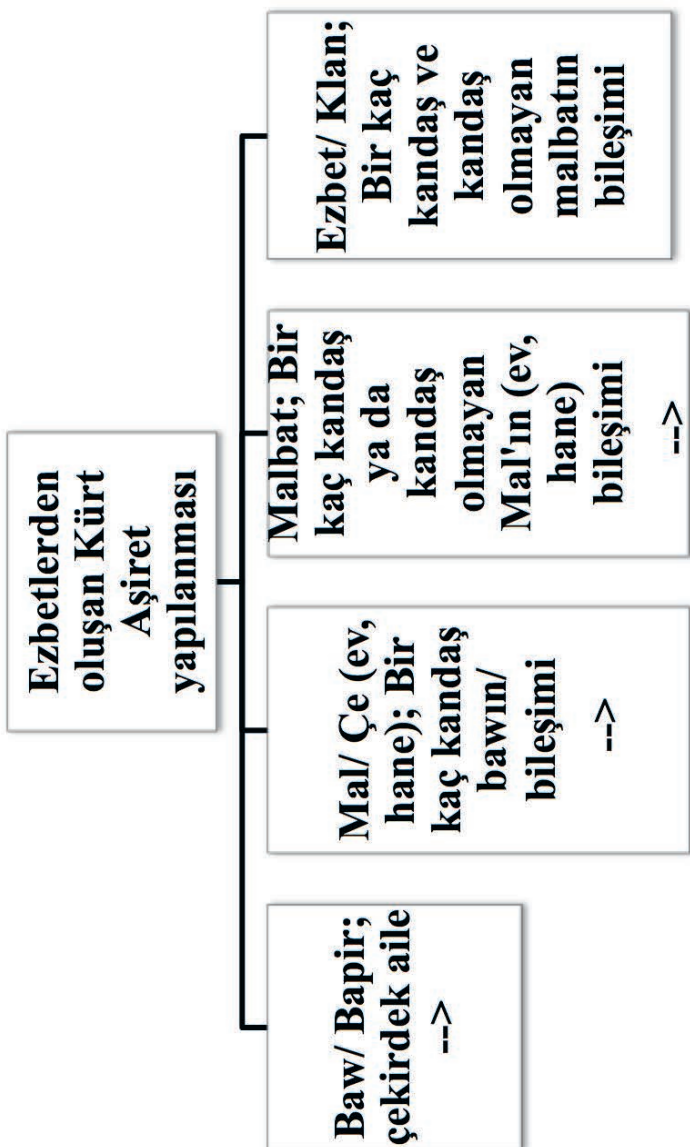
⁹⁰ Dersim itikadı ekseninde kutsanan ziyaretler, tapınaklar, evliyalara ve hane/ocaklar bağlamında daha detaylı özlü bilgiler için ayrıca şu makalemize bakınız. Erdoğan Yalçın, “Antik tapınaklar kapısı: Dêrsim” *Özgür Politika* Gazetesi, 9 Nisan 2015.

dır. Bir aşireti; ezbetler, ezbetleri ise Bav ve Malbat/Mal'lar oluşturmaktadır. İşte bu soy-sop devriyesi sonucunda, geniş anlamda bir aşiret böyle oluşmaktadır. Ayrıca aşiretin temel çekirdeğinin, insan-aile olduğunu unutmayalım.

Yukarıda sıraladığımız bu kavramların sosyal yapılanmaları açısındaki dayandıkları diğerleri, Kürtlerde oldukça önemlidir. Bu ve benzeri kavramların tümü, asırlardan beri Kürtçede kullanılmaktadır. Aşiret yapılanması içerisindeki bu peryodsallık kavramlar, Kürtçe dilinde kendine özgü belli bir morfolojik literatür dili oluşturmuştur. Kürtler, kendi aidiyetlerini anlatımlarında bunları, hâlâ bile Kürtçe telafuzuyla güncel yaşamlarında dile getirilmektedir. Bu kavramsal olguların, Türkmen/Yörük obalarında karşılığı yoktur. Varsa da günümüzde bunların yaşam alanları ortadan kaldırılmıştır.

Örneğin Pilvenkli yaşlılar, bu kavramları hâlâ Kürtçe telafuz etmekle birlikte, içini de yine Kürtçe anlatımlarla süsüleyerek doldurmaktadırlar. Kişisel bir bilgi notunu burada aktarmakta fayda var. Bütün sohbetlerimizde Türkçe konuştuğumuz halde, konuşma esnasında bu kavramların yeri geldiğinde, Kürtçe olarak bu terimleri dile getiren ve bunların açıklamalarını da ayrıca Türkçe yapan Risipi/Yaşlı Pilvenklilerle karşılaştık. Şu an Pilvenkliler içinde fazla telafuz edilmeyen ve unutulmaya bırakılan bazı kavramlar daha vardır. Örneğin bunlar Malmezin/Evin büyüğü/Evi yöneten/baba. Malbatmezin/Geniş manada sülalenin büyüğü. Birkaç evin/mal (ayrı ayrı kardeşler, evlatları ve torunları vs) büyüğü, Bawpeşi ya da Bapir, Baw u Khal/Mal'ın, malbatın en üst/dip soy babasıdır.

Bütün bunların yanı sıra, Kürtlerde aşiret kavramı ve pratikteki anlamı iki ayrı bölümde toplanır. Bunlardan birincisi yukarıda sıraladığımız kavramlar içinde kendisini anlamlandıran tamamının akraba (kan, soy-sop, sülale) bağları üzerinde gelişen bir aşiret yapısıdır. Bir diğeri de tamamının akraba olmadan ya da bir üst kimlik olarak, bir aşiretin şemsiyesi altında toplanan, ayrı ayrı ezbetlerin bir araya gelerek oluşturduğu aşiret yapısıdır. Yani şunu şöyle de sadeleştirebiliriz: Sadece akraba (kan/kandaş, soy/sop, sülale) bağlarıyla oluşturulan Aşiretler. Tamamının akraba olmadığı aşiretler.

Bilimsel tarihin formülleriyle aşiretin toplumsal yapısına bakacak olursak, sosyolojik ve antropolojik gelişimiyle herhangi bir aşiretin bileşenlerinin, birbirleriyle akraba/kandaş olduğunun kesin sonucuna varmak imkânsızdır. Bunun nedenleri oldukça çoktur ama biz sadece birkaçı üzerinde duralım. Pilvank Aşireti’ni oluşturan Ezbetlerin (bütün Kürtlerde olduğu gibi) her biri kendi içinde Baw, Malbat ve Mal’dan bireye doğru uzanan birer akraba bağlarının olduğu anlaşılmaktadır. Mal, Malbat ve Baw bileşenleri bir ezbeti oluşturmaktadır. Oluşan ezbetlerin birlik-teliği, Pilvank Aşireti’ni meydana getirmiştir. Öyle ki, Pilvank Aşireti ezbetlerini, antropolojinin nesnel gerçekliği içinde ele alıp incelediğimiz zaman aynı dili (Kurmanci/Herewere), aynı dini (Ré/Raa/Réya/Raa Heqi/Bâtînî Kürt Alevi inancı), aynı etnik kökeni (Kürt/Kurmanç), aynı coğrafyayı (Kürdistan/Dersim/Pilvank Köyü), aynı folklorun (tarihsel, kültürel, sosyal ve ekonomik) yaşam değerlerini (ruhi şekillenme) paylaşmaktadırlar. Topluluğun ortak hafızasında şekillenen aşiret ve ocaklarıyla alakalı, eskiye ait tradisyon/geleneksel görüşünü birkaç kurucu/özlü cümlelerle şöyle sunabiliriz!

“Biz Pilvank Aşireti, Berxécân’ın sülbünden (soyundan) dört kardeşten meydana geldik. Aşiretimiz, bu dört kardeşin oluşturduğu Baw, Mal/Malbat, Ezbet’in bileşimiyle bugünlere kadar gelmiştir. Aşiretimiz adını, yaşadıkları/kurdukları Pilvank/Pilvenk Köyü’nden almıştır. Şıx Delil-i Berxécân Ocağı’mız, soy/yol atamız olan Şıx Delil-i Berxécân’ın ismi üzerinde tütmüştür. Bizim aşiretimizden hiçbir aile/mal/malbat bir başka ocağın talibi değildir. Sayıları az olmakla birlikte, bazı aşiretlere mensup ilk çekirdek aileleri saymazsak, başka aşiretlerden de bizim ocağa talip gelmemiştir. Son dönemlerde ise içimize ayrılıklar girmiştir”(Alan araştırmaları, 2010).

Yukarıda kısaca aktardığımız ortak hafızaya ait sözel otantik

bilgilerin, nesnel hakikat bağlamında yaşlı kuşaklar kanalıyla günümüze kadar taşındığı muhakkaktır. Bu metafiziksel bilgileri, tümünden ve tartışmasız kabul etmek elbette, bilimsel disiplinlere uygun düşmemektedir. Zaten sözlü geleneğin en sorunlu tarafı, töre bilimi de diyebileceğimiz; geçmiş zamanlarda oluşan birtakım ezberleri olduğu gibi kabullenip, zaman içinde bu ezberlerin taşıyıcılığını yapanların, bunları yeni kuşaklara doğru kabuller gibi sunması, günümüz koşullarında ve yeni kuşaklar açısından gerçekçi olmamaktadır. Bilimsel tarihin formülleriyle bir aşiretin toplumsal yapısına bakacak olursak, sosyolojik ve antropolojik gelişimiyle o aşiretin bileşenlerinin, birbirleriyle akraba/kandaş olduğunun kesin sonucuna varmak imkânsızdır. Ancak bu türden kurucu mitik anlatımlar, özellikle Dersim sözlü geleneğinde, umumi bir kanı olarak karşımıza hep çıkmaktadır. Pilvankan Aşireti'nin asırlık tarihine geçmeden önce, yazılı kaynaklarda Pilvenk/Pilvankan Aşireti'nin izini sürelim.

Bir coğrafi tanım olarak Pilvank veya Pilvenk adına, ilk yazılı kaynaklarda Akkoyunlar devletinde Uzun Hasan (1452-1478) döneminde rastlamaktayız. Bu tarihten önce, köyün gerçek adının ne olduğuna ilişkin, elde herhangi bir kanıtsal belge bulunmamaktadır. Pilvank Köyü'nün sakinlerinin etnik kimliği "Kürt" olarak arşiv belgelerinde ayrıca yer almıştır. Özellikle Osmanlılar 16. yüzyıl'dan beri, yazılı kaynaklarında Dersim aşiretlerini hep "Ek-rad/Kürtler" olarak kaydetmişler. Pilvank Aşireti'ni de, "Ek-rad-ı Pilvenk-li, lu, lü" olarak adlandırmışlardır. 19. yüzyıl'da Tanzimat Fermanı'ndan (1839) sonra oluşturulan "Dersim Sancağı (1848)"yla birlikte Türkçeleştirilmiş haliyle "Pilvenk" adı olduğu gibi kullanılmıştır. İttihat Terraki'nin (1908-1918) tüm raporlarında ve Cumhuriyetin kuruluşundan (1920) günümüze kadar olan bütün gizli ve açık raporlarda; "İç Dersim" dediğimiz bölgede, bugünkü Dedeoğlu Köyü'nün eski ismi Pilvank/Pilvenk'dir. Köyün mensupları Pilvenk/Pilvankan Cemaati/Aşireti olarak belirtilmiştir. İlgili arşiv kayıtlarında yine "Ek-rad-ı Şeyhhasan, Ek-rad-ı Pilvenklü, Ek-rad-ı Disümlü, Ek-rad-ı Milli gibi birçok aşiret adına rastlamak mümkündür." (Aksüt 2010 www.genceleviler.com erişim: 05.05.2015.

Osmanlının 1518 yılındaki "16. yüzyılda Çemişgezek Sanca-

ğı”⁹¹ kayıtlarında “Pilvank/Ekrad-ı Pilvank” adına raslamaktayız. Örneğin sözü edilen kayıtlarda Pilvank Köyü, Gündüz (şimdiki Dersim/Kalan merkezi) nahiyesine bağlı kışlak/yerleşik) bir köy olarak kaydedilirken, yerleşikleri ayrıca “Pilivenk-Ekradı/Kürdü” olarak gösterilmiştir (BOA, 998 num, 1998: 45, 81). Böylece 1452-1478 yıllarında başlayan ve 1566 yılına kadar tutulan Akkoyunlu ve Osmanlı arşiv belgelerinde Pilvank köylüleri bir Müslüman Kurmanç/Kürt aşireti olarak kayda geçmiştir. Pilvank adının geçtiği bir başka resmi kayıt, Osmanlının verdiği nüfus defterleridir. Pilvankan Aşireti içinde sözlü tarih üzerinde yaptığımız tetkiklerde bazı ailelerin soyadlarının “Pilvank ve Kürt” olduklarını tespit ettik.

Yeri gelmişken birkaç örnek verelim. Yavuz (1514) döneminde, Baw u Kal’ları Pilvank Köyü’nden, Sivas İmralı’ya bağlı Bahadun Köyü’ne sürgün yollanan Pilvankan/Piran Ezbeti’nin mensubu Şaqé’nin, Bahadun’daki bilinen tek lakabı, Pilvankoğullarından Şaqé idi. Daha sonraları bu lakap, Osmanlı nüfus kayıtlarına aynen geçirildi. Örneğin İwi Direj’in (1887-1967) nüfus defterinde “Pilvankoğullarından İwi Drej” yazılmıştı. Şaqé İwi Direj’in torunu, Cemal Akın (1949), 1934’teki soyadı kanunundan önce aileden herkesin nüfusunda soyadı olarak “Pilvankoğullarından...” diye yazıldığını, ayrıca ailenin çevredekiler

⁹¹ M. Ali Ünal’ın, *16. yy.’da Çemişgezek Sancağı* adlı çalışmasında Pilvankan Aşireti’ni, “*Cemaati Pilvenklü*” olarak verir. Bununla birlikte Ünal, Köy ve Cemaatlerle ilgili şunun altını çizer: “... Çünkü köylerin isimleri esasen bir cemaatin ismidir. Mesela, Ekrad-ı Bargini, Ekrad-ı Burbulu, Ekrad-ı Dimili, Ekrad-ı Disimlü, Ekrad-ı Caberlü vs... bunlar arasında sayılabilir...” (Ünal, 1999: 85) der. Ünal, ilgili Osmanlı arşivinden yukarıdaki paragrafında da verdiği gibi, tespit ettiği sadece *17 Ekrad-Kürt köylerinin-aşiretlerinin* adlarını alfabetik sıraya göre vermektedir. Buna göre en son Ekrad-ı Ceberlü’de kalıp vs diyerek “*Ekrad*” adlarını uzatmamaktadır. İlerleyen tablolarda da *Ekrad*’ın yerini “*Cemaat*” almaktadır. Eğer arşivlerdeki dökümlerin tamamını vermiş olsaydı, çalışmasında “Ekrad-ı Pilvenklü” adını, Ekrad-ı Ceberlü’den sonra zikrederdi. Belkide haklı olarak Ünal, bunu uzatma gereği duymamıştır. Oysa Pilvankan Aşireti’nin Başbakanlık Osmanlı Arşivleri’ndeki kaydında (BOA, 1998: 170) “Ekradı Pilvenklü” ve yerleşkesinin ise, “Pilvenk Köyü (kışlak)” yerleşliği olarak yer almıştır. Ayrıca “Kürtlerde Sosyal ve Siyasal Örgütlenme: Aşiret” başlıklı çalışması için bkz. (A. Vahap Uçar, *Mukaddime* Dergisi, 2010, sayı 2, s. 35-52).

tarafından aynı isimle tanınıp ve anıldığını, bize (19.07.2011; 02.03.2015) anlatmıştır. Bir diğer “Pilvankoğullarından” soy adlı aile, Silémaniyan Ezbeti’ne mensuptur. Mala Baliyan/Mala Balo/Bali olarak bilinen ailenin nüfus defterine, 1934 yılından önce “Pilvankoğullarından Bali” olarak yazılmıştır.

Ayrıca bu satırların yazarının dedesi, Dengbej, Cirokvan ve bir Halkhekimi olup, 1938’de kimyasal gazlarla gözlerini kaybeden Memi Qere Silo’nun (1897-1987) nüfus defterinde “Kürdoğullarından Hasan oğlu Mehmed” diye yazılıydı. Ailenin geçmiş tarihinde tüm bireylerinin nüfusunda/lakabında “Kürdoğullarından...” soyadı ibaresinin varlığını, dedemiz bize anlatmıştı. Dedemize ait olan söz konusu eski nüfus defteri, 1987 yılında Pertek nüfus dairesi tarafından özel bir yazıyla istenmesi üzerine, (ilçede fotokopi makinası olmadığından, maalesef kopyası çekilmeden) nüfus dairesi tarafından eski nüfus defteri alınmış ve yerine, yenisi verilmişti. Sonuçta görüldüğü üzere Pilvankanların onomastiğinde, 1934 Soyadı Kanunu’ndan önce “Pilvankoğlu ve Kürdoğlu” adı, bazı ailelere soyadı ya da lakap olarak verilmiştir. Elbette ki bu durum, sadece Pilvankan Aşireti’yle sınırlı olmayıp, belki de Osmanlı döneminde bütün Kürt aile ve aşiretlerini kapsamaktaydı. Örneğin İç Anadolu ve Ege’de Türkmen ve Yörüklerin, 1934 yılından evvel ve hatta 1960’lara kadar bile nüfuslarındaki doğum yeri olarak; “Seyyar” soyadı olarak da “Yörükoğlu, Türkmenoğlu” yazardı.

Tarih boyunca Dersim aşiretleri hakkında; ilgili ilgisiz, resmi-gayri resmi tüm yazılı rapor ve kitaplarda önemli bir uğraş verilmiştir. İlgili kaynaklarda, bize göre tam olarak gerçeği yansıtmasa da; Dersim aşiretleri, “Dersimliler” ve “Şıx Hesananlar” diye iki ayrı tasnif altında sınıflandırılmıştır. Dersimliler bloğunda öbekteleşen aşiretlerin, asıl Dersim’in yerlisi olan aşiretlerden oluştuğu anlatılmaya çalışılır. Son yıllara ait bazı yazılı kaynaklarda Dersim aşiretlerinin tümü birden, dilsel bazda değerlendirilerek “Zaza” ya da “Dımılı” olarak da ele alınır. Söz konusu kaynaklarda, Pilvankan Aşireti, bazen yanlışlıkla “Zaza/Dımılı Aşiretleri” listesinde de gösterilir (Kocadağ, 1992: 202-203). Karışıklık arz eden bu tasnifler dışında “Pilvank Aşireti” istisnasız hep “Dersim aşiretleri” bloğunda ele alınmıştır (Kemali,

1992: 160-61; Önder, 1953: 757-758; Tunceli İl Yıllığı, 1987: 78; Yavuz, 1968: 367 -68 -69; Çengiz, 1985: 67; Yılmazçelik, 1998: 164; Kaya, 1999: 71).

Yazılı kaynaklarda ayrıca, Pilvenk Aşireti'nin farklı özellikleri de ele alınmıştır. Örneğin Kâzım Karabekir'in 1918 yılında 2. Kolordu komutanı olarak Osmanlıca hazırladığı "Dersim Raporu"nda Pilvenkillerin ağası olarak bilinen Kösoğlu Hacı Mustafa Ağa için "Köse Oğlu/Köyoğlu Hacı Ağa (Pillo/Pilonlu)" diye yazmaktadır. Karabekir, bu raporunda Pilvankan Aşireti'ni sadece "Pil" ya da "Pilo" köküne bağlı kalarak vermektedir. Yani aşireti, kısaca "Pilon/Pilönk" olarak adlandırmaktadır (Karabekir, 1995: 96; Dersim Raporu, 2010: 136). Dersim'in bilinen en güçlü ozanlarından Çivarıklı Sey Qaji (1860-1936), 1930'larda seslendirdiği o çok bilinen "Dewe Dewe" adlı beyitinde Dersim Aşiretlerini ve bağlı oldukları Ewliyelerini anlatır. Sey Qaji, "Şıx Delil Berxécân wayire Pilvankano-Şeyh Delil Berhecan Pilvenkanların sahibidir" diyerek, aşireti "Pilvankan" tabiriyle anarken, aşiretin ewliyası olarak Berxécân'ı işaret eder (Gezik/Çakmak, 2010: 34). Yine Sey Qaji bir beyitinde tam 32 tane Dersim aşiretini sayarak ve bunların bağlı olduğu Ewliyalı da anlatır. Bu beyitinde, 18. sırada "Ewliyayê Kıstımı; Pilvankan/Pilvenklilerin Kıştim (Tarix) Ewliyası" (Düzgün, 1992: 25).

Söz Pilvan dolayımı kılamlara/ağıtlara gelmişken, bu noktadan hareketle Pilvank Aşireti mensubu olan güzel Elé Elé/Ela Pilvanciké'den de söz etmezsek haksızlık olur. Dımılı/Zazaca yakılan bu kılamda; bir Pilvankan mensubesi olan Elé'nin güzelliği ve ona âşık olmanın ulaşılmaz sınırları dile getirilmektedir. Birçok varyantı olan bu uzun kılamı, Zülfi Selcan 1976/77 yıllarında seslendirmişti. Yine Ozan Rençber, aynı kılamı 2004 yılında "Dewrano" adlı albümünde yorumlamıştı. Mesut Özcan ise kılamın bir varyantını, Dersim Aşk Türküleri adlı kitabında yayınlamıştı (Özcan, 1995: 43-49). Orada kılamın Sılémáno Qız'a ait olduğu yazılmaktadır. Fakat Ozan Rençber bize, kılamın Şıxenkli Duz Ali Tekce'ye ait olduğunu anlatmıştı. Uzun olan bu kılamın sadece kısa bir bölümünü, aşağıya almayı uygun gördük.

Elé Elé/Ela Pilvanciké

...

“Era Ela mı nu wusarro

Wusarr amo wanena ondér mırçıke

Ele şiya ruvalde kincé ma şute

Kerde jé perra Qılanciké Ela Pilvancike

Sayiré mı tomır bje

Ezvé tora şime şüya holike

Tomır bıcıné haq kena

Qeydé mine hu tomırde jüke

Heqi ke ano hure ezo xorté hıré roji

Ele mıré reyna bena veyvıke

Bi horé tévırare kume

Faydé dina ju mordem çiko”

(...)

“Hey Elif bu ilkbahardır

Kuşlar şakıyor

Elif yunakta çamaşır yıkamış

Ah vah ediyorum

Düşkünüm Pilvanklı Elif’e

Al sazını şairim

Seninle çardağa varalım

Çal sazın Tanrı’yı seversen

Sazın eşlik etsin şarkılarımız

Tanrı yaraştırırsa ben üç günlük delikanlıya

Elif yeniden gelin gelir bana

Gel seninle kucak kucağa olalım

Yalnız yararı ne ki dünyanın”

H. Naşit Uluğ (1902-1977); Tunceli Medeniyete Açılıyor 1939 adlı kitabında aşiretin adından “Pilvenk-liler” olarak hep söz eder ve Sağman camisi “... 1916’da isyan eden Pilvenk haydutları tarafından tahrip edilmiştir” notunu düşer. Ayrıca Naşit Hakkı Uluğ’un devletin istihbarat raporu olan Dersim Raporu adlı kitabındaki istihbari bilgilerden faydalandığı anlaşılmaktadır. Söz konusu Derebeyi ve Dersim adlı kitabında Uluğ, aşiretin adını “Pilvank” olarak da verir. Diğer yandan aşiret içi değerlendirmeler yaparken, şahsiyet ve ezbetleri hakkında birçok karışıklıklar/yanlışlıklar yapar (Uluğ, 2009: 55-56). Bir diğer yazılı kaynak, İstihbaratçı Jandarma Albay Nazmi Sevgen’e (1890-1980) aittir. 1930’lardan sonra bölgede kendisi bizatihi bulunmuştur. Topluluktan söz ettiği bölümünde Pilvenk Ocağı ve Pilvenk Aşireti adını kullanır (Sevgen, 2003: 186).

1942-45 Yılları arasında Petek’te Cumhuriyet Savcılığı yapan Ali Rıza Önder (1918-1960), Pertek’teki Pilvenklileri araştırıp, gözlemleriyle incelemiştir. “Pilvenklilerde Bayram ve Oruç” başlığı altında kaleme aldığı makalesini Erciyes Dergisi’nde neşreder. Yazısında Önder, aşireti, ezbetlerine hiç dokunmadan “Pilvenk-li” olarak adlandırır (Önder, 1949: 7, 8). Nuri Dersimi (1890-1973) anılarında (1952), “Erzincan Mıntıkası” başlığı altında verdiği aşiretler listesinde Pilvenk, Pilvankan, Pilovenkan adlarıyla ele alır (Dersimi, 1992a: 50, 67; Dersimi 1992b: 49, 51). Yıllardan beri alan araştırmalarının yanı sıra, yazılı kaynaklarda Dersim Kürt Ocakları tarihini araştırıp ve sonuçlarını okuyula paylaşan Kuréşanlı Seyyid Kekil (1936) ilgili çalışmasında topluluk hakkında şunu belirtir: “Pilvenk: Bu Kürt aşireti ahalisi, Mazgirt ilçesine bağlı köylerde otururlar” (Kekil, tarihsiz: 263) derken, Dersim Pertek aşiretleri arasında topluluğun adını “Pilvencko” olarak verir ve konuştuğu dili ise “Kurmanci lehçesi”

olarak aktarır (Kekil, s. 267). Burhan Kocadağ, çalışmasında topluluğu yanlış ve eksik bilgilerle ele alır.

Şöyle ki “Dersimli Oymaklar” kategorisinde “Pilvenk Aşireti” olarak değerlendirir. Aşiret Kurmanci olduğu halde o, bilerek ya da bilmeyerek topluluktan “Zazaca konuşan küçük bir oymak” olarak yazar (Kocadağ, 1992: 224). M. Kalman, çalışmasının muhtelif bölümlerinde topluluktan söz eder. Kalman, topluluğu “Pilvenkliler” olarak tanımlar (Kalman, 1995). Munzur Çem, Dersim’de Alevilik adlı kitabında, aşiretten “Pilvank Aşireti” olarak bahseder (Çem, 1999: 15). Kemal Burkay, anılarını aldığı çalışmasında Pilvankan Aşireti’nin dili ve asıl kökleri hakkında şunları dile getirerek; “Nüfusunun büyük çoğunluğunu Pilwenk Aşireti’nin oluşturduğu Pertek yöresi de Kurmanci konuşur. Pilwenk’de Şadi Aşireti’nin bir koludur” (Burkay, 2001: 9) der.

Burkay’a karşın Mehmet Teker “Kürt Tarihinde Hormek (Alhas) Aşireti” adlı çalışmasında aşireti, Hormek Aşireti’nin bir kolu olarak ele alır. Topluluğun ezbetleri hakkında da farklı yorumlar getirir. Çalışmamızın Ezbetler bölümlerinde Teker’in analizlerini, kayda değer görerek ayrıca ele aldık. O, topluluğu şöyle tanımlar:

“... Bu aşiretin kolu sayılan Pilvenkler, Balçıkanlar ve Hemoçıkalar da kendi öz varlıkları ile birer aşiret kolu şeklinde yaşamaktadırlar. Pilvenkliler’de Halifanlar, aşiret içinde seyüzyilitlik makamını temsil ederler. Keşkeoğurlar, halk tabakasından sayılırlar. Süleymanlılar, aşiret genelini teşkil ederler” (Teker, 2006: 68-69) der.

Ahmet Kerim Gültekin, 2010 yılında hazırlayıp yayınladığı ve “Tuncelide Sünni Olmak” adlı tez çalışmasında yer verdiği “Berxecan Ocağı” mensuplarını “Pilvenk Aşireti” olarak ele alır. Yazılı kaynaklarımız arasında yer alan Gültekin’in ilgili çalışması, alanda yaptığı araştırmasıyla şu âna kadar Pilvenk Aşireti hakkında ilk detaylı veriler olduğunu söyleyebiliriz. Tarihsel evinimi içerisinde yukarıda verdiğimiz yazılı kaynaklardaki ortak verile-

rin aksine Ali Yaman, ilk defa Aşiret ve Ocağı hakkında farklı ve tartışmalı bir yaklaşım getirmektedir. Ali Yaman “Kızılbaz Alevi Ocakları” adlı çalışmasında, tek kişilik sözlü kaynaktan edindiği bilgiler ışığında Pilvenk Aşireti’ni, Seyit Seyfeddin ve Berxécân Ocağı olarak iki ayrı ocağa bağı olduğunu yazar (Yaman 2006: 130-135). Hamza Aksüt, “Aleviler” adlı çalışmasında “Konumu belli olmayan ocaklar” bölümünde “Seyit Seyfettin Ocağı-Şeyh Delil Berhican ocağı ve Pilvenk Aşireti” başlığı altında çeşitli analizler yaparak konuyu ele alır (Aksüt, 2010: 190-91). Son olarak Erdal Gezik, Milan Aşireti hakkında Hüseyin Çakmak’tan edindiği bilgiler içinde, Pilvankan Aşireti’nin aşiret/ocak özelliğini baz alarak, Milli/Milan Aşireti ile ilişkilendirir (Gezik, 2013: 44).

Yukarıda sıraladığımız Pilvenkîlilerin tarih yazımına ilişkin külliyyatın dökümü, kısaca bunlardan ibarettir. Yakın zamanda yazılan son iki kaynak (Yaman, Aksüt) dışında, görüldüğü gibi Pilvankan/Pilvenkîliler, bir aşiret, Berxécân Ocağı da Pilvankanların yol/soy atalarından kalan bir inanç kurumu olarak karşımıza çıkmaktadır. Buraya kadar kısaca verdiğimiz bütün yazılı neşriyatta görüldüğü gibi Pilvankan Aşireti, Dersim aşiretler tasnifinde hep “Dersimliler” blokunda ele alınmıştır. Aslında bu tasnifin sistemli bir çalışmasını, ilk defa Erzincan eski Valisi Ali Kemali Aksüt 1931/32 de yapmıştır. Kemali’nin, Pilvankan Aşireti’ni asıl “Dersimliler/yerliler” blokunda göstermesi oldukça önemlidir. Çünkü şeceredeki bilgiler, Şıx’ın (1010) Pilvank Köyü’nde mekân kurmasıyla delilenerek kanıtlanmıştır. Bibliyografyasını verdiğimiz yazılı kaynaklar içinde, aşiretin adlandırılmasına ilişkin çok farklı isim betimlerinin bulunduğu görülmektedir.

Bu durum, Kürt aşiretlerinin tümü için geçerlidir. Arapça ve Kürtçe yazımlarda ya da sözlü söylenişinde, köyün ve aşiretin adının umumiyetle “Pilvank” olarak telaffuz edildiği anlaşılmaktadır. Buna karşın Pilvank/vank adı, Osmanlı Türkçesiyle Pilvenk/venk’e çevrilmiştir. Günümüz Türkçesinde köyün ve topluluğun adı, sözlü telaffuzda “Pilvank” değil de “Pilvenk” olarak ele alındığı malumdur. Öyle anlaşılmaktadır ki; aşirete “Pilvenk” ismi, Türkçe yazım kurallarına uyumu göz önünde bulundurularak verilmiştir. Hem Türkçe yazım kuralları, sözdiziminin fone-

tik ses uyumu dikkate alınarak “Pilvank” yerine “Pilvenk” tabiri daha uyumsal bir çerçeveye çizdiği anlaşılmaktadır.

Ekrad/Kurmanç Pilvank Aşireti’nin etnik kökeniyle ilgili bazı yazılı kaynaklarda farklı veriler de bulunmaktadır. O halde bunların birkaçına değinmekte yarar vardır. Pilvank adının “Vank/venk” sözcüğünden kaynaklı olarak, aşiretin özellikle bazı Ermeni kaynaklarında bir “Ermeni Aşireti” olduğu varsayılmıştır. Örneğin Kıdemli Rahip Boğos Natanyan 1878’de “Palu, Harput, Çarsancak, Çapakçur ve Erzincan hakkında hazırladığı rapor”unda, şahsen görmediği, fakat saygıdeğer bir cemaat üyesinden edindiği bilgiye göre Dersimli birçok Kürt aşiretinin “Ermeni” olduğunu yazar. Natanyan’a ait o ilgili bölüm aynen şöyle kurgulanmıştır:

“Palu’daki yedi vilayetin dışında kalan yerlerdeki aşiret denilen Kürtler şunlardır; İzoltiler, Şadeliler, Khıranlılar, Kureşanlılar, Şeyhmahmudlular, Karsenliler, Khubatanlılar, Çarekanlılar, Bilecanlılar, Kuzucanlılar, Haydaranlılar, Şeyhhasanlılar, Temranlılar, Arevliler veya Arevdzikler (Şınorhali Sırpaza’nın bahsettiği güneşe tapanlar), Alanlılar, Mısdanlılar, Vostanlılar, Surinliler, Pirvanklılar veya Pilvanklılar, Cibranlılar vs’dir. Bunların eski Ermeni soylarından olduğu fark ediliyor” (Natanyan, 2010: 147).

Dikkat edilirse Natanyan, Pilvankan Aşireti’ni burada; “Pirvanklılar ve Pilvanklılar” olarak iki ayrı isimle vermiştir. Raporunun ilerleyen sayfalarında Ovacık ya da Dujik halkını oluşturan aşiret ve soyları sıralarken Pilvankan Aşireti’ni bu defa da “Pilovanlılar” olarak “Şeyhhasanlılar”dan sonra ikinci sırada kaydeder (Natanyan, 2010: 481). Gerçi raporunun bazı bölümlerinde “aşiretlerden” örneğin “Soyguncu Dersim Kürtleri” olarak da, ayrıca bahis açar (Natanyan, 2010: 281). Natanyan’dan tam on yıl sonra, 1888’de bölgede bulunan Ermeni gezgin müelliflerinden Antranik Yeritsyan, özellikle Dersim’e ilişkin gözlemleri-

ni, 1900’de ilk defa Tiflis’de, “Tersim/Dersim” başlığı altında bir kitapta toplamıştı. Antranik, Dersim’deki yerleşik Kürt aşiretlerinden söz ederken, topluluk için “Bilvanlar” adını kullanır. Bu aktarıyı araştırmacı Celile Celil, Antranik’in Ermenice yazdığı orijinal eserinden çevirip verir (Celil, 1850-1870, Dersim Kürtleri, <http://www.dersim.biz/html/tarih.html> erişim: 05.05.205). Aynı eserin, yeni yapılan (yayınlanan) tercümesinde, Natan-yan’ın aksine Antranik; Dersim’de sayılı Kürt aşiretlerini sıralayarak topluluk için Pilvanlar adını zikreder (Antranik, 2012: 180)⁹². Çok ilginçtir; 16. yüzyılda Diyarbakır Sancağı’ndaki Mardin livasına bağlı Beyân nahiyesine ait arşiv kayıtlarında Bilvan Cemaati’nin adı geçmektedir (BOA, 1989: 39). Mardin’deki Bilvan Aşireti ile Antranik’in dilindeki Pilvan Aşireti aynı topluluğa işaret eder mi bilemeyiz! Pilvankan Aşireti’ni, bir Türk obası/oymağı olarak değerlendiren Türk Tarih Tezi yazıcılarının olduğunu da yeri gelmişken hatırlatalım. Edip Yavuz’un⁹³ Tarih Boyunca Türk Kavimleri adlı çalışmasında Dersim’in bütün Kürt aşiretlerini ve hatta Gregoryen Ermenilerini bile birer “Türk boyu” olarak göstermek için bir hayli çaba ve mesai sarf ettiği görülmektedir. Kitabının 391. sayfasına “Pilvenkli Oymağı”nı konu edinen Yavuz’a göre işte Pilvankan Aşireti’nin kökleri:

“*Pil/Büyük, Venk/Manastır anlamına geldiğine göre*

⁹² Her iki Ermeni müellifin Kürt aşiretlerinin etnik kimliğine ilişkin verdikleri bilgiler birbiriyle uyuşmamaktadır. Natanyan, Kürt aşiretlerini zımnen de olsa *Ermeni* olarak addederken, Antranik bunları, *Kürt aşiretleri* olarak kaleme alır (Antranik, 2012. s. 118, 180). Natanyan’ın *Pilovanlılar* adlandırması ile Antranik’in *Pilvanlar* adlandırması, topluluğun adının *Pilvan* olduğuna, konuşma dilinde Kürtçedeki aidiyet ve çoğul eki olan (-kan) tamlamasıyla *Pilvankan* olabileceğine dair, güçlü veriler olsa gerektir. Bu hesaplara, köyün adının Pilvan’dan, Pilvank/Pilvenk’e dönüşümü mümkündür!

⁹³ Edip Yavuz, 1938’den 1947’ye kadar Pülümür Kaymakamlığı ve 1947’den 1949’a kadar da Tunceli iline ilk atanan validir. 1968 yılında Kurtuluş Matbaası tarafından büyük boy 427 sayfalık, *Tarih Boyunca Türk Kavimleri* adlı eserinde Kürtlerin kökeni ve Dersim aşiretleri hakkında çeşitli bilgiler vermektedir. Yavuz bu eserinde, özellikle “*Varto Tarihi*” ve öncekilerine atıfta bulunarak, Kürt aşiretlerinin aslında Orta Asya’dan gelip “*Dağ Türkleri*” olduklarını tezleyerek, dolayısıyla bunları “*Türk Kürtleri*” olarak tasnif etmektedir. Mamafih bu türden içi boş tezler üretmek için doğrusu, bir hayli uğraşan Yavuz’un bu çalışması, sonrasından gelen bazı akademisyenler için bir başvuru kaynağı olmuştur.

Büyük Manastırlı demektir. Oğuz Türklerin Kafkaslar'da ve Tunceli bölgesinde bir zamanlar Gregoryen mezhebine girdiklerini ve hatta bugünkü Ermenilerin çoğunluğunun bu Gregoryen Oğuz Türkleri bulunduğunu Kars tarihinde (Türk tarihi ve Güneş dil teorisyenlerinden Türkoloğ; Fahrettin Kırzioğlu, 1919 – 2005 -e.y.) bütün açıklığı ile belirtmiş olduğundan burada bu konuya değinmeyeceğiz. Pilvenkilerin de Gregoryen Hristiyanlıktan Aleviliğe dönmüş ve Müslümanlığı kabul etmiş Oğuz Türkleri olduğunu söyleyebiliriz. Vaktiyle büyük bir manastır yaptıkları için çevrelerinde bulunanların onlara bu adı taktıkları ve asıl adlarının bu yüzden unutulduğu anlaşılmaktadır” (Yavuz, 1968: 391).

Bu kısa pasajda da görüldüğü gibi Yavuz; Kafkaslardan getirdiği Oğuz Türklerini, bir zamanlar (bilinmeyen/hangi zamanlar!) Gregoryan, Hristiyan, Ermeni yapıp ve bunlara da büyük bir manastır inşa ettirerek ve Kraslı Fahrettin Kırzioğlu'ndan da faydalanarak daha nelerde neler ekleyerek verdiği bilgilerle; Pilvankan Aşireti'nin 1968'de hiç bilinmeyen sanki o gizemli geçmişini deşifre ederek irdellemektedir. Türk Tarih Tezlerine bir örnek teşkil etmesi açısından bu yazılanlar, elbette önemlidir. Türk tarih yazıcıları özellikle Dersim aşiretlerine öteden beri ilgi göstermektedirler. Örneğin aşiretlerin adları üzerinde harflerle oynayıp, evirip çevirip onların birer Türk obası/oymağı olduğunu savlarlar. Hele işin içine birde *Divânu Lügati't-Türk*'ü de koydular mı, tam da bilimsel bir çalışma payesiyle huzur-u endam ederler. Bazıları, işin içinde çıkamayınca kendi buluşlarına yeni bir sentez isim bulurlar. Buna da, “Kurmanci ve Zaza Türkçesi!” adını verirler. Örneğin Tuncer Gülensoy, Nazmi Sevgen'den (Sevgen, 2003: 20-30) esinlense gerek, “Elazığ Tunceli Bingöl ve Diyarbakır Yöresindeki Bazı Boy Soy Oymak ve Aşiret Adları Üzerine”, Türk Dünyası Araştırmaları, sayı: 28, İstanbul, 1984: 134-156 adlı makalesinde Dersim'deki hemen hemen

bütün aşiretlerin adlarından hareketle her birini bir Türk boyuna bağlamış. Ama ne komiktir ki; Türklüğe atfedilerek sözü edilen aşiretlerin bazıları, Şıx'ın 1010 yılında yazılan şeceresinde adı geçen aşiretlerdir. Burada ilginç olanı Gülensoy, ilgili makalesinde Pilvankan/Pilvenk Aşireti'ne yer vermemiştir. Hem zaten Sevgen (1945) de, Pilvankan Aşireti'ni, büyük bir olasılıkla isminden (Pilvenk/Pilvank) dolayı, herhangi bir Türk boyuna bağlayamamıştı. Ama her ikisinin yapamadığını Türkçü, merhum Erzincanlı Kürt Baki Öz⁹⁴ yapmakta hiçbir sakınca görmemişti. Öz, tıpkı selefleri (Fırat, 1981: 3, 38) gibi, Dersim aşiretlerini ayrı ayrı “Türk ve Harzemli” olarak ele alırken, Vali Edip Yavuz kadar ileri gitmez! Ona göre; Türk etiketi varken bu Kurmanç aşiretlere tabii ki Hristiyan etiketi yapıştırılmazdı! O, Pilvankan Aşireti'nin köklerine dair sadece şöyle der:

“İzollu, Koçgiri, Hıran Aşireti tümüyle Türk ve Alevidirler. Pertek'in büyük aşiretlerinden Pilvenkliler kendilerinin Harzemli ve Türk olduklarını bilmektedirler” (Öz, 2004: 57-58) der.

Öyle anlaşıyor ki; Baki Öz, JUK'lığının 1932 yılında hazırladığı Dersim Raporu'ndan esinlenerek bu bilgiyi, sanki alanda bir araştırma yapmışcasına işlemektedir. Çünkü Dersim Raporu'nda, topluluk hakkında şunlar yazılmaktadır.

⁹⁴ Öz, ilgili kitabında “Türk” diye gösterdiği aşiretlerin içinde örneğin “Bozikan, Evdalan, Kalmem (Kalan) Aşiretleri”; günümüzde olduğu gibi, 11. yy.'da Şıx'ın şeceresinde adları zikredilen yerleşik Kürt aşiretleridirler. Şecerenin yazıldığı 1010 yılında bu bölgede ne Selçuklular, ne Harzemliler ve dahası ne de ki Türkler vardı! Yine Cemal Şener'in yayına hazırladığı, *Osmanlı Belgeleri'nde Dersim Tarihi*: (Osmanlıca-Türkçe 50 orijinal belge) Osmanlıca'dan çeviri, Ahmet Hezarfen, Etik Yay. İst. (2003), eserin sunumunu yazan Şener; 7, 8. sayfalarında “1231 yılında Moğollar'ın akımlarından kaçıp Dersim'e sığınan Celalettin Harzemşah'ı bugün bile yaşlı Dersimlilerden dinlemek olasıdır. Celalettin Harzemşah'ın bir Şafi Kürt tarafından nasıl öldürüldüğünü ve o'nun mezarının bugün Tunceli'nin Munzur Baba ile birlikte en çok ziyaret edilen mekân olan Sultan Baba ya da Düzgün Baba (Tujik Baba) olduğunu yaşlı Tunceliler torunlarına anlatmaya devam ederler” der. Bu bilginin gerçeği yansıtmadığı, sadece Türkoloji kaynaklarında gayri ciddi siyasi-demagojik bilgilere işaret ettiğini, artık günümüzde herkes tarafından anlaşılmıştır.

“Ayrıca Pilvenk adlı bir aşiret vardır ki, bu aşiret Pertek’tedir ve büyük bir aşirettir. Kendi kanaatlarına göre Harzemlidirler. Türk olduklarına kanidirler” (JUKDR, 2010: 76).

Abartısız bir yaklaşımla, şunu belirtmek isteriz: Topluluğun bir mensubu olmamız şöyle dursun, özellikle 1990’dan beri, topluluk içinde sözlü tarih, alan çalışmaları yapmaktayız. Aşiretin emekli öğretmenlerinin ve lise-üniversite okuyan gençlerinin, Harzemlileri ve devletinin (1097-1231) adını, sadece tarih ders kitaplarında, cılız tonlarda hatırladıklarına şahit olduk. Bunun dışında yaşlı kesimin “Harzemlileri”⁹⁵ tanımamakla birlikte, bu kavrama yabancı olduklarını gözlemledik. Lakin yaşlılar haklı! Öyle ki Harzemlilerin, Pilvankan Aşireti yanında daha dünün çocuğu olduğu tarihsel gerçekliklerle anlaşılmaktadır. Şöyle ki; Celaleddin Harzemşah⁹⁶, Moğollar karşısında dayanamayıp, katliam ve yağmalar yapı yapı Diyarbakır/Ahlat ve çevresine geldi. Ahlat kalesini bir müddet yönetimine aldı. Bu sırada direnen Kürtleri kıyımdan geçirdi. Keykubat’la çatıştı. Bir anlatıma göre Dersimli, bir başka anlatıma göre ise Diyarbakır, Ahlatlı bir Kürdün Harzemşah’ı görünce, “... bu adam, benim bir Kürt kar-

⁹⁵ Bu hanedanlığın kurucularının Türkmen Memluklar olduğu da ayrıca bilinmektedir. Harzemlilerin, Dersim’de ve Dersimlilerle ilgili tek kalemde ezbere yaratılan gayri ciddi Tükoloji verilerini şu kaynaklarda bulabilirsiniz: (Kemali, 1992: 42-44; Sevgen, 1951: 927-930; Sevgen, 1982: 3; Sevgen, 2003: 42-46; Uluğ, 2007: 29, Yılmazçelik, 1998: 23). Buna karşın Bilal Aksoy, Harzemşah’ın Dersim bölgesine geldiğine ilişkin kanıtsal delillerin yetersizliğini dile getirerek, Dersim aşiretlerinin Harzemi bağlantısını da kabul etmemektedir (Aksoy, 1985: 135-137). Yine Harzemşahları başlangıcından sonuna değin farklı verilerle ele alması ve Harzemşah’ın, Diyarbakır dağlarında öldürüldüğünü belirtmesi açısından şu kaynağa da bakılmalıdır (Aydın Taneri, *Harzemşahlar*, 1993 Türkiye Diyanet Vakfı Yay., Ankara).

⁹⁶ Hazar denizinin doğusunda Ceyhun Nehri’nin doğduğu yerlerin her iki tarafında bulunan ülkeye Harzem adı verilmekteydi. Başkenti Gürgeç’ti. Ülke hanedanlarına ise Harzemşah unvanı verilmekteydi. Son yılların taraflı neşriyat bilgilerini bir kenara bırakacak olursak, günümüzde dahi tüm Dersim’de ve özellikle de yaşlılar arasında Harzemlilerin adı şanı pek de bilinmemektedir! Ayrıca Dersimli Kürt aşiretlerinin, nasıl Türk yapıldığına ilişkin bazı Türk kaynakların eleştirilerine yer vermesi açısından bu makalemize bkz. (Yalçın, *Dersim Kürtleri Nasıl Yapıldı?*; www.gomanweb.com, erişim. (05.05.2015).

deşimi öldürmüştü!” diyerek saldırısı sonucu 1231’de öldürüldü. Yani Harzemlilerin Kürdistan’a geliş tarihleri 1230-31 yıllarıdır. Oysa Pilvankan Aşireti’nin Dersim’deki geçmişleri, Şıx’ın seçerisinde yazılı olan, en azından 1010 yıllarından öncesinde başladığı bu çalışmamızla gösterilmiştir.

Aslında Harzemliler, hâkimiyet kurdukları bölgeleri, tıpkı Moğolların uyguladıkları yayılmacı politikalarının aynısını, yerleşik halklar üzerinde uyguluyorlardı. Bu itibarla, özellikle Bâtınî ekollerin yerleşim birimlerini yakıp yıkıp dağıtıyorlardı (Yörükân, 2009: 145). Örneğin bu konuda Mevlana Celaleddin-i Rumi, özellikle Harzemşah için şunları dile getirmiştir: “Pek zalimdi, pek kan dökücüydü. Padişahın gönlünde o yüzden zaten gan, guşa vardı. O tarihteki birçok padişahları ya hile, ya kuvvetle öldürmüş, yok etmişti. O inatçı...”⁹⁷ Bütün bunlar bir yana, az da olsa bazı sözlü anlatımlarda ve internet ortamında yazılmış anı makalelerinde topluluğun adından esinlenerek, Dersimin bu Kurmanç topluluğunu, farklı isimler üzerinden giderek, harfi oynamalarla “Pilvankian, Pilvanku, Pilvenk” ve en son kertede “Pavlaki/al Bailika” olarak gösterme çabaları da maalesef vardır. Bahis konusu bu çevreler, Pilvankan ile Pavlaki/Pavlikan isimlerinin yazım ve fonetik (ses) uyumlarından faydalanarak, bunların aynı topluluk olduğunu ima ederler ki, benzeri düşüncelerin kaynak belgelerden mahrum ve sadece lafzen meydana getirildiği, çalışmamızın bütünselliği içinde zaten anlaşılacaktır.

Pilvankan Aşireti’nin Dili/Zıman é Aşiré Pilvankan

Bir toplumun konuştuğu anadili, bireylerinin kullandığı sadece bir iletişim aracı değildir. Aynı toprak parçası üzerinde bir arada yaşayan ve toplumsal temel çıkarlarını sağlamak için kendi temel varlık kimliğine dair sorunlarını çözmeye yarlandığı tek iletişim aracıdır. Cumhuriyetin kuruluşuyla (1920) birlikte bir bütün olarak Kürtlerin anadilleri olan Kürtçe, bilinçli bir “dil planlaması”na tabi tutulmuştur. Buradaki “dil planlaması” kavramı,

⁹⁷ Mevlânâ, *Mesnevî*, Cilt. 4, Çev. Veled İzbudak, Gözden geçiren A. Gölpinarlı, İstanbul 1990: 201).

Cumhuriyetin kurumsal yapılarıyla birlikte üzerinde çalışarak, bilimsel metotlarla Kürtçeyi “asimile” etmeden öte, “yok etme politikaları” anlaşılmalıdır. Sonuçta; bir toplumu/halkı düşünme, anlama, kavrama, konuşma ve dahası us gücünden yoksun bırakma faaliyetidir.

Bu gizli hesapla “resmi dil planlaması” başka bir halkın doğuştan kaynaklı olan anadil gelişimini, dilin özerk yapılarını ve işlevsel kullanımını tümünden ortadan kaldırmaya yönelik geliştirilmiş sistemli, ırkçı yaklaşımlardır. Mantıki usul açısından konuyu ele alacak olursak, şunları ifade edebiliriz! Dilbilim açısından Kürtçenin fonoloji/fonetik (sesbilgisi), morfoloji (şekilbilgisi), sentaks (sözdizimi) ve leksik (kelime hazinesi) değerlerinin kökten yok edilmesi ve böylece dilin başkalaşarak kullanılmaz bir hale getirilmesi sağlanmıştır. Kürtler içindeki bu uygulamaların hayat bulduğu bölgelerin en başında hiç kuşkusuz Dersim gelmektedir. Osmanlı ve Cumhuriyetin gizli acentasında, bir bütün olarak Kürt coğrafyasında en çok üzerinde durulan bölgenin Dersim olduğu bilinmektedir. Dersim üzerine tutulan lahiya/raporlara ve bunların pratikte uygulanış biçimlerine bakıldığında, bunun ne denli dayanılmaz bir süreç olduğu kendiliğinden anlaşılacaktır (Yalgın, 2014: 20). Konumuzun temel bileşenlerini ifade eden Pilvankan Aşireti’nin anadili Kurmanci’dir.⁹⁸

Pilvankan Aşireti’nin doğum kapısı olan Pilvank Köyü’nün bugünkü sakinleri (yaklaşık 25, 30 hane) içinde 1960’lardan sonrakı gelen genç kuşak⁹⁹, Kurmanciye nazaran, istisnasız Kırmancı-

⁹⁸ Biz çalışmamızın, dil ile ilgili olan bu bölümünü araştırırken Almanya’nın Bamber Üniversitesinde dilbilimci Prof. Dr. Geoffrey Haig, 30.08. 2012 tarihinde Elazığ’da bir grup Pilvankan [Hüseyin Bulut (1940), Zeynel Çetinkaya (1930), İbrahim Yalgın (1942), Abdurrahman Yalgın (1964)] mensubuyla konuştukları anadilleri üzerinde görüştü. Prof. Dr. Haig, Kurmanci dili üzerine yaptığı alan araştırmasında Pilvankan Aşireti’nin konuştuğu Kürtçe/Kurmanci dilinden örnek sesleri kayıt altına aldı. Prof. Dr. Haig, ilkeri zamanlarda konu ile ilgili geniş araştırma ve incelemelerini devam ettireceğini ayrıca belirtti.

⁹⁹ Zazaca/Kırmanci diliyle “*Yüksek lisans tezi*” hazırlayan ve Kırmanci folklor derlemeleri yapan aynı zamanda bir Pilvankan mensubesi olan Nadire Güntaş Aldatmaz ile yaptığımız bu söyleşiye ayrıca bkz. (Yalgın, N. Güntaş Aldatmaz: “Biz kendimizi hep Kürt, dilimizi de Kürtçe bildik!” *Dersim Gazetesi* Yıl 3, Sayı 25, Şubat 2013).

ci/Dımılı diliyle konuşmaktadırlar. Bunun başlıca iki ana faktörü gösterilmektedir. İlki Kurmanci konuşan babalarının köy dışında gerçekleştirdikleri evlilikler sonucu, Kırmanci/Dımılı konuşan analarından edindikleri Kırmanci, anadilleridir. Bir diğer ana faktör; Pilvank Köyü'nü çevreleyen diğer köylerin yerleşik aşiretlerinin anadillerinin Kırmanci/Dımılı olduğundan ve sosyal iletişimin içtimai çevrede sadece Kırmanci/Dımılı konuşanlarla yapıldığından, zorunlu olarak asıl dilleri olan Kurmancinin zaman içinde, Kırmanci/Dımılı diliyle yer değişimi gerçekleşmiştir.

Günümüzde, Dersim'de Kurmanci konuşan en kalabalık nüfusa sahip olan Pilvankan Aşireti, 1800'lü yıllarda Pilvank Köyü'nde 80 hane iken göç edip, özellikle 51 tane olan Pertek köylerinden en az 40'ında yerleşik ve toprağa bağlı bir sosyal yaşam sürdürmektedirler. Topluluğun çıkış/ata toprakları olan Pilvank Köyü'nde ise günümüzde sadece yaklaşık 25-30 hane bulunmaktadır. Pilvank Köyü'ndeki yaşlılarının tümü düzgün, ağıdalı bir aksanla her iki dili, Kurmanci ve Kırmanci konuşmaktadırlar. Öyle de olsa son nesilin, anadili olan Kırmanci (Dımılı/so-be) dilinin yanı sıra, ata dilleri olan Kurmanci'yi de, anlamaktadırlar. Fakat ne var ki, bazı yazılı ve sözlü kaynaklar, varolan bu gerçeği, aykırı bir tarzda maksatlı olarak ele alıp, sanki Pilvankan Aşireti'nin doğuştan anadilinin Kurmanci değil de, sadece Kırmanci olduğunu işlemekte, insanlar üzerinde böylesine yanlış bir algı yaratılmak istenmektedir. Bilimsel açıdan bu kara propaganda'nın külliyen yanlış olduğunu ivedilikle belirtmeliyiz!

Dersim'de, başta Pilvankan Aşireti olmak üzere Kurmanci konuşan Kürt aşiretleri, konuştukları bu diyalekti (lehçe), aynı zamanda here were (git/gel) olarak tanımlarlar. Bu olguyu; Em Kurmanci qesi dikin!/Biz Kürtçe konuşuyoruz! diye anımsatırlar. Mesela Kurmanci konuşan Pilvankanlar, kendi dilleri için eskiden hiç kullanmadıkları "Kırdasi" tabirini, sık olmamakla birlikte şimdilerde kullandıklarını anlatırlar. Fakat Kırdasi, Kırdası tanımı daha çok, Kırmanci/Dımılı konuşan aşiretler tarafından kullanılmaktadırlar. Bu etapta sonra Pilvankan Aşireti'ne Türkçe okullu eğitimin ne zaman ve hangi kanallarla girdiğine dair elde ettiğimiz bazı verileri sıralayarak devam edelim.

Osmanlı devletinin son yıllarında Sultan II. Abdülhamit tarafından, 1892 yılında İstanbul'da Aşiret mektepleri (Mekteb-i Aşiret-i Hümayun) açıldı. Dersim bölgesinde bu mekteplere bazı aşiretlerden katılımlar oldu. Pilvankan Aşireti'nden bu mekteplere katılımın olmadığını, alan araştırmalarımızda aşiret yaşlıları bize anlatmışlardı. Öte yandan; ilk defa 1839 yılında açılan Rüştiye mekteplerinin (ortaokul), II. Meşrutiyet döneminde (1908-1922) kapatıldığı bilinmektedir. Fakat 1900'lerin başlarında özellikle Harput Askeri Rüştiyesi'ne, Pilvankan mensubu bazı aileler çocuklarını yollamışlardır. Bunların başında Ulupınar (Ulupax) da Keşkek ailesi ve Axzunik'te Kösoğlu Heci Mıstefa Ağa'nın çocukları gelmektedir. Bir diğer mevzu ise Dersim'de, Amerikalıların denetiminde faaliyet gösteren Ermeni Protestan okulları vardı.

Bunlara Ermeni Prot okulları da denilmekteydi. Bu okullardan birisi tahminen 1909 da, Pertek Dere nahiyesinin Ulupınar Köyü'nde açılmıştı. Bu satırların yazarının dedesi Memi Qere Silo Pilvanki (1897-1987) ve arkadaşı Api Heci Qılç, buradaki Ermeni Prot okulunda bir müddet eğitim almış, her ikisi de anadilleri Kurmancinin yanı sıra, yaşadıkları dönem itibariyle Ermenice ve az da olsa Rusça konuşmasını bilenlerin başında gelmekteydiler. Öte yandan, Harput Amerikan Koleji'nde okuyan Pertek Dere nahiyesine bağlı Ulupınarlı köylüler arasında bunlar sayılmaktadır: Zeynel Hazır, Bedri Baş, Hasan Aydın, Mehmet Baş, Fazlı Baş. Daha sonraları, Cumhuriyetle birlikte bölgede Türkçe okuyup yazan ve Türkçe eğitim alan aşiretlerin başında tahminen Pilvankan Aşireti birinci sırada gelmekteydi. 1938-60 arası genç Cumhuriyetin ilk eğitim misyonerlerinden olan Sıdık Avar¹⁰⁰ 1944'lerde ve Elazığ Yatılı Kız Enstitüsü ile bölgede

¹⁰⁰ Sıdık Avar'ın bölgede topladıkları kız çocuklarını nasıl beyaz asimilasyona tabi tutup, onlara anadillerini unutturup Türkçe öğrettiklerini anlatan anıları içinde, kızın babasının şu dedikleri sanırsanız olayın ne boyutta vahim olduğunu Avar kendi dilinde şöyle anlatır. "*Nidek? diyorlar. On bir can virisin, (38 soykırımında -e.y.) aha bu keçik kalırsın. Day tune, bavi tune, kızıkta mürt be (Anası yok babası yok kız da ölse ne olur ki?)*" Avar anılarında; Pertek/Merçimek çevre köylerinden birinde (Pilvankan mensubesi -e.y.) Güllü adlı kız çocuğunun ve ailesinin dramatik hayatında kareler aktarmaktadır (Avar, 2004: 124-125). Ayrıca bkz. (Sıdık Avar, *Dağ Çiçeklerim*, 2004: 238, Berikan Yay., İst.). Bu

köy köy gezerek zorla topladığı kız çocuklarına öğrettiği Türkçe ile, sonrasında köylülere bilinçlice Türkçe popülerizmi/hastalığı sağlamıştır.

1938-1946 ve 1959 yıllarında Dersim’de hızla yapılan yatılı bölge okulları ve bu okullara zorla ailelerinden alınan çocuklara, Türkçe eğitim öğretim verilerek, onların anadillerinden soyutlanmaları sağlandı. 1940’dan sonra yatılı öğretmen okullarında (örneğin Malatya Akçadağ) yetiştirilen Dersimli (Çoğunluğu Pilvankan mensubu) çocukların eğitilerek, birer yerli misyoner/ eğitmenler olarak gönderildikleri köylerinde, Cumhuriyetin yeni nesillerine anadilleri Kürtçe unutturuldu ve yerine Türkçe ikame edildi. 1946’da, Dersim’e geri dönen 38’li sürgün ailelerinin, beraberinde getirdikleri şehirli Türkçesini köylerindeki yaşlılarla paylaşmaları süreci başladı. Buna ilaveten Kız Sanat Okulları, Öğretmen Okulu, öğretmen okulu spor salonu ve öğretmen lojmanları, Halk eğitim¹⁰¹ merkezleri vs.

Dersim’de konuşulan Kurmanci dili, Kırmanci/Dımılki konuşanlar tarafından “lo lo, lé le” tekerlemesiyle ironik bir tarzda hicvederek küçümsemiştir. Bağlantılı olarak, dilsel öğeler içinde Kırmanci konuşan aşiretler, Kurmanci konuşan aşiretleri, fakat özellikle de Pilvankan Aşireti’ni küçümsemek amacıyla Pilvancık, Pilvancıko adıyla hitap etmişlerdir. Örneğin Séy Qaji’nin kılamında “Aliyé Kıstımı wayiré Pilvançikan o/Kıstım Alisi Pilvançikanların sahibidir” (Çem, 1999: 104). Lakin Kürtçe dilinde küçümsemek maksadıyla, onomastiksel isimlerin ve gerekse topluluk adlarının sonuna ek olarak, -cık/-cuk/-ık/-uk tamlaması getirilir (Nitikin, 1991: 235). Buna karşın Pilvankan Aşireti de Kırmanci konuşan aşiretler için; Lacık (oğul, erkek çocuğu) tanımını kullanmışlardır.

eser; bütün illerde, okul ve halk kütüphanelerinde bulunmaktadır. Bu kitap, öğretmenler tarafından öğrencilere, en çok okunması tavsiye edilen kitaplar arasındadır.

¹⁰¹ 1932-1951 yılları arasında Dersim’de **Kurulan Halkevleri** ve **Halkodalarıyla** ilgili görsel malzemeleri/fotoğraflarıyla birlikte resmi yazışma ve belgeleri içeren bir çalışma olması bakımından Mesut Özcan’ın (2012) **Tunceli’de Kurulan Halkevleri ve Halkodaları**, Kalan Yay., Ankara; Yine Mehmet Cimi (2003) **O Yıllar Dile Gelse 1, Köylerden Köy Enstitülerine**, Ertem matbaası, Ankara, adlı çalışmaları, bakılması gereken önemli kaynaklar arasındadır.

16. yüzyılda Çemişgezek Sancağında

Ekrad-ı Pilvenklü

Osmanlı İmparatorluğu, Safevi devletine galip geldikten (1514) sonra Dersim’e ancak göreceli olarak Haziran 1515 yılından sonra girebildi. Osmanlı (Yavuz) bölgeyi; Diyarbekir eyaletine bağlı, 1515/18’de “Çemişgezek Sancağı” adı altında birleştirdi. 16. yüzyılda Osmanlı kayıtlarındaki Çemişgezek Sancağı’nda, Dersim adından söz edilmez. Fakat kayıtların muhtelif bölümlerinde örneğin “...Ve vilayet-i mezbure şimdiye değin Kürdistan hükmünde olup...” (Ünal, 1999: 187) ibaresiyle, Kürdistan’a atfı yapılmaktadır.

Buna göre bölge, şimdiki Çemişgezek ilçesi “Kanunname-i Vilayet-i Çemişgezek” adlı altında miladi 1516 yılında, Yavuz Sultan Selim (1470-1520) tarafından uygulanan bir kanunla il merkezi olarak oluşturulmuştu. Çemişgezek Sancağı’nın temelleri, böylece 1515 yılında atılmıştı. Bu yeni coğrafik yapılanmayla Osmanlı, ilk defa bölgeye resmen girmişti. Bölgenin idari taksimatı söz konusu kanunla yeniden düzenlenmiş ve Çemişgezek Sancağı’nda Osmanlının ilk Tahrir defterleri¹⁰² 1518 yılında tutulmaya başlanmıştı. Bugünkü Dersim merkezi olan “Kalan” Gündüz nahiyesi adı altında verilmekteydi. 16. yüzyıldaki Gündüz nahiyesi, Şimdiki Dersim merkezini de (İç Dersim) içine alacak bir yapıyla, Mazgirt’in kuzeyini ve Elazığ Palu’nun batı yakasına düşen coğrafi bölgeleri kapsamaktaydı. M. Ali Ünal’ın Başbakanlık arşivindeki Osmanlının Tahrir ve Mühimme Defterlerinde derlediği “16. yüzyılda Çemişgezek Sancağı” adlı çalışmasında Pilvank Kariyesi/Köyü¹⁰³ Kalan (Gündüz)¹⁰⁴ na-

¹⁰² Tahrir ve Mühimme Defterleri: Kısacası Osmanlı Devletinde, toprağın mülkiyet ve tasarruf hukukunun, reayanın yükümlülükleri içinde vergi cinsi, miktarlarının belli usul ve kaidelere göre tespit edilerek belli yıllara göre kaydedilmesidir.

¹⁰³ Osmanlıda Köy kavramı: Yerleşik-meskûn yerlerin en küçüğü olan köylere “Karye” denirdi. Köyün nüfusu ise hane olarak sayılırdı.

¹⁰⁴ Kalan ile alakalı olarak, *Dersimin Gizemli Tarihi I*, adlı dizi çalışmamızın “Antik Kürt Aşiretleri” bölümüne ve ayrıca şu makalemize bakınız. Erdoğan Yalın, “Bâtınî Alevilgin Kavramsal Köklerinden Galo, Kalân!” *Özgür Politika*

hiyesine bağı bir köy ve cemaat olarak gösterilmektedir (Ünal, 1999: 203, 216, 228, 253, 260, 271). Buna karşın aynı kayıtlar üzerindeki bir diğer çalışmada, yani Diyarbakır vilayetine bağı Çemişgezek Sancağı'nda topluluk; "Ekradı Pilvenklü" ve yerleşkesinin de, Pilvenk Köyü (kışlak) yerleşiğı olarak yer almıştır (BOA, 1998: 170).

Osmanlının kayıtlı arşiv defterlerinde, Pilvank Köyü'nde yerleşik olan Pilvank Kürdünün (Ekrad) hanesi, nüfusu, bekârı, tarımsal üretimi, ödediğı vergisi vs bir bütün olarak kaydedilmiştir. Bu bölgede yerleşik olan, tanınmış birçok Dersim Aşireti'nin arşiv kayıtlarında adlarına rastlanmazken, Pilvek Köyü ve Pilvenk Aşireti'nin kayıt altına alınmıştır. Osmanlının ilgili yazılı kayıtlarında Pilvenk Cemaati, yerleşik oldukları köyün adıyla anılmaktadır. Mühimme defterleri ilk defa, Yavuz Selim (1512-1520) döneminde, 1516 yılında geniş bir şekilde tutulmaya başlandıysa da, Çemişgezek Sancağı'na ilişkin Osmanlı kayıtlarının, 1518 yılında tutulduğu görülmektedir. Osmanlının arşiv çalışmalarına kaynaklık eden, Akkoyunlulardan Uzun Hasan (1452-1478) dönemidir. Arşiv belgelerinde, Müslüman tebaasından olan Ekrad-ı Pilvanklü sakinleriyle ilgili tutulan kayıtlara bir bakalım. Osmanlı yönetiminin ilk defa 1518 yılı Mühimme kayıtlarına göre, Gündüz nahiyesine bağı Cemaat-ı Pilvenklülerin meskûn oldukları Pilvenklü Köyü, 11 haneden¹⁰⁵ oluşmaktaydı. Bu tarihte bekârları hiç yoktur.

1518 yılındaki ilk nüfus kayıtlarına göre, Pilvenk Köyü'nde ortalama, sadece yetişkin olarak yaklaşık 55 kişinin yaşadığını böylece anlamaktayız. Tarihsel periyotta, Pilvankanların kayda geçen demografik verileri oldukça çok önemlidir. Yani yıl 1518 ve Pilvenk Köyü'nün ortalama tahmini nüfusu 55 kişiden oluşmaktaydı. Yavuz'dan sonra oğlu Kanuni Süleyman (1520-1566)

Gazetesi, 15 Nisan 2015.

¹⁰⁵ Osmanlıda Hane; Anne baba ve çocuklardan meydana gelen en küçük sosyal birimdir. Bir hane en az 5 kişiden oluşur. Tarih yazımında bu rakam, bazen de 8 kişiye kadar çıkabilir. Ama ortalama sınırının 5 olması öngörülmüştür. Yani Osmanlı istatistik verileriyle bir hanenin ortalama 5 kişiden oluştuğı görüşü üzerinde, tüm tarihçiler birleşmektedirler. Biz de çalışmamızda bir haneyi, ortalama 5 kişi olarak ele aldık.

döneminde Osmanlının resmi arşivleme çalışmaları, daha da bir sistemleştirilerek devam ettirilmiştir. Kanuni (1495-1566) bölgeye ilişkin ilk defa 1523 yılında tahririr kayıtlarını tuturmuştur. Buna göre 1523 yılında Pilvenklü Köyü'nün nüfusunda bir düşüş gözlenmektedir. 1518 yılındaki 11 hanesi olan köy, 1523 yılında 9 haneye düşmüş bununla birlikte 1 bekâr, evlenme çağına gelen bir gencinin yetiştiği görülmektedir.

Beş yıllık bir sürede Pilvank Köyü'nün hane sayısında artış olması gerekirken, tam aksi yönde 2 hane eksik olmuştur. Ki bu rakam oldukça yüksektir. Yani bu rakam, toplamında en az 10 kişi olarak da ayrıca ele alınmalıdır. Burada düşünülmesi gereken en büyük olasılık, Yavuz'un ve ardılı olan oğlu Kanuni'nin bölgedeki Kürt aşiret ve ailelerini zorla göçertme veya katletme politikalarıdır. Öyle anlaşıyor ki; zorla göçertmeden ya da katliamlardan, Pilvank köylüleri de nasibine düşeni almışlardır. Gerçi bu yıllarda, Pilvankan/Piran Ezbeti'nin mensubu bir ailenin, Mala Şaqé'nin, Sivas İmrâlı'ya bağlı Bahadun Köyü'ne sürgün edildiğini, aileden İwi Direj'in (1887-1967) torunu olan Cemal Akın (1949) bize anlatmıştı. Kayıtlarda 5 yıllık süre içerisinde, Çemişgezek Sancağı'na bağlı tüm köylerde, cemaatlerde bir nüfus yoğunluğunun yaşanmadığı ve hatta belli bir düşüşün gözlenmediği, belgeler incelendiğinde rahatlıkla anlaşılmaktadır.

1523'den 1541 yılına gelindiğinde, Pilvank'teki nüfus hareketliliğinin bir artış gösterdiği görülmektedir. Aradan geçen yaklaşık 18 yıllık bir zaman diliminde, Kanuni döneminde tutulan ikinci tahrir defterlerinde, yani 1541 yılındaki kayıtlarda, Pilvank Köyü'nün hane sayısı 20'dir. Pilvenklü Köyü'nün mücerret¹⁰⁶ sayısı 12'ye çıkmıştır. Aslında 18 yıllık bir aradan sonra artışın yıllara göre dağılımı yine de istenilen bir düzeyde değildir. Çemişgezek Sancağı'na ait belgeler içinde, 1566 yılı kayıtlarında Pilvenklü Köyü yoktur. Çünkü bu tarihlerde Pilvenklü Köyü, Çemişgezek Sancağı idari yapısı alanından çıkarıldığı için kaydı tutulmamıştır.

¹⁰⁶ Mücerret, savaşımağa, iş gücü yapmağa hazır olup, gücü yeten bekâr erkek demektir.

16. yüzyılda Pilvank Köyü’nde Tarımsal Ekonomi

Çemişgezek Sancağı’nda Pilvankan Aşireti’ne ait kayıtlardan birisi de tarımsal üretim ve bunun üzerinde Osmanlıya ödedikleri vergilere ilişkin detaylardır. Kayıtlara göre Pilvankanlar 1518 yılında 750 kile Buğday (Hinta) ürün elde etmişler. Bu yıla ait sadece buğday üretiminin yapıldığı kayıt altına alınmıştır. 1541 yılındaki kayıtlarda 60 kile Buğday, 150 kile (şiar) Arpa, 250 kile Darı (Dıhn) üretimi elde etmişler (Ünal, 1999: 228). Pilvank Köyü’nün Hasılları¹⁰⁷ 1518 yıllığında 1500, 1523’de 698, 1541’de 2.452, 1566’da 2.452 has ödedikleri anlaşılmaktadır (Ünal, 1999: 260). Pilvankanların ödedikleri vergiler: 1518 yılında Buğday’dan 1.200, Badiheva (Boşu boşuna, bedava/üretimsiz) 90 akçe ödemişler. 1541 yılında Buğday’dan 1.080, Arpa’dan 300, Darı’dan 120, Resmi Kuvayen’den (Arı-petek) 150, Meyve’den 10, Badiheva’dan 210 (Ünal, 1999: 271). Arşivlerde çoğu köyde, Pamuk/Kürüm üretimi varken Pilvank Köyü’nde bu tür üretimlerin olmadığı görülmektedir.

3) Pilvankan Aşiret Konfederasyonu’nu Oluşturan Aşiretler/Ezbetler

Şıx’ın şeceresinde “Cemaat u Pilvankan” adı yoktur. Bu da gösteriyor ki, Pilo(é)vankan/Pilvankan adı, Şıx’la birlikte ya da sonrasında ortaya çıkmış bir adlandırmadır. Buna karşın Şıx’ın Pilvank Köyü’ne neden geldiği sorusunun cevabı, bu bağlamda önem arz etmektedir. Yazılı ve sözlü kaynaklarda Pilvankan Aşireti’nin isim telaffuzu, oldukça çeşitlilik göstermektedir. Dersim merkezi ve yakın çevresinde Kırmancı/Dımılı konuşan aşiretler arasında, söz konusu aşiretin isimlendirilmesi yöreden yöreye dahi değişmektedir. Örneğin, Merkez ve Doğu Dersim bölgesinde “Pilvancık, Pilvanku, Pilvançku, Pilvançkuné” Batı Dersim ve Ovacık yöresinde daha çok “Pilvanki, Pilvankan, Pilvankız” gibi benzeri isimlerle, topluluğa hitap edilmektedir.

¹⁰⁷ Has: Yıllık geliri 100.000 akçeden fazla olan dirlikler-topraklardır. Bu toprak sahiplerinin Osmanlıya vergi vermesi gerekmektedir. Bir bakıma Hasıllar, Osmanlının köylülerden/köyden alacağı vergiye de işaret etmektedir.

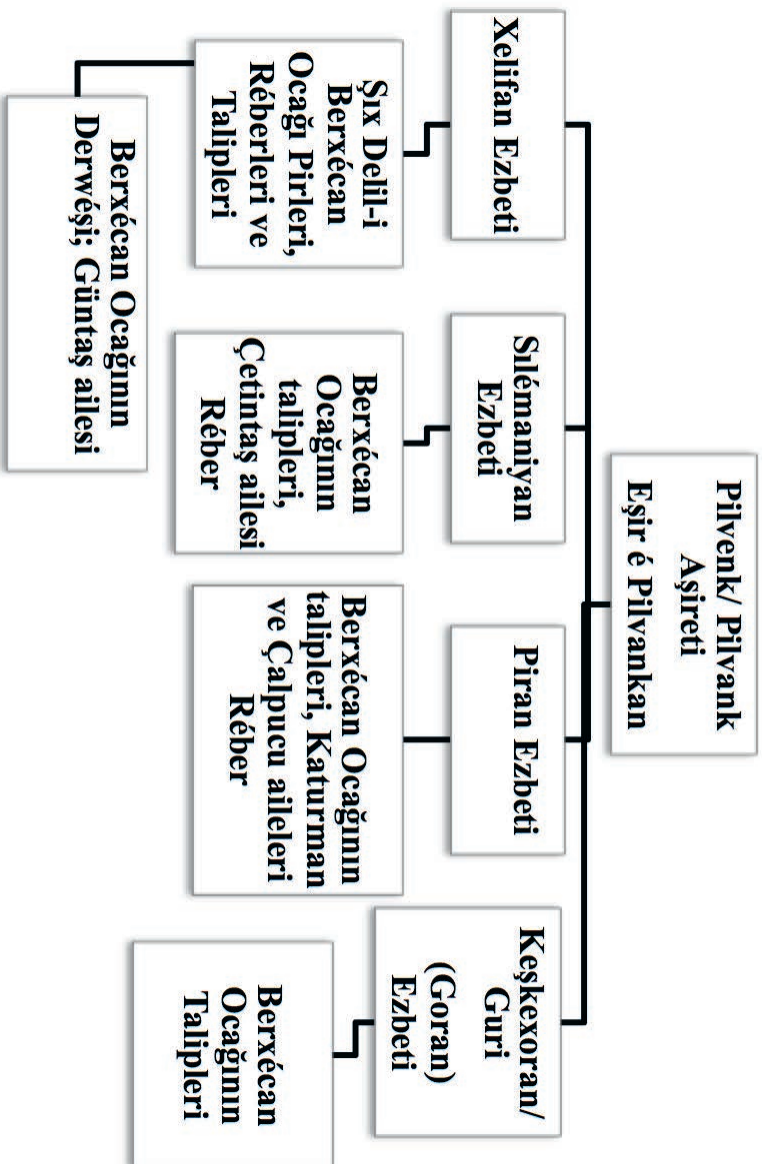
Bütün bunlarla birlikte, Dersim ve çevresinde genel olarak daha çok şu isimler ön plana çıkmaktadır. “Pilvenk, Pilevenk, Pilvank, Pilovank, Pilvankan, Pilovankan, Pilévankan, Pilovan-ku, Pilvançku, Pilvançkuné Pilvankız, Pilvanciko, Pilvankiyan, Pilvanki vs” gibi değişik anlamlara da gelebilecek isimler, başta Kürtçe ve Türkçe dilinin derinlikli formasyonundan kaynaklı olduğu düşünülmektedir. Bireysel yazılı kaynaklarda, gerekse Osmanlı ve Cumhuriyetin gizli raporlarında Pilvankan Aşireti ve Berxecan Ocağı ile ilgili, daha evvelde verdiğimiz üzere az da olsa, birçok görüş yer almıştır. Umumi düşünce odur ki; Aşir u Pilvankan, yerel gelenek ve anlatımlara göre dört ezbetten, mağ’dan, kol’dan, per’dan, mal/malbat’dan, kardeşten meydana gelmiştir. Bu topluluklar, kendilerini daha çok Ezbet tasnifiyle tanımlarlar. Buna göre; Silémânian: Silémani, Silémânian, Xelifan: Xelif/Xelifi: Xelifian, Piran: Pırani: Pıranian, Keşkexoran: Keşkexuri: Keşkexurian (Goran).

Şu âna kadar ulaşabildiğimiz varolan tarihsel kaynaklar, Pilvank Köyü’nün bileşenlerini bir aşiret (Pilo(é)vankan/Pilvankan/Pilvenkli/lü) statüsünde ele alırken, önceden de belirttiğimiz üzere aşiretin bağlı olduğu ruhani kurum olarak da, Şıx Delili Berxécân Ocağı’nı işaret etmektedirler. Ayrıca Dersim aşiretlerini tasnif eden resmi gayri resmi kayıtlarda, Pilvank Aşireti, kronolojik dizinine göre hep “Dersim aşiretleri” kategorisinde ele alınmıştır.

Şeceredeki “Silémânian Cemaati” Pilvankan

Aşireti’nin Merkez Kapısı mı?

Yukarıda da belirtmiştik; Şıx’ın şeceresinde adları yazılan 43 Kürt cemaati içinde, “Cemaat u Pilvankan” adı yer almamaktadır. Oysa şecerde Silémânian Cemaati’nin adı, Şıx’ın hocası, büyük şeyhi olan İmaduddin Süleymani bağlamında zikredilir. Dolayısıyla şeyh İmaduddin’in mensup olduğu Silémânian Cemaati, bugünkü Pilvankan Aşireti içinde bir ezbet konumundadır. Bu nedenle Şıx, Dersim bölgesine geldiği (1010 yıllarında) zaman, bugünkü Pilvank Köyü’nde mekân/okul kurar. Ocağını bu köyde tütürür. Peki ama Şıx, neden şecerede adı kaydedilen bir başka cemaatin yerleşkesinde mekân kurmaz da, illahi Silémâni-

an Cemaati'nin bulunduğu bu köyde mekânını kurar? Sorusunun cevabı da elbette bir o kadar önem arz etmektedir! Aslında bu sorunun mahiyeti, yine şecerede gizlidir. Çünkü şecerede anlaşıldığı gibi; Şıx'a el veren, Şıx'ı eğitip ve kendi yerine vekil tayin eden Şıxların Şıx'ı, yani Şeyh ul Ekber/Büyük Şıx İmadüddin; Süleymâni Cemaati'nin bir mensubu ve lideri konumunda gözükmektedir.

Bağdat'taki Ebu'l Vefâ-i Kürdi'nin okulunda okuduktan sonra Şıx Dilo Belincân'a el/yetki veren ve Ebu'l Vefâ-i Kürdi'nin medresesinde onun öğretmenliğini yapan zat; büyük şeyhi olan İmaduddin Süleymâni'dir. Şıx Belincân'a verilen bu yetkiyi, Büyük Şıx İmaduddin Süleymâni, kendi büyük Şıx'ı olan Ariflerin Tacı Ebu'l Vefâ-i Kürdi'den alarak vermiştir. "Es-Seyyüd'ül Ebu'l Vefâ Menakıbnamesi"nde, aynı dönemlerde ondan ders alıp, şeyhlik makamına varan 82 şeyh arasında, yine Silémânian Cemaati'ne mensup "Şeyh Emvaki Süleymâni" adında bir başka isim daha göze çarpmaktadır (Gümüsoğlu, 2006: 241). Öyle anlaşıyor ki; söz konusu Şeyh Emvaki Süleymâni'de, şeceredeki İmaduddin Süleymâni ile aynı aşiretindedir. Öyle ki bu yıllarda Silémânian Cemaati'nden birçok kişi Ebu'l Vefâ-i Kürdi'ye intisap etmiş, onun medreselerinde ve onun elinde marifi ilahiye/Tanrısal bâtinî bilgi-ilimini aldıkları anlaşılmaktadır. Kürt tarihinde Silémânian Cemaati/Aşireti, oldukça köklü ve geniş coğrafi alana yayılmış bir aşirettir. Kürt tarihinde Silémânian Cemaati/Aşireti, Osmanlının ilgili arşiv kaynaklarında ve modern yazılı neşriyetta; "Süleymâni, Silémani, Süleyman (lu) lı, Süleymâniye, Sülemenli, Selmanlı, Silivanlı, Silukan" ve benzeri farklı isimlerle kaydedilmiştir.

Dersim'de farklı aşiretler içinde birer ezbet olarak konumlanan Silémânian Aşireti, esas itibarıyla müstakil bir aşirettir. Fakat konjonktürel duruma göre, bilinmez farklı nedenlerden ötürü, çevresinde bulunun güçlü aşiretler içinde gösterilmiştir. Genel ve tarihsel olaylarla bu durum, Kürt aşiretleri arasında sıklıkla başvurulan bir olgudur. Birçok yazılı kaynakta bunun ibaresini görmek mümkünken, örneğin bu konuda Kocadağ şöyle der:

“Süleyman Uşağı: Adını ilk liderleri Süleyman’dan alır. Genelde Doğu Anadolu’daki oymakların pek çoğu adını ilk dedelerinden alır. Süleyman uşağı, Tunceli yöresinde yerleşik küçük bir oymaktır” (Kocadağ, 1992: 208).

Kaynak: Miroğlu, Kemah Sancağı (1520-1566)

Kocadağ ve çoğu yazılı kaynaklar, “Süleyman Uşağı” diye adlandırdıkları aşiret topluluğunu, Şıx Hasan an grubuna bağlı “Seydanlı” Aşiretleri bloğunda değerlendirir. Bununla birlikte bazı resmi, gayri resmi Dersim raporlarında, Süleyman uşağı Aşireti “Şıxhesenan” Aşiretleri içinde telakki edilen müstakil bir aşiret olarak gösterilir. Yine biliyoruz ki aynı Siléma, Silémanu/ Süleyman uşağı Aşireti, Kuréşan Aşireti’nin ezbetleri arasında ayrıca yer almaktadır. Velakin geçmişi asırlara dayanan Dersim ewliyalarının evlenme ve kaç çocuğunun olduğuna ilişkin elimizde bilimsel açıdan değerlendirebileceğimiz hiçbir belge ve kanıt olmadığı ayrıca unutulmamalıdır! Konuya bilimsel ölçülerle yaklaştığımızda, bu alanda çok ciddi kuşkuların varlığı göz ardı edilmemelidir. Bu olgulardan hareketle; şimdi genel olarak Kürdistan’da, özelde Dersim’de, Kürt tarihi içinde Silémânian Cemaati/Aşireti’nin izini sürmeye devam edelim.

Silémânian Aşireti/Cemaati’nin; Dersim bölgesinde 1530 yı-

İndaki Osmanlı Muhasebe-i Vilayet-i Diyarbekir Defterindeki Çemişgezek Livasında yerleşik yaşadığı köyü, “Süleyman Bey” olarak kaydedilmiştir (BOA, 998 Num, 1998: 83). 16. yüzyıla ait 998 Numaralı Muhasebe-i Vilayet-i Diyarbekir Defteri (1530) “Amid, Mardin, Musul, Ergani, Çermik, Siverek, Kiğı, Çemişgezek, Harput, Ruha, Ana-Hit ve Deyr-Rahbe Livaları ile Hısn-i Keyf ve Siird Kazaları” kayıtlarında ve bunun dışında yine Kemah Sancağı’nda, iki ayrı “Süleyman Köyü” yerleşkeleri kaydedilmiştir. Bunlardan birisi Erzurum ilinin Oltu ilçesine bağlı Süleymanlı Köyü’dür. Süleymanlı Köyü, Erzurum iline 155 km, Oltu ilçesine 32 km uzaklıktadır. Köy, Erzincan’ın batısına düşmektedir. Bir diğeri ise, Erzincan merkezinin güneyine düşen Süleymanlı/Süleyman Köyü’dür. Aynı bölgede, üç ayrı (Dersim/Pülümür, Erzincan ve Erzurum) Süleymanlı Köyü’nün oluşu, konumuz açısından oldukça kayda değer bir önem arz etmektedir. Önce Pülümür’e bağlı Süleyman Beğ/Süleyman Uşağı Köyü’nü ele alalım. Dersim’deki Silémânian Cemaati’nin ilk kurduğu köylerden birisidir. Yani kendi adlarını verdikleri, Pülümür ilçesinin Seteriye (Dağyolu) bucağına bağlı günümüzdeki “Mezra Silémanu” olarak da bilinen ve resmîyette “Süleyman Uşağı Köyü” idi. Süleyman Uşağı Köyü’nün çok eski bir yerleşke olduğu bilinmektedir. Mezra Silémanu Köyü, 1530 yılında Diyarbakır vilayetine bağlı Çemişgezek Sancağı’nda “Süleyman Bey” olarak kaydedilmiştir (BOA, 998 Num, 1998/3: 45, 78).

Daha sonraları, Dersim’le ilgili bazı resmî raporlarda Pülümür’e bağlı bu köyün adı, “Süleyman Uşağı Köyü ve Süleyman Uşağı Aşireti” olarak verilmiştir. Dersim aşiretleri ile ilgili bazı tasniflerde köyün sakinleri, Balaban Aşireti’nin bir ezbeti olarak kaydedilmiştir. Dönemin Erzincan valisi (1931-32) Ali Kemali (1884-1962) çalışmasında, Pülümür aşiretlerini verdiği bölümde, “Süleymanlı Aşireti”nin “Süleyman Uşağı Köyü”nde iskân olduğunu, 75 kadın, 73 erkek olam üzere toplamda 148 kişilik nüfuslarıyla birlikte Balaban Aşireti’nden ayrı ele almıştır (Kemali, 1992, Kitabının sonundaki, Aşiretlerin çizelge bölümü). Öte yandan M.Şerif Fırat (1948), Edip Yavuz (1968) ve daha nice benzerleri Ali Kemali’nin (1931), Balaban Aşireti’ni Kürt gösterdiği için ona kızarlar. Dahası Emin Fırat, kitabında Erzincan valisi Ali

Kemali'nin Kürtler ve özellikle de Dersimli Kürtler hakkındaki fikirlerini beğenmez eleştirir. Çünkü ona göre “Dersim’de Kürt yok, Kürtleşmiş Tükler var”. Kemali'nin kitabında verdiği Dersimli Kürt aşiretlerinin listesini ve kategorisini beğenmez. Emin Fırat; kitabının 38. sayfasında Kemali'nin “Dersim aşiretleri” arasında saydığı “Pilvenk” Aşireti’nden bu vesileyle, ondan alın-
tilayarak vermektedir.

Silémânian Aşireti’nin, Dersim bölgesindeki kendi adlarıyla kurdukları bir diğer yerleşkeleri ise, 16. yüzyıl kayıtlarında rastladığımız, Erzincan merkezinin güneyine düşen Süleymanlı/Süleyman Köyü’dür. Köy bu tarihlerde, Hristiyan nüfusa sahipti. 1516 yılında 23 hane, 9 mücerred, 1530’da 23 hane, 12 mücerred; 1591’de de neferan 157 nüfusu vardı (Miroğlu, 1990: 147). Erzincan’ın güneyine düşen Üzümlü ilçesine bağlı Süleyman Köyü, Pülümür’deki Süleyman Köyü’yle dikey bir çizgide, birbirlerine yakın bir mesafede konumlanmışlardır. Kemali’nin verdiği aşiretler tasnifinde Refahiye ilçesinde ve Şadiyan Aşireti’nin yerleşik olarak gösterdiği Süleyman Köyü’nün, 1930’lu yıllarda nüfusu gösterilmemiştir (Kemali, 1992: Aşiretler çizelgesi).

Böylece Dersim ve çevresinde Pülümür’deki “Süleyman Bey” Erzincan ve Erzurum’daki “Süleymanlı/Süleyman Köyleri” Silémânianların bu bölgedeki merkezi yerleşkeleriydi. Bu köylerin 11. yüzyıldaki sakinleri, bugünkü Pilvankan Aşireti içindeki ezbet konumunda olan Silémânian Cemaati/Ezbeti’nin, bizim kanaatimize göre Dersim Pilvank Köyü’ndeki çekirdek aileleriyle aynı olması uzak bir ihtimal değildir. Şimdi bu konuyla alakalı olarak bazı tezler geliştirebiliriz! Zaman içinde (takriben 900’lü yılların sonunda ya da 1000’li yılların hemen başında) Erzincan’daki Silémânian Cemaati’ne mensup ailelerin bir kısmı, bugünkü Pilvank Köyü’ne gelip yerleştiler. Zira Silémânian Ezbeti’nin orijin geleneğinde, henüz kılıç kalkan döneminde kendilerinin Erzincan tarafından, Pilvank Köyü’ne gelip yerleştikleri bilgisi vardır. Topluluğun ortak hafızasındaki bir diğer veride ise; atalarının Güney Kürdistan’daki Süleymâniye kentinden Erzincan’a, oradan da Pilvank Köyü’ne olan bir göçten söz edilmektedir. Bununla birlikte Pilvankan yaşlıları tarafından verilen bu göç güzergâhlarında yer alan 16. yüzyıl Kilis Sancağı’nda “Süley-

manlu Taifesinin” hatırı sayılır bir nüfusu bulunmaktaydı (Akis, 2004: 22).

Güney Kürdistan’daki Süleymâniye kenti bir yana, fakat günümüzdeki sınırı itibariyle Pülümür ilçesinin ve Erzurum’un, yerel literatürde Erzincan tarafına düştüğü, bu bölgelerde “Süleymanlı ve Süleyman beğ köylerinin” oluşu göz önünde bulundurulduğunda, göçe ilişkin ortak hafızadaki bu bilginin doğruluğu düşünülebilir! Dikkat edilecek olursa, aktarıda Süleyman Beğ ya da Süleyman Köyü’ne herhangi bir atıf olmadan, Erzincan tarafından geldiğine vurgu yapılmaktadır. Çünkü yaptığımız sohbetler sırasında aktarıyı yapanların çoğu, adı geçen “Süleyman Beğ” ve “Süleymanlı Köylerinden” bile habersiz idiler.

Silemaian, Silemanu Ezbeti/Aşireti’nin Dersim’deki diğer aşiret ve ocaklar içindeki konumlarına da kısaca bakmakta fayda vardır. Buna göre Ovacık bölgesine yerleşen Silémânian Cemaati’nin çekirdek aileleri, daha sonraları “Süleyman Uşağı/Süleymanlı/Süleymâniler, Silémanu” adıyla, zamanla Hozat/Ovacık bölgesinin Şıx Hesanan Aşiretleri konfederasyonu içinde tasnif edilmişlerdir. Kuréşan Aşireti/Ocağı’nın geleneğinde varolan ve bazı yazılı kayıtlara da geçtiğine göre; Siléma/Süleyman, Kuréş’in bir oğludur (Seyyid Kekil, s. 15, 16). Oysa bu hususta rivayetler muhtelifir (Çakmak, 2001: 53).

Mitolojik gelenek içinde Silémaniyan Aşireti’nin atası Siléma, Kuréş’in oğullarından biri olarak gösterilmektedir. Bunun tersi yönünde veriler de bulunmaktadır. Fakat elde olan mantıklı kanıtlar çerçevesinde, akılcıl bir yaklaşımla Balaban, Şıx-hesanan, Pilvankan ve Kuréşan Aşiretleri içindeki Silémânian Ezbetlerinin kökeni, Kürt tarihindeki Silémaniyan Aşireti’nden kaynaklanmaktadır. Dersim ve çevresindeki Şıxhesanan, Balaban, Pilvankan ve Kureşan Aşiretisektleri) içinde “Ezvet u Silémanu, Ezbet é Silémanian, Süleyman uşağı, Süleyman Aşireti” ve benzeri adlarla karşımıza çıkan topluluğun kökleri, mantıksal önceliklerle ele alınmalıdır. Öyle ki; Dersim ve çevresindeki aynı isimle varlığını sürdüren bu topluluk; 1010 yılında yazılan Şıx’ın şeceresindeki Şeyhlerin şeyhi (Şeyhul Ekber) İmaduddin Süleymâni’nin de mensubu ya da lideri olduğu “Ekradi Cemaat u Sü-

leymanlu”dan dağılan ve sosyolojik (zorunlu) olarak, yani sosyal kültürel değişimlerle başka aşiretler/yerleşkeler içinde yeniden konumlanan Silémânian Cemaati/Aşireti’nin çekirdek ailelerine işaret etmektedir.

Yakın tarihimizde de bilindiği üzere, Pülümür’deki “Süleyman Beğ/Mezra Sılémanu” Köyü, birçok aşiretten ailelere ev sahipliği yaptı. Yukarıda da değinildiği üzere, tıpkı Kurêş ve oğlu Sıléma/Süleyman’da görülen rivayetin aynısı, Balaban Aşireti için de geçerlidir. Orada da Süleyman, Balaban’ın bir oğludur. Yine Pilvank Köyü’ndeki Ezbeté Silémânian’ın atası olan Süleyman’da, Bexécân’ın bir oğludur. Oysa bilimsel, akli eksenli tarihsel gerçekliğin, böylesine ütöpik kurgularla sentetik olamayacağı bilinmektedir. Örneğin Balabanlar ekseninde konuyu ele alalım! 16. yüzyılda Pülümür’deki köyün “Süleyman Beğ” Köyü olarak Osmanlı kayıtlarına geçmesi ve buna göre köy, 16. yüzyıldan çok önceleri, aynı adla kurulmuş bir yerleşke olması hasebiyle, köyün ilk yerleşiklerinin Balaban Aşireti’yle ilişkisinin olamayacağı sonucu çıkmaktadır. Çünkü Balaban Aşireti’nin bölgedeki varlığı, mevcut kaynaklara göre 16. yüzyıl sonrasına tekabül ettiği sanılmaktadır.

Şimdi bu güzergâhtan dönüp, pekâlâ asıl konumuza, yani Pilvank Köyü’ne ve Pilvankan Aşireti’ne dönebiliriz. Tekrar edecek olursak; Pilvankan Aşireti içinde, dört ezbetten birinin adı “Ezbeté Silémânian”dır. Bu kadar yazılı ve sözlü kayıtlar içinde çıkardığımız sonuçsal veriler ışığında bizim kanımıza göre, Şıx’ın neden Pilvank Köyü’ne geldiği, burada mekân kurup, kendisinden sonra yerine bir halife ilan ettiği ve şeceresini burada bırakıp gittiğinin, tek ana akım nedenlerinin başlıcası (ki eğer, bizatihi kendisi de Silémânian Cemaati mensubu olup, bu köyden değil-diye! Ki bu yönlü kuşklarımız da vardır!), köyde yerleşik olan Şıx’ın da mensup olduğu Silémânian Aşireti/Cemaati’dir. Bütün bunların yanı sıra, kesin olmamakla birlikte Xelifan Ezbeti’nin doğum kapısının yine Silémânian Cemaati olabileceği yönünde güçlü emareler bulunmaktadır. Bu konuya, ilerleyen satırlarımızda tekrar dönecektir.

Zira Şıx’ın şeceresinde adları zikredilen 42 Kürt cemaati ara-

sında Pilvankan adı yokken, Silémânian Cemaatî'ne ve cemaatin ruhani lideri konumunda olan Şıx İmaduddin'e güçlü vurgular bulunmaktadır. Oysa bu hesaba göre Şıx'ın, şecerede adı geçen herhangi bir aşiretin yerleşkesinde, kendisine mekân kurması gerekmez miydi? Örneğin Pilvank Köyü'ne gelmeden Malatya, Sivas bölgesine uğramıştı. Şıx, mekânını orada kurup ve kalabilirdi! Yine Karakoçan, Kiğı bölgesindeki faaliyetleri sırasında cemaatlerin yerleşkelerinde kendisine bir mekân kurabilirdi? Bütün bunlardan da önemlisi, Pertek'te şu anki baraj suyunun kıyısında konumlanmış dört cemaatin (Cemeât'u Kömürrişân, Cemeât'u Kuhbinki, Cemeât'u Taksuvânî, Cemeât'u Covi (Coravan) Elfi [Elqi, olarakda okunabilir!] beyti) yerleşkelerinden birisinde mekanını, pekâlâ kurması gerekmez miydi? Lakin Pertek'in coğrafi (tarıma elverişli, ova ve sulak) konumu, bu mekâna ve onun faaliyet alanına daha da uygun gibi gözükmekteydi! Fakat öyle olmadı ve Şıx, mekânını ihtimamla İç Dersim'de yer alan Pilvank Köyü'nde kurmuştu. Pilvankan Aşireti'ni, Xıran Aşireti'nin bir kolu olarak değerlendiren araştırmacı Mehmet Teker, örneğin Pilvankanlar için ayrıca şu sözlü bilgileri aktarır:

“... Pilvenkliler'de Halifanlar, aşiret içinde seyüzyilitlik makamını temsil ederler. Piranlar aşiret içinde aşiret büyüğü olarak bilinmektedirler. Keşkeoğurlar, halk tabakasından sayılırlar. Süleymanlılar, aşiret genelini teşkil ederler” (Teker 2006: 68, 69) der.

Kuvvetle muhtemelen Teker, ilgili araştırmasında Pilvankan Aşireti'ni anlatırken, Berxécân'ın şeceresinin içeriğinden habersizdi. Berxécân'ın şeyhi olan İmaduddin Süleymânî'nin adından ve onun mensubu olduğu Süleyman Cemaatî'nin şeceredeki varlığını bilmemekteydi. Fakat aşiret ve ocak içerisindeki sözlü geleneğe dayalı gözlem ve izlenimleri Teker'i, bir yönüyle relatif açılarla tarihsel bir gerçekliğe götürmüştür. Bütün bu bilgiler ışığında (topluluğun, Xıran bağlantısı dışında) Teker, bu yönlü tespitinde haklıdır. Çünkü elde ettiğimiz doneler sonucunda, kesin olmamakla birlikte bugünkü Pilvank Köyü'nün ilk yerleşikleri/sakinleri Silémânian Aşireti gözükmektedir. Bütün bu olguların bir başka tafsilatı daha vardır. Süleyman Cemaati, şecerede 42

Kürt Cemaatinin yazılı olduğu fasılda değil de, şecerenin birinci bölümünde daha yukarıda özel bir bölümle “Cemaat u Süleymâni”den söz edilmiştir...

Şecereyi yazdıran ve Belincân’ı görevlendiren, onun büyük Şeyhi İmaduddin Süleymâni, Süleymâni Cemaati’nin bir mensubu ve hatta bölgedeki Kürt aşiretleri tarafından tanınan bir ulu Şıx izlenimi verilmiştir. Bu nedenle, ilk başta mensubu olduğu aşiretini ve bu aşiretteki 1.000 evi¹⁰⁸, Belincân’ın vekaletliğine vermiştir. Şecerede, adı zikredilen Süleymâni Cemaati, o dönemden beri birçok yerde yerleşik yaşamaktadır. Öte yandan Kurmanci konuşan Selmanlı/Süleymalı Kürt aşiretin yerleştiğı bölgeler, zamanla kendi adlarıyla anılmıştır (BOA, 998 Num, 1998/3: 45, 78; Izady, 2007: 168; Türkay, 2005: 131, 584, 585; Munuzroğlu, 2013: 164). Tekrarıyla ezbeté Silémânian’ın kökü olan Süleymanlı/Silémânian Aşireti¹⁰⁹ Kürdistan’ın farklı bölgelerde sadece yerleşkeler kurmamıştır. Değişik tarihsel süreç-

¹⁰⁸ Şecerede adı geçen “*Silémânian Cemaati’nden bin ev*” tanısı, bize göre rakamsal olarak oldukça çok yüksek ve abartılı bir nüfusa takabül etmektedir. Eğer Keykubat’ın yazıcıları tarafından, asıl şecerenin yenisine aktarımı sırasında yanlış yazılmamışsa, 11. yüzyılda bir aşiretten *bin evin* olması imkânsızdır. Hem bin ev olsa bile, o yıllarda “*bunun tespitinin nasıl yapıldığı*” sorusuna cevap bulmak olanaksızdır. Diğer yandan 16. yüzyıl kayıtlarındaki *Süleymanlu, Selmanlu* gibi benzeri isimlerdeki aşiretin dağılım ve demografik istatistiğine bakıldığında da, söz konusu bu rakamın doğru olabileceğı izlenimini, ayrıca edinmek de mümkündür! Fakat yine de bizim kanaatimize göre bu rakam, asıl şecereden (1232-37) kopya edilirken yanlış yazılmış olabilir ya da bin ev tanısının dönemin literatüründe başka bir anlamı/rumuzu vardı. Zira aynı tanı şecerenin 28. sırasında Cemeât’u Covi Elfi/Elpi Beyti (Coravan) için de yazılmıştır. Pir Mansur’un (doğ. 989) şeceresinde adları zikredilen aşiretlerden “*80 milyon, 90 milyon ev*” yani Türkçe tercümesiyle “*bin kere bin ev*” söz edilmektedir (Gördük, 2014: 109). Ayrıca *Dersimin Gizemli Tarihi I- Şeyh Dilo Belincân’ın Şeceresi ve Antik Kürt Aşiretleri* adlı çalışmamızın “cemaat u Covi” bölümüne bakınız!). Öte yandan Osmanlı kayıtlarındaki Selmanlı Aşireti’nin bir Türkmen obası olduğuna dair bilgiler de vardır. Bu bilgi muhtemelen yanlıştır çünkü İran Kürtleri arasında *Selmaniye* adlı bir Kürt aşiret olduğunu da hatırlatalım.

¹⁰⁹ Süleymanlı/lu Cemaati için ayrıca şu kaynaklara bkz. (Akis, 2004; s. 16; Taşdemir, 1999). Yine 16. yy.’da Diyarbekir Silvan/Silémâniyan beyleri için bkz. (Şeref Han 1990; Sümer, 1992). Yine topluluğun coğrafi dağılımı ve farklı isimsel varyatları için ayrıca bkz. (Türkay, 2005).

lerde zorunlu göçlerle Anadolu'nun farklı bölgelerinde de kendi adıyla birçok yerleşkeler kurmuştur. Bununla birlikte konumuzla yakinen alakalı olduğu için bir önemli hususu belirtmek isteriz. 1519/20'de Osmanlının Halep Sancağı'na ait Besni (Adıyaman) ve Rum Kale'te (Gaziantep) müstakil bir cemaat olarak kaydedilmiştir.

Yine 16. yüzyılda Kilis'e bağlı Telbeşar nahiyesinde Süleymânî adlı köy, Sılémaniyan Cemaati'nin bölgedeki yerleşkelerinden sadece birisiydi. Ayrıca topluluk 16. yüzyıl Halep Sancağı'nda, Ekrad tatifeleri ve Cemaatlerin kaydedildiği defterlerde, Süleymânîye Taifesi¹¹⁰ olarak yer almaktadır. Daha sonraları boşalan bu köyde, 17. yüzyılda Türkmen Boz Koyunlu oymağı yerleştirilmiştir (Çakar, 2006: 198). 17. yüzyıla müteakip, bölgeye yerleştirilen göçmen/macir Türkmen oymaklarının Kethüdasına¹¹¹ bölgede yerleşik olan Ekrad cemaatlerinin Kürt kethüdalı atanırdı. Bu sebeple Türkmen tifesinden Afşarlı obasına, Süleyman Cemaati Kethüdalık yapmaktaydı. Daha sonraları Afşar obası, Süleyman Cemaati'nin Kethüdalık icraatlarından memnun olmadığını, bir arzı dilekçeyle yetkililere bildirmişler idi (Çakar, 2006: 168).

Süleyman Aşireti hakkında son birkaç veri daha aktararak bu bahsi şimdilik kapatalım! Diyarbakır'a bağlı bugünkü Silvan ilçesinin eski isimlerinden birisi Meyafakrin'dir. Örneğin 16. yüzyılda Meyafakrin'i elinde tutan Sılémaniyan Aşireti'nin isminden dolayı ilçeye "Silimani, Silivani, Silvan" denildiği tahmin edilmektedir. Söz konusu Kürt Süleymânî Aşireti'nin¹¹²

¹¹⁰ Taife/Tavaif: Arapça bir isimdir. Genelde kan bağıyla oluşturulmuş bölük, grup, cemaat anlamına gelir. Çoğulu Tavaif'dir.

¹¹¹ Kethüda: Cemaat ve Oymakların Osmanlı tarafından atanmış ya da bizzat bu topluluklar içinde belirlenmiş bir nevi muhtarlık görevini yapan, devlet ile bu topluluklar arasındaki ilişkiyi sağlayan ve düzenleyen başkan, reis, ileri gelen biri.

¹¹² 16. yy.'daki *Silémani Beyliği* ve *Silivani* ismi hakkında daha detaylı bilgi için ayrıca bkz. [Şeref Han, 1990: 295-312; Sümer, 1992: 32; Sykes, 1915: 563, 581; Memhet Demirtaş "Silvan Kazası'nda Yerleşme ve Nüfus (XIX. Yüzyılın İkinci Yarısı)" *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü* Dergisi Sayı 38, Erzurum 2008, s. 289-313].

bölgedeki en gözde merkezi, Diyarbekir Silvan ilçesiydi. Çünkü 16. yüzyılda Osmanlının, Kürdistan taksimatı içinde Süleymâni/Silêmani Aşireti'nin yapısal/kurumsal beyliği bulunmaktadır (Şeref Han,1990: 292-296; Sümer, 1992: 42).

Berxécân Ocağı'nın Doğum Kapısı; Ezbet é Xelifan

Berxécân Ocağı'nda Pirlik/Pirépiranlık/Mürşidlik makamında oturan aileler; Pilvankan Aşireti'nde varolan, yine kendi unvanlarıyla anılan “Xelif/Xelifan Ezbeti” içindedir. Yani Şıx Delil-i Berxécân Ocağı'nın doğum kapısı, Ezbeté Xelifan'dır. Topluluğun sosyal ve kültürel geleneksel hafızasında Berxécân'ın dört oğlu vardır. Bunlar sırasıyla; Xelil (Xelifan), Silêman (Silêmaniyan), Piralî (Piran), Kasım (Keşkexuran) adında dört evladı bulunmaktadır. Babaları Berxécân, evlatları ve köy halkının rızalığıyla, kendi yerine büyük oğlu olan Xelil'i ardıl/helif olarak bırakır.

Sonrasından bu kardeşlerin soyu büyür ve bugünkü ezbetler oluşur. Diğer yandan yolu yürüten büyük kardeş, ocağın ruhani şahsiyeti olarak günümüze değin gelir. Geleneksel toplumlarda ve özellikle de Dersim gibi böylesine haşin coğrafyada asırlardan beri ortakçı/komün yaşamını sürdüren ve yazılı bir tarihi olmayan Kurmanc klan/aşiretlerin benzeri sözel tarihleri oldukça güçlüdür. Bu türden kanıtsız, ispatsız kabul edilen önermelerin (Postulat) bilimsel dayanağı, elbette günümüzde tartışmalıdır. Örneğin ocak pirleri tarafından son yıllarda hazırlanan bazı soyağaçlarında ve Berxécân'ın şeceresinde, ne Xelil/Halil ve ne de ki Halife adına rastlanmamaktadır (Saltık, 2009: 155, 156).

Okumalarımız dahilinde Kürt tarihi, kandaş/akraba olmayan aşiretlerin varlığıyla doludur. Ayrı ayrı kandaş evlerden/mallardan/Çélerden oluşan aileler, bazen tesadüfen bir araya gelirler. Ayrı bavlardan oluşan bu kandaş aileler, zaman içinde yeni bir isimle oluşturdukları bir aşiret çatısı altında birleşirler. Bu gibi durumlar, daha çok yaşanan büyük göç dalgalarıyla oluşur. Bu süreç, küçük kandaş ailelerin vardıkları yeni bir coğrafyada, kendilerine bir yerleşim elde edebilmek için, özellikle köyden tanış-

tıkları diğer ailelerle birlikte orada kader birliği yaparlar. Köy/tarım toplumunda, ayrı bavlardan olan bu aileler, vakti geldiğinde yol güzergâhında birbirlerine kardeşlik bağlarıyla bağlanırlar. Bu ailelerin ortak değer yargıları aynı olacağı gibi, içsel farklılıkları da elbette bulunmaktadır. Bunların güçlü olan ortak özellikleri aynı dili, coğrafyayı, sosyal/kültürel artısal değerleri, inançsal ritüelleri vs bulunmakta ya da sürecin şartlarına göre o andan itibaren, çevresel birliktelikle de ortak değerler yaratırlar.

Filogenetik (soyoluşsal) açıdan, yani aynı kandan/biyolojik olarak aynı soydan gelmeyen bu küçük aileler, birbirleriyle yaptıkları evliliklerle çoğalırlar. Bu aileler, zaman içinde büyürler. Artan nüfuslarıyla birer ezbet konumuna gelirler. Söz konusu ezbetlere ortak bir isim olarak komşuları ya da bizatihi kendi kendilerine, bulundukları köyün/bölgenin adını verirler. Bazen de köyün ilk yerleşiklerinin anıldıkları isimle anılırlar. Söz konusu bu isim, çoğu zaman büyük bir şahsiyetin adınada nispet edilmiş olabilmektedir. Velakin bu ortak adlandırma, köyde bulunan tüm ailelerin ortak bir şemsiye niteliğindeki ismi olur. Çünkü köyde yaşayan ayrı ayrı evleri, ezbetleri farklı isimlerle anmaktansa, köyün bütün yerleşik sakinlerini kapsayan ve onların ortak isimleri olacak bir üst kimliğe de böylece vurgu yapılır. Bütün bunlardan azade, asıl önemli olan, antikçağlardan süzülüp gelen bazı küçük klan toplulukları, çevresindeki büyük aşiretler içinde ezbet statüsünde algılanırlar. Kürt aşiretlerinin tarihsel geçmişleri, antikçağlara dayandığı kanıtlanmıştır. Bazı aşiretler içinde ezbet statüsünde olan klanların geçmiş tarihleri de, aslında en az üç bin, beş bin yıl öncesine kadar uzandığı, arkeolojik kazılarda elde edilen bulgularla anlaşılmaktadır.

Bütün bunlarla birlikte, bir gerçek var ki; Berxécân Ocağı'nın Réberleri, Pirleri ve Pirépiran/Mürşidleri adı edilen Xelifan Ezbeti içindedirler. Dersim tarihinde Xelifan/Halife kavramına, Pilvankan Aşireti/Berxécân Ocağı'nda ve bir de Pertek ilçesine bağlı Pınarlar (Paşavenk) nahiyesinin, Koçpınar Köyü'ndeki Hasan Halife Ocağı/Ziyaretinde rastlamaktayız. O halde, Halife/Xelif kavramının etimolojik köklerini kısa da olsa ele almakta fayda görmekteyiz. Bilindiği üzere, özellikle İslamiyetle (Hz. Muhammed 571-632) birlikte Halife/Halef tanımı, bir unvansal isim

olarak günümüze kadar taşınmıştır. Bu konuda M. Nihat Özön “halife” maddesini şöyle tanımlamaktadır:

“Halif: Ant içen. Halif: Peşten gelen. Birinin yerine geçen... Halif: Birleşen kimseler. Birleşmiş olan kimse. Halife: Sonradan, arkadan gelen. Birinin yerine geçen (Hulefa). Halife: Birinin yerine geçen adam. Muhammed peygamberin yerine vekili olarak geçen adam. İslamların din başkanı...” (Özön, 1989: 283).

Yukarıdaki analizler dışında Halife kavramını, farklı açılardan ele alan Esat Korkmaz’da, konuyu Alevi/Bektaşî sınırları içinde tutarak, şunların altını çizer:

“Halife: Vekil. Hz. Muhammed’in ölümünden sonra onun vekili olarak Müslümanların imamlığını yapan kimse. Kendini tarikat yoluna vermiş, derece sıralamasında baba’dan sonra gelen ve mürşit’in, pir’in yerine geçme yetkisi olan Alevi-Bektaşî. Halife baba: Tarikat mürşit’inin dergâhtan uzak bölgelere atadığı, halife aşamasında temsilci. Halife Makamı: Bir mürşit’e bağlı en yüksek derecede kişidir; dervişlerden ancak tarikat mürşit’inin uygun gördüğü halife olabilir” (Korkmaz 1994: 155).

Kuran’ın Bakara 2/30 suresinde “Rabbin meleklerle: Ben yeryüzünde bir halife var edeceğim” demişti. Buradaki halife, Âdem’e işaret etmektedir. Böylece Âdem, Tanrı’nın yeryüzündeki ilk halifesidir. Anlaşılan odur ki; Bexécân Ocağı evveliyatında Pirlık/Piranlık ve Réberlik makamını dolduran ailelerin adına Xelif adı verilmiştir. Ailelerin Xelif adına istinaden, Kurmanci dilindeki “an” çoğul eki getirilerek çoğalan nüfusunun tümü, aynı zamanda Xelifan Ezbeti adıyla anılmıştır. Hasılı, Bexécân Ocağı Pirlilerinin “halife” unvanları, döngüsel zaman içinde Xelifan Ezbeti’nin oluşumundaki köksel adı olmuştur. Ezbete, Pilvankan

Aşireti içinde, aşiret ocak bütünleşmesine uygun olarak Xelifan adı böylece terkip edilmiştir. Alevilik/Bektaşilik ve tarikatler ile ilgili geniş çapta araştırmaları olan İsmet Zeki Eyüboğlu, Halife konusunda şunları düşünür:

“Tekkede, belli görev aşamalarına göre şeyhin yerine geçme yetkisi olan kimse. Bu yetki şeyhten alınır”
(Eyüboğlu, 1987: 493).

O halde tekrar, Dersim coğrafyamıza ve Réya/Raa Heqi itikadı sürecine dönüp, bu zemin üzerinde bazı çıkarsamalar yapmaya çalışalım. Dersim Kürt tarihi bağlamında Réya/Raa Heqi itikatının geleneksel artılarını, günümüz literatürüyle ele alıp değerlendirmenin sakıncalı olacağı kanısındayız. Konumuz dahilinde buna en bariz örneği; 20. yüzyılın başlarında 1938’e ön gelen yıllarda, Dersim ve çevre coğrafyasındaki hareketliliği gözlemleyerek, tarihini ve anılarını 1952 yılında kaleme alan Nuri Dersimi’nin (1893-1973) kaleminde aktaralım. Öyleki Nuri Dersimi; Dersim’in sosyal ve kültürel antropolojisini ele alırken, varolan inanç katmanlarının temelini 11. yüzyılda başlatarak, özellikle bu erken dönemle birlikte Halife/Xelif kavramını sıklıkla kullanır (Dersimi, 1992b: 24, 25).

Bu bölümde, Dersimi’nin bazı tarihsel verilerine katılmamakla birlikte, konumuz açısında önemsedığımız husus, 9 ayrı yerde halife adını kullanırken, Réber, Pir ve Mürşid adından söz etmemektedir. 20. yüzyılın başında, itikat literatüründe Halife unvanının halen kullanıldığı anlaşılmaktadır. Nitekim ortaçağda, 11. yüzyılda “Halife”¹¹³ unvanı, tarikat yolunda birinci mertebeye

¹¹³ Hacı Bektaş-ı Veli’nin *Makalat*’ında “halife” olarak Âdem’den söz edilir. *Makalat*’ın bu faslında anlatılanlar, kendi deyimiyle Hak Teala tarafından Âdem’in yaradılışı ve onun yeryüzündeki “halife” ilan edilmesiyle ilgilidir. Konumuza bahis olan bölüm kısaca şöyledir. “... Büyüklük ve kutluluk tacını başına giydirdiler. Keramet kaftanını giydirip, yücelik kürsüsüne getirip üzerine oturtup ‘halife’ diye ad verdiler. ‘Yerde gökte halifesin’ dediler...” (*Hünkâr H. B. Veli, Alevi Bektaşî klasikleri; Makalat*, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., İstanbul, 2009: 114) ayrıca bkz. (Kaplân, 2009: 145-147). “Bütün bunlarla bağlantılı olarak, 16. yy.’daki Buyruk yazmalarında sıklıkla, ‘halife’ unvanı kullanılır. Örneğin Hacı Bektaş ve İzmir yazmalarında ‘Halife’ Muhammed, Pir Ali’dir” denilmek-

işaret etmekteydi. Pilvankan Aşireti içinde ve Bexécân Ocağı dizaynında Xelif, Şıx'ın ilk ardılı olarak yolun öncüsü, Pirépiran'ı/Mürşid'i, yani Halifesi'dir. Bu denklem parametresinde, itikat süreğinde olduğu gibi; Bexécân Ocağı'nın hiyerarşik yapısında yol süreğinde olduğu üzere; Réyber, Pir ve Pirépiran döngüselliğiyle talipten gelip, yine talip'e dönmektedir. 16. yüzyılda yazıldığı sanılan Buyruk yazmalarında, Halifenin “Mürşid” olduğu sıkça işlenmiştir.

Unutmamak gerekir ki, Ehli Haq/Yaresan/Kakai teolojisinde halife makamı oldukça önemlidir. Örneğin Heftten; “yedi vücut/ yedi halife” demektir. Orada Halife, dinsel törenlerde, Cem-i cıvatlar'ı organize eder, talibe yol gösterir ve talibi yola getirir. Yine bu inançsal sektlerde, inancın ta başlangıcından beri kutlanan şahsiyetlerine “halife” adı verilmekteydi. Bundan başka, Yaresan teolojisinde sesli duaya “celi” denilirken, sessiz duaya “Heli/Xeli” denir (Hamzeh'ee, 2009: 237). Buradaki “Xeli” tanımlı “Halife” unvanının kök ismidir. Dersim Réya/Raa Heqi itikadı süreğinde Halife/Xelif unvansal adına, bir tek Pilvankan Aşireti'nde bir ezbet ve aşiretin içinde tesis edilen Bexécân Ocağı'nda Pir, Réber ve Piran/Mürşid makamlarında oturan ailelerde rastlamaktayız.

Çalışmamızın sınırları içinde, dengesiz ölçümlerle incelediğimiz Şıx Delili Bexécân'ın (Şeyh Dılo Belincân), Pilvank Köyü'ne gelmesinin ana nedenlerinin temelinde şeceresindeki Süleymâni (Silémânian) Cemaati'nin olabileceğini daha evvelce belirtmiştik. Bu sebepten ötürü şöyle bir mantık yürütebiliriz! Şıx, köye gelip yerleşti ve çevre aşiretleriyle diyaloga geçip, alanda faaliyette bulundu. Köyde kurduğu Bâtınî ilimleri yayacağı dergâhında (okul, ocak, kutsanan evi, ziyaret) bölgenin ilk proto Bâtınî tohumlarını, bu eksende toprağa attı. Köydeki okulunda yetiştirdiği ve kendisinden sonra yolu yürütebilecek kabiliyette olan köy sakinlerinden birini, kendi yerine Halife/Xelif olarak ilan etti. Yukarıda verdiğimiz gibi, topluluk üyelerinin sözel gelenegine uygun bir yörünge dahilinde, ocağın başlangıç gelişimi bu difüzyonla birlikte gerçekleşti. Yani, köyün ilk sakinleri olan

Silémânian Cemaati/Aşireti içinde, cemaatin de rızalığıyla, kendi yerine bir Xelef belirledi. Öyleki; aslında bu Halef, yine Seyid ailesi içinden gelen birisiydi! Bu konuya geçmeden önce, Dersim alanında karşılaştığımız ve geçmişe nazaran günümüzde bireysel de olsa bazı muhtelif kanıları, yeri gelmişken aktarmalıyız! Bexécân Ocağı ve onun makamları hakkında yereldeki varolan bazı algısal düşünceleri kısaca şöyle sıralıyabiliriz.

1. Şıx Delili Bexécân Ocağı'nın, aslında bir dikme/tikme ocak olduğunu. Pirlerinin son birkaç asırda bölgeye yerleşip bu ocağı tesis ettiklerini!
2. Pirlerinin, Halifan Ezbeti menuplarından olmasından ötürü bunların Erdebil Tekkesi, bir görüşe göre de Hacı Bektaş-ı Veli Tekkesi tarafından görevlendirildikleri!
3. Asıl ocağın Silémânian Aşireti içinde tesis edildiğine, şimdiki pirlerin sonradan adı geçen Erdebil Dergâhı'ndan gelip, mevcut ocağı yeniden şekillendirdiklerini, dile getiren benzeri farklı rivayetler bulunmaktadır.

Yaklaşık çeyrek asırdan beri; Pilvankan Aşireti'ni ve Bexécân Ocağı'nı, alanda ve yazılı kaynaklarda takip etmeye çalışan biri olarak, elimizdeki şecere de dahil bütün verisel doneleri incelediğimizde, bu rivayetlerin gerçekten bir ilintisinin olmadığı sonucuna vardığımızı söyleyebiliriz. Zaten bir bütün olarak çalışmamız ve kaynakları iyi incelendiğinde, gerçeğin çıplaklığı, kendiliğinden görülecektir. Bunun en büyük delili ise Şıx Dilo Belincân'ın (Bexécân) şeceresi (M. 1010) ve bu şecerenin bir sonucu olarak Bexécân Ocağı'nın; Pilvankan Aşireti içinde vücuda getirilişi ve takdis edildiği hakikatidir. Şimdi de Xelifan Ezbeti içinde vücuda getirilen Şıx Delil-i Bexécân Ocağı'nın Pirlerinin, Seyyid konumlarına kısaca bakalım!

Halep ve çevresiyle ilgili sancaklarda Süleyman Cemaati'nin, hatırı sayılır bir yoğunlukta Osmanlı defterlerine kaydedildiği görülmektedir. Mustafa Öztürk, tetkik ettiği arşiv kayıtlarında, Süleymanlı Cemaati'nin hangi bölgelerde meskûn olduklarını ve alt cemaatlerinin Ketüdalarının adlarını da ayrıca vermektedir. Onun aktardığı bilgiler içinde, konumuzla yakinen ilişkisi olması

babından hareketle, diyebiliriz ki; kayda değer önemli bir veri bulunmaktadır. Çünkü ilgili arşiv kayıtlarında; Besni Kara Evren Köyü'ndeki Süleymanlı Cemaati içinde, Seyyid ailelerinin varlığından söz edilmektedir. Süleymanlı Cemaati içinde, ayrıca kullanılan isimler arasında Memhet, Zeyneddin, Lavık, Ali'nin yanı sıra şöyle bir bilginin "Başbakanlık Osmanlı Arşivi'ndeki (BOA) 943 tarihli ve 181 Numaralı Ekrağ ve A'zaz Mufasssal Tahrir Defteri" tahrir kayıtlarında olduğunu aktarmaktadır:

"Besni'nin (Adıyaman'ın batısında yer alan Besni ilçesi -e.y.) Kara Evren Köyü'ndeki 35 haneli köyün derkenarında 34. sırada yazılı" İbrahim veled-i Nasır'a atfen "mezkür Nasır Seyyid olub hayr vechile ri'ayete muhal olup ve elinde şeceresi olup katiblerin elinde dahi vardır vuku kaydolundu" kaydına bakılırsa İbrahim'in Seyyid soyundan olduğu anlaşılmaktadır (Öztürk, 2004: 36).

Şecerede kayıtlı olan Hürmüz mülkünün sembolik yerleşkelerinden birisi Keysun'dur. Adıyaman'ın Besni ilçesine bağılı bugünkü Keysun beldesi, 11. yüzyılda Şıx'a verilmiş, vakfedilmiş bir köydür. Çok ilginçtir ki, 16. yüzyılda Besni'nin Kara Evren Köyü olarak kaydedilen bu yerleşkede, Süleymanlı Cemaati'ne mensup bir Seyyid ailesinin şeceresinin olduğu, Osmanlı arşiv belgelerinde kayıtlıdır. Hasılı, burada önemli olan husus, Süleymanlı Cemaati içinde Seyyid ailelerinin varlığıdır. 1519/20'de, Süleymanlı Cemaati'nin Gaziantep ve Adıyaman (Menbiç) bölgelerinde yerleşik olduklarını ve buradaki aşiretin içinde bazı ailelerin "Seyyid" soyundan geldiklerine ilişkin ellerinde şecerelelerinin olduğu anlaşılmaktadır.

Bir diğeri önemli konu; Osmanlı kayıtlarında bu türden notların ilgili defterlere kaydedildiğı pek de rastlanır sıradan bir durum değildir. Örneğın Dersim bölgesinde, birçok Ocak ve Seyyid aileleri olduğu halde, 16. yüzyılda Çemişgezek Sancağı'nda böylesi bir kayda rastlanmamaktadır. 16. yüzyılda Adıyaman/Besni'nin Kara Evren Köyü'nde ikamet eden Süleyman Cemaati

içindeki Seyyid ailesinin, 11. yüzyılda Pilvank Köyü’nde pekâlâ ikamet etmiş olabileceği büyük olasılıklı bir varsayım olarak değerlendirilmelidir. Dahası da var, yine Şıx Dilo Belincân’ın bu bölgeden (Gaziantep, Adıyaman) biri olduğu, ailesinin kökeninde bir Seyyidlik nisbeti bulunduğu ve bu vesileyle Pilvank Köyü’ne mensubu olduğu Silémânian Cemaati’nin içine geldiği, sonucu çıkarılabilir!

Bu da gösteriyor ki; 11. yüzyılda, yine Silémânian Cemaati içinde, Seyyid aileleri¹¹⁴ bulunmaktaydı. Silémaniyan Cemaati’nin tarih içinde, sıklıkla nasıl yer değiştirdiğine ilişkin bazı verileri yukarıda eklemiştik. Pilvank Köyü’nde, Şıx’ın yerine rızalıkla seçilen Şıx/halef; Silémânian Cemaati’nin 11. yüzyılda ailesi içinde, yol süreğine en yakın olanıydı. Berxécân, seçtiği bu Şıx/Halef’e, yola dair esrarlı/Ezoterik¹¹⁵ bilgileri aktardı. Devri zamanda, bölgeden sırta kadem basan Şıx Dilo Belincân’ın adına, daha sonraları Şıx/halefi ve diğer öğrencileri, köyde toplanıp Şıx Delil-i Berxécân Ocağı’nı vücuda getirmiş olabilirler! Yeri gelmişken tekrar edelim; Şıx, bölgede gittiği bazı aşiretlerin içinde kendi yerine, alanda Bâtını yolunu yürütebilecek bu türden halef/ardıl Şıx’lar bıraktığı düşünülmelidir.

Şu âna kadar bunlardan ulaştıklarımız arasında; Elazığ Kara-

¹¹⁴Yeri gelmişken tekrar hatırlatalım: Seyyid ailelerinin, kan bağıyla Ali üzerinden Muhammed’e dayandırılmasından ziyade, yol/süreğ/iz ilişkisiyle özellikle de Kerbela (M. 681) vakasıyla birlikte, Zerdüşti/Mecusi/Bâtını Kürt aşiretleri içinde yer edindiği kanısındayız. Ayrıca *Seyyid* tanımının, Muhammed’den de önce, Arap toplumunda “*saygın, efendi*” anlamlarında kullanıldığını hatırlatmalıyız. Bunun kökeni ta Sümerlere kadar gitmektedir. Şehir kralları kutlanmaktaydı ve onlarla yakın teması olan şahsiyetler de aynı kutsi değerlere mazhurdılar. Dolayısıyla Hz. Muhammed’den sonra haksızlığa Ehlibeyt mensuplarının taraftarlığı ve Seyyidlerin öcünü alma yolunda faaliyet gösteren Arap olmayan bölgenin Mevali (daha çok Kürt, Fars) kanaat önderlerine; bazı muahalif Arap kabileleri ve Ehlibeyt düşmanlarına “Seyyid, Seyidi” unvanı verilmiştir. Dersim merkezli şekillenen İtiqat é Réya/Raa Heqi süreğindeki Seyyid unvanlı şahsiyetlerin kökeni, böylesine bir geçmişe dayanmaktadır.

¹¹⁵Özellikle inanca dair derin bilgilerin ve sırların ehil olmayanlardan gizlenerek, bir yol bilgini tarafından sadece ehil olanlara anlatılarak ve marifet yoluyla gösterilerek öğretilen öğretisi. İç dünyaya yönelik anlam yüklü felsefik iletiler bütünüdür.

koçan ilçesinin Delikan Köyü'ndeki Cemal Avdel (Abdal), Kiğı Havalisinde Mala Sey Eli (Bexécân Evlatları), Xınıs Erzurum bölgesinde Deman/Demoğulları (Bexécân Evlatları), kesin olmamakla birlikte Mazgirt merkezli Şıx Çoban ve Milki/Milan Aşireti içindeki Jariki Şıvan Ocağı/Ewliyası. Nitekim mekân kurup yerleştiği Pilvank Köyü'nde, aynı yöntemle kendi yerine ve dergâhı/okulunun başına Silémânian Cemaati'nde varolan, Seyyid ailesi içinden birisini Halef/Ardıl Şıx seçip, seceresini burada bırakmıştı. Bundan ötürü, kendi adı asırlardan beri bu köyde yaşatılmıştı.

Bexécân'ın yerine geçen Şıx, Xelef'in¹¹⁶ köydeki değişen konumu ve ocak içindeki yükselen yıldızıyla birlikte, mensubu olduğu Silémânian Cemaati'nden ister istemez ayrı tutuldu. Bu aile ve yakın efratları; döngüsel oluşumunun yanı sıra, toplum kendisinde yarattığı hafıza kaybının da etkisiyle, Silémânian Aşireti/Cemaati/Ezbeti adıyla değil de, Bexécân'ın bir tecessüdü (kalıp değişimi) olarak kutsanarak ünlendi. Dairesel bağımlılığıyla birlikte Halef/Xelef, topluluk üzerinde yarattığı etkisiyle, Şıx'dan bir parça, onun bir evladı gibi görüldü, bilindi ve böyle anlatılacaktı. Köyün ve ocağın en ruhani konumunda olan bu aile, ocağın halifesi/mürşidi vasfına yükseldi. O, artık bölgede, Bexécân'ın bir Halefi/ardılı'ydı. Diğer kardeşleri de, zaman içinde yoğunlaşan nüfuz ve yeni teolojik bilgilerle, Pir ve Réber olarak köydeki diğer ailelere ve şecerede adları zikredilen çevre aşiretlere önderlik ettiler. Söz konusu aşiretlerin 1671 yılına kadar, Bexécân Ocağı'nın bağlıları olduğunu hatırlatan, ocak mensubu Pirlerinin Sağman kadısına yazdıkları dilekçeden de anlaşılmaktadır.

Halife/mürşid sıfatıyla bu süreç, en az 13. yüzyıla kadar evrilerle böyle devam edegeldi. Özellikle Pirépiran/mürşid makamında olan bu yetkin Halife/Şıx'a, bilgi ve marifetinin bir izdüşümü

¹¹⁶ Bahse konu olan Pir ve Pirépiran/mürşid ailesi, yazılı bir kayıta bilinen tarihleriyle 1671 yıllarında Şeyh Hasan'ın devamcısı olarak, 1840'larda yaşayan ve onun oğlu 1. ve 2. Dewrêş Memedler, derken 1938 de katledilen Seyyit İbrahim, günümüzde Poxateris/Elmakaşı Köyü merkez üssü olan günümüzdeki Doğan ailesi. Bunlarla birlikte aynı kutsal konumda olan amcazadeleri ve onların günümüzdeki evlatları...

olarak, köyde ve çevre aşiretleri tarafından, Berxécân'ın bir yadigârı gözüyle bakıldı. Sonraki kuşaklarda, tıpkı Yaresan inancında olduğu gibi ocağın içsel yapısında Xelifan adıyla, ocağa makam-sal unvan nisbet edildi. Bu aile, Pilvankan Aşireti içinde "Xelifan" adıyla ezbetleşti. Kürt klanlarında, cemaat/aşiretlerinde bu türden ayrılıkların ve yeni isimler altında aşiretlerin/makamların olduğu bilinen gerçek bir vakadır. Sonraki asırlarda, dergâhın ününü duyan ve ocağın kadim geçmişini bilen farklı aşiret/ezbetlerden aileler, Pilvank Köyü'ne yerleşerek, bunlar zamanla Xelifan Ezbeti içinde telakki edildikleri de olasıdır! Zira Dersim'de; Réya/Raa Heqii itikatı sürecinde Ocaxzadeler/ocaxlameler, babalarının adıyla dolayısıyla ocaklarının adıyla anılırlar. Dikkat edilecek olursa buradaki icracı makamların temsili aileleri, Xelif/halife unvanıyla anılmışlardır. Yani bu tanımlamayla; Şıx Delil-i Berxécân Ocağı'nda soydan daha çok, yol'a bir vurgu vardır. Hiç kuşkusuz bu gerçeklik olgusu, Dersim Kürt Réya/Raa Heqi itikatında bir erken proto döneme yorumlanmalıdır.

Diğer yandan; Xelifan Ezbeti içinde antikçağlardan günümüze gelen farklı klan/aşiretlere mensup ailelerin olduğu göze çarpmaktadır. Bunlardan en kayda değer; "Şuparti, Şıpart, Şapurtan" diye bilinen bir klandır. Bu klan/ailenin tanıdığımız en son temsilcisi, Şimşek ailesinden Vedat Şimşek'tir. Baba Lütfü Şimşek, 1990'lara kadar Pertek ilçesine damgasını vurmuş, güçlü bir kariyer sahibi idi. Vedat Şimşek'le yaptığımız (03.11. 2010) söyleşide kendi ailesini şöyle tanıtıyordu:

"Biz Qazeli/Qazlu Köyü'nde Pertek'e göçmüşüz. 1915'teki Ermeni Tehcir olayları yaşandığında, Pertek'te bizimkiler yer almış ve biz Pertek'e yerleşmişiz. Biz aslen Şupartlıyız. Yani bize Şupartli, Şıpartian, Şapurti derler... Babam Lütfü Şimşek Bey'in bir amcası oğlu varmış, Şükrü. O zamanlar silahşörmüş. Pilvenkliyiz, Xelifan Ezbeti'nden/evindeniz. Ben 57 yaşındayım" (Yalgın, V. Şimşek söyleşi)¹¹⁷.

¹¹⁷ Yalgın, Erdoğan, "1.000 Yıl Önce Kürdün Varlığı, Pilvenkilerin şeceresin-

Doğrusu sözlü gelenekte, Xelifan Ezbeti içinde geniş bir ailenin adının “Şapurti, Şıpartı” olduğu hep dile getirilir. “Şapurti”-ler, tarihte ikinci Pers¹¹⁸ İmparatorluğu olarak da anılan Sasani-lerle (224-651) bağlantılıdır. Dersim’deki Şapurtiler, Partlar’dan (MÖ 240-MS 270) sonra, Sasanilerin kurucusu I. Ardaşir’in (226–241) oğlu I. Şapur’dan (241–273) itibaren, II. Şapur’dan (309-379)¹¹⁹ günümüze bakiye kalan, bir çekirdek klandır. Zira MÖ 300’lü yıllarda, Dersimde bir Part krallığından söz edilmektedir. Dersim’deki ilk yerleşkelerinin Ovacık ilçesine bağlı günümüzdeki Karayonca Köyü’nün eski adı, kendi adlarıyla anılan Pardi idi. Bazı antik kaynaklarda (örneğin Strabon, MÖ 64-MS 24), Dersim’i, Parteniya olarak anmışlardır. Kırmanci dilinde Part, otuz; -eni çeşme/pınar anlamına gelmektedir (Saltık, 2012: 23). Aslında bazı kaynaklarda; Baba Ardaşir’in eşi, Part kralının kızıydı. I. Şapur, Partların yeğeniydi. Partlarla Sasanilerin tarihi, bu evrede iç içe geçmiş ve toplumsal kaynaşmalar iyice sıklaşmıştı. Yine I. Ardaşir döneminde derlenip toplanan Zerdüşt’ün Avesta gataları (gotin), özellikle II. Şapur (309-379) tarafından da aynen devam ettirilerek tamamlandı.

Bazı sözlü kaynaklarımızın Dersim’deki Şapurti klanının, yani Şimşek ailesinin dip köklerinin çok eskilerden, Irak’ın (adını bilemedikleri bir bölgesinden) Nahr Kutha bölgesinden, Dersim ve çevresine geldiğini anlatılmaktadır. Nahr Kutha bölgesi, İslamiyetten önce Sasanilerin bir üssüydü. Ömer’le birlikte işgal edilen bu topraklardaki klanların göçü, ilk defa bu dönemde başlamış-

de” Vedat Şimşek ile Söyleşi /[erişim tarihi: 22.04.2015.](#)

¹¹⁸ Kürtlerin ataları olan Medler, kendilerini “Arya”, Pers’leri ise “Arte” olarak adlandırır, tanımlarlardı. Araplar ise Perslere, “Acem” derlerdi (Aksoy, 1985: 65, 94, 95). Daha sonraları ise yaşanan Medo-Persler döneminde Persler de Arya olarak anıldılar. Bugünkü İran/Eran adı da Arya tanımından elde edilmiştir.

¹¹⁹ Sasaniler ve hükümdarları bağlamında Şabuhr/Şapurlar hakkında özlü bilgiler için bkz. (Korkmaz, 2011: 523-525; 542, 543) I. ve II. Şapur’un, Avesta’yı yeniden derlediklerine ilişkin veriler için Bkz. (Yıldırım, 2011: 153). Bununla birlikte Sasanilerle Partların aynı/özdeş halklar olduğuna ve Partların Dersim’deki tarihsel izlerine ilişkin farklı ipuçları elde etmek için bkz. (Aksoy, 1985: 34 ve 79-85). Yine Part sözcüğünün İskitcedeki karşılığı *Sürhün*’dür (Aksoy, 1985: 82).

tı. Halklaşmayla birlikte bu klan, öyle anlaşılıyor ki Dersim’de; Kürt etnisitesi halkasında şekillenerek, Pilvankan Aşireti içindeki Xelifan Ezbeti’nin bir sekti olarak kendisini konumlandırmıştır. Dinleri Zerdüşti/Mani (Manes) öğretisi olan Sasanilerin, Kürt tarihindeki aşiretler tasnifinde “Şuparti, Şıpart, Şapurtan” klanı/Aşireti, bazı kaynaklarda ise Şapirani adıyla “Dılmağarı/Dılmakağı” olarak da anılmaktadır. Bu aşiret, Şıx’ın şeceresinde yer almaktadır. Konu hakkında daha detaylı bilgi için Dersimin Gizemli Tarihi I adlı çalışmamıza bakınız

Şıparti adıyla tanınan aşiretin kökleri, yin Partlar/Parthiya’ya da bir referans vermektedir. Şıparti Aşireti, günümüzde Silopi’de yerleşiktir. Şapurtan mensubu Şimşek ailesi, ata ocağı yukarı Pilvank Köyü’nden, aşağı Pilvank’a gelmiş ve sonrasında, Qazılı Köyü’ne yerleşmişlerdir. Oradan da 1916’da Ermeni tehcir olayından hemen sonra aile, Pertek’e yerleşmiştir. Pertek’teki yaşam serüvenleri ise siyasi olarak hep orta bir çizgide ilerlemiş zamanla az da olsa, Sünni İslama doğru bir kayışın olduğu da gözlemlenmekteydi. Her ne olursa olsun Şimşek ailesinin, son varislerinden Vedat Şimşek kendilerini, halen bile Pilvank Aşireti üzerinden Xelifan Ezbeti’ne bağlamakta, bir bütünsellik içinde Pilvanki tarihine de hâkim olan bilgi dağarcığına sahiptir.

Piran Aşireti’nden Kopan, Pilvank’taki Ezbeté Piran

Pilvankan Aşireti içindeki Piran Ezbeti, aslında Kürt tarihinde müstakil bir aşirettir. Kürdistan’ın farklı bölgelerinde topografik bir isim olarak “Piran” adlı bölgeler bulunmaktadır. Buna örnek, Kuzeydoğu/Bakurê Rojhilatê Kürdistan (Türkiye/İran sınırı) İran’ın kuzeybatısındaki şimdiki Batı Azerbaycan Eyaletinde, Urmiye Gölü’nün güneyindeki bu vadide “Piranşehir/Piranşhr” yer almaktadır. Bir Kürt şehiri olan Piranşehir; Kürtçe: Pîranşar/Pîranşar; Uşna ve Hana/Xané adlarıyla da bilinir. Pilvank Köyü’ndeki, Piran Ezbeti’nin çıkış merkezlerinden biri olarak bilinen bu coğrafya, tarihten beri farklı siyasi gelişmelere sahne olmuştur. Mesela, ilk Ermeni tarih yazıcılığının babası olarak da bilinen (ki yazıcılığına karşı ciddi eleştiriler de söz konusudur!) Rahip Horenli Movses’in (Movses Horenatsi, Muş’un Horn,

Xorni, Hornuk Köyü’nde, 4. yüzyıl ilk yarısında doğduğu sanılmaktadır) MS 400’lü yıllarda verildiği bilgilere göre (Uras, 1987: 10-12) bu bölge, dördüncü Ermenistan’ın doğudaki sınırını teşkil edip, adının Dürüperan (Uzak Piran) olduğunu belirtir.

Aynı müellif, Medler döneminde bir Ermenistan krallığından söz eder ve bu kırıllıkların adlarını verdiği listede, Dikran/Tigran ile birlikte Parhanavaz/Paranavaz adı bu bağlamda dikkat çekicidir (Uras, 1987: 34). Aşiretin bir diğer gözde popüler yerleşim merkezi, Diyarbekir/Dicle’dir. Dicle’nin eski adının “Piran” olduğu zaten malumu şayandır (Şeref Han, 1990: 202). Şehid Şıx Said (1864-1925) Efendi, Piran Aşireti arasında en tanınmış saygın (Seyyid) şahsiyetlerinden biriydi. Tarih okumalarımız içinde Mardin’e bağlı şimdiki adıyla Ömürlü Köyü olan Şemrex, Kürt tarihinde Piran bölgesi olarak geçmektedir.

Muş’un Bulanık ilçesine bağlı Göztepe Köyü çevresi, geçmişten günümüze kadar Piran bölgesi olarak anılmaktadır. Elazığ’a bağlı Keban ilçesinin şimdiki adıyla Akgömlek Köyü ve vadisi geçmişten beri Piran adıyla tanınmaktadır. Piran Aşireti, bazı bölgelerde Ertuşî ve Artuş olarak da bilinir. Bunlar özellikle Van Gölü’nün güneyi ile Zaho ve Duhok arasında yaşarlar. Bu bölge, bazı Ermeni metinlerinde Peran olarak geçmektedir. Hakkârî’ye bağlı Doğanıyurt Köyü Piran, Işıklı Köyü ise Piranis adlarıyla bilinmektedir. Güney Kürdistan’da Barzan bölgesinde tanınmış dağlar arasında Barzan’a doğru uzanan Piran Dağı ve Piran Köyü vardır. Öyle ki Slovenya ile Hırvatistan arasında 1991 yılından beri bir türlü paylaşılamayan Piran (kent) Körfezi ve yine Adriyatik Denizi’nin kuzeyinde yer alan Piran Koyu bulunmaktadır.

Bir Kürt aşireti olarak Piran/Pıran Aşireti; Sir Mark Sykes’in Kürt aşiretleri ve demografik yerleşkeleri listesine de girmiştir. Burada Piran, 900 aile (Sykes, 1915: 560) ve yine aynı listede Sykes, Pouran adıyla telaffuz ettiği topluluğun 200 ailesinden söz etmektedir (Sykes, 1915: 567). Nitikin, aşireti Pirani ve Piran klanı olarak, İran’daki Bilbasi Aşireti içinde bir ezbet konumunda zikrederken (Nitikin, 1991: 233, 292) Izady, topluluğu; Bilbas konfederasyonu içinde Büyük Piran olarak aktarır (Izady, 2007: 164). Piran Aşireti günümüzde Malatya’da da yerleşik yaşar.

Kürt, Kürdistan tarihinde en çok belirgin olan ve adı yazılı kaynaklara geçen aşiretlerden/ezbetlerden birisi, hiç kuşkusuz Piran Aşireti'dir. Piran başlı başına büyük bir aşirettir. Buna karşın bazı bölgelerde, topluluk mensubu aileler/klanlar, büyük aşiretler içinde kendilerini bir ezbet statüsünde konumlandırmışlardır. Daha evvelde bahsettiğimiz gibi kendi adıyla anılan bölgelerle birlikte, Piran Aşireti'nin doğum yerinden birisinin de Güney Kürdistan (Kuzey Irak) olduğu bilgisi bulunmaktadır. 1977'de kaleme aldığı Kürdistan Tarihi adlı yapıtında M. Emin Zeki Bey:

“Erbil’de Dezei Aşireti’nin bir kolu olan Piran Ezbeti toprağa yerleşiktirler. Tarımla uğraşırlar. Arazileri verimlidir. Genellikle Dijle kıyılarında yerleşiktirler. Çalışkandırılar. Ortalama 600 ailedir” (Zeki, 1992, s. 173).

Dersim ve çevresindeki Piran Aşireti'yle bağlantılı olarak Nuri Dersimi, şu gözlem ve tespitlerini aktarır:

“Atma Aşireti mensupları atalarının Dersimli soydan olduklarını iddia ederler. Bu aşiret, Yama dağları boyunca uzayan büyük Dirijan Aşireti ile birleşerek Malatya vilayetine kadar bütün havalıyı işgal ve Malatya Elaziz arasındaki büyük İzol ve Piran Aşiretleriyle birleşirler” (Dersimi 1992b: 59).

Farklı coğrafik alanlara dağılan Piran Aşireti'nin dini inancı, ağırlıklı olarak Müslüman/Sünni'dir. Bölgelere göre Kurmanci ve Dımili konuşan Piran Aşireti'nin isim kaynağı olarak farklı görüşler bulunmaktadır. Dersim ayaklı bazı sözlü anlatımlarda “Piran” adına, “Pir”lik makamının kaynaklık ettiği bilgisi varsa da, bunun gerçekçi bir yaklaşım olmadığını anlamaktayız. Lakin birazdan göstereceğimiz gibi, Pir sözcüğünün tedavülde dolaşımından da önce, Piran adı yazılı kaynaklara geçirilmiştir. Buna mukabilen mantığa en yakın olan görüş, Yusuf Ziyaeddin Paşa'nın sözlüğünde kendisini göstermektedir. Şöyle ki:

“Pır: 1 Köprü, 2 Çok, bol (bu anlamda kullanıldığında «r» harfi kaim okunur) Piranî: Çoğunluk «azınlığın karşıtı (sözcükteki «r» harfi kaim okunur) Pırbûn: Çoğalmak, bollaşmak anlamda bileşik fiil. Şimdiki zaman fiili «pır dibe» (sözcükteki «r» harfi kaim okunur” (Ziyaeddin Paşa, 1978: 277).

Piran/Pıran sözcüğü; Çoğalmadan, çokluğu ifade eden bir kavramdır. Bölgelere göre (ı) harfinin zamanla (i) ye dönüşümü ses uyumu açısından daha uygun olduğu için, “Pıran” yerine, “Piran” tanımı kullanılmıştır. Yukarıda da değinildiği üzere, Kürdistan’ın tüm bölgelerinde gittikleri her yerde, kendi adlarıyla anıldıkları ve zamanla bu bölgelerin, Piran adlarıyla anıldığı anlaşılmaktadır. Öte yandan; İzady’nin verdiği bilgilerle Piran Aşireti’nin kökleri, Partiya (Partlar) dönemine kadar gitmektedir. İzady, konu ile ilgisi olan yabancı kaynaklardan şunları aktarmaktadır:

“Partiya (MÖ 247-MS 224 -e.y.) döneminde, toplam on iki boyun Germiyan-Kerkük bölgesine yerleştiği bilinmektedir. Burada özellikle ilgi çekici olan şey, bunlardan üçünün liderlerine verilen aşiretsel/ aile isimleridir: ‘Kendi klanları ve büyük aileleriyle birlikte (Kerkük) bölgeye göç eden’ Viraz, Barzan ve Paren. Bunlar aynı zamanda Partiya’nın başlıca yedi aristokrat ailelerinden üçünün isimleridir ki, bu ailelerden her biri o devletin iç ve dış işleriyle yakından ilgilenmiştir. Bu üç isim günümüzde Baraz, Barzan ve Piran adlı modern Kürt aşiret konfederasyonlarında varlığını sürdürmektedir” (İzady, 2007: 183,184).

Medler (MÖ 858-549) döneminde Balkanlara kadar uzanan Kürt aşiretlerinin oradaki izleri, oaralarda halen varlığını göstermektedir. Örneğin bunlardan Piarensi Aşireti’nin, Kürdistan’daki modern adı Piran’dır (Kerim, 2010: 203). Diğer yandan Partlar’ın (MÖ 240-MS 270), Dersim bölgesinde kendi adlarına

kurdukları bir yerleşke, Pilvank Köyü'ne 40 km uzaklıkta olan Ovacık'ın (Pilur) Pardi, Karayonca Köyü'ydü. Bir diğeri ise, Pülümür'e bağlı şimdiki adıyla Uzunevler Köyü olan Pard/Pardiye idi. Dahası Pertek ilçesi adının Partak kökeni, Partların damgasını taşımaktadır. Yine bölgedeki Pertek adlarının aynı kökene işaret ettiği düşünülmektedir. Hangi bölgeye ait olduğu şu an itibariyle çözümlenemeyen, Dersim'deki Pilvankan Aşireti içindeki Piran Ezbeti'nin bazı çekirdek aileleri, devinim geçiren zaman içinde ve aşamalı olarak Pilvank Köyü'nü, kendilerine mekân tuttukları anlaşılmaktadır.

Bu zamansal sürecin, Şıx'la birlikte ya da Şıx'dan birkaç yıl/ asır sonrasına da denk gelebileceği düşünülmelidir. Resmi, gayri resmi raporlarda ve bazı yazılı kaynaklarda Dersim aşiretlerinin tasnifi yapılırken, Pilvankan Aşireti'nin bir ezbeti olan "Piran Ezbeti" zaman zaman ayrı/müstakil bir aşiret olarak da ele alınmıştır. Bu yaklaşım biçimi, söz konusu Piran Aşireti'nin Kürt tarihindeki derin yerinin, yazıcılar tarafından da iyi bilindiğine bir işarettir. Her halükârda Piran Ezbeti, Pilvankan Aşireti içinde kök salmış ve Bexécân Ocağı'nın talipleri arasında yerini almıştır. Piran Ezbeti'nin içinde, Bexécân Ocağı'na bağlı Réberlik hizmetini gören bazı aileler de bulunmaktadır. Bununla beraber, bahse konu olan Piranlı Réber ailelerinin bazıları zamanla, özellikle yüzyılın başında Réber ocaklarını müstakil Pir Ocağı statüsüyle tesis etme girişimleri olmuştur.

Pilvankan Aşireti içindeki "Ezbeté Piran" hakkında, Ahmet Kerim Gültekin kendi açık anlatımıyla; "Yanı sıra Piranlılar'ın, Şah'ın söylencesinde bahsi geçen Hristiyan Keşiş Piro'nun soyundan geldiği söylenir" (Gültekin, 2010: 102)¹²⁰ tarzlı bir yerel anlatıyı dile getirmektedir. Bu cümle hasarlı olup, oldukça tarihsel bir hataya mahal vermektedir. Bahsi geçen bilginin gerçekten hiçbir ilgisinin olmadığı, yukarıda Piran Aşireti'nin köklerine ilişkin kısaca verdiğimiz malumatlarla zaten anlaşılmaktadır. Bu

¹²⁰ Bununla birlikte Gültekin gibi "*Ermeni Keşiş Piro*" söylemini dile getiren Danık'da, malesef aynı hataya düşmüştür (Danık, 2006a: 103; yine, Danık, "Dersim Mitolojisinin Kaynak ve Kökenleri"). Diğer yandan, Gezik ve Çakmak'ın ortak çalışmalarında Şıx'la ilgili aynı mitsel anlatımında, "*Ermeni Keşiş Piro*" söylemine yer verilmemiştir (Gezik & Çakmak, 2010: 189-191).

türden, bir sözlü yakıştırma Piran Ezbeti için değil de, bazılarınca Keşkekexuan Ezbeti için dile getirilmektedir. Ki bunun da, gerçekle hiçbir ilgisinin olmadığı, hem yaşlı Pilvankanların karşı aktarımları ve hem de tarihsel verilerle sabit olduğu anlaşılmaktadır.

Piran adı, sadece topluluk ve bölge isimleriyle değil, onomas-tik açıdan, insan adı olarak da karşımıza çıkmaktadır. Örneğin Firdevsi'nin (1010) kaleme aldığı Şahnamesi'nde de Piran adıyla karşılaşilmektedir. Firdevsi kitabında Zaloğlu Rüstem ve oğlu olan Bizan ü Manija destanından söz eder. Kitabının bu bölümü romansel epik (epos, şiirsel söz, romansı destan...) olan bir bölümdür (Mokri, 1997: 129, 130).

Öte yandan MS 459-484 yılları arasında Sasani krallığı yapmış ve II. Yezdigird'in oğlu olan Perviz/Firuz'un bilinen bir diğer adı da Piruz'dur (Korkmaz, 2011: 509; 541, 542). Yine Bizans imparatorluğu adına, Mitra, Zerdüştî Ermenileri, MS 324 yılında daha çok zorla Hristiyan yapan Kayserili Piskopos Krikor Lusavoriç'in (ölm. 326) soyağacında torunlarından birinin adı, Pharen'dir. Buradaki Pharen'in Peran, Piran adına dönüşümü söz konusu olabilir mi bilemeyiz ama ismin Ermeni kayıtlarında da yoğun benzerliği göze çarpmaktadır. Dersim çevresinde, tarihsel gerçekliğiyle Piran Aşireti'nin varlığı bilinmelidir. Örneğin 16. yüzyıl Osmanlı tahrir arşivlerinde Kilis Sancağı'nda Piranlu Aşireti'nin hatırı sayılır bir nüfus yoğunluna sahip olduğu görülmektedir (Akis, 2004: 20).

Gurbinyan/Goran Aşireti'nden Kopan, Pilvank'daki Ezbeté Keşkekexoran/Kekégoran

Pilvankan Aşireti içinde bir ezbet statüsünde olan Keşkekexuran topluluğunun kökleri hakkında şu âna kadar muallakta kalan birçok soru işaretleri bulunmaktadır. Alandaki anlatımlar muhtelif! En yaygın anlatımlardan birisi şudur: “Şıx'ın Keşiş'le giriştiği çatışma öznesi içinde sınamalar sonucu, Keşiş'ten kopan oğlu ve yakın çevresi gelip, Şıx'a talip olurlar! Keşiş'in oğlu, köyden bir kızla evlendirilir ve bu evlilik yoluyla bugünkü 'Keşkekexoran

Ezbeti' çoğalır. Keşiş'in oğlu, Keşkek yemeğini¹²¹ çok sevdiği için, bir görüşe göre de 'Keşkek' lakabının 'Keşiş' isminden türetilmiş olduğu" savlanır! Fakat Pilvankan Aşireti içindeki Xelifan, Silémâniyan, Keşkekexuran ve Piran ezbetlerinin rusipileri/ yaşlıları bu türden bir anlatımı, asla ve kat'a kabul etmemektedirler. Çalışmamızın geçmiş safhalarında, bazı yazılı (Gültekin, 2010: 102; Danık, 2006a: 103; Danık, www.gomanweb.org, erişim: 20.14.2015) kaynaklarda "Ermeni Keşiş Piro'nun, Piran Ezbeti'nin başlangıç kökü olduğu"na ilişkin savını çürütmüştük. Bu türden söylentiler, aşiret dahilindeki ezbetlere mensup bazı hasım aileler tarafından, son yıllarda maksatlı olarak çıkarıldığı bilinmektedir.

Asıl bir diğer önemli sorunsal alan ise söz konusu olan "Keşkek" adının kökenine ilişkin varolan farklı yöresel tanımlardır. Dersim yemekleri hakkında derin bilgiye sahip olan Dersim kökenli Şair ve Kürt sanatçısı Ozan Hasan Sağlam, aslında Dersim'de; "Keşkek" adının kullanılmadığını, buna karşın aynı yemeğe "Kurdé ve Gırgıré" adının verildiğini, ısrarla bize belirtmiştir. Esas itibarıyla bu yemeğin Kurmanci dilindeki adı, yine "Keşkek" değil de "Hesîle"dir. Bütün bu veriler üzerinde hareket edildiğinde, Keşkek adının 18. ya da 19. yüzyılda bu topluluğa verilmiş olabileceği düşünülmelidir! Bir diğer güçlü veri ise, "Gırgıré" adında gizlidir. Bu konuya, ileriki satırlarda değinilecektir.

Pilvankan yaşlıları¹²²; Ermeniliğin, evlilik yoluyla tüm Dersim

¹²¹ Tarım toplumunun Keşkek yemeği; Ekşimsi ayranla birlikte karıştırılarak pishirilen bulgurun (bulgurun içine kırık nohut da bırakılabilir) unlanarak lapa hamurumsu kıvamına getirildikten sonra, genişçe bir kabın içinde, ortası çukur yapılarak tereyağıyla göllendirilir. Kaşık ya da çatalla (eskilerden elle) gölün etrafındaki keşkekten (duvar) alınan lokmalar, tereyağına bandırılarak yenilir (Kaynak, Ferize Sevim, doğ. 1936). Keşkek yemeği, bahar aylarında Beri (Kuzu katımı) şenliklerinin en kutsanan vazgeçilmez bir yemeğidir.

¹²² Pilvankan mensupları ile Ermeni aileler arasında en küçük bir husumetin yaşandığına dair sözlü malumatların olmadığını, buna karşın Ermenilerden kız aldıklarını ve onlara dünür/xınami olduklarını anlatan Pilvankan mensubu aileler, yaşlılar bulunmaktadır. Söz konusu karşılıklı etkileşim süreçlerinin geliştiği bazı farklı örneklerin de işlendiği şu makalemize bakınız (Erdoğan Yalgın, "Ergan Kilisesi, Anatar Gragors ve Pilvenkliler" *Dersiyad Dergisi*, Eylül/

aşiretleri içinde elbette olabileceğini hatırlatmaktadırlar. Velakin, gerek Keşkekşuran ve gerekse Piran Ezbeti'nin tümünün, Keşiş'in oğlu ile ilintisinin kurulmasına karşı çıkmaktadırlar. Onlar, Keşkekşoran Ezbeti mensuplarının, zamanla yine köy içinde çıkan aileler olduğunu, farklı söylemlerle dile getirmektedirler. Aslına bakılırsa, Ermenilik savına karşı olan bu düşünce, bilimsel açıdan hiç de yabana atılmamalıdır. Çünkü mitik anlatıma bahis konusu olan tarik-i dünya/dünya'yı terk eden, çileci Keşiş'in¹²³, evlilik hayatının olmadığı tarihsel olarak bilinmektedir (Hançerlioğlu, 1994: 49). Evlilik hayatının olmadığı bir Keşiş'in evladının olması, sadece manalı bir mitik mesajdan öte bir şey değildir. Ki mitik anlatımın ana teması, "Keşiş'in oğlu, babasını terk edip, yakın dostlarıyla birlikte Pilvank'a gelip, Şıx'a talip olmuştur" (Gezik & Çakmak, 2010: 189-191).

Bazı anlatımlarda da Keşiş'in oğlu, köyden bir kızla evlendirilmiş ve Keşkekşuran Ezbeti bu kanalla çoğalmıştır. Öte yandan, Kürt aileleri içinde halen bile, kardeşlere/evlatlara bazı kalıtsal eğilimlerine göre büyüklere tarafından farklı isimsel lakaplar verilir. Fakat bu türden köksüz ve sıradan lakapların, daha sonraları ezbet/aşiret adları olarak günümüze kadar yaşatılması tarih okumalarımızda pek de rastlanan bir husus değildir. Nihayetinde Keşkek yemeğini, geçmiş tarım toplumu dönemlerinde ve günümüzde bile, tüm Dersim'de özellikle de Pilvankan Aşireti içinde, sevmeyen/yemeyen ailelerin olduğu iddia edilmez! Bu hesaba göre, tüm Dersimliler ya da Pilvankan Aşireti'nin lakapsal adı, Keşkekşur mu olmalıydı!?

Hem kaldı ki, Keşiş, olmayan oğlu ve yakın tebaası da bu bölgenin bir topluluğu olarak, Keşkek yemeğini ilk defa Pilvank köylülerinden mi gördüler, yediler ve sevdiler de, onlara bu lakap layık görüldü? sorusu da havada kalmaktadır! Ayrıca, evlilikler

Ekim 2013, s. 16,17; Yine; *Dersim Gazetesi*'nde yayınlanan Hüseyin Bulut ile yapılan söyleşiler dizisine bakınız).

¹²³ **Keşiş** terimi, Farsçadır. "çekme, çekiş, cazibe, çaba" (Kanar, 2010: 1217) anlamlarının yanı sıra, "Karabaş, evlenmez rahip, manastır rahibi, çoğulu: Keşışan" (Özön, 1989: 436) manalarında kullanılmaktadır. Bu nazeriyeler devamında Keşiş adı, kendini tapınmaya verip, evlenmeyen din adamlarına verilen bir unvandır (Birdoğan, 1995: 169).

ve gerekse intisap yoluyla birçok Ermeni aileleri, hiç şüphesiz ki, Dersim’de Kürt aşiretleri içinde bulunmaktadır. Dersim aşiretleri arasında günümüze kadar “Ermeni kökenli” bir ezbet ya da aşiret olduğuna ilişkin, Keşkekşuran dışında bir başka örnekle (varsa da!) karşılaşmadığımızı ifade etmeliyiz! Oysa, anlatımıyla birlikte aynı düzlemde, birkaç örneğin daha bu bölgede olması gerekmez miydi? Buna karşın “Keşkekşor” lakabını, aile içi bir adlandırma olarak kabul etmemiz halinde, bu noktada Keşkekşor Ezbeti’nin, Silémânian Aşireti içinde oluşmuş bir yeni aile/klan/aşiret olması pekâlâ mümkündür! Fakat bu noktada, mitik anlatıma tekrar dönecek olursak, Şıx’a gelen ve ona talip olan bir aile ya da ailelerden söz edilmektedir. Öyle ise bunların, köy dışından oldukları ve Şıx’ın ününden dolayı ya da Şıx’tan birkaç kuşak sonra, bölgeye yeni göçen ailelerin, Şıx’ın dergâhını duyup, Pilvank Köyü’ne gelmiş olmaları ihtimali, daha yüksek ve mantıklı gibi gözükmektedir.

Keşkekşur Ezbeti’nin kökleri, gevşek de olsa alandaki bir diğer anlatımla, “Keşki Aşireti”¹²⁴ ile ilişkilendirilir. Bazı yazılı kaynaklarda Kürt aşiretleri içinde bu aşiretin iki ayrı yazım formuyla karşılaşmaktayız. Keşki Aşireti, Kirmanşah merkezlidir. Bu aşiret, yazılı kaynaklarda “Geşki/Kaşki/Keşki” olarak da anılmaktadır. Kürdistan’ın tüm parçalarına dağılan bu aşiretin köklerinin MÖ 1115’lerde Malatya civarına dayandığı bilgisi mevcuttur. Aşiret kendisini, günümüze kadar farklı aşiretler içinde, başka isimler altında gizlemiştir. Bazı bölgelerde ise güçlü bir aşiretin bir ezbeti konumundadır. Aşiret, genellikle Güney Kurmançisi konuşur ve Sünni inanca mensupturlar (Izady, 2007: 169). Keşki Aşireti’nin, göç dalgalanmaları sırasında Pilvank Köyü’ne yerleşmiş ailelerinin, daha sonraları Keşkekşur adını almış savının olasılığını insana düşündürmektedir. Bir diğeri ise, Kerkük merkezli olup, Delo Aşireti konfederasyonuna bağlı “Kaşkehrizi Aşireti” vardır. Aynı konfederasyonun bir diğer üye aşireti ise “Kazaniye Aşireti”dir.

Bu aşiret, yine şecerde adı zikredilen Cemaat-ı Kazan/Kozan

¹²⁴ Geşki/Kaşki/Keşki Aşireti için ayrıca bkz. (www.semskiasireti.com ve www.aşiretler.com).

Aşireti olsa gerektir (Zeki, 1992: 170). Aşiretin adındaki –hri, hır; Kurmanci dilinde, “soylu ,temiz aile mensubu” anlamına gelmektedir. “Kaşkehrizi” adının Pilvank Köyü’nde “Keşkexuran” adına dönüşümünün dilsel doneler içinde düşünülebilirliği olasıdır! Tekrar etmek gerekirse, antik dönem olarak adlandırılan (MÖ 3000-400. yüzyıl) bu zamansal periyotta, Hurriiler içinde süzülüp günümüze değin gelen Kürt aşiretlerinin adlarını veren Izady, şunların altını çizer. Kürdistan’daki Hurri devletlerinin MÖ 7. yüzyılda Medler altında birleştiklerini ve Kürt tarihinin 3.000 yıllık Hurri evresi boyunca sayısız Krallıklar ve Prenslikler oluşturulduğunu belirterek, bunların adlarını sıralar: Bunlar arasında “Gurgum” ve “Kaşku” adını da zikreder (Izady, 2007: 71). Buradaki antik “Gurgum Aşireti’nin” muhtemelen Guran Aşireti’ne, dolayısıyla şecerede adı yazılan “Gurbinyan Cemaati’ne” işaret etmektedir. Bilhassa Şıx’ın şeceresinde adı geçen “cemaat u Gurbinyan” Guran Aşireti mensubu ailelerin köye gelip yerleşmeleri sonucu, ismin lakapsal dayanaklarıyla birlikte değişime uğraması pekâlâ mümkündür. Bu değişimler üzerinde, bazı verilerle hareket ederek, belli bir sonuca varmak olasıdır. Buna göre analizimiz şudur: Keşkexuran adı, etimolojik dayanağını Gurbinyan/Guran Aşireti’nin isimsel kökeninden almaktadır. Zira her ne olursa olsun bu topluluk, Guran Aşireti içinden çıkmıştır. Guranlı aileler, Pilvankan Aşireti’nin oluşumunun başında ya da daha sonraları yerleştikleri Pilvank Köyü’nde (mitik aktarıya bağlı kalacak olursak, ilk defa ve yerel bir yemek olmasından ötürü), yedikleri Gırgiré (Keşkek) yemeğini, sevmelerinden dolayı “Guran” adlarıyla bitişik/özdeş bir lakabı almış olmaları kuvvetle muhtemeldir. Zira bu yönlü, birçok emare bulunmaktadır.

Çünkü zaman içinde özdeşik manada “Gırgiré” yemeği ile “Guran” adının bitişik bir lakaba çevrilmesi, Kürt sosyolojisi göz önünde bulundurulduğunda bunun mümkün olabileceği düşünülmelidir. Öte yandan topluluğa verilen Keşkexuran adının oluşumunda ise “Guran/Goran Aşireti’nin” bir diğer isim veriyantı olan “Kelxuran” adı kaynaklık etmektedir.

Ki bu sırrın aşikâr olması, çalışmamızın ilerleyen satırlarında hiç kuşkusuz bu yönde cereyan edecektir. Çünkü günümüzde farklı telaffuz biçimleriyle Türkçe-Kürtçe karışımı, bozulmuş

hali ile “Keşkehur, Keşkehor, Keşkeguran, Keşkegori, Keşkegur vs” adının, antik bir Kürt aşireti adından, günümüze uyarlandığı açıkça anlaşılmaktadır. Kürt tarihine ilişkin son modern çalışmalarda bilmekteyiz ki; antikçağdan (MÖ 3000-400) ortaçağa (MS 4.-16. yüzyıl) ve günümüze kadar gelen Kürt aşiretlerinin bazıları, kendi orijinal isimlerini tam olarak yaşatamamışlardır. Bunun en büyük nedeninin başında Kürtlerin, sürekli göç etmeleri, bölgesel farklılaşma ve yabancı aşiret/topluluklar içinde bulunmaları, en önemlisi de yasaklanmış dilleri/lehçeleri gösterilebilir.

Bu konuda bizim kanaatimiz odur ki; ismin doğum kapısının Ehli Haq inançlı Goranla/Goranlı/Kelxuran Kekélerle bağlantılı olduğudur. Zira bunu kanıtlayacak, elimizde birçok delil mevcuttur. Kendi tezlerimizi sıralamadan önce, Guran/Goran topluluğunun tarihsel geçmişiyle birlikte, öte yandan Kelxur Aşireti’ne de kısa bir göz atmakta fayda addediyoruz. Öyleki çoğu kaynakta, Goran Kürtleriyle, Kelxur Kürtleri bir ve aynı telakki edilmişlerdir. Örneğin konunun uzmanlarından olan Minorsky, Kelxur Aşireti ile Goran Aşireti’ni bir ve aynı görür (Minorsky, 2004: 93). Nikitin’in aktarımı içinde, Rawlinson’a göre Goran Aşireti, Kelxur Aşireti’nden gelmedir. Yine Nikitin’in Minorsky’den aktarımları arasında, Goran adının bin yıllık olduğu tespiti vardır. Devamında, Dersim’deki Zaza/Dımılilerle dilsel bağlamda bir aidiyet bağı kurulur. Goran adının en eski yazılışını, Nikitin “Ga(v)bara(k)”¹²⁵ kelimesinden kaynaklı olduğunu belirtir (Nikitin, 1991: 224, 225; Bruinessen, 1992: 136). Goran Kürt Aşireti’nin yukarıda değinildiği gibi, MÖ 3000 yıl öncesinden antikçağlardan süzülüp gelen Gurgum Gürün (Guriania) klanı olduğu göz ardı edilmemelidir.¹²⁶

¹²⁵ Goranların bir diğer ismi olan “Gavbarak, Gavbaran” adı, Dersim aşiretleri tasnifinde yer alan, Ovacık merkezli “Gevran/Pezgevrana, Gevan, Beygar/Bezga(u)ri (Topuz uşağı) Aşireti” adlarının farklı telaffuzudur. Bu hesaplara, tarihsel geçmişi evresinde Goranların, Dersim ve Malatya/Sivas bölgesinde bulundukları tartışmasıdır. Goranlarla ilgili olarak ayrıca bkz. (Şeref Han, 1990: 23; Seyfi Çengiz: 2011).

¹²⁶ “Dersimin Gizemli Tarihi” üst başlıklı dizi çalışmamızın I. kitabı olan, Şeyh Dilo Belincan’ın Şeceresi ve Antik Kürt Aşiretleri adlı kitabımıza bakınız.

Hollandalı antropolog Martin Von Bruinessen, ilgili çalışmasında, Goran Kürt aşiretiyle ilgili olarak bazı doneler aktarmaktadır. “Guran yalnızca toprağı işleyen ve aşiretlerden bütünüyle farklı bir etnik kimliğe sahip köylülerin sıfatıdır; askeri bir fonksiyonları yoktur (...) bazen Reaya, aşiretsizleşmiş yerleşik Kürtler anlamındadır. Tarımla uğraşan Kürtlere verilen addır! Yerleşik hayata geçtikçe tedrici olarak aşiret örgütlenmesinden uzaklaşan halktır. Ehli Hak mensubu, Guran ve Kurd terimlerini birbirlerine karşıt anlamda kullanıyor... vs” (Bruinessen, 1992: 134-139). Goran bölgesi, İran’ın Kermanşah eyaletine bağlıdır. Bazil Nikitin’in verdiği bilgiye göre, Goran’ın Farsça ve Kurmanci dilindeki karşılığı, “Gur; mezar, çukur” anlamına da gelmektedir. Ayrıca (MS 430-440) yılları arasında Sasanilerin kralı olan Behram Gur’un¹²⁷ soyu, Guran/Goran Kürtlerine dayanır (Nikitin, 1991: 306).

Bununla birlikte “Kürt” adının Farsçadaki karşılığı “kahraman” demek olan “Gurt” adından kaynaklanmaktadır (Nikitin, 1991: 48). İran’ın batısında Urmiye Gölü’nün kuzeyindeki Kürt Goran bölgesinin, Goran Aşireti’nin, tarihsel geçmişinde Ehli Haq/Yaresani/Kakai inancına mensuptur (Hamzeh’ee, 2009: 88, 89). Ayrıca Kürtler arasında “Keké/Kaka” adı “abi, baba, kardeş” anlamlarında kullanılmaktadır. Yazılı kaynaklarda; Goran ve Kelxur Aşireti¹²⁸ aynı bölgelerde, aynı etnik, dinsel inanca bağlı olmaları, aralarındaki sosyal yaşama ilişkin benzerlik rabitasıyla, özdeş olarak görülmeleri gayet normaldir. Goran Aşireti’nden sonra, Kelxur Aşireti hakkında bazı özlü bilgileri aktaralım! Izady’in çalışmasında, Sivas’ın bir üst konfederesi konumunda olan “Kelhur Konfederasyonu” başlığı altında şu bilgiler yer almaktadır.

¹²⁷ Behram-ı Gur, MS 430-438 yılları arasında hüküm sürmüş bir Sasani hanedanıdır. Sasani kralı II. Yazdigird’in oğludur. Behram-ı Gur hakkında daha geniş bilgi için bkz. (Korkmaz, 2011: 395-397).

¹²⁸ Kelhur Aşireti’nin Dersim’e göçü ve buradan da Sivas’a yerleştiklerine dair bazı tarihsel ipuçları için ayrıca bkz. (Kendal Doğan, “İran’dan Dersim’e Kelxur Aşireti” *Munzur Dergisi*, 2004, sayı 18; Aynı yazı için http://www.nav-kurd.net/rojane/dogan/iran_dersim.htm) ve bkz: Şeref Han, 1990: 353, 354).

“Xenaqin ile Kirmanşah arasında, muhtemelen günü-müzdeki en büyük Kürt aşireti konfederasyonu. Yarisa-nidirler. Çoğunluğu Gorani, bir kısmı da Güney Kur-mancisi konuşur” (Izady, 2007: 167).

Öte yandan, 16. yüzyıldaki Kelhur Kürtleriyle alakalı olarak Şeref Han “Kelhur hükümdarları hakkında” sınırlı da olsa, bazı bilgiler verir. Onun verdiği malumatlara göre, topluluğun bu yıl-larda büyük bir aşiret olduğu anlaşılmaktadır. Eserinin giriş bölü-münde Kürtleri anlatırken Şeref Han:

“... İran hükümdarlarından, Hüsrev Perviz’in de sev-diği Şirin’e olan aşkı, delilik derecesine varan sevdası ve sevgisi uğrunda büyük zahmetlere ve dehşet verici sıkıntılara katlanan Ferhat ise, Kelhur Kürtleri’nden-di” (Şeref Han, 1990: 23) der.

Şeref Han, Kelxorilerin soyunun Med Keyanilerine ulaştığını yazar (Şeref Han, 1990: 353, 354) (Keyaniler için, ayrıca Der-simin Gizemli Tarihi adlı dizi çalışmamızın I. Kitabı olan Şeyh Dilo Belincan’ın Şeceresi ve Antik Kürt Aşiretleri adlı çalışma-mıza bakınız!). 16. yüzyılda Sivas’ın halen Ezdai/Zerdüşti inan-cına bağlı olduğu anlaşılmaktadır. Çünkü Şeref Han’ın verdiği bilgiler içinde, İran Şahı Tahmasb’ın (1514-1576), Özbek ülke-sine çıkartma yapıp, kaleler ele geçirmesiyle birlikte Kurmanc Süleymâni, Barki, Kelhur ve Remziyar aşiretleri, Şah Tahmasb’a dahil olurlar. Şeref Han’a göre şair, bu durumu dörtlüklere şöyle (!) dizmiştir.

“Dünya bir kâsedir, felek saki ecelse mey

Mahluklar içiyorlar hep o meclisten .

Hiç kimsenin yoktur asla kurtuluşu

Bu kâsedен, bu sakiden ve bu meyden”

(Şeref Han, 1990: 362).

Kelxuri Kürtlerinden sıkca bahsedenlerden birisi de Nikitin'dir. O, Kerxorilerin yüzyıllardan beri İran Kürdistan sınırına doğru ve Kirmanşah yönündeki en güney ucunda oturduklarını yazar (Nitikin, 1991: 307-310). Ayrıca Nitikin, Kelhurları ve onun içindeki 25 ayrı klanı anlatırken, tıpkı Şeref Han'ın adı meçhul şairinin (!) anlattığı dilden tanımlar. Şöyle der.

“Bu milletin ancak adı Müslümandır çünkü bunlar ne namaz kılarlar, ne abdest alırlar, ne oruç tutarlar; mollalara aşar falan vermezler. Benim inancıma göre, bunların topunu kesmek Allah ve Peygamber nezdinde büyük sevap olur” (Nitikin, 1991: 308) dediğini aktarır.

Goran ve Luristan arasında yerleşmiş bazı Kelhor Aşireti mensupları, Kakai/Ehli Heqi inancına mensuptur. Tekerrür-i bilgi mahiyetinde diyebiliriz ki; Dersim ocakları içinde, Ehli Heqi/Yaresan/Kakailerin teolojik öğretilerine dair en güçlü verilere, Berxécân Ocağı'nda karşılaşmak mümkündür. Yolun teolojik bilgilerinin en azından bazılarının, Pilvankan Aşireti'nde bir kardeş ezbet olarak gözüken Keşkexoran/Kekéguran/Kelxuran Aşireti'nin aileleri tarafından getirilmiş olması ihtimali, şu âna kadar taradığımız kaynaklarla birlikte edindiğimiz izlenim bu yöndedir. Şimdi Dersim'deki Guran Aşireti'nin bölgedeki tarihsel geçmişine kısaca bir göz atalım. Topluluğun 11. yüzyıldaki adı, Şecerede Cemaatu Gurbinyan'dır. Yine günümüzde Ovacık/Hozat merkezli ve Şıxhasanan aşiret konfederasyonu içindeki Seydan grubunda tasniflenen “Gevran/Pezgevr, Gevan, Beygar/Bezga(u)ri (Topuz uşağı/Maksud uşağı)” aşiretleriyle bağlantılı olabileceği düşünülmektedir.

Şimdi, Pilvankan Aşireti içinde Keşkexuran adıyla konumlanan topluluğun kökleri, Goran/Guran/Kelxuran Aşireti'ne dayandığına ilişkin alanda elde ettiğimiz bazı verileri sıralıyalım. 1800'lerde, Pilvank Köyü'nden Bayburt, Şiran/Kelkit bölgesine göç edip giden Keşkexoran Ezbeti mensuplarına, oralarda sadece “Guri” derler. “Guri” tabiri, Goranice konuşan, (Hamzeh'ee,

2009: 88) Guran/Goran/Gor Kürt Aşireti'nin kısaltılmış adı olduğu gibi, Kelxuri/Kelğuri Aşireti adının soneki olan "Xuri/guri" de aynı köklere işaret etmektedir. Yine Dersim'de gerek Pilvankan Aşireti arasında, gerekse bazı bölgelerde topluluk üyeleri sadece "Xuran/Guran/Guri" adıyla andığına tesadüf edilmektedir. Bu isimleri, bir latifeyle dile getirenlerin buradaki maksatları, Xuran'la çok yiyen/obur, Guran'la Kurt/Kurtlar kastedilmektedir. Oysaki, geçmişte bu tabirlerle asıl anlatılmak istenilen; Guran/Kelxuran Aşireti'ydi.

Keşkexoran Ezbeti'nin müntesibi olan "Sılı Qéya" mahlaslı, Keman ustası, ozan/xozan Süleyman Kaya (H. 1319-M. 1901-02-1993) "Aşiré me Pilvankan héla İran'ê, Ezerbeycané da hatîne! Le İran'ê da bajaré Guran hebu ye! Em ji ew Guri'nin!/Bizim Pilvankan Aşireti İran, Azarbeycan tarafından gelmiştir. İran'da Guran şehri varmış. Biz de o Guranız, Goranlardanız"¹²⁹ derdi. Bu noktadan hareketle, topluluğun yaşlı hafızasında kendi köklerine ilişkin bilgilerin, Goran Aşireti üzerinde yürüdüğünü söylemek mümkündür. Zira 1800'lerin sonuna kadar topluluk, Guri/Guran/Xuran adlarıyla da anılmaktaydı. Bütün bunlara ek olarak, bir realitenin altını özellikle çizerek hatırlatmalıyız! Ovacık/Hozat merkezli; Gevran/Pezgevrana, Gevan, Beygar/Bezga(u)ri

¹²⁹ Yeri gelmişken; Kişisel bir not olarak şunların altını çizmek isterim. 1986 yılında *Milliyet* Gazetesi'nin Pertek muhabiriyken, kendisiyle deyişleri üzerine bir söyleşi yapmıştım. Kendisini ve mensubu olduğu aşireti anlatırken Xozan/Ozan Süleyman Kaya, "*Goran'dan ve Gurlardan*" söz etmişti. O zamanlar Guran/Goran Aşireti'ni tanımadığımdan ötürü, "*Gur*" tabirini, Kürtçedeki "*Kurt*" tanımıyla eşdeğer görmüş, *Kurtları* da, Türk milliyetçisi *Bozkurtlarla* özdeşleştirip, Süleyman Kaya'nın "*Türkçülük*" vurgusu yaptığını sanarak bu önemli anlatımlarını, o zamanlar, pek de kaale almamıştım! Oysa ne kadar yanlışlığı şimdi anlamaktayım! 1986'da, 18 yaşındaki bir gencin eksik olan tarih bilgisiyse, bir bakıma Goran Kürtlerini anlaması elbette beklenemezdi! Ama Pilvankan mensubu onlarca emekli ve görevde olan öğretmenlerine, okumuş memurlarına ve üniversitelilerine ya ne demeli!? Muzaffer Sarısözen 1944 yılında bölgeye gelip, Ozan Süleyman Kaya'nın eserleri üzerine derlemeler yapmıştı. Eserleri arasında "*Siyah perçemlerin ahu gözlerin, Ezel bahar olmayınca, Hep rüzü şeb hayaline yandığım, Gül*" ve daha niceleri bulunmaktaydı. Süleyman Kaya için ayrıca şu kaynaklara bkz. (Armağan Çoşkun Elçi "(1997) *Muzaffer Sarısözen (Hayatı, Eserleri ve Çalışmaları)*"; Bir diğer kaynak, Mesut Özcan, "Tunceli Tüleri Üzerine- II" *Munzur Dergisi* 2005/1, sayı 21, s. 59-66).

(Topuz uşağı), (Goran/Guran/Kelxuran) Aşireti'nin kendilerine has bazı özellikleri, çevre aşiretleri arasında sürekli bahis konusu olmuştur. Örneğin bu topluluk üyeleri, giyim, kuşamlarına aşırı derecede özen gösterirler. Aynı durum Kerşexuran mensuplarının erkekleri için de geçerlidir.

1986 Yılında, Pilvankan Aşireti'nin Keşkekxuran Ezbeti'nden ozan Süleyman Kaya (H.1319/1901-02/1993) (Xozan Sılı Qeya) ile yaptığımız söyleşi anının günümüze taşıdığı hatırası.

Öyle ki, bu fiziki tarzlarından ötürü Pilvankan mensubu komşuları tarafından “parsu qalind/kaburgası kalın (Fodul/kabadayı)” manalarına gelen yakıştırmalarda bulunulmuştur. Keşkekxuran mensupları tarımla/toprakla fazlasıyla haşır neşirdirler. Bu özelliklerinden ötürü bazı köklü aileler Cotma/Cütme (Çiftçi) soyadı ve lakabı bile almışlardır. Örneğin geçmiş yıllarda Hozat/Ovacık bölgelerindeki; Gevran/Pezgevrana, Gevan, Beygar/Bezga(u) ri (Topuz uşağı) Aşireti'nin erkek mensuplarına, çevre aşiretler “Reçberu parşü qalind (kaburgası kalın rençper)” ve daha iğneleyici sözlü latifelerle karışık yergiler dizilmiştir (Munzuroğlu, 2012: 25, 112).

Aynı durum, Pilvankan Aşireti arasında, Keşkekxuran mensubu erkekleri için dile getirilmiştir. At besicisi ve biniciliği, bu topluluk içinde daha çok göze çarpar. Bu aşiretin mensubu şahsiyetler,

Dersim’de farklı meslekler icra ederler. Fiziki yapılarıyla iriyarı, cüsseli bir profil çizen bu topluluk mensuplarının, kadınları diğer aşiret kadınlarına nazaran daha güzel olduğunu ve dolayısıyla bu satırların yazarının dedesinin de, böylesine dünya güzeli bir Keşkexuran Ezbeti mensubesiyle (Ulupınar Köyü’nden Çavraşoğullarından Çaqué, 1916-1957) izdivaç (1935) ettiğini belirtmeliyiz. Aslında Keşkexuran/Goranlı Kekelerin renkli özelliklerini burada saymakla bitiremeyiz!

Şıx’ın şeceresinde “Cemaat u Gurbinyan” adı, günümüzdeki yaygın adıyla Goran/Guran/Gur Kürt Aşireti’nin 11. yüzyılda, şecereyi yazanların literatüründeki adıdır. Şecere bağlamında konuyu ele alacak olursak; Gurbinyan/Goran Cemaati, 11. yüzyılda Dersim bölgesinde yerleşti. Bazı sözlü kaynakların ve yazılı bilgilerin ışığından hareketle, bunların bize verdiği ipuçları, Pilvank Köyü’nün son mihmanlarının Goranlı/Kelxur Kekeler olduğu yönündedir. Pilvank topluluğuna katılan çekirdek aile ya da aileler, Dersim ve çevresinden yerleşik olan Gurbinyan/Goran/Kerxuran Aşireti’nden koparak, Pilvank’a gelmişlerdir. Köye gelen Goranlı Kekelerin, zamanla belki de yörede popüler olan Gırgigé (Keşkek) yemeğine olan hazları dikkate alınarak, bunların “Goranlı kardeşler/Kekegoran” ismini, lakaplayarak günümüzde “Keşkexoran”la değiştirmişlerdir. Bu ismin, daha çok 1800’lerde ve özellikle de şakayla karışık latifeli sohbetlerde dile getirildiği, Pilvankan yaşlıları tarafından bize aktarılmıştır.

Pilvankan bileşenlerine son halka olarak katılan şecerede adı zikredilen Gurbinyan/Guran Cemaati’nin, Pilvankan Aşireti içindeki günümüzdeki yaygın adı, Dersim’de Keşkexuran, göçün erken döneminde Bayburt/Kelkit/Şiran bölgelerinde ise sadece “Guri” derler. Geçmiş asırlarda Berxécânlar; Keşkexuran/Goran Ezbeti mensupları üzerinden, özellikle Goran, Kirmanşah, İran Kürtleriyle ilişkiye geçmiş olabileceği de ayrıca düşünülmelidir.

Bilindiği gibi, Berxécân Ocağı’ndaki Pırlık, Piran/Mürşidlik ve Réberlik makamları, Xelifan Ezbeti dahilindeki aileler tarafından yürütülmektedir. Fakat Réberlik makamında, Xelifan Ezbeti dışında Silemaniyan ve Piran Ezbeti’nden olan bazı çekirdek aileler de, bu görevi yürütmektelerken, çok ilginçtir Keşkexoran

Ezbeti arasında, Réberlik makamında olan aileler bulunmamaktadır. Bunun işaret ettiği nokta; Keşkexoran Ezbeti'nin, topluluğa son halka olarak katılmasıdır. Yani ocağın hiyerarşik/taksimat yapısı oluşturulduktan sonra, bu ailelerin köye geliş göçleri akıla yatkındır. Haddizatında ocak içinde, Keşkexuran Ezbeti'ne de bir görev verilebilirdi! Alandaki araştırmalarımızda, ocak bağlıları arasında, en sadık taliplerin ve itikat açısından mutilerin, Keşkexoran Ezbeti içinde olduklarını gözlemlediğimizi son kelimayâd ederek burada belirtmek isteriz.

4) Aşiré Pilvankan ve Siyasi Süreçleri

Pilvankan İle Suroğliyan/Suran Aşireti'nin Kanlı Kavgaları

Pilvankan Aşireti'nin geleneksel ajandasına kaydedilen şöyle bir not bulunmaktadır. Pilvank Köyü'nden, en son 80 hane iken 1700-1800'lü yıllarda göçerek, çevre illere ve özellikle de gelip Pertek Dere (Rumkeğ) nahiyesi köylerine yerleşmişlerdir. Zaman içinde bu devasa alana "Aşağı Pilvenk" yani "Pilvanké Jerin" adı verilmiştir. Hatta JUK Raporunda Dersim yolları anlatılırken, "Hozat-Sin-Pilvank-Pah-Nazimiye-Pülemer Erzincan yaya ve mekkari kış yoludur..." (Dersim Raporu, 2010: 50) diye söz edilir. Yani, Hozat ile Pertek ilçesinin Dere nahiyesi arası kastedilerek, bu bölge Pilvank adıyla anılmıştır. Yine 1942-45 yılları arasında Pertek'te Cumhuriyet Savcılığı yapan Ali Rıza Önder bu bölge için "... Pertek'in Dere bucağından ibaret olan ve Pertek'le Hozat arasındaki bir bölgeyi kaplayan yere Pilvenk..." denildiğini belirtmiştir (Önder, 1949: 7). Topluluk üyeleri, Baw u Kal'lerinin kurdukları Maméki/Kalan (İç Dersim/Deruni Dersim) denilen bölgedeki Pilvank Köyü'nü de "Pilvanké Jurun" diye anmışlardır. O vakit Pilvankanlar, ağırlıklı olarak Dere nahiyesi (Hurmkeğ/Rumkeğ) köyleri ile Hozat merkezi arasındaki bu devasa alana yerleşmişlerdir.

Bundan dolayıdır ki, bu coğrafi alana toplumsal adları olan Pilvank adına istinaden "Pilvanké Jerin/Aşağı Pilvank" denilmiştir.

Bu sahada bulunan Xozapir yaylaları ve Deşta Pembı (pambuk ovası), düzlüğü için Pilvankan Aşireti ile çevre aşiretleri (özellikle Suroğulları/Suran ve şıxhasanan/Abasan Aşireti) arasında zaman zaman, temelinde toprak/sınır ve alanda güç dengesi kurmak maksadıyla farklı çekışmeler yaşanmıştır. Bu verimli topraklar yüzünden, birçok kanlı olaylar meydana gelmiştir. şimdi bu tarihsel süreçlerin, bazı bölümlerini ele almaya çalışalım. 1930’larda istihbari bilgiler toplamak amacıyla bölgeyi gezen N. Hakkı Uluğ, o zamanlar hazırladığı gizli raporlarda, tashiğ ettiğı materyaller arasında, “Dersim’in Kara Listesi” başlığı altında, Dersim aşiretlerinin birbirleriyle olan kavgalarını analiz eder. Bahis konusu olan bu listede, verilen tek tek aşiretler birbirleriyle kavgalıyken, en çarpıcı olan veri ise, bir tek “Karsan ve Pilvank Aşireti bütün komşuları ile kavgalı” ibaresi yer almaktadır (Uluğ, 2009: 28). Uluğ’a göre Karsan ve Pilvankan aşiretleri bütün çevre aşiretlerle kavgalı görünmektedir ki; aslında bu belirleme doğruyu yansıtmamaktadır. Çarsancak beylerinin son zamanlarında, aşiretler arasında bu bölgeye peyderpey ilk gelip yerleşen Pilvankan mensupları olmuştur. Sözlü gelenekte, kavgalı aşiretler arasında birçok kere Cemaat yapılmış ve taraflar arasında birçok kez sulh gerçekleşmiştir.

Bilahare alanda elde ettiğimiz ek bilgilerle birlikte Nazmi Sevgen’in verdiğı ipuçları dahilinde konumuzla alakalı olarak şunları sıralıyabiliriz; 1850 yıllarında Dersim’de iki ya da üç büyük silahlı güç vardı. Bunlardan birisi Palu’nun Gökdere Köyü’nden Çarsancak bölgesine,¹³⁰ Dersim’e gelen Sur oğlu Hüseyin Ağa’ydı (Suran Aşireti)¹³¹. Suroğullarının bölgedeki bilinen ta-

¹³⁰ Safevi hanedanlığı 1514-15 yıllarında Dersim bölgesini Osmanlılara bıraktıktan sonra, 1516 yılında Mazgirt, Pertek, Sağman ve Çemişgezek; Çemişgezek ülkesi olarak Diyarbekir Eyaletine bağlandı. Osmanlı klasik döneminde bu bölge, aynı zamanda Kürdistan olarak da kabul görmekteydi. 1566 yılında mevcut Çemişgezek Sancağı; yani *Mazgirt, Pertek, Sağman ve Çemişgezek* Sancağı olarak dört sancağa ayrıldı. Bunun adınada Çeharsancak/Çarsancak denildi. Bölge Safevi döneminde Hacı Rüstem Bey tarafından yönetiliyordu. Yavuz, Hacı Rüstem Bey’i, 40 adamıyla birlikte öldürünce (1514) yerine, “Son Çemişgezek Beyi” olarak da bilinen oğlu Pir Hüseyin Bey’i (1515-1535) getirdi. Çarsancak beylikleri, Pir Hüseyin Bey’in çocukları arasında pay edildi.

¹³¹ Bilal Aksoy, Partlarda varolan derebeyliklerden Sur’lar, Kar’lar ve Mih-

rihleri 1700'lere kadar gitmektedir. Örneğin 1850'lerde, Suroğullarının bölgede 366 parça köyü olduğu ve aşiretlerden kesim/haraç/harmanlık aldığı (Sevgen, 2003: 59, 60, 61) bilinmektedir. Diyebiliriz ki, Dersim'de aşiret kavgaları içinde, en acı ve hüznü veren olaylar, birazdan anımsatacağımız üzere Osmanlı destekli, bölgeye yerleştirilen Suroğulları (Suran) ve Pilvankan Aşireti arasında vuku bulmuştur. Alan'da, orta ve yaşlı Pilvankan mensupları, meydana gelen bu hadiseleri, sanki aynı kalemde çıkmışçasına farklı varyantlarıyla halen bile anlatırlar.

1860 yılına ön gelen bu tarihlerde Suroğlu Hasan Ağa vefat edince çocukları İsmail, Haydar ve Ahmet, köyleri aralarında pay ederler. Bu sıralarda bazı Pilvankan gençleri, Suroğullarının yanında silahşörlük yaparlar. Zaman içinde, Hasan Ağa oğlu Haydar Ağa yönetimi devralır. Haydar Ağa'nın da Yusuf, Veli, Ahmet ve Fındıq adından dört oğlu vardır. En sonunda Fındık Ağa, yönetimi devralır. Tam da bu sırada, Pilvankan Aşireti'nin tabanında, Suroğullarına karşı bir hoşnutsuzluk baş göstermiştir. Süreç içinde Fındık Ağa, Pilvankanların sadece tahıl üretimi ile meşgul olmadıklarını, bunun dışında pamuk, tütün, odun/kömür, hayvansal, bağ bahçe ürünleri, ceviz, badem, kuru dut, qağ (kurutulmuş armut, şakok vs), keçe, yün, hedik, büyük küçük baş hayvanları ve envayi çeşit benzeri tarımsal/köy mamülleri üretip, dışarıda bunların ticaretini yaptığını da bilmekte anlamaktadır. Dolayısıyla Pilvankan Aşireti tarafından oluşturulan bu pazarı, ele geçirme güdüsüyle hareket ederler.

Örneğin Pilvankan mensubu tüccarlar (aileler), yetiştirdikleri meşe ağaçlarını zamanı geldiğinde kesip yakıp, kömür elde ederler ve bunları yine dışarıya pazarlarlar. Öyleki, bu odun/kömür teknik yöntemini, komşuları olan Ermenilerden öğrendiklerini, günümüzdeki sözlü kaynaklar aktarmaktadırlar. Bölgede Ermenilerden sonra, ticaretle haşır neşir olan ilk Kürt Aşireti'nin, Pilvankan Aşireti olduğu, özellikle topluluk dışındaki diğer aşiret-

ran'lar ailesinin adını vermekte ve bunların bazen çatışma içine girdiklerinde aktarmaktadır (Aksoy, 1985: 83). Söz konusu buradaki Sur'ların, modern günümüzdeki adıyla Suran Aşireti'nin köklerine isimsel bazda bir referans verdiği anlaşılmaktadır.

ten yaşlıları tarafından da aktarılmaktadır.

Bu sebepten ötürü Fındıq Ağa, Pilvankan Aşireti'nin üzerine iki misli kesim/haraç salmakta geri durmaz! Vaka o ki; bu tecrübesiz davranışı Fındıq Ağa'nın, bir bakıma tüm ailesinin sonunu getirmeye yetmişti. Pilvankan Aşireti, Fındıq Ağa'ya bir elçi göndererek hiçbir koşulda bundan böyle kesim vermiyeceğini, kendisine bildirmişler. Bu güne kadar Dersim'de ilk defa Pilvankan Aşireti, bölgede uygulanagelen kesim/haraç olayına, hem de silahsız olduğu halde topluca karşı çıkmışlardır. Topluluğun bu kararlı duruşu, diğer üretimci aşiret köylülerini sevindirmiş ve bireysel bazda buna destek bile vermişlerdir. O güne kadar, Suroğullarının yanında silahşör olarak duran Pilvankan gençleri, silahlarıyla ve hatta bazı anlatımlara göre, birçok askeri mühimatlarla birlikte bulundukları Suroğulları bölgelerini/birimlerini terk edip, Dere nahiyesindeki kendi köylerine geri dönüp mevzilenmişler. Bütün bunlardan ötürü Fındıq Ağa, silahlı adamlarıyla birlikte, Pilvankan Aşireti'nin merkez üssü konumunda olan Ağzunik Köyü'nü basmaya gider.

Fındıq Ağa'nın bu gidişi, farkında olmadan orada adamlarıyla birlikte öldürülmelerinin başlangıç noktasını fişekler. Bu korkunç çatışmada Pilvankan Aşireti hiç yara almazken, Fındıq Ağa ve adamları öldürülür. Fakat Pilvankan mensupları, karşı bir tararuzun seslerini de hissederler. Çok geçmeden, Fındıq Ağa'nın yerine geçen kardeşi Yusuf Ağa, diğer aşiretlerden, Pilvankanlara karşı yardım istediği halde, (istisnalar dışında) bunun karşılığını pek de bulamaz! Çünkü aşiretler, artık Suroğlu ailesine kesim vermek istememektedir. Bu konuda Sevgen, şunları belirtir:

“... Bu ailenin (Suroğlu) zulüm ve itisafından bizar olan halk arasında artık aleyhte hareketler ve uygulamalar başlamak üzeredir. Dersim'de de aynen Arnavutluk'taki gibi (kana kan) anane ve davası mevcuttur” (Sevgen, 2003: 60).

Kalabalık bir silahşor grubuyla¹³² birlikte, Pilvankanların yerleşik oldukları başta Ağzunik, Tabtik, Fındıqan olmak üzere, birçok köye ani baskın düzenlemiş ve toplamda 18 Pilvankan mensubunu öldürerek, Yusuf Ağa kendince abisinin ve adamlarının öcünü alır. Bazı Pilvankan aileleri ve özellikle kadınlar/analar, cenazelerini kaldırmadan eşlerinden, babalarından, kardeşlerinden; Yusuf Ağa'dan öçlerinin alınmasını isterler. Uzunca tartışmalar sonucunda toplanan Pilvankanlar, gidip Yusuf Ağa'yı ve olaya katılan çoğu adamlarını kendi mekânlarında öldürmüşlerdir. Bu olaylar, Suroğlu ailesinin bölgedeki hâkimiyetini ve prestijini iyice kırmış, sonrasında ise ailenen büyük ileri gelen ağaları muhtelif silahlı çatışmalarda öldürülmüşlerdir. Toplamda bunların sayısını Sevgen, 39 kişi olarak vermektedir (Sevgen, 2003: 60). Bu kanlı olaylardan sonra, bölgede genel itibariyle kısmen de olsa, kesim/haraç payı alma girişimlerinden, bir geri-leme yaşanır.

Hacı Mustafa'nın (Kösoğlu) oğlu, Süleyman Ağa'nın arkadaşı Nuri Dersimi, anılarında Pilvankan ve Suran Aşiretleri arasında çıkan kanlı çatışmalardan sonra, sulh/barış görüşmeleri için bir dizi faaliyette bulunduğunu belirtir (Dersimi, 1992a: 35). Pilvankan yaşlıları da bu bilgiyi, aynı paralelde teyit ederek, Dersimi'nin bir bütün olarak bütün aşiret gençlerine, Kürt tarihini anlatarak onların kardeş kavgalarından uzak durmaları, büyüklerini engellemeleri gerektiğini, nasihat ettiğini eklerler.

Pilvankan İle Şıxhesenan/Abasan Aşiretlerinin Kanlı Kavgaları

Hozat ile Pertek Dere nahiyesi arasında Pilvankan Aşireti'nin kavgalı olduğu bir diğer aşiret, Pertek-Hozat arasında ortak toprak sınırı olan, Şıxhasenan/Abasan Aşireti'dir. 1860 yılında yazılan bir resmi arzdan anlaşıldığına göre; Şeyh Hasan Aşireti ile Pilvankan Aşireti arasında eskiden beri süregelen arazi husu-

¹³² Nazmi Sevgen'e göre 80 kişilik bir grupla birlikte (Sevgen, 2003: 60), alanda edindiğimiz sözlü bilgilerde ise enaz 150 kişilik bir grupla Pilvank köyleri basılmıştır.

metleri anlatılmaktadır. Devamında Pilvankan Aşireti tarafından, Şıxhasanan Aşireti'ne ait bazı köylerin basıldığı da belirtilmektedir (Yılmazçelik, 1998: 101).

Bunlar, kısmen doğrudur! Lakin olayların temelinde, Pilvankan Aşireti'nin el emeği tarımsal ürünleri ve bunları dışarıda pazarlamalarında elde ettikleri artı maddi gelirler söz konusudur. Daha evvel de belirtildiği gibi, silahsız bir aşiret olan Pilvankan mensuplarının bu döneme kadar, gasp/talan olaylarına katılmadıkları, alanda anlatıldığı gibi bazı raporlarda da zaten dile getirilmiştir. Öyle ki; Pilvankan Aşireti'nin pek seyrek, aşiretler arası kavgalara karıştığı, aşiretler içinde hububat ve tütün zıraatıyla en fazla meşgul olduğu kaydı düşülmüştür (Yılmazçelik, 1998: 151). Örneğin Pilvankan köylüleri; bu alanda bulunan Xozapir ve Deşta Pembî denen devasa alanda¹³³ pamuk, tütün ürünleri eker biçer ve yukarıda sıraladığımız diğer ürünlerle birlikte Pertek, Hozat, Dersim merkezleri başta olmak üzere, Elazığ, Diyarbakır ve hatta Malatya'ya kadar götürüp pazarlarda satıp geri dönerler.

Elazığ-Hozat yoluyla geri dönüşlerde, Pilvankan köylü tüccarların (aileler) yolları, Abasan Aşireti'nin bazı silahşorları tarafından sürekli kesilir, gasp ve talan olayları akabinde, ilk silahlar patlar. Bu ilk kıvılcımlar, bölgedeki askeri ve sivil istihbarat mensupları tarafından da körüklenince, alev büyüyerek yıllarca devam edip gider! Alanda topladığımız bilgilere göre, iki aşiret arasında çıkan silahlı çatışmalar sonucunda birçok insan hayatını yitirmiştir. 1960'lı yıllarda Hozat merkezli devlet erkânı, tarafları Hozat ve Harput'ta bir araya getirip sözde barıştırma girişimlerinde bulunur. Görüşmelere katılmayan Pilvankan Aşireti'ne 15 bin kuruş para cezası verilmişti. Ki bu para cezası, bölgede ilk defa bir aşirete verilen yüksek bir cezaydı (Yılmazçelik, 1989: 101). Aşiret bu cezayı ödemediği gibi, görüşmelere katılma yerine, Şıxhasananlara kendi cemaatlerini adres olarak göstermişler-

¹³³ Sözü edilen bu coğrafi alanları, 2010 yılında bizatihi gözlem ve incelemelerde bulunduğumuzu belirtmek isterim! 1916 kıtlığını yaşayanlardan biri olan Husî Ali Şerê Pilvankî, bu alanda sulak bölgelere dut ve ceviz ağaçları dikmiştir. Bu ağaçlar, günümüzde bile hâlâ ürün vermektedirler. Geçmişte üzerinde en hasımane kavgaların yapıldığı bu toprakları, son işleyenlerinin sürgün çocukları, günümüzde maalesef her biri bir tarafa dağılmışlardır.

dir. Bir anlatıma göre; Pilvankanların bu görüşmelere katılmama amaçları, devlet erkânı içinde Şıxhesananların tanındık ahbaplarının olduğundan şüphelenmişlerdir. Bir diğer anlatıma göre ise devlet mahkemesi yerine kendi civatlarında cemaatlarını yapmayı teklif etmişlerdir. Sonuçta devlet erkânı gözleminde böylesi bir muhakemenin oluşumuna katkı sunmamışlardır. Aynı bir girişim daha öncesinde, Suroğulları ile yaşadıkları olaylarda da gündeme gelmiş, o zaman da Pilvankanlar bunu redetmişlerdir.

Belki biraz abartılıdır ama bu anlatıma göre mevcut çatışmalarda 40 kişi Pilvankan, 41 kişi de Abasan Aşireti'nden hayatını kaybetmişler. Olayların daha fazla büyümemesi için, Seyyid Rıza'nın babası Şeyh İbrahim, yakın adamlarıyla birlikte Pilvanké Jurin'a (Pilvank Köyü) gider. Orada, Şıx Delil-i Bexécân'ın mekânında Boné Pilé'da (Mala Pilé/ziyaratı) bir cemaat (Réya/Raa Heqi itikatında haq meydanı, yalansız ve şahitsiz halk mahkemesi, Cıvat) yaparlar. Şeyh İbrahim'in çok mütevazı, babacan bir kişiliğe sahip olduğunu, topluluk mensubu yaşlılar; büyüklerinden dinlediklerine göre ifade etmektedirler. Bu cemaat'ta, çok şey tartışılmış ve en sonunda köyün yaşlısı olan Pilvenkan mensuplarından (bazı anlatımlara göre Güntaşların büyük dedeleri) birinin, Şeyh İbrahim'in oturduğu yere gidip, önünde diz çökmüş hıçkırıklar içinde anadili Kurmanci (Kırdasi/Herewere) yakarışlarla;

“Bizimkiler burada, Şıx Delili Bexécân'a çağırıp size saldırdılar. Sizinkiler de orada, Şıxhesene çağırıp bizimkilere saldırdılar. Sonuçta 40 can bizden, 41 can da sizden toprağa düştü. Şimdi ben rızalığımla kellemi sana uzattım! Al benim canımı ve ödeşelim! Artık bu düşmanca kavga bir son bulsun! Yoksa gelecek kötü günler, hepimizi telef eder!” (Alan notları 2010 Pilvank Köyü).

Bunun üzerine, Şeyh İbrahim'in gözleri dolar ve yerinden kalkıp, bu Pilvankan yaşlısıyla kille keser. O mekânda, Pilvankan mensubu yaşlılarıyla birlikte, ortak bir karara vararak cemaat'ı,

kesin barışla sonlandırırılar. O meydanda kurbanlar kesilir, lokmalar dağıtılır. Derken tarih 1867'leri gösterdiğinde, her iki aşiret arasında kanlı çatışmalar yerini, küçük çaplı muhtelif sürtüşmelere bırakır. Bütün bunlarla dolayimli olarak Pilvankan mensubu ailelerin bazıları Dersim dışına göç ederken, bazı aileler de genç çocuklarını diğer yakın illere zorunlu olarak çalışmaya yollarlar. Devri zaman döner ve cemaat yapan yaşlı aşiret mensupları hakka yürür. Her iki aşiret arasındaki sınır/arazi/mera davaları, artık cemaat hukukuyla çözülmez ve bu türden sorunlar, ilk defa 1940'lı yıllarda, mahkemelere intikal eder. Bu defa da, uğruna kanlar dökülen Hozapir ve Deşta Pembî alanlarında, eskiden oluk oluk çağlayan berrak akarsular, artık yavaş yavaş kurumaya başlar ve alan bir kuraklık bayıra dönüşür.

Bunlar dışında, Yusufan Aşireti ile hasmı olan Demenan Aşireti'nin silahlı adamları, birbirleriyle inatlaşarak Pilvank Köyü'ne gelip, Pilvankan mensubu Memé Séydi'ye ekimlik tohum getirirler. Memé Séydi'den kendileri için ekip biçmelerini ve hasat zamanı ürünü kendilerine teslim etmelerini isterler. Bunun üzerine köydeki Wusene Dewrêş (Kasun), Yusufan ağası Kamber Ağa'yı uyarır. Bu sevdadan vazgeçmesini, bu toprakların kutsanmış ziyaret toprağı olduğunu hatırlatırsa da, Kamber Ağa bu isteğinden vazgeçmez! Dahası Pilvankan mensuplarından, Demenanlar için marabalık yapmamalarını, sadece kendisi için marabalık yapmalarını salık verir. Dereken hasat zamanı gelir. Memé Séydi, her iki aşirete de birden haber salar ve ağalar silahlı güçleriyle Pilvank Köyü'ne gelirler. İlk karşılaşmada silahlar patlar ve toplamda, karşılıklı 6 kişi orada ölür.

Bu olaylar esnasında araya girmek isteyen köy mensubu Kamber Güntaş'ın (1930) babası, hayatını yitirir. Yine Pilvank Köyü'nün arka tarafında, Demenan Aşireti'nin kaldığı bölge ile Pilvank arasında sınırı teşkil eden Laç Deresi bulunmaktadır. Bu mevkide bir de Sin ve Kınasur adında bir düz alan mevcuttur ki, bu alan için geçmişte Pilvankanlar ile Demenanlar mahkemelik olmuş, Yusufan Aşireti Pilvankanların yanında, Demenanlara karşı şahitlik eder. Mahkemeyi Pilvankan Aşireti kazanır, fakat kazanılan bu alanı Yusufanlar, yayla olarak kullanılırlar. Pilvank Köyü'nde yaşayanlar ile çevre aşiretler, 1938 yılına ön gelen ta-

rihlerde Pilvank Köyü'ne hasat döneminde saldırıp ekin bağları, ceviz, dut, armut ve benzeri mamülleri gasp etme şeklindeki olaylara mahal vermişlerdir. Bu yıllarda Pilvank köylülerinin sürüleri bir kez yakın olan Halbori Köyü'nden Abbasan ve bir kez de Demenan Aşireti tarafından silah zoruyla gasp edilmiştir. 1960-66 yılları arasında, Pilvank Köyü'nde yaşayanlar; Yusufan Aşireti ile ormanlık alan ve Demenan Aşireti ile de sınır sorunları yaşamışlardır. Bu dönemde, artık Cemaat mahkemelerinin değil de Cumhuriyet mahkemelerinin verdiği rüşvetli kararlar gündemdedir!

Pertek'ten Harput'a, 2. Meşrutiyet Yürüyüşü

Pilvankan Aşireti'nin Dersim'deki siyasi seyri, elbette zaman zaman inişli ve çıkışlı olmuştur. Pilvankan Aşireti'nin, meşrutiyetle birlikte göreceli siyaset sahnesine çıktığı anlaşılmaktadır. Bunun arka planındaki anlık gelişmeleri, kısaca bu yönlüdür: İttihatçılar 23 Temmuz 1908 sabahı Selanik'teki hükümet konağını işgal ettiler. Ayaklanmanın tüm ülkeye yayılacağından çekinen II. Abdülhamid, aynı gün 2. Meşrutiyet'i ilan etmek zorunda kaldı. Seçimlerle yenilenen Meclis-i Mebusan, 17 Aralık 1908'de açıldı. Tam da bu süreçte Dersimliler 2. Meşrutiyeti olumlu karşılamış ve en son hareket noktası olarak, Pertek'te toplanarak Harput'taki Amerikan konsolosluğuna yürüyüşe geçmişlerdi.

O zamanlar Harput'ta görev yapan, Amerikalı misyoner Rev. Henry H. Riggs 1911 yılında yazdığı "The Religion of The Dersim Kurds" adlı makalesinde; 1908 darbesiyle ülkeye yeni bir hükümetle, anayasal bir düzen getireceğinden dolayı Dersimlilerin, İstanbul'da bu olup bitenleri dikkatle izlediklerini yazar. H. Riggs, işte bu günlerde Dersim'de Kızılbaş Kürtlerin, Harput'a kadar yürüdüklerini, Amerikan konsolos yetkilileriyle görüştüklerini anlatır. Riggs, ayrıca bu yürüyüşün bir resmini de çeker. Bu gösteri yürüyüşünde Dersimlilerin ellerinde kırmızı bayraklar, flamalar vardır. Elazığ'a yakın olması itibariyle başta Pertek, Hozat olmak üzere Mazgirt ve Dersim merkezden, dahası bu yürüyüşe tüm bölgelerden büyük katılımlar olduğunu aktarır (Riggs, 1997: 364, 371). Harput'a yürüyenler arasında Pertek

merkezi ve köylerinde yoğunlukla yerleşik olmalarından ötürü Pilvankan Aşireti güçlü bir şekilde katılım göstermişti. Örneğin bunlar içinde Silémânian Ezbeti'nden (Mala Qeresılo) Xıdı Qere Silo (1860-1909) ve o zamanlar 20 yaşındaki silahşor oğlu Şıxı Qere Silo (01.07.1889-23.08.1938) ile¹³⁴ birlikte yan yana Elazığ'a yürümüşlerdi. Pilvankan Aşireti, ilk defa bu yürüyüşüyle, toplu halde siyasi bir arenaya böylece katılmış oluyordu.

Pilvankan Aşireti ve Osmanlı Ordusu 1916

Osmanlı imparatorluğu, yıkımının arefesinde Dersim bölgesinde, şidetli saldırılarını sürdürmekteydi. Bu sebepten dolayı Dersimli aşiretleri, birlik içinde hareket etmenin önemini anlamış, tarihlerinde belki de ilk defa bu denli bir araya gelebilmişlerdi. Bir cephede Osmanlı ve karşı cephede, Rus ordu birlikleri vardı. Dersimliler, Osmanlı karşısında Ruslarla ve Ermenilerle birlikte zımnen de olsa hareket etme kararlılığındaydılar. Bütün bunlarla birlikte, Osmanlı yanlısı Bektaşî tekkesi Şeyh Ahmed Cemalettin Çelebi Efendi (1862-1921) Erzincan'da beklemekteydi. Onun tek amacı Dersimlilerin Rusların yanında değil de, Osmanlının yanında Ruslara karşı koymalarını sağlamaktı. Zaten Erzincan'a, İttihat ve Terraki önderlerinin isteği üzerine ve kendi rızalığıyla gönüllü olarak görevlendirilmişti. Bu sıralarda, Bektaşî tekkesinde 1902'de posta oturan Cemaleddin Çelebi Efendi¹³⁵

¹³⁴ Şıxı Qere Silo, daha sonraları 1916 yılında, Sağman Camii'sini basıp, tahrip eden grubun başındaydı. 23.08.1938 yılında gözaltına alınarak, Pertek/Hozat karayolunda katledildi.

¹³⁵ Bektaşî Postinişini A.Cemalettin Efendi (1862-1921), 1915 de Osmanlıya saygı ve hizmette kusur etmezken, bundan tam 4 yıl sonra, 1919 yılında Osmanlı siyasi çizgisinden vazgeçer. M. Kemal hareketine maddi, manevi desteğini hiç eksik etmedi. Bunun karşılığını; 1920'de 1. Meclis'e hiç gitmediği halde, M. Kemal tarafından mebus ve meclisin başkanı Mevlevî Şeyh'inden sonra ikinci başkanı seçilmişti. 1925 yılında kapatılan Tekke ve Zaviyeler kapsamına Bektaşî Dergâhı da dahil edilerek, 1924 yılında posta yeni oturan Niyazi Dede Baba, Arnavutluk'a sürgün edildi. Dergâhın tüm değerlerine el konuldu. Buna karşın Konya'daki Mevlevî tekkesine dokunulmadı ve müzeye çevrilerek, himaye edildi (Birdoğan, 1994). Yine Çelebi Efendi'nin, Osmanlı padişahlarına dizdiği methiyeler ve diğer yandan Hamdullah Çelebi'nin (1766-1836) 1826'dan sonra, Osmanlı kadıları karşısındaki dirençli savunması için

Osmanlı padişahına methiyeler dizmekteydi. Örneğin Padişahlu Sultan Reşad için; “secd edilecek kadar etkileyici bir yüzü var! Padişahın ayağına yüz sürmeye gitmişim” (Birdoğan, 1994: 10) demektedir.

Dersim’de, aşiretler arasında yaratılan bu sinerjinin verdiği pozitif etkileşimle 27-30 Mart 1916 tarihinde Doğu Dersim’deki Demanan, Karsan, Haydaran, Kureyşan, Alan, Seyhan, Suran, Yusufan ve Pilvankan aşiretleri birlik kararı aldılar. Aşiretler kendi bölgelerinde oluşturdukları binlerce kişilik bir orduyla Mazgirt, Nazimiye, Pertek ve kısmen Hozat ilçesine yapılan saldırı sonucu, bu ilçelerin merkezleri ele geçirildi. Dersimliler, Ovacık merkezli bir özyönetim kurmuşlardı (Özkök, 1937: 42; Uluğ, 2007: 44; Kemali, 1992: 120, Dersimli, 1999b: 101-109, Aksoy, 1985: 206, 207). Geçmiş tarihinde silahsız bir topluluk olan Pilvankan Aşireti biraz da, ağaları konumunda olan Kosoğlu Heci Mıstefa Ağa’nın ve yetişen yeni gençlerin ayak diremesiyle, aşiret artık silahlanmıştı. Dere nahiyesi köylerinden (Pilvanké Jerin) silahlanarak yürüyüşe geçen Pilvankan mensupları, ilk başta Sağman Camii’nin¹³⁶ çini fayanslarını tahrip ederek (Uluğ, 2007: 44), caminin üzerine dökülen kurşunları yerlerinden söküp, ateşli silahlarına kurşun/mermi yapmak için aldılar. Bu olaylar vukuunda, yukarıda adı geçen Şixi Qere Silo başroldeydi. Pilvankan Aşireti ve Sağman Camii için Uluğ “Haydut Pilvanklılar” başlıklı altında bakınız neler yazmış:

“Haydut Pilvanklılar; bugün Sağman Köyü’nde somaki (Kızıl veya yeşil renkte, damarlı ve çok sert bir porfir türü mermer -e.y.) taştan yapılmış sütunları, mihrabı ve çinileri, dış kapısının sanatkarca kemerleriyle bir camii harabesi göze çarpar. Bu Cami III. Murat devrinde (1574-1595 -e.y.) sancakbeyi olan Salih

ayrıca bkz. (Hamdullah Çelebi’nin Savunması, (2007) Belen Ofset, Ankara, Haz: İ. Özmen ve Y. Koçak).

¹³⁶ Sağman Sancağı, taksimatı ve beylerinin gelirleri ve Sağman camisi için bkz. (Sevgen, 2003: 54-58).

Bey tarafından yaptırılmıştır. 1916'da isyan eden Pilvenk haydutları tarafından tahrip edilmiştir” (Uluğ, 2007: 44).

Doğrusunu söylemek gerekirse Uluğ, burada abartısız bir gerçeği dile getirmektedir. Lakin silah ve kavgayla ilk defa bu yıllarda tanışan Pilvankanlı gençler, doğrudur; Sağman Camii’ni tahrip etmişlerdir. Alanda, konu hakkında birçok anlatım bulunmaktadır. 1916 kıyımında, Osmanlılar tarafından doğrudan doğruya Pilvankanlar hedef alınmıştır. Hiç kuşku yok ki; bunun birçok nedenleri vardır. Özelinde, Uluğ’un da dediği gibi “Pilvenkli Haydutlar” tarafından Sağman Camii’nin tahrip edilmesi olayıdır. Çünkü burada söz konusu olan bir ibadet yeridir. Aslında Pilvankanlarla gerek Osmanlı ve gerekse Cumhuriyet yönetimi arasında, karşılıklı olarak ibadet yerlerinin tahrip ve yok edilmesi serüvenleri günümüze kadar hep gelmiştir. Aynı ayrı bu serüvenler tarihsel dönemeçler içinde bir rövanş alma meselesi gibidir. Pilvanklı gençler, 1916 yılında Sağman Camii’ni tahrip ederlerken, Osmanlının en ceberrut muamelesiyle karşılaştıkları yetmiyormuşcasına, 1994 yılında bu defa da Cumhuriyet güçleri, Pilvank Köyü’ndeki Bexécân’ın dergâhını yakıp yıkmış ve ortadan kaldırmıştır.

Oysa Sağman Köyü, aslında Pilvankanlar için bir başka önem daha arz etmektedir. Pilvankanlar, Şıxları ile Sağman Köyü’nden sıkça söz ederler. Aslında, Sağman ve Pilvank Köylerinin kesişen yolları, asırlar öncesinden ta Bexécân’la birlikte çizilmiştir (6. Bölüm, Mitosların Şıxı’na bakınız). Aynı Uluğ, Pilvankan Aşireti’nin 1915-16 yılında takındıkları zıt tavır hakkında, istihbari bilgilerden de faydalanarak daha derinlemesine analizlerde bulunur. “Acı Bir Hıyanet Hatırası” başlığı altında o, şunları aktarır:

“Acı Bir Hıyanet Hatırası; Pilvank Aşireti’ne Dere nahiyesinde rastladım. 4 bine yakın nüfusu, 8 binden fazla hayvanı ile bunlar Dersim’in büyük aşiretlerinden biri idi. Pilvank geçimsizliği ile tanınmış bir aşirettir. Umumi harpteki hıyaneti ise günlük kavgalarının sici-

line vurduğu karartı yanında hiç kalır. Umumi harpte Rus orduları Erzincan'ı ve Kiğı'yı düşürdükten sonra Dersim'e doğru yürüyorlardı. Dersim, Rus orduları için bir ölüm kuyusu, bir felaket tuzağı olabilirdi. Bir Rus dağ kolu 'Dersim' denen topraklara hemen hemen ayak basıyordu. Birkaç aşiret hıyanete saptı. Pilvank'ta bunlardan biri idi. Hükümet konağını yağma etti, memurları vurdu, boş denecek kasabayı yıktı. Aşiret bu hareketiyle gelen Ruslara yaranmak, Harput'un hemen kuzeyine kadar düşman çizgisini götürmek istiyordu. Pilvank tepelendi, fakat düşünmekten mahrum bir sürüyü bu hıyanete sevkeden rejim yine kendisini muhafaza etti. Ben Dersim'den geçerken Kösoğlu Süleyman bu aşiretin reisi ve Dere nahiyesinin de müdürü idi. Birkaç sene evel nahiyeyi devirenler birkaç yıl sonra bir nahiyede devlet namına iş görüyorlardı. Pilvank iki kabileden oluşur. Halefanlı ve Zıyanlı. Halefanlı kabilesinin başı Seyit İbrahim'dir. Oğlu Süleyman ve kardeşi Yedigâr bu kabilenin ileri gelenleridir. Zıyanlı kabilesinin başı aşiret reisi Kösoğlu Süleyman'dır. Kardeşleri Hasan ve Kefil Ağalarla Ulupınarlı muhtar Mustafa oğlu Sefer, Dersim'in eski bir Jandarması olan Mustafa oğlu Bedir ve Keço bu kabilenin hatırı sayılanlarıdır. Aşiret Dere nahiyesinin içinde dağınık köylerde oturur. Büyük yaylaları yoktur. Sınırlar dahilinde Gömülgen Dağı'yla buna yakın birkaç dağda yayılırlar" (Uluğ, 2009: 55-56).

Osmanlı ordusu, Dersim'de vücuda gelen büyük birliktelikte doğan ayaklanmanın farkına çok önceden varır. Bunun üzerine birlik olan aşiretleri birbirlerinden ayırmanın yollarını arar. Sözlü ve bazı yazılı aktarımlara bakılacak olursa; Pilvank Aşı-

reti dışındaki diğer aşiretler Hozat'ta, Diyarbakır'dan gönderilen Cemilpaşazade Ziya Paşa (Vali) ile görüşürler. Ziya Paşa bu aşiret liderlerine, haklarının, taleplerinin karşılanacağını anlatır ve böylece aşiretleri içten içe birbirlerinden uzaklaştırmayı başarır. Bunun sonucunda, Pilvank Aşireti yalnızlaştırılır (Dersimi, 1992b: 101-109). Bu sıralarda, Pilvankan Aşireti'nin ağası olarak bilinen "Kosoğliyan" lakaplı ailenin reisi, Mustafa Heci Ağa'dır. Mustafa Heci Ağa, Hozat'taki bu görüşmeleri rededip, kesinlikle katılmama kararı alır. Birlikte yola çıktığı aşiret liderleri, kendisini ikna etmek için çok çaba gösterdilerse de, bunda muvaffak olamazlar. Bütün çabalar sonuçsuz kalınca, özellikle Pertek havalisinde Osmanlı ordusu ile Pilvankan Aşireti baş başa çarpışmaya başlarlar.

"Köseoğlu (Pilvenkli M. Heci Ağa), Kırgan, Soroğulları, Zekmath, Koçuşağı, Şarauşağı Resik; Topuzusağı aşiretlerinin asiliğe cür'et etmek dolayısı ile tedip (Zorla yola getirmek, uslandırmak, terbiye edip kendisine bağlamak -e.y.) olunacaklarının, diğer itaatli aşiretlerin de kat'iyüzyilen takiplere maruz kalmıyacaklarının, binaenaleyh bu aşiret beylerinin asileri kat'iyüzyilen kendi mıntakalarına sokmamaları lâzım geldiğinin münasip vasıta ile tefhimi, gasp ve garele iştirak etmeyen ve hizmet etmek arzusunda bulunan aşiret reislerinin ve aynı veçhile asi reislerden bilâ kaydüşart dehalet etmek arzu edenlerin de gönderilmesini rica ederim" (Özkök, 1937: 38).

Bir başka emirde, 19 Nisan 332'de Çemişgezek müfrezesi Hozat ve Pertek müfrezesi Tanız istikametinde keşfi taarruzi yapacaklar ve asi köyleri yakacaktır (Özkök, 1937: 46) ibaresi yer alıyordu. Öyle ki bu bölgede istihbaratın düzenli akışı, sürekli yapılmaktaydı. Örneğin,

"Köseoğlu (Pilvenk Aşireti'nin ağası) Kırgan, Soro-

ğulları, Zekmath (Şeyhan) Koçuşağı, Şarauşağı kadar asinin geldiği ve akşama doğru Kerney karyesine (köy) çekildikleri ve asilerin birinin silâhlı olarak dün gecesi yakalanarak gönderildiği bildirilmişti” (Özkök, 1937: 42).

Tarih 23 Nisan 1916’yı gösterdiğinde, başta Pertek ve Çarsacak bölgeleri ansızın saldırılara uğrar. 16. Kolordu komutanı Mustafa Kemal başta olmak üzere, Hamidiye Alayları, Çerkez Alayları ve Galatalı Deli Şevket, Osmanlı ordusunun başında ve cephesindeydi. Çarpışmalar özellikle Pilvank köylerinde hızla sürer. Osmanlı ordusunun gündeminde ise, Mazgirt’te, Kurêşanlı silahşor Aliyo Gax ve Pertek’teki Pilvankan ağası Kosoğlu Heci Ağa’nın bertaraf edilmesi vardı (Özkök, 1937: 38). Başta Pertek Süpürgeç Dağı çevresinde ve Mercimek Dağlarında belli başlı tepelerde orduyla, Pilvankan silahşorleri karşı karşıya silahlı çatışmalara girerler (Dersimi, 1992: 101-109). Uzunca süren çatışmalardan sonra, Pilvankan Aşireti yenik düşer! Köyleri yağmalanır, İnsanlar katledilir. Yakalananlar zindan hapisi ve sonrasında halkalı lalelere vurularak sürgünlere yollanır. 1916 olayları Pilvankan Aşireti’nin ajandasına “Sala Hoxê/Ox Yılı Olayı, Qıtlıx” olarak yazılacaktır.

Ox’a Sığınan Pilvankanların, Kıtlık Zamanı

Pilvankan Aşireti 1916 yılında Osmanlı karşısında ağır yenilgi yaşar. Köylerini terk etmek zorunda kalan Pilvankan mensupları çevre köylere sığınır. Bunların en gözdesi Dersim merkeze bağlı ve Dersim’e 28 km uzaklıkta olan ve o zamanlar Şıxmedanlara ait Xeçê (Demirkapı) Köyü’dür. Xeç Köyü ve çevresi Pilvankanlar tarafından aynı zamanda, Ox/Hoxê olarak da tellaffuz edilmektedir. Ox/Hoxê, Xeç Köyü’nün hemen üzerinde yer almaktadır. Bu zorlu ayları, topluluk mensupları “Sala Hoxê/Ox Yılı Olayı, Sala Qıtlıx/Kıtlık Yılları” olarak ortak hafızalarına kaydettiler. Bu konuda sözün özünü, ocağın Zakiri Hüseyin Bulut şöyle dile getirmektedir:

“Pilvenk Köylerinde bir iç sürgün, kaçış, açlık ve sefalet başlamış. Öyle olmuş ki, babalarımız dedelerimiz ekmek, un bile bulamamışlar. Bütün ekinleri yakmışlar. Davar doluk hepsini zay etmişler. Pilvenk Aşireti içinde katledilenler, sürgünler, hapisler başlamış. İşte o zamanlar bir kıtlık başlamış. Kurtulanlar gidip Ox ve diğer köylere sığınmışlar. Kalanlarsa buldukları bir avuç ‘una’, bir avuç beyaz ‘toprak’ katıp hamur yapıyor ve onu pişirip yiyorlarmış. İşte bunun adı ‘kıtlık’ olmuş” (Yalgın, Bulut söyleşiler).

Xeç Köyü, Pilvankan mensuplarının anısında açlık/kıtlık günlerine işaret etmektedir. O yıllarda Pilvankan mensuplarına gücü oranında yardım eden Xeç Köyü’ndeki Şixmemedan Aşireti mensuplarından, yaklaşık 400 kişinin, 1938’de topluca katledildikleri bilgisini, yeri gelmişken aktaralım.

1916’daki Pilvankan Sürgünleri

Osmanlı ordusu; Pertek Dere nahiyesine bağlı Pilvank Köylerini basarken, bazı yetişkin, olgun yaştaki topluluk mensuplarını esir alırlar. Bunları ailelerinden koparıp, Elazığ/Harpüt’ta bir araraya getirirler. Daha sonra çoğalan esirleri, Malatya-Sivas karayoluyla atlı süvariler eşliğinde, aç susuz günlerce yürüterek Tokat, Yozgat, Amasya ve Çorum’a sürgün yollarlar. Başta İç Anadolu olmak üzere Karadeniz’in iç kesimlerine yollanan Pilvankan mensupları, gittikleri bu yerlerde yeni bir yaşam sürdürürler. Çoğu bu bölgelerde yerleşip kalırlarken, bazılarının gizlice kaçıp geri döndüğü olur.

Pilvankan Aşireti ve 1938

Pilvankan Aşireti, 1916’daki Osmanlının ceberrut şiddeti karşısında ağır darbeler almıştı. Bu vesileyle Pilvankan Aşireti, genç Cumhuriyetin sıkı markajı altındaydı. Bu konuda Kâzım Kara-

bekir'in 1918 yılında 2. Kolordu komutanı olarak Osmanlıca hazırladığı "Dersim Raporu"nda Pilvankanların ağası bilinen Kösoğlu Hacı Mustafa Ağa'dan (tahmini doğ. 1855-1860/ölm. H. 1338/M. 1919) söz ederek, aşiretiyle birlikte onu şu dizelerle fişler.

"Köse Oğlu Hacı Ağa (Pilonlu) Mumaleyle ve aşiret (Pilvank -e.y.) muti idi. Geçen sene Kongozade (Qere-baliyan Aşireti reisi Memed Ağa'yı -e.y.) garata teşvik etti. Fakat tedib gördü. O da hükümete mutidir (bo-yun egen, itaat eden -e.y.). Seyyid Rıza ile arası iyidir" (Karabekir, 1995: 96).

Benzeri raporlarda Pilvankan Aşireti'nin "Devlet yanlısı" olduğuna ilişkin fişlemeler bulunmaktadır (Yılmazçelik, 1998: 151). Bu sebepten ötürü, özellikle Heci Mıstefa Ağa ve ailesi, bölgedeki askeri birimler tarafından sıkı bir kontrol altına alınmışlardı. Hacı Mustafa Ağa'nın oğlu Süleyman Ağa (Köse) Dere nahiyesi müdürlüğünü yapmakta ve 1938 öncesi yıllarda, Pertek'teki Yüzbaşı Remi ile sıkı bir ilişkisinin olduğu, çoğu kaynak kişiler tarafından dile getirilmektedir. Örneğin 1926 yılında Diyarbakır valisi Ali Cemal (Bardakcı) Dersim ağaları, seyyit ve ileri gelenleriyle özel bir temas içine girer. Valisi Ali Cemal, Hozat'a gelip bir keresinde Séy Rıza ile de görüşür.

Sonraları, Doğu Dersimli bazı ağaları, ileri gelenleri Elazığ'da orduvinde bir araya getirilir. Orduvinde yenir içilir ve semah dönülür. Elazığ'da, kendisiyle görüşen Dersimliler arasında; Karabal Aşireti reisi Kangooğlu Mehmet Ali, Koç Mustafa, Abbasan Aşireti reisi Meço Ağa, oğlu Hüseyin ve kardeşi Beko, Ferhatan Aşiret reislerinden Çemşid ve Diyap Ağa'nın oğlu Veli, Pilvankan Aşireti reisi Süleyman Ağa (1889-1947) ve Hıdır Ağalar da vardır (Dersimi, 1992b: 183). Daha sonra toplamda 13 aşiret ileri geleni, ağaları, M. Kemal'in daveti üzerine (1926), Ankara'ya götürülür. Süleyman Ağa'da, bunların içinde yerini almıştır. Bu ağaların tümü 1938'de ya katledildiler ya da sürgünde toprağa düşerler (Dersimi, 1992a: 232, 233). İleriki satırlarda gösteri-

leceği gibi hayat, 1916 yılında direngen Heci Mustafa Ağa'nın konumuyla, 1938'den önce devletle sıkı bir ilişki içine giren çocuklarının konumu, hiç de aynı değildir.

Pilvankan Aşireti, 1916 yılında çıkardığı dersten ötürü, 1938'de ayaklanan aşiretler arasından yer almamıştır. Fakat topluluğun taban kesiminin, devlet güçleriyle birlikte paralel hareket etmediği de gözlenmektedir. Lakin bunun aksini iddia eden bazı veriler de mevcuttur. Mesela, Ali Kılıç; TC, Genelkurmay Aşiretler Raporu'nu kaynak (gerçi, hangi tarihli matbuaya ait olduğu belirtilmemiştir!) göstererek aşiretler bazında; "Dersim'de 1935'den, 1938'e kadar 56.050 Dersimlinin, TC. devletine karşı silaha sarıldığını ve buna karşın; devletle işbirliğine gidenlerin sayısının 44.145 olduğunu belirtir. İşbirliği içinde olan aşiretleri şöyle tasnif eder:

"Bolevanîzu 3.500, Balıçu 300, Balu 450, Bermîzu 2.446, Betu 750, Çarêku 2.500, İzolu 4.771, Kemu 2.000, Kuresu 8.000, Pilvançku 4.500, Pilvançkuné cerri 1.500, Piranîzu/Piran 300, Rutu 250, Sisanîzu 1.000, Suru 1.650, Sadîzu 6.908, Savalanu 2.320, Six-memedu 800'dür" (Kılıç, 2011: 16, 17).

Dikkat edilecek olursa, burada iki yerde Pilvankan adı ve bir yerde de Pilvankan Aşireti'nin Piran Ezbeti ayrı ayrı verilmiştir. Bunların toplamda silahlı gücü, 6.300 yapar ki; temelde bu bilginin doğruyu yansıtmadığı açıktır. 1916 yenilgisinden sonra, topluluğun bu kadar geniş bir askeri nüfusunun olabileceği kanımızca düşünülemez. Oysa 1908 tarihine ait idare dahiliye raporlarında aşiretin 800 kadar silahlı adam çıkarabileceği ve 100 kadar da yeni silaha sahip oldukları etiketlenmiştir (Yılmazçelik, 1998: 151). 1932 yılında hazırlanan Dersim Raporu'nda aşiretin sahip olduğu silah verileri fişlenmiş ve buna göre Mah'ın tahminine göre 1.000, Müfettişlik tahminine göre 125, Vilayet tahminine göre 146'dır (Dersim Raporu, 2010: 153). Zira, topluluk, 1938'in mağdurlarından olmuştur. Yukarıda da değinildiği üzere, topluluk, olmayan silahlı gücüyle birlikte 1938 yılında, devletle

işbirliğine girdiğine dair, alanda en küçük bir veriyle karşılaşmadığımızı belirtmek isteriz. Bununla birlikte, 1916 yılında Osmanlı karşısında, diğer aşiretler tarafından yalnız bırakıldıkları ve yerleşik oldukları coğrafi alanın Elazığ’a yakın olmasından ötürü, Osmanlı askeri birliklerin ilk vurduğu bu bölgede, Pilvankan Aşireti daha çok kırıma uğratılmıştır. Bu sebepten ötürü topluluk, ayaklanan aşiretler içinde yer almamıştır.

Pilvankan Aşireti özgün geleneğinde 1938 soykırımı “Qırımé İn é, Qırımé Pilvankan; İn Kırmı/katliamı, Pilvankan Kırmı” olarak hafızalara kaydedilmiştir. 26 Ağustos 1938’de, Pertek’in Pilvankan Köylerinden toplanan yaşlı genç, kadın erkek, ağa pirlерinden oluşan yaklaşık 40-50 kişinin İnköy Deresi’nde/vadisinde, Kayışoğlu¹³⁷ yarmasının tam da karşısında, topluca taranarak kurşuna dizildiği, bunlardan bazılarının katliamdan yara alarak kurtulduğu bilinmektedir. Bazı kaynaklarda, topluca katledilenlerin sayısı yaklaşık 200 kişi olarak verilmektedir. Bu bilgi yanlış olup, doğruyu yansıtmamaktadır. Fakat bu topluca katliama müteakip tarihlerde Pilvankan mensupları, Pertek’te görev yapan Yüzbaşı Remi¹³⁸ tarafından tek tek ve küçük gruplar halinde

¹³⁷ Hozat merkeze bağlı ve 7 km uzaklıkta olan İnköy’ün eski adı, İn’é’dir. Hozat Dere (Pertek) nahiyesi arasında bulunan köy MS 3. yy.’dan beri kurulmuş bir yerleşim yeridir. Burada İn kalesi ve mağaraları bulunmaktadır. Kayışoğlu yarması, bu mevkidedir. Kişisel bir not: Katliam yerini/toplu mezarlığı, Ekim 2010 yılında bizatihi gidip görmüş ve incelemelerde bulunduğumuzu ayrıca eklemek isteriz. Öte yandan; İmran Gürtaş; Ağustos 2015 tarihinde Hozat Kılıse Köyü’nde yaşayan 96 yaşındaki Haydar Yılmaz ile yaptığı söyleşide Yılmaz’ın; 1938 soykırımı bağlamında “Pilvankan Kırmı/katliamı” hakkında detaylı bilgiler vermektedir. Ayrıca bkz. <https://www.youtube.com/channel/UCpvsaFVFieNWQmJKQCTbCJA>, Erişim: 30.08.15.

¹³⁸ Yüzbaşı Remi olarak bilinen bu yetkili, 1938’e müteakip yıllarda Pertek ilçe karakolunda yüzbaşı görevindeydi. Yaşlı Pilvankan mensuplarının gıyaben tanıdıkları bu zaatın, Dersim tarih yazımında, şu âna kadar maalesef üzerinde hiç durulmamıştır. Oysa Yüzbaşı Remi, bölgede terör yaratarak, insanları korku cenderesine almıştı. Askerlerine yakalattığı saygın insanları, tekrar salıvermek için onlardan altın, para ve benzeri değerli eşyalar gasp etmiştir. Kadınlara karşı olan düşkünlüğü, kendisinin eşiyle arasını bile açmıştı. Eşi, en sonunda dayanamayıp onu bırakıp gitmiştir. En son Elazığ’da görev yapan Yüzbaşı Remi’nin buradaki evi, Dersimliler tarafından kundaklanarak yakılmıştır. O sırada kendisi evde bulunmadığından kurtulmuşsa da, bütün maddi varlığı talan edilmiştir. Elazığ’da emekli olup, İstanbul’a yerleşir. Derken, Tahtakale’de bir kürsülü

derelerde taranarak katledilmiştir. Örneğin bu satırların yazarının babasının büyük amcaları olan iki kardeşten birisi, zamanın silahşoru Şıxı Qere Silo/Şıxali Kılıç (1889-23.8.1938), Pertek-Hozat arasında hunharca katledilmiştir. Yine Şıxo'nun küçük kardeşi olan Husi Qere Silo/Hüseyn Kılıç (1910-15.08.1938) katledilmiştir. Bu küçük çaptaki katliamlar, İn katliamından önce yapılanlardır. Bunların sayısı, İnköy'de katledilenlerin sayısından daha çoktur.

25 Ağustos'ta Pilvankan Köylerinde toplanan Pilvankan mensupları, 26 Ağustos 1938'de İnköy'de topluca taranmışlardır (Bu tarihlerde sadece Pilvankan Köyleri değil, aynı zamanda Oxé, Xeçe, Galvosu, Sırcé, Pax ve daha birçok köyde, Dersimli Kürtler toplu katliamlardan geçirilmekteydi). Taramadan sonra askerler, olay yerini hemen terk etmişlerdir. Tarama sırasında yaralanan bazı masumlar, bu katliamdan sağ olarak kurtulmuşlardır. Katledilenlerin sayısını ve kimliklerini tam olarak tespit edemedik.

Fakat alanda yaptığımız araştırmalar sonucu katledilenlerin bazılarının kimliklerine ulaşabildik. Şimdi bazı hatlarıyla katliamda hayatını kaybeden ve kurtulanlarla birlikte sürgüne gönderilen Pilvankan/Berxécân Ocağı'na mensup ailelerden bahsedelim. 1916'nın acı yenilgisinden sonra, Pilvankan Aşireti'nin ağası komumunda olan Kosoğlu Mustafa Heci Ağa (tahmini doğ. 1850) ve çocukları, genç Cumhuriyete tabi olmuş, bölgedeki askeri ve sivil otoriteyle ters düşmemeye özen göstermişti. Ne var ki, Heci Ağainın kendi yerine ardıl olarak tayin ettiği oğlu Süleyman Köse Ağa (1889-1947) ve çocukları, 1938'in en acımasız yüzünü canlarıyla ödeyerek göreceklerdi. Katliamda yedi erkek çocuklarından altısını (Ahmet, Haşim, Veli... üç kızını Qumri, Xatûn, Nacê) ve bir gelinini olay yerinde kaybetmişti. Rüştüye mektebi mezunu olan büyük oğlu Zeynel Ağa'nın cesedine ulaşılammıştı!¹³⁹ Küçük oğlu olan Hüseyn Köse (1927-2002) bacağından

kahvehanede, saç sakalı karışmış, perişan bir haldeyken, Pertek'te görev yaptığı sırada, kendisini türlü bahanelerle tutuklatıp ve altın, para aldıktan sonra bıraktığı bir Pilvankanlı tarafından, yıllar sonra da olsa görülür ve tanınır!

¹³⁹ Ancak rivayet edilir ki; Zeynel Ağa'nın, katliamdan yaralı kurtulup, sonrasından kaçıp Suriye'ye, Nuri Dersimi'nin yanına gider ve orada kendisine yeni bir hayat kurar! Daha sonra 1967 yılında Zeynel Ağa'nın küçük kadesi

yaralanarak kurtulmuştu.

Yine Süleyman Ağa ve eşi Selwi Xatun¹⁴⁰, yaralanarak katliamdan kurtulmuşlardı. Askerler tarafından arandığı bu günlerde, Rusya'ya iltica etmek için gittikleri Kars'ta bulunurken, af'tan yararlanıp geri dönmüş ve sürgüne yollanmışlardı. Süleyman Ağa, Antalya'nın Alanya ilçesine bağlı Gazipaşa'da sürgündeyken, orada (1947) hayata gözlerini yummuş ve Gazipaşa mezarlığına defnedilmişti.

Berxécân Ocağı'nın büyük piranlarından olan, çağının en saygın popüler isimlerinden Séy İwram/Seyit İbrahim Doğan (01.07.1865-15.08.1937), Poxateris/Elmakaşı Köyü'nde, Berxécân Ocağı dergâhının başındaydı. Bazı resmi raporlarda, aşiretin ağası ya da Xelifan Ezbeti'nin bir ağası sıfatıyla fişlenmiştir (Dersim Raporu, 2010: 136). Örneğin Umumi Müfettişlikçe hazırlanan Dersim Aşiret çizelgesinde verilen bilgiler arasında “Pilvank Uşağı” başlığı altında “Aşiret Reisleri: Seyit İbrahim ve oğlu Süleyman Ağa'dır” (Bayrak, 1994: 293) denilmektedir. Oysa Süleyman Ağa, Mustafa Hacı Ağa'nın oğludur, Séy İwram'ın oğlu ise Séy Memet ve Séy Hasan'dır. Séy İwram, 2. Derwêş Memed'in (tahmini doğ. 1840) oğluydu. Bağlıları ve çevresindeki diğer aşiretler kendisine “Piré Mezin, Dedeé Mezin” de derlerdi.

Askerler, çevre köylerde topladıkları ve sicimlerle/örkenlerle birbirine bağladıkları Berxécân Ocağı'nın taliplerini, 25 Ağustos 38'de Elmakaşı Köyü'ne getirirler. Mekânı burada olan aksakallı Séy İwram'ı bulurlar. Komutanın¹⁴¹ “Sen Seyit misin?” sorusu-

olan Hüseyin Ağa'nın, Suriye'ye (Halep) gittiği, Nuri Dersimi ile görüştüğü anlatılır.

¹⁴⁰ Pilvankan Aşireti'nin ağası Mustafa Heci Ağa'nın gelini ve oğlu Süleyman Ağa'nın eşi olan dünyalar güzeli Selwi Xatun, Kelkitli Ali Çavuş'un kız kardeşidir. Ayrıca, Ali Çavuş'un diğer kız kardeşi olan Püpé Xanım, Çerxek Köyü'nden Mıstefa İsmalé Ali Piré'nin eşidir.

¹⁴¹ 25 Ağustos 1938 tarihinde Pilvankan Köylerine gelen askerlerin başında, yetkili komutan olarak Ragıp Gümüşpala'nın olduğunu, aynı gece merkez (Hozat ya da Pertek) karakolunda uyuduğunu, katliam ânında ise onun bulunmadığını, Yüzbaşı Remi'nin olduğunu bazı görüşmeciler dile getirdiler. Ragıp Gümüşpa-

na karşılık Séy İwram “Hay hay Seyidim, hemi de evladı Resulum!” cevabını, Kurmanci aksanıyla verir. Komutan, askerlerine bakarak “bağlayın!” emrini verir ve Seyidi taliplerine bağlanır, topluca yola koyulurlar. İn Köyü’ne geldiklerinde, Komutan dinlenme, su içme molası vermek için, kafiye köy çeşmesinin başında durdurur. Çocuklar ve kadınlar su içmek isterlerken, Pirleri Séy İwram buna karşı çıkar ve Kurmanci diliyle “İro Kerbela yé meye! Em iro Husén in, lawé Husen é Zeynelabidin in! Xange Husén é Gülsum’in! Av le ma xwriin! Bé av bi min én! Bugün bizim Kerbelamızdır. Biz bugün Hüseyin’iz! Hüseyin’in oğlu Zeynel Abidin’iz, Hüseyin’in kız kardeşi Gülsüm’üz! Su içmeyin! Susuz kalın!” dediğinde kimse çeşmeye yaklaşmaz.

O sırada askerler sularını içerler. Kumandan Séy İwram’a, ne konuştuğunu sorar. O da, Kürtçe konuştuklarını Türkçe olarak aynen aktarır. Komutan kızar ve “Madem öyle, içinizde saz çalıp türkü söyleyen var mıdır?” diye sorar. Cevap alamayınca Komutan, Süleyman Ağa’nın oğlu Zeynel Ağa’ya bakar. Çünkü onun saz çalıp kılam söylediğini bilmektedir. Komutan, İn köylülerinden saz ister. Saz gelir. Zeynel Ağa, Séy İwram’a bakar! Ondan, çal söyle komutunu alınca, Zeynel Ağa başlar bir Kurmanci ağıda.

Ağıdı bitirmeden Komutan durdurur ve kurbanlarını, bir km uzaklıkta olan köyün dışındaki katliam alanına götürür. Burada seri taramalara geçmeden önce Komutan, Süleyman Ağa’nın yanına bir asker yollar. Yanındaki dünya güzeli kızını ondan, kendisine eş olarak ister. Herkes bu davranışa karşı çıkar ve özellikle Zeynel Ağa, Komutana ağır hakaretler ederek küfürler savurur. Fazla sürmez ve gün batımıyla birlikte taramalar başlar... Pılvankan Aşireti/Berxécân Ocağı’nın en yaşlısı olan Séy İwram, 26 Ağustos 38’de İn Deresi’nde/vadisinde talipleriyle birlikte

la (1897-1964) Edirne doğumludur. 1960 yılında 11. Genelkurmay başkanlığı, 1961-64’de Adalet Partisi Genel başkanlığı, 1931 yılında girdiği Harp Akademisi’ni, 1934 yılında bitirerek Kurmay oldu. 1934’den 1948’e kadar çeşitli karargâh ve birliklerde görev yaptı. Bu süre zarfında 1936-38’de Dersim’de muhtelif zamanlarda bulunduğu, sözlü anlatımlar içinde yer almaktadır. Zira kendisi, Korgeneral Abdullah Alpdoğan’ın istihbarat subayı olarak Dersim’de görev yapmaktaydı.

kurşuna dizilirken 70 yaşının üzerinde hakka yürümüştü. Yine Berxécân Ocağı'nın Réberlerinden olan Séy Ali Baba'nın (tahmini doğ. 1865) oğullarından Efendi lakaplı, Séy Süleyman Beyazşahin (1889-1938) ve eşi Şemé ile birlikte katliam yerinde kurşuna dizilmişlerdi. Kardeşi Xıdır (doğ.1893), katliamda ayağından yaralanarak kurtulmuştur. Ayrıca Agzunik Köyü'nde Kadir Zengin'de katledilenler arasındaydı.

1938 Pilvankan Sürgünleri

“Dersim” başlığı altında “Jandarma Umum Komutanlığı Raporu 1932” adıyla “Gizli ve zata mahsustur. Kayıt altında yüz tane basılmıştır” ibaresiyle yayınlanan fişleme raporunun “1. Lahika/ek”te “Aşiret reisleri ve nakledildikleri yerler” bölümünde 43. sırada “Pilvenk Aşireti Rüesası” başlığı altında kısaca şu yanlış bilgiler yer almaktadır.

“Zılanlı reisi Küro Oğlu Süleyman (Pertek'in Oskonik Köyü'nde), kardeşi Hasan, Kösoğlu Hacı Mustafa, Halifanlı reisi Seyit İbrahim, Oğlu Süleyman (4 aile Malkara kazasına)” (Dersim Raporu, 1932, 2010: 273; Çalışlar, 2011: 284).

Pilvankan Aşireti içinde aile bazında sadece 4 ailenin topluca sürgün edildiği doğrudur. Ama bu ailelerin hiçbirisi Tekirdağ'ın bir ilçesi olan Malkara'ya sürgün edilmemişlerdir. Örneğin Kösoğlu Hacı Mustafa Ağa'nın katliamdan geriye kalan ailesi, oğlu Süleyman Ağa, eşi Selwi Xatun, küçük oğlu Hüseyin ve bir kızıdır. Bu aile, topluca Alanya Gazipaşa'ya sürgün edilmiştir. Berxécân Ocağı'nın Pirépiranı olan ve katliamda hakka yürüyen Séy İwram'ın iki oğlu vardı. Bunlar Séy Memed (10.17.1882-25.06.1939) ve Séy Hesen'dirler (01.07.1894-05.10.1979). Séy Memed ve kardeşi Séy Hasan, babalarının ve taliplerinin toplu katliamlarının 2. gününde; Pertek'teki Remi Yüzbaşı tarafından hemen tutuklanırlar. Serbest bırakılmaları halinde, yüzbaşı Remi her aileden 5 altın haraç ister. Oysa, kardeşlerin evinde bu miktarda altın bulunmaz! Köyde ve talipler arasında, borç yo-

1938 Dersim soykırımında katledilen Pilvankan Aşireti/Berxécân Ocağı'nın Mürşidi Piran-ı Séy İwram/Seyyid İbrahim (1865-15.08.1938).

luyla toplanan 10 altın tamamlanır. Borç altınlar, Remi Yüzbaşı'ya yollanır ve böylece Seyyid kardeşlerin tutukluluk halleri kaldırılır. Fakat bu defa da, iki kardeş aile çocukları ve torunlarıyla birlikte ayrı ayrı yerlere sürülmüşlerdir. Büyük abi Séy Memed, eşi Güllü, çocukları ve torunlarıyla birlikte, Uşak Banaz'a sürülmüşlerdir. Bir yıl dolmadan Séy Memed, memleket hasretiyle Banaz'da hakka yürümüş ve orada toprağa verilmiştir. Séy Hesên, anneanesi Senem Dayé ve çocuklarıyla toplamda 8 kişi, Uşak ilinin merkez Paşacık Köyü'ne sürülmüşlerdir. Bu noktada şu bilgiyi, yeri gelmişken paylaşmak isteriz! Séy Hasan oğlu 1927 doğumlu, Emekli öğretmen/ressam Ali Ekber Doğan, 1938 katliamına götürülen dedesi Séy İwram'ı, akabinde babası ve amcasının tutuklanmasını, Elazığ'da toplanan Dersimlilerin kara trenlerle sürgüne hangi ruhi eziklikler içinde yollandıklarını, Uşak Banaz'daki sürgün anılarını, orada öğretmen olup tekrar memleketi Dersim'e hangi duygularla geri döndüklerini burada anlatacak olursak, romancılara haksızlık etmiş oluruz!

Katliamda hakka yürüyen Berxécân Ocağı'nın Réberlerinden

olan Süleyman Efendi, (Beyazşahin) oğlu Ali Doğan (1916) çocuklarıyla birlikte Alanya Gazipaşa'ya sürgün edilmişlerdir. Bu ailelerin dışında, aşiret içinde ileri gelen tek tek bireyleri de sürgüne yollanmışlardır. Bunlardan bazıları; Xıdı Paşa (Süleyman Köse'nin (Ağa) bekçisi ve en iyi adamlarındandı. Sürgünden sonra H. Bektaş-ı Veli Dergâhı'na gidip, bir zaman Réberlik yapmıştır. Ali Avaz, Keki Qır, Huseni Ali Xelife ve henüz adlarına ulaşamadığımız birçok şahsiyeti, bu listeye eklemek mümkündür. Sürgün dönüşünde, bazı ailelerin arazileri ellerinden alındığından, topraksız göçebeler gibi kendi anayurtlarında yaşamaya zorunlu bırakılmışlardır.

Katliam'ın, Kurmanci Ağıtlarındaki (Kilaman/Lawika Miriyan) Yansımaları

Pilvankan Aşireti mensubu, Bexécân Ocağı'nın pirleri ve talipleri 1938 soykırımında topluca katledildiler. Bu kırım sırasında, yaralanarak sağ kurtulanlar da oldu. İşte bu trajedinin kareleri, topluluğun kendi diliyle mısralara döküldü. 1938'den bu yana, farklı versiyonlarla günümüze kadar gelen bu girina dost u dilan'larının (dostun yürekten ağlayışı) ağıtlarına (lawika miriyan) ruh veren sözlerden bazı eserleri, örnek olması babından çalışmamızın bu bölümüne almayı uygun gördük.

Süleyman Köse Ağa (1889-1947) Süleyman oğlu Hüseyin Köse (1927-2002)

Özellikle Heci Mustafa Ağa'nın oğlu, Süleyman Ağa'nın katledilen çocukları için mısraya dökülen bu dramalojik Kurmanci gotinler/sözler, otantik ortamda seslendirenleri tarafından terennüm edilirken, sanki birer yağlı kurşun gibi yüreğe saplandığına bizatihi tanık olduk. Alanda birkaç farklı versiyonlarla kayıt altına aldığımız Kurmanci repertuarımızdan sadece bir tanesini, diğerlerini ise Özcan Yıldız'ın (www.dersimsite.org/goine.html) arşivinden vermekteyiz.

QIRIM Ê AĞALAR Ê PİLVANKAN

Law law law éllo
Law law law Qumo
Hela caré varın serkın
Malxırabe alayuqumandan
Askari xwa gırt rabırı
Ve Xozaté
Sıra hatu aĖlaré na Pilvanké
Zeynelé mın sermiyané mın
Azawemın Hemede mın
Nazliyamın, Naciya mın (Kumriyamın)
Caran lı bira mın nareri
Nalin a Veli Heşime mın

Law law law Yelo
Law law law qumo
Hela care varın sérkın
Maxrabé alay qumandan
Deste Hemed u Zeynal da
Gırtın bırı

Heywax heywax
Dırsa mın ku ifada xa yanlış bıgırın

Zeynelé mın sermiyané mın
Azawé mın Hemedé mın
Nazliya mın, Naciya mın (Kumriya mın)
Caran lı bira mın nareri
Nalin a Veli Heşime mın

Law law law yelo
Law law law qumo

Eskéra xwa gırt ravuri tayi kamazé (Erzincan tarafı)
Alay qumandan le Zeynel her du xangan duxwazi
Zeynel dıvé “Keko du metırze (ber xame keve)
Ez nadım ew kafıran her du xangan
Bıla xuna me telve hev bırıjı”

Zeynelé mın sermiyané mın
Azawé mın Hemedé mın
Nazliya mın, Naciya mın (Kumriya mın)
Caran lı bira mın nareri
Nalin a Veli Heşimé mın

Gotin: Sey Yusuf Çetintaş (1957), (Réber é Ocaxé Berxécân)

Kaynak: Réber Séy Xıdır Çetintaş (1922-1992)

Kayıt Tarihi ve Arşiv: 10.02.2013/Erdoğan Yalgın

GOİNÊ GAWANÊ ÎN'Ê

L1 Axzûnig'a şewiti dara qızvanê

Ar berdane Qonaxê

Mala me derxistine

Daynane lı meydanê

Slêman Axa dibê:

Axzûnig gola beqan

Omrê me yê sed sali

Îro daketiye sat u deqan

Gawanê În'ê isal bûye gola xûnê

Ela werin bîbinin vê bêterê goinê

Stêr derketiye

Stêra Kervanqiranê

Hevalên Zênel Axa

Çûne andêrê Erzinganê

Xadê, tu ariki berdê

Mala Avdile Paşa yê

Çıma nelişt gêncênı me

Bajon dem u dewranê

Gawanê În'ê isal bûye gola xûnê

Ela werin bîbinin vê bêterê goinê

L1 Nala În'ê dara mazi

Slêman Axa dibê: Zênel!

Qomutana teres

Qizan jı me dıxazi!

Zênel Axa dibê

Bawo, ez qizan nadım teresan!

Bla me lı vır bıkujin
 Xûna xang u bran hevra bırıji!
 Gawanê În'ê isal bûye gola xûnê
 Ela werın bıbinın vê bêterê goinê
 Nala În'ê şûnda qezax u biyan
 Slêman Axa dîbê
 Kes tunın xeberê bîde
 Malşewıtiyê Kosiyan
 Têkım hustiyê wan
 Guneyê Zulkıf u va sêwiyan
 Bîbêm, hûn ji wekî me nekın
 Xwa bîdın gaz u çıyan!
 Gawanê În'ê isal bûye gola xûnê
 Ela werın bıbinın vê bêterê goinê
 Nalê Inê, li hember merxe
 Sewli Xatûn dîbê: Ez rawırım ku
 Hemedê mın gêrkırine
 Bejna xa wekî qewaxe
 Mın got êlo-qomo
 De hela topbın werın
 Mezelê Hemedê mın vedın
 Hemedê mın hinê xortê azewe, berxe!
 Gawanê În'ê isal bûye gola xûnê
 Ela werın bıbinın vê bêterê goinê
 Andêrê Olipar'ê taka tri
 Dîbê: Goça Kosiyan vaye hat u rawırı
 Xıdır Efendi husti xarkırî
 Dû ra hûrık hûrık digiri

Dîbê: Slêman Axa xaziw bî te ku
 Tu bî goça xwa ra yi
 Bla mîja gaz u çîyan mîn bîgîrî
 Dîbê: Lo-lo Zawût o Zawût'ê Tîrkan
 Çîma te ez xapandîm
 Jî zav-zêçê xwa vebîzdandîm
 Te lî rêya Xîdır Damî'yê ez tenê şandîm
 Çîma te ez tek-tenê derxîstandîm
 Gawana În'ê isal bûye gola xûnê
 Ela werîn bîbînî vê bêterê goinê
 Dûmanê gîrtê Sewlî Xatûnê
 Dîbê: Mîn ê ku zarrênî xwa
 Ne dîda ber tavê havînê
 Hani lî vê andêrê Nala În'ê
 Da ber axîr makîneyê Mewranê
 Slêman Axa dîbê
 Êlo-qomo, Kurmancîno! Ku hûn çûn Xozatê
 Şu xwa va sêrkîn Nala În ê
 Carê sêrkîn guçê Axpînê, bîbînî gola xûnê!
 Gawana În'ê isal bûye gola xûnê
 Ela werîn bîbînî vê bêterê goinê

Beste: Alî Şuvan/Topal
 Derleyen: Hüseyn Durgun/Husênê Mîstefaê Heyder Axa
 Düzenleyen ve yayınlayan: Özcan Yıldız

SALA REŞ

Reşe reşe çı saliki reşe
Dışewiti kevir u dare
Dujmın bê dine bê imane
Mare- mûre, gurê har e
Lı jêr heta jur dışewiti Kurmanciyê
Dışewiti şûnda bav u kalane
Şewiti, Kurmanciyê me ye
Dışewiti Herdê dê u kılane

Bûye hewrîki reş u sar
Derketiye qatê êzmin
Dıbari lı ser me har bı har
Dıbari zulmîki gran
Tora ava bıharê terre
Xûna kurmancên me
Nal u neqev bı çeman terre
Terre bı xûna Kurmancên me
Kurmanciyê me endi
Bûye Deşta Kerbela yê
Vaye bûye Deşta Kerbela yê
Dayê de bûye Deşta Kerbela yê

Beste: Seyd Aliye Gommê
Aktaran: Besa Memi Kedîke
Derleyen: Ali Doğan/Tornê Memi Kedîki
Düzenleyen ve yayınlayan: Özcan Yıldız

BARÊ GRAN

Bar e, bar e
Lê va çî bare
Dîşewîti kevîr u dare
Herd u ezman wekî are
Terk dîke, derî u cirane
Ocaxe, Ocaxê bav u kalane
Zulme, lê çî zulmîki grane
Lî ser pilê Kurmancane

Êşîk e lî nav her du bêrikên mîn
Ne tê xewa mîn ne jî tê sîbe
Daye kezzew u gurçiyên mîn
Qeyleki ez girtîme tîni u dibe
Kevîr u dare, nal u neqeve
Çiya ye, şeve zîndane
Terîm-narîm, nîzanîm ku dere
Nîzanîm ku dere, çî dere

Derketîme serî Gomîlgan'ê
Bang dîkîm-nakîm kes nabîzî
Ey Çemo çemê Mîzûr, Ey çemo Çemê Xîzîr!
Ey çiya Çiyayê Mîzûr, ey çiya Çiyayê Xîzîr!
Tu çîma deng nakê
Serê xwa carîkî bilînd ra nakê
Tûyûzyîlê wortê çavên zalîman
Runnaqa zulîmkaran nakê... nakê... nakê...

Söz ve beste: Besa Kedik

Derleyen: Ali Doğan/Tornê Memi Kediki

Düzenleyen ve yayınlayan: Özcan Yıldız

Pilvank'ta Göç ve Demografi

Çoğu kaynak kişilerin verdiği bilgiler ışığında bugün sayıları 10-15 bin civarında tahmin edilen Pilvankan Aşireti aileleri, tarihsel dalgalanmalar içinde farklı bölgelere yayılmışlardır. Topluluk üyelerinin, Dersim'den (Pilvank Köyü'nden); Erzincan, Erzurum, Sivas, Gümüşhane, Malatya, Maraş, Bingöl, Elazığ ve diğer çevre il ve ilçe/köylerine dağıldıkları anlaşılmaktadır. Ta Kırım'da, Pilvankan mensuplarının olduğu tarihsel bir gerçekliktir. Örneğin 1800'lerin sonunda, özellikle Ulupınar Köyü'nden Amerika'ya gidip tekrar geri dönenler vardı. Bunlar, Pıto Hazır, Ali Erez, Mustafa Güneş, Ali Kaptan, Temir Baş, Hıdır Köyüstü, Temir Baş olarak bilinmektedirler. Buna karşın Amerika'dan geri dönmeyenler ise şunlardı: Menteş Hazır'ın amcası, Hıdır Palabıyık'ın amcası, Haydar Baba'nın kardeşi, Mustafa Küçükokur'un amcası. Yine Avrupa'nın tüm ülkelerinde hatırı sayılır Pilvankan mensubu aileler yaşamakta ve diasporayı kendilerine yurt edinmişlerdir.

Pertek ilçesinin yaklaşık 50 köyünün çoğunda, geçmişten günümüze kadar Pilvankan mensubu aileler şöyle ya da bu şekilde toprağa bağlı bir şekilde yaşamışlardır. Bu 50 köyden, yaklaşık 40 köyü, günümüzde sadece Pilvankan Aşireti mensuplarıyla anılmaktadır. Bugün Dersim ilçeleri arasında en yoğun nüfus, Pertek ve köylerinde yerleşiktir. Bu da göstermektedir ki; sadece Dersim'de Pilvankan Aşireti'nin nüfus yoğunluğu, oldukça hatırı sayılır bir trentte seyretmektedir.

5) Pilvankan Mensubu Bazı Ünlüler

Pilvank Aşireti'nin Ağası: Hacı Mustafa Ağa (Kosoğliyan)

Bu çalışma kapsamımızda bir dönem Pilvankan Aşireti'ne ağalık yapmış Mustafa Hacı Ağa'dan söz etmemek haksızlık olurdu! Aslında onun ve günümüze intikal eden ailesinin hayatı, başlı başına ayrı bir çalışma konusudur. Biz bu geniş kapsamlı çalışmamızda sadece onun etrafında dönen bazı ilginç konulara temas edeceğiz. Kâzım Karabekir, Hacı Ağa için "Pillo'nun Aşiret Reisi Köyoğlu (Köseoğlu, -e.y.) Hacı Ağa" başlığı altında şunları yazmaktadır:

"Merhum 332 senesi bidayetine Hozat Bierek'e (Per-tek, -e.y.) taarruz eden ve birçok mazarratı dokunan bir kimse ise de 13. Fırka tarafından Dersim'in tedi-batiyle beraber dayak yemiş ve o zamandan itibaren hüsnü hizmet etmiş ve etmektedir" (Karabekir, 1995: 85).

Yereldeki adı Kosoğli Mıstefa Axa'dır. Topluluk içinde farklı sosyal adları olarak; "Axayé Pilvankan, Mala Axan, Mala Kosoğliyan, Heci Ağa, Mıstefa Heci Ağa" benzeri isimlerle de tanınmaktadır. Sözlü anlatımlarda Hacı Ağa'nın doğum ve hakka yürüdüğü tarihleri bilinmemektedir. 1911 yılında Tiflis'te yayınlanan bir yabancı kaynakta Kızılbaşı Dersima/Dersim Kızılbaşları adlı çalışmada verilen aşiret istatistikinde, Onun hakkında şu bilgi yer almaktadır:

"Hozat kazasına bağlı, Dere nahiyesi Aşireti başkanlarından Heci Mustafa Ağa, yaş ortalaması 55 olarak verilirken, aşireti temsil eden savaşçı, asker sayısı olarak da 600 kişi gösterilmiştir" (Bayrak, 1997: 353).

1911 yılında yazılan bu belgede, ağanın ortalama yaşı 55 olarak

verilmektedir. O halde Mustafa Hacı Ağa'nın doğumu, tahminen 1850-55 yılları kabul edilebilir. Çünkü 1850-60'lı yıllarda, yaşanan aşiret kavgalarında onun adına pek rastlanmaz! Fakat 1916 yıllarında, resmi, gayri resmi raporlarda ve aşiret içindeki anlatımlarda onun adı sıkça dillendirilir. Hakka yürüdüğü tarihin ise 1338/1919 olduğu kaynak kişiler tarafından belirtilmektedir. Mustafa Hacı Ağa'nın (1850-1919) Kekil, Hasan ve Süleyman adında üç erkek ve Qumri adında bir de kızı vardı. Ağanın ailevi kökleri hakkında, Pilvankan Aşireti'nin sözlü geleneğinde daha çok iki ayrı fikir ortada durur. Bunlardan birisi şöyledir:

Mala Kosoğlu, Mıstefa Heci Ağa, Mazgirt ilçesinde, eskiden “Kosoğlu” diye bilinen bir bölgeden (köy) çıktığı ve aşağı Pilvenk'teki Axzunik Köyü'ne gelip yerleştiği bilgisidir. Bu görüşe göre denilmektedir ki; Mala Kosoğlu aslında Pilvankan Aşireti'nden olmayıp, Şadiyan Aşireti'nin varlıklı bir mensubudur. Pilvanké Jerin'deki Türk ağaları, Osmanlının sonlarından itibaren bölgeyi terk ederlerken, Hacı Ağa, gelip bu topraklara yerleşmiştir. Pilvankan Aşireti'ne de rızalık temelinde ağalık yapmıştır. Topluluk mensubu aileler harman zamanı, Mustafa Hacı Ağa'ya, Kesim (buğdaydan pay) vermişlerdir. Çarsacak taksimatı dağılınca çevredeki birçok köy, böylece onun himayesine girmiştir. Bölgedeki bazı aşiretlerin tacizine uğradıkları için, Hacı Ağa'nın silahlı ve maddi gücü bu alanda, Pilvankan gençlerine cazip gelmiştir. Bu ortamda aşiret içinde belli bir saygınlık elde etmiştir. Diğer yandan ailenin günümüzdeki genç kuşaklarından olan amca çocukları Veli Köse ve Sinan Köse; büyük dedelerinin (Mustafa Hacı Ağa) ailevi köklerine ilişkin bu her iki görüşü de kabul etmeyip, tam aksine ailesinin Pilvankan Aşireti'nden olduğunu ve büyük dedesi Hacı Ağa'nın Pilvank Köyü'nden gelip, Türk ağalarından satın aldığı köylere yerleştiğini belirtirler. Ağanın ailesinin geçmişten gelen bir zenginliğe/varlığa sahip olduğunu dile getirmektedirler ki, bu görüş alanda da kabul görmektedir.

Nuri Dersimi'nin anılarında ve alanda edindiğimiz bilgiler ışığında tahminen 1885 yıllarında, Dersimi'nin babası Milla İbrahim, Dere nahiyesine bağlı Ağzunik Köyü'ne (bu köy, Hacı Mustafa Ağa'nın bir karargâhıydı) yerleşmişti. Pilvankan Aşireti resi

Köseoğlu Hacı Mustafa Ağa'nın da yardımıyla, burada bir okul açmış ve sadece gençlere değil, başta Hacı Ağa olmak üzere tüm genç ve yaşlılara ders vermekteydi. Nuri Dersimi (1890-1973), bu tarihlerde 5-6 yaşlarındaydı (Dersimi, 1992a: 23). Söz, Nuri Dersimi'den açılmışken, tarihsel bir yanlış düzeltmeliyiz! Karerli Memet (1887-1956) Efendi'nin anıları, ölümünün üzerinden elli yıl geçtikten sonra, 2007 yılında Kalan Yayınları tarafından *Yazılmayan Tarih ve Anılarım* (Haz. Ali Rıza Erenler) yayınlandı. Karerli Mehmet Efendi kendi anılarında; Dersimi'nin adını, Pilvankan Aşireti ile dolayımli olarak yanlış bulduğumuz iki ayrı yerde anmaktadır. Alan araştırmalarımız sırasında bazı yaşlılarda Dersimi'nin, Mustafa Hacı Ağa ailesi ve Pilvankan Aşireti ile olan münasebetini de araştırdık. Tüm sohbetlerde, Dersimi hakkında negatif bir veriyle asla karşılaşmadığımızı, içtenlikle beyan etmeliyiz. Örneğin anılarında Karerli Mehmet Efendi şöyle der:

“... Burada Alişir'le birleşerek Dersim ağaları adına ve onların malumatı dışında Ankara hükümeti, ihtilaf devletleri ve Lozan'a yazılar yazıp, Kürtlere muhtariyet tanınması konusunda teller çektikleri duyulur. Çevre insanların tepkisiyle karşılaşınca Ovacık'ta tutunamayarak Hozat'a gelir. Bu tepki Hozat'ta da yankılanmaya başlayınca orayı da terk edip, Pilvenk Aşireti reisi Süleyman Kösoğlu'na sığınır” (Kârerli Mehmet Efendi, 2007: 334).

Çalışmamızın muhtelif safhalarında Dersimi'nin ve babasının, Pilvankan Aşireti ve özellikle Hacı Mustafa Ağa ile olan samimi ve çok eskilere dayanan sıkı ilişkilerini açığa koyan bazı verileri, hem de Kösoğlu Hacı Ağa'nın günümüzdeki torunlarında dinleyerek aktarmıştık. Yani Dersimi'nin Pilvankan ağası Süleyman Ağa'ya sığınma gibi bir mecburi tutum içinde olduğuna ilişkin anlatımların gerçeği yansıtmadığını belirtmeliyiz. Öte yandan, Karerli Mehmet Efendi, Dersimi'nin bir kadın düşkünü olduğunu göstermek maksadıyla dizdiği olumsuz tablonun içine şunu da ekler: “Pilvenk'in Zeve Köyü'nde bir kızı evlenme

vaadiyle iğfal ederek şeklen evlenir” (Karerli Mehmet Efendi, 2007: 334). Karerli’nin bu kurduğu cümle, baştan sona karalamaya dönük insafsızca atılan bir iftiradır. Lakin eski adıyla Zeve (Dorutay) Köyü, Pertek merkeze bağlıdır.

Burada, Üryan Xızır/Oriya Xıdır/Sultan Xıdır Ocağı/Türbesi bulunmaktadır. Pertek-Hozat karayolu üzerinde konumlanmış bu köy, onun tabiriyle Pilvenk Köyü sınırları (Dere nahiyesi/Pilvanka Jerin) içinde olmadığı gibi, tarihi geçmişinde bu köyde, Pilvankan Aşireti’nden hiç kimsenin ikamet etmediği ayrıca bilinmektedir. Pilvankan yaşlıları günümüzde, Nuri Dersimi hakkında pozitif birçok şeyi bilip anlatmaktadırlar. Fakat bu türden bir bilginin, en küçük bir kırıntısı dahi, bu yaşlıların belleğinde dahi bulunmamaktadır.

Hacı Mustafa Ağa ve ailesinin, Dr. Baytar Nuri Dersimi’nin babası Mılla İbrahim Efendi’den beri, sıkı bir ilişkisi olduğu alanda da teyit edilmektedir. Dersimi, Süleyman Ağa’nın oğlu Zeynel Ağa ile birlikte Elazığ/Harpur’taki Askeri Rüştîye Mektebine gitmişti. Dersimi’nin keman eşliğinde okuduğu şiirleri ve konuşma/ses kasetleri, Hüseyin Köse Ağa’nın elindeydi. En son 1980 darbesiyle birlikte, bu kasetler ve el yazması defterler asker baskılarından ötürü toprağa gömülerek bir bakıma bozulmaya terk edildi. Dersimi, bu kasetlerde okuduğu bir şiirinde, yanık sesiyle ve ağlayarak “Ben Dersim’e kurban olayım. Dersim benim gözümde yanan bir ışıktır. Benim yaşama kaynağım Dersimdir” benzeri methiyelerle, Dersim’e olan bağlılığını ve özlemini Halep’te (1967) dile getirmişti. Bu yanlışlıkları düzelttikten sonra, şimdi tekrar asıl konumuza, Mustafa Hacı Ağa’ya dönebiliriz: 1908 yılında idare dahiliye raporlarında Mustafa Hacı Ağa için şu bilgiler yer almıştır.

“Ağalar içinde (Pilvenkan Aşireti içinde -e.y.) servet ve nüfuzca en ileri geleni Hacı Mustafa Ağa idi. Hacılığı, Kerbela’ya gitmesi ve orayı ziyaret etmesi ile ilgilidir. Genel durumları bütün aşiretlerden iyi idi. Mustafa, İbrahim ve Seyyid İbrahim Ağalar, aşiretin

diğer ağalarıydı” (Yılmazçelik, 1998: 151, 152).

1906-7 yıllarında at sırtında Kerbela’ya gider ve bu yolculuğu yaklaşık 6 ay sürer. Dönüşünde ona Hacı unvanı verilir. Anadili Kurmancinin yanı sıra Arapça ve Osmanlıca Türkçesi bilirdi. Topluluk içinde, 1916 başkaldırısını Hacı Ağa tetiklemişti. Diğer aşiret ağalarıyla birlikte verdiği isyan sözünde, çoğu ağalar vazgeçerken, o, bu sözünden vazgeçmemiştir. Mamafih bunun bedelini, çok ağır bir şekilde ailesine ödetmişti. Çatışmalarda yaralandığı bile söylenmektedir. Sonrasında yerine geçen oğlu Süleyman Ağa, 1938’e giden süreçte, aileyi ve aşireti tarafsız bir pozisyonda tutarak, çevresine zımnen de olsa “Cumhuriyet yanlısı olduğu” izlenimini de vermişti. Pilvankan Aşireti’nin Piran Ezbeti’nin Kosoğliyan malbatından sayılmıştır. Bu sebepten ötürü aşiret içinde, Xelifan-Piran ezbetleri arasındaki ayrılığı körüklediği zannıyla, içsel tartışmaların odağına da yerleştirilmiştir. Zamanla Pilvankan Aşireti içinde kendisine karşı bir hoşnutsuzluk zuhur edip, kesim vermek istemeyen aşiret aileleriyle karşı karşıya gelmiştir. Kendisinden sonra ağalığı, oğlu Süleyman Köse (1889-1947) tarafından yürütülmüştü. 1938 Pilvankan kırımında eşi ve küçük oğluyla birlikte yara alarak kurtulan Süleyman Ağa’nın katliamda altı erkek üç kız çocuğu katledilmiştir. Süleyman Ağa’nın oğlu Hüseyin Köse (1927-2002), ömrü boyunca Dersim’de hep gözlem altında tutulmuştu.

Yine Mustafa Hacı Ağa’nın 1934 yılındaki soyadı kanunundan önceki soyadının Kosoğli/Köseoğlu olduğu, daha sonra sadece Köse soyadını aldığını bilmekteyiz. Tam da bu noktada, Kosoğli Hacı Mustafa Ağa’nın bir akrabası var ki; o, yakın siyasi geçmişte bütün herkes tarafından tanınmaktaydı. Alanda yaptığımız araştırmalar dahilinde bazı yaşlılardan, 1952 Konya doğumlu olan Mehmet Tahir Köse’nin, Mustafa Hacı Ağa’nın akrabası olduğunu öğrendik. Sonra, konuyu biraz daha araştırınca, bu istikametteki bazı belirtilerin ortaya çıktığını gördük. Bilindiği gibi yakın siyaset tarininde M. Tahir Köse 18.-19. dönem, Amasya milletvekiliği, 20.-21. dönem, İstanbul milletvekiliği ve Süleyman Demirel’in başbakanlığındaki 49. SHP-DYP Koalisyon (1991-1993) Hükümetinde, Sanayi ve Ticaret Bakanlığı (SHP) yaptı.

Tansu Çiller başbakanlığındaki 50. SHP- DYP koalisyon hükümetinde (1993-1995) yine bakanlık koltuğunu korumuştur. Şurası bir gerçek ki; M. Tahir Köse'nin soyadından da anlaşıldığı gibi, Pilvankan Aşireti'nin Ağası, Kosoğlu Mustafa Hacı Ağa'nın ailesiyle, aynı soy (Köse) isme sahiptirler. Eğer sözlü kaynaklarımız bizi yanıltmıyorsa, verilen bilgilere göre 1990'lara kadar bu akrabalıktan kimsenin haberi yoktu! ya da gizlenmekteydi! Ne zaman ki Tahir Köse, bakanlığı dönemi (1993) sırasında, Süleyman Ağa'nın oğlu, Hüseyin Köse'yi (1926-2002) Ankara'ya çağırınca bu gerçek o zaman anlaşıldı! Zira bu çağrı üzerine Hüseyin Köse, Ankara'ya gider ve M. Tahir Köse ile bir araya gelerek buluşurlar. Bu buluşmada Tahir Köse, Hüseyin Köse'ye kendilerinin çok yakın akraba olduklarını ve aile köklerinin Pilvank Köyü'ne dayandığını anlatır. Daha sonrasında da, aileler arasında sıcak ilişkiler hep devam eder.

Pilvankan kökenli, Kürt Alevi Bir Cumhurbaşkanı:

Cemal Gürsel

Pilvankan Aşireti'nde yaşlıların zaman zaman dile getirdikleri bazı yorumlar var. Bunlardan birisi; Cemal Gürsel'in ailesinin 1800'lerin ortasında Pilvank Köyü'nden, Erzurum Xınıs'a göçen bir Keşkexuran Ezbeti mensubu olduğuna ilişkin düşüncedir. Yaşlılar bu bilgiyi 1960 darbesinden önce, onun babası Abidin'in bir Osmanlı askeri olduğunu Erzurum, Erzincan ve Gümüşhane'ye göçen bazı Pilvankan mensuplarıyla oralarda ilişkisinin varlığına dikkat çekerek anlatırlar. 1950'li yıllarda topluluk mensupları, akrabaları olan Gürsel ailesinin bu bölgelere göçen Pilvankan mensuplarına yardımcı olduğunu sıkça sohbetlerinde dile getirirler. 1960 darbesiyle ve Cemal Gürsel'in radyolarda anons edilen soyadıyla, bu bilgiler iyice pekişir. Bir diğer görüş ise Cemal Gürsel'in ta büyük dedesi Ahmet'in 1700'lerin sonlarında, Sır Mahmud olayıyla bağlantısı olduğundan dolayı, cemaat दरında suçlu bulunur.

Dar hukukuyla kendisine verilen cezalardan birisi de Pilvank Köyü'nü terk etmesi istenir. Köyden göçüp, Erzincan, Erzurum,

Gümüşhane bölgelerine taşınır. Bilindiği gibi Cemal Gürsel (1895-1966), bir asker babanın 5 çocuğundan (Kemal, Celal, Cemile, Sırrı, ?) ikincisidir. Babası; Osmanlı subayı Abidin, dedesi İbrahim (1820-1895) ve büyükbabası Hacı Ahmet'tir (1790-1860). O da, tıpkı babası gibi askeri okullarda okumuş ve birçok çephe savaşımıştır. 1960 askeri dâbesinde, Kara kuvvetleri Komutanıyken, aynı zamanda Milli Birlik komitesinin başkanı olarak, Cumhuriyetin 4. Cumhurbaşkanı (1960-1966) olmuştur. Askeri okullarda büyük bir Kürt düşmanı olarak yetiştirildiği, özellikle Cumhurbaşkanlığı dönemindeki faaliyetleriyle anlaşılmaktaydı.

Örneğin “Darbeciler Kürt sorununu tartışıyor” alt başlığıyla Cemil Koçak'ın yayınladığı 27 Mayıs Bakanlar Kurulu Tutanakları adlı çalışması (Yapı Kredi Yay., 2 Cilt 1.226 Sayfa, İstanbul, Mayıs, 2010). Bu çalışmada konumuz ile ilgili olarak gazeteci Fehmi Koru, Yeni Şafak Gazetesi'nin 25.06.2010 tarihli sayısında, “Kürt Diye Bir Şey Yok” başlıklı yazısında, Cemal Gürsel'in dilinden, o günlere ait şu bilgileri aktarır:

“Tarih 28 Haziran 1960; 27 Mayıs askeri darbesinin üzerinden tam bir ay geçmiş, darbe hükümetinin yedinci Bakanlar Kurulu toplantısında geçiyor bu konuşma. Başbakan koltuğunda oturan ‘darbenin lideri’ Cemal Gürsel; nâm-ı diğer ‘Cemal Aga’; ‘Ben de Şarklıyım, Erzurumluyum; bu Kürt meselesinde benim bilgilerim çoktur’ diyor Başbakan ve ekliyor: ‘Tarihte Kürt diye bir şey okudunuz mu? Bunların aslı Türk, hem de Garp’tan gelmiş birtakım insanlar...’ Sonraları ‘Türkiye’nin Kürt Cumhurbaşkanlarından’ diye anılacak Cemal Gürsel, aynı Bakanlar Kurulu toplantısında, ismini vermediği bir Alman sosyoloğa atfen, ‘Türkiye’de Kürt diye bir şeyin olmadığı anlaşılmıştır; hepsi 50-60 bin kadar Kürtçe konuşan adam vardır’ diyor” (Aktaran, Koru, 2010).

Yine 27 Mayıs 1960 ihtilaliyle birlikte Cumhurbaşkanı olan Gürsel, Ankara sokaklarına “Kürdüm diyenin yüzüne tükürün! Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel” yazılı pankartlar astığı bilinmektedir. Darbeden sonra gittiği Diyarbakır’da, halka seslendiği sırada “Size Kürt diyenin yüzüne tükürünüz!” demişti. M. Emin Fırat’ın (1894-1949) 1948 yılında hazırladığı Doğu İlleri ve Varto Tarihi adlı kitabının 4. Baskısı, 1981 yılında Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü (T.K.A.E.) Yayınları arasında yeniden yayınlandı. Kitabın eski baskısına Devlet Başkanı ve Başbakan sıfatıyla Cemal Gürsel, 1961 yılında “Sunuş” başlığı altında yaklaşık iki buçuk sayfalık (s. 5, 7) bir değerlendirme yazısı kaleme almıştı. Örneğin Gürsel, Kürtler için şunları sıralamaktadır; “Dünya üzerinde ‘Kürt’ diye adlandırılabilen müstakil hüviyetli bir ırk yoktur. Kürtler, yalnız vatandaşımız değil, soydaşımızdır da. Rahmetli ve büyük idealist M. Şerif Fırat’ın uğrunda can verdiği bu ülkü, Türk aydınları tarafından bekamızın teminat bayrağı olarak ebediyen...” diyerek, Kürt inkârcı siyaseti ve kendisi gibi aslını inkâr eden M.E. Fırat’a dizdiği methiyeleri devam ettirmektedir.

Peki Cemal Gürsel’in kökeninde gerçekten de Kürtlük var mıydı? Çünkü bu sorunun cevabı, aynı zamanda yakın tarihimizle ilintili olarak Pilvankan Aşireti’nin etnik kimliğinin bir nevi deşifresi anlamına da gelmektedir! Bu sorunun cevabını, onun asker arkadaşı Türk milliyetçisi Alparslan Türkeş vermektedir. Radikal Gazetesi’nin 29.06.2008 tarihli sayısında “Gençliğe İnönü Hitap Etmiş” başlıklı bir yazı yer almıştı. Bu yazıda, gazeteci Oral Çalışlar’ın 2008 yılında yayınladığı, Liderler Hapishanesi, 12 Eylül Günlükleri, adlı kitabındaki bazı bölümler aktarılır. Oral’ın anıları arasında, Alparslan Türkeş’in cezaevinde ona, Cemal Gürsel ile ilgili olarak söylediği bir söz dikkate şayandır. Çünkü Türkeş der ki; “Cemal Paşa çok tatlı bir insandır. Kendisini çok severim, o da beni severdi. Aslen Erzurum’un Hınıs kazasından. Kürt ve Alevi’dir.” Daha sonrasında, 24.12.2008 tarihli Yeni Şafak Gazetesi’ne verdiği bir mülakatta Oral Çalışlar “1960 sonrası. 27 Mayıs sonrası İsmet İnönü ve Cemal Gürsel Alevileri diyanet içinde bir daireye koymak istiyorlar. Alparslan Türkeş bana Cemal Gürsel’in Kürt Alevisi olduğunu söylemişti” der.

Yine İzzettin Doğan, bir tv programında “Kürt” sözcüğünü çıkarıp Gürsel’in bir “Alevi olduğunu” anlatıyordu. Bütün bu veriler bir araya getirildiğinde Cemal Gürsel’in Erzurum, Xınıs nüfusu-na bağlı, bir Kürt Alevisi olduğu kesinlik kazanmaktadır. Diğer yandan kaynak kişilerin verdiği malumatlardan çıkan sonuçla, şunları tekrarlamakla yetinelim! Cemal Gürsel’in Pilvankan Aşireti’nin Keşkexuran Ezbeti’ne mensup olduğu, 1700’lerin sonları ya da 1800 yıllarında Pilvank Köyü’nde zuhur eden bir vakayla, atalarının direkt ya da dolaylı olarak bağlantılı olduğundan köyü terk edip ve en sonunda Erzurum Xınıs’a yerleştikleri anlatılmaktadır.

Sivas Kampı Sürgünlerinden, Pilvankan Mensubu:

Xıdır Doğan

27 Mayıs 1960’da, Cemal Gürsel’in askeri darbesinden hemen 4 gün sonra, 31 Mayıs’ta Sivas Kabakyazı’da “Kürtleri toplama kampı” oluşturuldu. Yakın siyaset tarihinde bu kampa Sivas Kampı’da denilmektedir. Kürt illerinde tanınmış bilinen Kürt ailelerine mensup üyeleri seçilerek bu kampa getirilir. İşte bu ünlü Sivas Kampı mağdurlarından birisi de, yine Pilvankan Aşireti’nin Piran Ezbeti’ne mensup Hıdır Doğan’dır (Xıdı Gedik). Hıdır Doğan, 1960 öncesinde, aynı zamanda Demokrat Parti’nin Dersim’deki aktif bir Kürt yöneticisiydi. Oysa şimdi hiç tanımadığı köylüsü, Cemal Gürsel’in hışmına uğramıştı. Sivas Kampında, 9 ay tutulan ve yaşları 14 ile 70 arasında oluşan toplamda 485 Kürdün içinden, 55 tanesi değişik Türk illerine zorunlu ikamet (sürgün) ettirildi. Diğerleri ise fişlenerek serbest bırakıldı. Aylardan sonra serbest bırakılanlar arasında Pilvankan Aşireti’nden Xıdır Doğan’da bulunmaktaydı. Bu kampın bir diğer tanınmış ismi, kampın en yaşlısı olarak bilinen İzzettin Doğan’ın babası Hasan Doğan’dır.

Pilvankan Aşireti'nin Keşkexuran Ezbeti'nden:

Fermani Altun

Yaklaşık son çeyrek asırda siyaset sahnesine çıkan bir şahsiyet daha var ki, O da yine Pilvankan Aşireti'nin Keşkexuran Ezbeti'nden Fermani Altun'dur. 1949 doğumlu olan Fermani Altun'un büyük dedesi Reco, 1890'lı yıllarda, Pertek'in Pınarlar nahiyesinin Gola Kurdé Köyü'ne bağlı Qereweliyan mezarından göçmüşler. Aile, önce Kayseri ilinin Sarız ilçesinin güneyine düşen Dalıkavak Köyü'nde bir müdet eğlendikten sonra, Maraş Ağcaşar'a, oradan da Kepez'e yerleşmişler. Berxécân Ocağı'nın pirllerinden olan Molla Veli'nin talipleri olan Altun'un ailesi, geçmişten beri topluluk içinde sevilip sayılmaktadır.

1968 yılından beri çeşitli gazete ve dergilerde yazılar neşreden Altun, aynı zamanda bir halk ozanı olup, beyitler/deyişler kaleme almaktadır. Eskiden beri faaliyette bulunduğu ticari trendini, 1976 yılında Dünya Ekonomistleri ödülüne layık görülerek taçlandırmıştı. Ticari alandaki büyüme hızı, Özal döneminde de devam etmiştir. Bazı sağ merkeziyetçi, muhafazakâr partilerde boy gösteren Altun, örneğin Erbakan'ın Fazilet Partisi'nde, Mersin milletvekili adayı bile olmuştur. Dünya Ehlibeyt Vakfı'nın kurucusudur. Aslında, Altun'un renki hayat çizgisi, başlı başına bir monografi konusudur. Bu sınırlı çalışmamızın kapsamında, onu anlatmakla bitiremeyiz! Fakat vakfın internet sitesinde, onu anlatan şöyle bir tanım, çarpıcı olduğu kadar, şimdilik oldukça kayda değer sayılmalıdır.

“Türkiye'nin güçlü liderlerinden Fermani ALTUN Ehlibeyt ailesinden olup, tam 40 yıldır kültürel, ekonomik, sosyal ve siyasal alanda kendini insanlığa, hakka, hukuka adayan bir halk önderidir. Tüm inanç kesimlerini ortak değerlerde buluşturan günümüzün MEVLANA VE HACI BEKTAŞ-I VELÎ örneği bir şahsiyettir”
(16.06.2008 www.ehlibeyt.org.tr).

Çalışmamızın bu bölümünde, Kürt aşiretleri bağlamında Pil-

vankan Aşireti örneğini ele aldık. Böylece Pilvankan Aşireti farklı alanlara haiz tarihsel geçmişi üzerinde bazı verileri aktarmaya çalıştık. Son söz yerine, birkaç kurucu cümleyle şunları dile getirebiliriz; Kürt tarihi içinde, hiçbir bölgede, ilde olmayan şekliyle, sadece Dersim’de yaklaşık 130’a yakın aşiret ve ezbet yaşamaktadır. Bugüne kadar Dersim aşiretleri üzerinden bu türden bir çalışmanın olmayışı, aslında Dersim tarihine yapılmış en büyük haksızlıktır. Zira Dersim aşiretleri, kendi menup-larının sosyolojik DNA’larını yansıtan kodlara işaret etmektedir. Özellikle Dersim aşiretleri incelendiğinde, bunların coğrafik yer-leşkeleri, dilleri, inanç ve kültürleri kocaman bir antik geçmişi, yeraltı kazılarıyla değil, yerüstü bulgularıyla gözlerimizin önüne resmetmektedir. Tarih geçmişte gizliyse, geçmiş de farkına ol-madan günümüzde yaşatılmaktadır. Marifet ise bu güzelliklerin farkına varmadadır.

Üçüncü Bölüm

Ek Belgeler

Belge 1: Jandarma Umum Komutanlığı’nın Dersim Raporu’ndaki “Pilvank Aşireti”

Osmanlının son yıllarında başlamak üzere Dersim ve Dersimlilerle ilgili birçok resmi raporlar, lahikalar (ek bilgiler) hazırlanmış ve bunlar uygulamada tatbik edilmiştir. Bu raporlardan birisi de birazdan bahsini açacağımız kitaplaşan bir rapordur. Söz konusu rapora yansıyan veriler, 1926/27 yıllarında faaliyette bulunan Milli Amale Hizmeti (MAH), olarak bilinen istihbarat teşkilatının raoprundan da faydalanılarak, 1930’ların başında kaleme alınmıştır. Bu kapsamlı rapor; “Dersim” başlığı altında, Jandarma Umum Komutanlığı’nca 100 adet “kişiye özel” olarak basılmıştır. Kitapta, 1800’ün sonlarından, 1930’ların ilk yarısına kadar geçen süre içerisinde; Dersim’de gerçekleşen ayaklanmalar, bu ayaklamalara karşı devlet tarafından alınan önlemler, çeşitli raportörler tarafından oluşturulmuş resmi raporlar vs detaylı bir şekilde verilmiştir. Bu Rapor/Kitap’ta Dersim merkezli fişlenen 91 Kürt aşiretinin içinde; “Pilvenk Aşireti” başlığı altında şu bilgiler yer almaktadır:

Pilvank Aşireti

“Ziyanlı ve Halifanlı”¹⁴² namıyla iki kabiledir. Halifanlı reisi

¹⁴² Pilvenkan Aşireti 4 ezbetten (kabile) oluşmaktadır. Bunlar Xelifan, Piran, Sılemaiyan ve Keşkekuran ezbetleridirler. Raporda adı geçen Ziyanlı (malan Zéyi) Piran ezbeti içinde bunlunan sadece bir evdir (mal). Zéyi Ana’nın, Sır Mahmud’un eşi olduğu da bilinir! Buna göre Ziyanlı olarak rapora geçen malan Zéyi, Pilvenkan Aşireti’nin bir ezbeti, kabilesi değildir. Piran Ezbeti/Aşireti

Seyit İbrahim¹⁴³ ve oğlu Süleyman'dır. Yadiğâr isminde bir biraderi vardır. Zıyanlı reisi Kösoğlu Süleyman¹⁴⁴, Pertek'in Azgonik¹⁴⁵ Köyü'nde oturur. Biraderi Hasan ve Kefim (Kekil -e.y.) Ağalardır. Mühim akrabaları Ulupınarlı muhtar Mustafa, oğlu Hızır, Jandarma Mustafa oğlu Bedir (Bedri Baş -e.y.)¹⁴⁶, Kego

indedir.

¹⁴³ Raporda Xelifan Ezbeti'nin reisi olarak gösterilen Sey İvram (Seyit İbrahim) reis değil, Berxécân Ocağı'nın saygın pirlerinden biridir. 1938'de Pilvankan toplu katliamında katledilmiştir. Kardeşi Séy Yadiğâr'da yine Pirlık makamındadır.

¹⁴⁴ Raporda “Zıyanlı reisi” olarak gösterilen Süleyman Ağa (ölm. 1946), Nuri Dersimi'nin de aile dostu ve yakın arkadaşıdır. 1938 Alanya sürgünüdür. Süleyman ağa; 1926'da Diyarbakır valisi (1926-1929) A. Cemal Bardakçı'nın (1887-1981) isteği üzerine Dersim'den Elazığ'a giden aşiret ileri gelenlerinin içinde yer alır. Uzun görüşmeler yapılır, semahlar dönülür (Dersimi b1992: 183). Bu görüşmeden sonra, bu defa da M. Kemal tarafından Ankara'da kabul edilen Dersim aşiretleri içinde bulunmaktaydı. M. Kemal'le görüşmeye giden aşiret liderleri bu davranışlarıyla, bir nevi bağlılıklarını bildirmişlerdi. Oysa 1938'de bunların tümü ya imha edilmiş ya da sürgünde hayatlarını kaybetmişlerdi. Mehmet Bayrak'ın hazırladığı Dersimi'nin *Hatıratım* adlı kitabında, söz konusu bu aşiret liderlerinin bir resimleri de bulunmaktadır. Bu karede, ayakta duranların 6.'sı Pilvenk (yanlışlıkla orada Peyavangan, olarak yazılmıştır) Aşireti reisi/Kosoğlu Hacı Mustafa Ağa'nın büyük oğlu olan Süleyman Ağa'dır. “Antalya'ya sürüldü, orada öldü” notu vardır (Dersimi: 1992a: 233). Ayrıca, Hacı Mustafa Ağa (tahmini doğ. 1855-60) sadece malan Zeyi, Zeyanların değil, tüm Pilvenk Aşireti mensuplarının ağasıdır.

¹⁴⁵ Aşiret ve bölge insanı tarafından Bedri Efendi olarak bilinen Mustafa oğlu Bedri Baş Harput'taki Amerikan Koleji'nden mezunu olup, âlim-bilgin bir şahsiyettir. Ayrıca raporda Hızır diye geçen adın, Hazır olabileceği de düşünülmelidir. Çünkü Ulupınar Köyü'nde Yine Harput Amerikan Koleji'nde Bedri Baş'la birlikte Ağa Hazır'ın kardeşi Zeynel Hazır'da okumaktaydı.

¹⁴⁶ Kelitli Ali Çavuş, adıyla ünlenen zatın gerçek adı, Ali Albayrak'tır. Kendisi, şecerede adı zikredilen Boran (Buran/Boriyan) Aşireti'nin bir mensubudur. Ali Çavuş, daha önceden Axzunik Köyü'nde yaşamaktaydı. 1915'lerde, Gümüşhane ilinin Kelkit ilçesine bağlı Devekurusu Köyü'nde ikamet etmekteydi. “Çavuş” unvanı, Kürt silahlı birliklerinin başında olduğu için kendisine verilmiştir. Nuri Dersimi, Ali Çavuş'u Pilvankan ağası olan Süleyman Ağa'dan ötürü, çok önceden, Ağzunik'de tanır. 1915-16'da Erzincan bölgesinde yürüttüğü faaliyetleri dahilinde birlikte çalışırlar. Dersimi; *Kürdistan Tarihinde Dersim* adlı eserinde, Ali Çavuş'dan şöyle söz etmektedir: “Pilvankan bir kabiledir. Dersim'deki Pilvank Aşireti'nden ayrılmış ve Erzincan'ın kuzeyine Sipkor dağlarına ve Erzincan-Trabzon caddesi alanına yerleşmiştir. Başlıca köyleri:

(Keko -e.y.) ve Kelkitli Ali Çavuş'tur¹⁴⁷. Mıntıkları Pertek ve Kelkit'tir. Harbi Umumide isyan ederek Pertek nahiyesini basmışlardır.¹⁴⁸ Mazkirt ve Pertek kazalarındaki Ulupınarlılara hükümetçe verilen 25 silahtan başka 100 silahları olduğu tahmin ediliyor. Azgonik'te oturan Süleyman Ağa, Seyit Rıza'ya merbuttur (bağlı, bağlanmış -e.y.). Aşağı Abbas uşağı reisleriyle Topal Ahmet'in ve Ferhat Uşağı Aşireti'nin dostudur. Bu aşiretin Ulupınarlı grubu Süleyman Ağa'ya muhalliftir. Topal Ahmet'e düşmandır. Kara Ballı ile dosttur. Ferhat Uşağı ile düşmandır. Ağalar ve aşiret birkaç fırkaya ayrılmış olduğundan ara sıra münazaralar olur. Ağaların en nüfuslu ve zengini Kösoğlu Hacı Mustafa Ağa'dır. Hacılığı Kerbela'ya gittiğinden almıştır. İkinci derecede mühim ağaları Rumkiglı Mustafa ve Pohatrisli İbrahim ve müdür Seyit İbrahim Ağa'dır. Pilvenkilerin 3.000 nüfusları, diğer bir malumata göre 1.200 silahları vardır. Mah149 raporu-na göre de silah mevcutları 1.000'dir. 90 at, 5.000 sığır, 2.000 koyun, 2.000 keçi, 200 katır, 200 merkepleri vardır. Arazileri ka-

Devekurus, Başköy, Odabaşı ve Büyük Köy'dür. Dilleri Kurmancidir, reisleri Ali Çavuş idi" (Dersimi: 1992b: 67). Bu köy ve bölgeler, Pilvankan Aşireti'nin Dersim'den 1800'lerde göç edip, buralarda mekân tuttıkları yerlerdir.

¹⁴⁷ Harbi Umumi, 1916 yılında Pilvenk Aşireti ile Osmanlı ordusu arasında Pertek-Dere nahiyesi bölgelerinde çıkan şiddetli çarpışmalar yaşanmıştır. Bu yıllar, Pilvenkan Aşireti'nin en zor ve kara yıllarıdır. Pilvenkli rusipiler bu yılları "Kıtlık" yılı olarak anarlar.

¹⁴⁸ Zaman sosyolojisi gelişimi sürecinde Pilvenkan Aşireti, kendi içinde "Ağalık" makamını Piran Ezbeti mensubu Hacı Mustafa Ağa'ya ve ayrıca "Reberlik" makamını da Piranlı bazı aileler yürütmektedir. Buna karşın, asırlardan beri Pilvenk Aşireti'nin ocağı olan Bexécân Ocağı'nın "Pirlik" makamı, Xelifan Ezbeti'nin bazı ailelerinin elindedir. Söz konusu raporun yazıldığı 1930'larda H. Mustafa Ağa'nın oğlu Süleyman Ağa ile Xelifanlı pirler arasında bazı içsel sürtüşmeler olasıdır. Çünkü Xelifan-Piran ayrılığının getirdiği içsel sorunların kaynağı olarak, Süleyman Ağa'nın babası Hacı Mustafa Ağa kısmen sorumlu tutulmaktadır. Yani bu alanda rapora yansıyanların doğruluk payı vardır.

¹⁴⁹ Mah: Osmanlının son döneminde kurulan "Teşkilatı Mahsusa"nın daha sonrakı adı olan "Milli Amale Hizmeti"dir (MAH). 1926-27 yılından sonra "Milli Emniyet Hizmeti Riyaseti" adıyla bilinen ve 1965 yılından günümüze kadar adı, "Milli İstihbarat Teşkilatı, MİT" olarak değiştirilmiştir. MAH, zamanının bir istihbarat örgütüdür. Raporda da görüldüğü gibi, Dersim'de istihbari faaliyetleri oldukça sıkı çalışmış ve bir aşiretin kaç koyunu, atı, katırı vs varsa, hepsini kayıt altına almıştır.

fidir. Ahali hububat ve tütün eker. Elaziz'e odun ve kömür sevk edip satarlar. Muti gibidirler, mazarratları (zararları) azdır" (*Dersim Raporu*, 2010: 130).

Belge 2: Naşit Hakkı Uluğ ve Pilvenkliler

Naşit Hakkı Uluğ (1902-1977) CHP'nin Kütahya Milletvekili ve dönemin birçok gazetesinde yazılar yazdı. 12 Temmuz 1925 tarihli "Doğu'da Bir Mektup" başlığıyla daha çok istihbari bilgilere dayanarak hazırladığı raporu, 1932 yılında Derebeyi ve Dersim başlığıyla yayımlandı. 1938 yılında Tunceli Medeniyete Açılıyor adlı kitabın da yazarı olan Uluğ, Pilvenkan Aşireti hakkında şu bilgileri aktarır:

Acı Bir Hıyanet Hatırası

Pilvank Aşireti'ne Dere nahiyesinde rastladım. 4 bine yakın nüfusu, 8 binden fazla hayvanı ile bunlar Dersim'in büyük aşiretlerinden biri idi. Pilvank geçimsizliği ile tanınmış bir aşirettir. Umumi Harpte'ki hıyaneti ise günlük kavgalarının siciline vurduğu karartı yanında hiç kalır. Umumi Harp'te Rus orduları Erzincan'ı ve Kiğı'yı düşürdükten sonra Dersim'e doğru yürüyorlardı. Dersim, Rus orduları için bir ölüm kuyusu, bir felaket tuzağı olabilirdi. Bir Rus dağ kolu "Dersim" denen topraklara hemen hemen ayak basıyordu. Birkaç aşiret hıyanete saptı. Pilvank'ta bunlardan biri idi.

"Hükümet konağını yağma etti, memurları vurdu, boş denecek kasabayı yıktı. Aşiret bu hareketiyle gelen Ruslara yaranmak, Harput'un hemen kuzeyine kadar düşman çizgisini götürmek istiyordu. Pilvank tepelendi, fakat düşünmekten mahrum bir süsüyü bu hıyanete sevkeden rejim yine kendisini muhafaza etti. Ben Dersim'den geçerken Kösoğlu Süleyman bu aşiretin reisi ve Dere nahiyesinin de müdürü idi. Birkaç sene evel nahiyeyi devirenler birkaç yıl sonra bir nahiyede devlet namına iş görüyorlardı. Pilvank iki kabileden oluşur. Halefanlı ve Zıyanlı. Halefanlı kabilesinin başı Seyit İbrahim'dir. Oğlu Süleyman ve kardeşi Yadigâr bu kabilenin ileri gelenleridir. Zıyanlı kabilesinin başı aşiret reisi

Kösoğlu Süleyman'dır. Kardeşleri Hasan ve Kefil Ağalarla Ulu-pınarlı muhtar Mustafa oğlu Sefer, Dersim'in eski bir Jandarması olan Mustafaoğlu Bedir ve Keço bu kabilenin hatırı sayılanlarıdır. Aşiret Dere nahiyesinin içinde dağınık köylerde oturur. Büyüyük yaylaları yoktur. Sınırlar dahilinde Gömülgen Dağı'yla buna yakın birkaç dağda yayılırlar" (Uluğ, 2009: 55-56).

Belge 3: Pertek Savcısı Ali Rıza Önder ve Pilvenkliler

Hukukçu ve folklorcu Ali Rıza Önder (1918- 1960), Pertek Cumhuriyet Savcılığı görevinde (1942-1945) bulunmuştur. Daha sonra Hınıs savcılığına atanan Önder, 1949 yılında değişik dergilerde yayınladığı makaleler serisinde Dersim aşiretlerini, Pilvenklileri ve bazı efsaneler hakkında bilgiler vererek gözlemlerini anlatmıştır. Hukukcu ve Halk Bilimi araştırmacısı Pertek eski Savcısı Ali Rıza Önder'in (1918-1960) 1949 yılında "Pilvenklilerde Oruç ve Bayram" adlı makalesini, Kayseri'deki Erciyes Dergisi'nde yayınlamıştır. Resmi hüviyeti olan birinin kaleminden çıkması nedeniyle, otantik değerlere haiz bu makalenin, tarihi bir belge olduğu kanısındayız. Önder'in bu makalesini, Dersim Gazetesi'nde (Nisan 2014; Yıl: 4; Sayı: 3; s. 4, 5) toplamda 25 dipnotla açıklamaya çalışmıştık. Şimdi Önder'e ait o makaleyi aşağıda olduğu gibi veriyoruz!

Pilvenk'lilerde Oruç ve Bayram¹⁵⁰

Yazan: Ali Rıza Önder - Pertek/Hınıs Cumhuriyet Savcısı

Dersim'in sayılı aşiretlerinden birisi, Pilvenk adını taşır. Bugün eskisi gibi toplumsal bir varlık olarak görünmemekte ve aşiret müessesinin özelliklerini taşımakta ise de halk arasında iz bırakan tarihi hatıraların en kuvvetlisi olarak yaşayan bir aşiret

¹⁵⁰ A. Rıza Önder'in bu makalesinin detaylı dipnot açıklamalarına ayrıca bkz. Erdoğan Yalçın, "Dersim Réya/Raa Heqi İtikatında, Otantik Geçmişe Bir Yolculuk" *Dersim Gazetesi*, Nisan 2014; Yıl: 4; Sayı: 3; s. 4, 5.

kavramı ve buna bağılı ayrılıklar, gruplaşmalar hâlâ devam etmektedir. Büyük bir kısmı Pertek'in Dere bucağından ibaret olan ve Pertek'le Hozat arasındaki bir bölgeyi kaplayan yere halk arasında Pilvenk denmesi burada oturanların Pilvenk Aşireti'ne bağılı olduklarını göstermektedir.

Bu yazımızda Alevi mezhebinden olan Pilvenklilerdeki oruç ve bayram törenlerinden bahsedeceğiz. Bu bilgiyi muhtelif şahıslardan derledik. Genel olarak bilindiğine göre ve bütün Alevilerde görüldüğü gibi Pilvenkliler de Ramazan orucunu tutmazlar ve nadiren namaz kılarlar. Camiye ise hiç gitmezler. Buna karşılık yılda iki çeşit oruçları ve iki çeşit bayramları vardır: Birincisi, Muharrem ayının başlangıcında ve on iki gün süren imam orucudur. Muharremdeki oruç, 12 İmam aşkına tutulduğu için bu adı almakta ve bu kadar süre tutulmaktadır. Alevilerdeki oruçların Sünnilerdeki oruca benzemeyen yönlerinden birisi de şudur: Oruç tutulduğu müdetçe on iki gün su içmezler. Ancak akşamları sulu çorbalarla iftar ederek bu ihtiyacı giderirler. Muharrem'in başlarında oruç tutmak sadece Alevilere has değildir. Sünniler de dahi Muharrem orucunu tutanlar vardır. Ancak bunlar on iki gün değil üç, beş veya yedi gibi tek sayı ile biten bir süre boyunca bunu eda ederler. İmam orucunu takip eden gün Pilvenklilerin kutsal bayramlarından birisidir. Bu bayramın sembolü aşuredir. Muharremde, imam orucunun bitiminde herkes bol bol aşure yapar. Her Alevi evine aşureli ziyafetler tertip edilir. Bir de Hızır orucu vardır. Bu, her yıl rumi takvimle Ocak ayının son cumasından önce bitecek şekilde hesap edilen belirli bir günde başlar ve üç gün sürer. Yani Ocak ayının son salı günü başlayıp son perşembe günü biter. Bunu takip eden cuma günü ise bayram yaparlar. Buna Hızır Bayramı denildiği gibi Hıdırellez Bayramı, Kavut veya Hedik bayramı da denir. 1947 yılının Hızır orucu, 4/2/947 salı günü başlamış ve 6 Şubat perşembe günü bitmiştir.

Hızır Bayramının sembolü olan yiyeckte Kavut, buğday kavurmasının değirmende öğütülerek un haline getirilmesiyle yapılır. Hızır orucunun sonu olan perşembe gününün akşamı herkes hazırladığı Kavut'u bir teşt (leğen) içerisine koyarak evinin ayrı bir gözüne veya تنها bir köşesine bırakır. Kavut, bırakıldığı yerde sabaha kadar kalır. Sabah olunca herkes erkenden Kavut'un

bulunduğu yere gelerek ümit ve heyecanla Kavut'un üzerine bakarlar. Eğer kavut'ta el veya parmak izine benzer bir belirti görülürse o gece eve Hızır geldiğine ve Kavut'u yokladığına inanırlar. Artık o evin bayram sevincinde ölçü ve sınır yoktur. Hızır uğrasın uğramasın, Kavut'a dokunsun dokunmasın herkes bu bayram unundan konu komşuya, fakir fukaraya dağıtır. Bizim Kurban Bayramlarında yaptığımız gibi dini bir borcu ödemiş olurlar. Hızır Bayramında Alevi olmayan misafirler ve yabancılar bulunursa Kavut'tan onlara da ikram etmediği unutmazlar. En büyük gün bildikleri Hızır Bayramında herkes birbirini ziyaret ederek bayramlaşırlar. Bunlarda el öpme ve el sıkma şekilleri pek rağbette değildir. "Kelle Kesme" dedikleri omuz öpme revaçtadır. Bilhassa Seyitlerin omuzlarını hürmetle ve itina ile öperler. Seyitler, her fırsatta olduğu gibi bayramlarda da halktan çıralık adı altında hediyeler toplarlar. Buna mukabil derneklerinde ve meclislerinde, yakınlarına, mutilerine ve sevdiklerine "niyaz" ve "lokma" adı ile bahşişler dağıtırlar. Daha çok bayram günlerinde yaptıkları elverişli bir evde Seyit'in başkanlığı altında gizli bir tarikat ayini olarak cereyan eder.

Bu toplantılarda yabancı bulundurmamağa çok dikkat edilir. Buna rağmen zaruri bir misafirlikten ötürü herhangi bir yabancı ayinde bulunursa, söz ve hareketlerinde daha ketum (ağız sıkı, sır vermeyen, dikkatli) davranırlar. "Ser verilir, sır verilmez" sözünü kendilerine ilke edinmişlerdir. Bu sebeple kelle kesmeleri (Omuz Öpmeleri), yabancılar yanında aynı değil sembolik ifa edilir. Sağ ellerini yumruk şeklinde sıkıp başparmakla şahadet-parmağının birleştiği yeri sezdirmeden kendi kendilerine öpmek suretiyle karşısındakinin omuzunu öpmüş ve onu selamlamış olurlar. Bu gizli ayinlerde içerden dışarıya bir haber sızmaması ve olan bitenleri dışarıdan kimsenin sezmemesi için kapıya bir bekçi konur. İçerdekilere toplantının gizli tutulmasını sağlamak maksadiyle, gerekirse and içilir. Mürit durumunda olan kimse-ler Seyit'in karşısında bir halka yaparak ve tek ayaklarını yerden hafifçe kaldırarak başkanlarını selamlarlar. Kutlu olduğuna inandıkları izgi (mukaddes) bildikleri bütün ülküleri uğruna dualar ederler. Saz çalarlar nefesler ve deyişler okurlar. Sonunda hepsi de büyük bir huzur içerisinde deruni (Felsefik manada, Ruhi ve

manevi -e.y.) bir huzur ve sükûn ile vedalaşarak evlerine giderler (Ali Rıza Önder, “Pilvenklilerde Oruç ve Bayram” Erciyes 74/75, Kayseri, 1949: 7-8).

Belge 4: Tunceli Eski Valisi Edip Yavuz ve Pilvenkliler

1938 yılına kadar, 9 yıl Pülümür kaymakamlığı, 01. 01. 1947’den 23. 07. 1949 yılına kadar Dersim’de valilik yapan Edip Yavuz (1901- ?), 1968 yılında Tarih Boyunca Türk Kavimleri adlı eserinde bütün Kürt aşiretlerini Kurmanç, Kurmançları da Türk saymaktadır. Bu da yetmez, Ermenileri dahi, Türk olarak telakki eder. Kitabındaki “Pilvenkli Oymağı” başlığı altında aşağıdaki görüşleri dile getirir.

Pilvenkli Oymağı

Pil=Büyük, Venk=Manastır anlamına geldiğine göre Büyük Manastırlı demektir. Oğuz Türklerin Kafkaslarda ve Tunceli bölgesinde bir zamanlar Gregoryen mezhebine girdiklerini ve hatta bugünkü Ermenilerin çoğunluğunun bu Gregoryen Oğuz Türkleri bulunduğunu Kars tarihinde (Türkolog, Fahrettin Kırzioğlu, 1919–2005) bütün açıklığı ile belirtmiş olduğundan burada bu konuya değinmeyeceğiz. Pilvenklilerinde Giregoryen Hırستی-yanlıktan Aleviliğe dönmüş ve Müslümanlığı kabul etmiş Oğuz Türkleri olduğunu söyleyebiliriz. Vaktiyle büyük bir manastır yaptıkları için çevrelerinde bulunanların onlara bu adı taktıkları ve asıl adlarının bu yüzden unutulduğu anlaşılmaktadır.

Bunların o zamanki Gregoryenliği de bugünkü Müslümanlıklarına benzemekte idi. Din konusunda açıklanacağı gibi hangi din ve mezhebe girerlerse girsinler eski Türk dini olan şamanizmi bir türlü bırakmamaktadırlar. Aleviliğe dönüşleri de yine Aleviliğin Şamanizminden adapte edilmiş bir Türk dini oluşundandır. Çamçıyan’ın Ermeni Tarihi (655, 717 ve 1397) olaylarını (Mikael Vartabet Camcıyan; Ermeniler’in Tarihi, Venedik, 1881, e.y.), Doğu ve Batı Dersim’de Pavlikyan ve Tonduraklara Are-vortik (yani Güneş Oğulları) denilmektedir. Hırستیyan bulunmalarına

karşılık güneş ve aya tapmalarından, hava perilerini çağırarak kar ve yağmur yağdırdıklarından ve büyüler yaptıklarından şikâyet edilmektedir.

Peçenek Tarihi'nde (Akdes Nimet Korat 1903–1971 Peçenek Tarihi, İstanbul: 1937) belirtildiği gibi Bizanslılar da asker millet olan Türkleri Abbasi Halifelerinin yaptığı gibi ordularında ücretli asker olarak kullanmışlardır. Pecenek saldırılarını önlemek gücünde olmayan Bizans ordularının şaşkın hali karşısında yine Türklerden faydalanmak amacı ile Hristiyan olmuş Tunceli'ndeki Pavlikyanların bir çoğunu Rumeli'ye geçirmiş Peçenek ve Bulgarların karşısına çıkarabilmek için Filibe tarafına yerleştirilmişlerdir. Sonraları Bogomil adını alan bu Hristiyan Oğuz Türkleri Malazgirt savaşında olduğu gibi burada da karşıdakilerin kendilerinden olduklarını anlayarak onlarla anlaşmışlar ve Bizansın başına bela olmuşlardı. Peçeneklerle akrabalık kuran Pavlikyanların Türklüğünde hiç şüphe yoktur. Pilvenklerde bu Pavlikyanlar gibi önceleri Şamani inanışları bırakmayan Gregorian iken şimdi de aynı şartlar altında Müslüman Alevidirler (Yavuz, 1968: 391).

Kaynak kişiler

Alan Araştırmalarımnda Görüştüğüm Bazı Kaynak Kişilerin İsim Listesi

Bu çalışmam sırasında; 1990 yılından beri sözlü tarih araştırmaları yaptığım farklı bölgelerden birçok kaynak kişilerle görüş-tüm. Bu zamana kadar, görüştüğüm sözlü tarih anlatıcılarının ba-zıları, hakka yürüdüler. Bunların devirlerinin daim ve nur içinde olmalarını haq'dan niyaz ederim. Öte yandan görüştüğüm bazı kaynak kişiler, adlarının verilmesini istemedikleri için, onları bu listeye eklemedim. Bundan dolayı sadece isimlerinin açıklanma-sında bir sakınca görmeyen, görmediğim kaynak kişilerin adla-rını aşağıda verdim. Bu çalışmamda bana, bildikleriyle yardımcı olan tüm dostlarıma sonsuz teşekkürlerimi bir borç bilirim.

Zakir Hüseyin Bulut (1940), Pertek/Elazığ
İbrahim Yalgın (1942-2015), Emk. Öğr. Pertek
Hasan Erdoğan, Emk. Öğr. Pertek
Hüseyin İskin, Emk. Öğr. Pertek
Ana Zeycân Doğan, Pertek
Pir Ahmet Doğan (1968), Pertek
Pir Ali Bali, Hagen/Almanya
Pir Veli Kutlu, Paris
Ana Gülistan Kutlu, Paris
Pir Hasan Ulucan, Paris
Pir Ali Umurtag, Almanya
Réber Yusuf Çetintaş (1957) Pertek
Pir M. Ali Haydaroglu, Zweibrücken
Pir Rıza Beyazıt, Homburg
Pir Behzat Doğan, Stuttgart
Pir Ahmet Doğan (1968), Pertek
Pir Ali Ekber Doğan (1927), Emk. Öğr. Dersim
Pir Hüseyin Doğan (1942), Almanya
Pir Hüseyin Erdoğan (1935), Pertek

Pir Mustafa Erol (1934), Elazığ
Pir İsmail Doğan (1957), İzmir
Pir Ali Doğan, München/Almanya
Pir Mustafa Mısırlı, Almanya
Pir Polat Tekin, Bruchsal/Almanya
Pir Metin Bay, Stuttgart/Almanya
Pir Cemal Dedeoğlu, Elazığ/Karakoçan
Pir Ezeli Doğanay, Araştırmacı yazar, Almanya
Pir Yaşar Dal (1946), Koçpınar/Almanya
Pir Mehmet Erdoğan, Köln
Pir Mustafa Arslan, Dortmund
Pir Bava Rıza Arca (1934), Antalya
Mehmet Ballı (Melle Şafii), Almanya
Süryani Pederi Moşe Dağı, Elazığ
Süryani Pederi Gebro, Pederbon/Almanya
Zeynel Kasun, İzmir
Kâzım Güntaş, Ankara
Hasan Taşkale, Almanya
Haşim Beyazıt, Paris
Şahin Polat, Paris
Ferize Sevim, Musaderiç
Hüseyin Yıldız (2012), Pertek
Vedat Şimşek, Elazığ
Ahmet Öztaş, Stuttgart/Almanya
Cemal Akın (1949), Sivas/İstanbul
Kenan Oğuz (1961), Duisburg
Hüseyin Cân (1945), Dersim/İzmir
Kenan Ağ (1954), Dersim/İzmir
Muzaffer Demir (1946), Dersim/İzmir
Mehmet Taşkale, Almanya
Nadire Güntaş Aldatmaz, Ankara
Hıdır Torcu, Almanya
Ferit Demir, Dersim
Kâzım Sevim (2012), Pertek/Musaderiç
Rıza Sayıt, Pertek/Dalıklar Köyü
Ergüder Öner, Pertek
Levent Hozatlı, Almanya

Erdal Öncül, Almanya
Süleyman Gündoğdu (1921) Pertek
Séy Hüseyin Katurman (1932), Almanya
Zeynel Çetinkaya (1929-2014), Pertek
Hüseyin Gezici, Pertek
Kamer Güntaş, Pilvenk
Bedri Demir, Ankara
Ali Ekbar Aslaner, Almanya
Hıdır Kasun, Pilvenk
Güneş Aydoğdu, Pilvenk
Bekir Aydoğdu, Pilvenk
Hüseyin Yıldız, Pilvenk
İmam İvedi (1971), Bingöl/Almanya
Yaşar Töle, Fransa
Önder Kasun, İstanbul
Yazgül Erdoğan, Dortmund/Almanya
Haşim Sevim, Almanya
Sinan Katurman, Almanya
Kayten Sevim, Almanya
Hasan Kutlu, Maraş/Fransa
Hüseyin Kasun, Dersim
Cesur Şahin, Almanya
Séy Rıza Katurman, Duisburg/Almanya
Erkan Yar (Prof. Dr. İlahiyatçı), Elazığ
Enver Çakar (Prof. Dr. Tarihçi), Elazığ
Erdal Gezik (Akademisyen/Tarihçi), Almanya
Hüseyin Çakmak, Araştırmacı Yazar
Selim Tero (Doç. Dr. Dilbilimci), Mardin
Yalçın Çakmak (Akademisyen Tarihçi)
Haşim Kutlu (1942-2016, Araştırmacı Yazar), Almanya
İbrahim Tosun, Doç. Dr. Dersim
Ethem Xemgin, Araştırmacı Yazar, Köln
Ünsal Öztürk, Araştırmacı Yazar/Yayıncı
Ali Hüsein Kerim, Araştırmacı Yazar, Dilbilimci, Almanya
Ali Haydar Avcı, Araştırmacı Yazar, Achen/Almanya
Mesut Özcan (Araştırmacı, Yayıncı), Ankara
Ayhan Aydın, Gazeteci, Köln
Firaz Baran, Gazeteci, Köln

Rojda Yıldırım, Araştırmacı, Almanya
Mehmet Sürmeli, Siyasetçi, Almanya
Hüsnü Çavuş, Siyasetçi, Almanya
Halil Dalkılıç, Gazeteci, Köln
Nasim Doğan, Almanya
Haşim Sevim, Almanya
M. Emin Akdeniz, Almanya
Veli Köse, İstanbul
Ali Kamer Bul, İzmir
Hüseyin İmak, Almanya
Erdoğan Yeşil, Almanya
Nadir Ünlü, Pertek
Mahir Kara, Almanya
Hüseyin Kutlu, Fransa
Şeyhmus Bayoğlu, Ankara
Hüseyin Yeşil, Maraş/İzmir
Cafer Kaya, Elazığ
Aziz Akın, Sivas/İstanbul
Hüseyin Aydın, Gümüşhane/Almanya
Celal Aydın, Gümüşhane/İsveç
Ali Kaplan, Almanya
Hasan Gezici, Pertek
Veysel Kaplan, Almanya
Bedri Tülük, Almanya
Aydın Gürbüz, Almanya
Hüseyin Zamangör, Almanya
Ergün Aslan (Ozan), Almanya
Zülfüzar Çalpucu, İsviçre
Hıdır Güneri, İstanbul/Almanya
Hıdır Kılıç, İzmir
Fırat Gezici, Pertek
Ali Makal, Antalya
Gülşen Doğan, Fransa
Aydın Can, Pertek

Feyzi Ülgen, Pertek
Süleyman Sevim, Pertek
Zeynel Çarké, Pertek

Ekrem Beyazşahin, Pertek
Cihan Kaya (1968), Elazığ
Mustafa Erdogan (1942), Şıx Bilécân Köyü/Gaziantep
Ali Polat (1929), Şıx Bilécân Köyü/Gaziantep
Mustafa Demir (1968), Şıx Bilécân Köyü/Gaziantep
Ahmet Dağcı, Gaziantep
Vural Alçintaş, Erzincân/Diştaş Köyü
Doğan Alçintaş (1939), Erzincân/Diştaş Köyü
Doğan Alçinkaya (1949), Erzincan, Refahiye/Diştaş Köyü
Betül Katurman, İstanbul
Hasan Kotan, Köln
Fatma İmak Turan, Kurmeş
Miran Pigriç Gültekin, Dersim
Hüsniye Keşkek, Dersim
Serdar Erdoğan, Dersim
Abidin Varol, Bingöl/Kiğı
Ali Rıza Kılınç, Gazeteci, Musaderiç Köyü/Almanya
Hakan Aday, Gazeteci, Corovan Köyü/Pertek
Erdoğan Zambur, Gazeteci, İstanbul
Suna Tosun, Ankara
Hıdır İmak, Almanya
Süleyman Durmuş, İstanbul
Alida Pesayan, Fransa
Berna Doğan, Elazığ
Yunus Güneş, İstanbul

Kaynakça/Bibliografya

Avesta/Zerdüşt, (2012) Avesta Yay., İstanbul.

Aksüt, Hamza (2010) *Aleviler Türkiye, İran, Irak, Suriye, Bulgaristan*, Yurt Kitap Yay., İstanbul.

Aksoy, Bilal (1985) *Tarihsel Değişim Sürecinde Tunceli*, Cilt:1, Yorum Yay., Ankara.

Aksoy, Gürdal (2006) *Dersim Alevi Kürt Mitolojisi. Raâ Haq'da Dinsel Figürler*, Komal Basım.

Aksoy, Gürdal (2009) *Anadolu Aleviliği'nden Dersim'e Alevi Tarihine Coğrafi Bir Giriş*, Dipnot Yay., Ankara.

Aksoy, Gürdal (2012) *Dersim. Alevilik, Ermenilik, Kürtlük*, Dipnot Yay., Ankara.

Aslantaş, Yüksel (2013) *Tarih Öncesi Dönemde Elazığ*, Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara.

Akis, Metin (2004) “Tahrir Defterlerine Göre 16. Yüzyılda Kilis Sancağı'ndaki Aşiretlerin İdareleri, Nüfuzları ve Yaşam Tarzları”, *Ankara Üniv. DTCF Tarih Araştırmaları Dergisi* XXII/35, Ankara, 5. Uluslararası Ortadoğu Seminerleri, Bildiriler, s. 9-30.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA) (1998/3) “998 Numaralı Muhasebe-i Vilayet-i Diyar-i Bekr ve ‘Arab ve Zü'l-Kadiriyye Defteri (937/1530)”, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı.

BOA (1998) “998 Num. Muhasebe-i Vilayet-i Diyarbakır I-II. Cilt” Ankara,

<http://www.devletarsivleri.gov.tr/assets/content/Yayinlar/osmanli-arsivi,erişim tarihi: 05.05.2015.>

Bayrak, Mehmet (1997) *Alevilik ve Kürtler*, zge Yay., Wuppertal.

Bender, Cemşid (1991) *Kürt Uygarlığında Alevilik*, Kaynak Yay., İstanbul.

Beşikçi, İsmail (1992) *Doğu'da Değişim ve Yapısal Sorunlar-Göçebe Alikan Aşireti*, Yurt Kitap Yay., Ankara.

Birdoğan, Nejat (1992) *Anadolu ve Balkanlar'da Alevi Yerleşmesi*, Mozaik Yay., İstanbul.

Birdoğan, Nejat (1994) *Çelebi Cemalettin Efendi'nin Savunması (Müdafaa)*, Berfin Yay., İstanbul.

Birdoğan, Nejat (1995) *Anadolu Alevilinde Yol Ayrımı*, Mozaik Yay., İstanbul.

Bruinessen, Martin Von (1992) *Ağa, şeyh ve Devlet, Kürdistan'ın Sosyal ve Politik örgütlemesi*, z-ge Yay., Ankara.

Bozkurt, Fuat (2009) *Buyruk*, Kapı Yay., İstanbul.

Burkay, Kemal (2001) *Anılar, Belgeler, Cilt: 1*, Roja N Yay., Stokholm.

Bulut, Faik, (2014) *İslam Komncleri/Karmatiler*, Berfin Yay., İstanbul.

Bulut, Faik (1991) *Belgelerle Dersim Raporları*, Yn Yay., İstanbul.

Çakmak, Hüseyin, "Tarihi, Kültürü, İnancı ve Doğasıyla Küme-

robel-IV ve Raa Haq”, *Munzur Dergisi*, 2001/2; Sayı: 6, s. 52-60.

Çakar, Enver (2005) “16. ve 17. Yüzyıllarda Hama”, *Fırat Üniversitesi Ortadoğu Araştırmaları Dergisi* Cilt: III, Sayı:1, s. 19-65, Elazığ.

Çakar, Enver (2006) *17. Yüzyılda Haleb Eyaleti ve Türkmenleri*, Fırat Üniversitesi Ortadoğu Araştırmaları Merkezi Yay., Elazığ.

Çalışlar, İzzeddin (2011) *Dersim Raporları*, İletişim Yay., İstanbul.

Çem, Munzur (1999) *Dersim 'de Alevilik*, Peri Yay., İstanbul.

Celil, Celile, “19.yy.'da (1850-1870) Yılları Arası Dersim Kürtleri”, Çev. Mustafayev Mamed <http://www.dersim.biz/html/tarih.html> erişim tarihi:10.05.2015.

Cengiz, Yusuf (1985) *Her Yönüyle Tunceli*, Ünite Bilgisi Yay., Tunceli.

Cengiz, Daimi (2010) *Sey Qaji*, Horasan Yay., İstanbul.

Ceyhan, Arsen (2005) *Küçük Asya'da Hint Avrupa Gezintileri*, Belge Yay., İstanbul.

Çem, Munzur (1999) *Dersim 'de Alevilik*, Peri Yay., İstanbul.

Danık, Ertuğrul (2006a) *Öteki Tanrılar Alevi ve Bektaşî Mitolojisi*, İmge Kitabevi, Ankara.

Danık, Ertuğrul, Dersim Mitolojisinin Kaynak ve Kökenleri, http://gomanweb.org/GOMANWEB2/Kutuphane/dersim_mitolojisi.htm, erişim tarihi: 20.14.2015.

Dersimi, M. Nuri, (1992a) *Dersim ve Kürt Milli Mücadelesine*

Dair Hatıratım, Haz. Mehmet Bayrak, Ankara, Özge Yay., Ankara.

Dersimi, M. Nuri, (1992b) *Kürdistan Tarihinde Dersim*, Dilan Yay., Ankara.

Dersim Raporu, (2010) *Jandarma Umum Komutanlığı Raporu* (1932), Kaynak Yay., Ankara.

Deniz, Dilşah (2012) *Yol/Ré: Dersim İnanç Sembolizmi-Antropolojik Bir Yaklaşım*, İletişim Yay., İstanbul.

Düzgün, Mustafa - Comerd, M. - Tornécengi, H. (1992) *Dersim'de Dualar, Atasözleri, Mecazlar, Bilmeceler, Şaşırtmacalar*, Behrem Yay., Ankara.

Edmonds, C.J. (1997a) *Irak'taki Ahlé Haqlar'ın İnançları ve İbadetleri; Alevilik ve Kürtler*, Haz. Mehmet Bayrak, Özge Yay., Wuppertal.

Edmonds, C. J. (1997b) *Kakai'ler; Alevilik ve Kürtler*, Haz. M. Bayrak, Özge Yay., Wuppertal.

Erdoğan, Hüseyin (2009) *Tunceli Gerçeği*, Ayrikotu Yay., İstanbul.

Eflaki, Ahmed (1986/87) *Ariflerin Menkıbeleri - Cilt 2*, Remzi Kitabevi, İstanbul.

Eyüboğlu, İ. Zeki (1987) *Günün Işığında Tasavvuf Tarikatlar Mezhepler Tarihi*, Geçit Kitabevi, İstanbul.

Fırat, M. Şerif (1981) *Doğu İlleri ve Varto Tarihi*, Türk Kültürünü Araştırma Enst., Ankara.

Gezik, Erdal; Çakmak, Hüseyin (2010) *Raa Haqi - Riya Haqi*.

Dersim Aleviliği İnanç Terimleri Sözlüğü, Kalan Yay., Ankara.

Gezik, Erdal (2013) *Réyberler, Pirlar ve Mürşidler, Alevi Ocakları ve Örgütlenmeleri*, Yayına Haz. Erdal Gezik ve Mesut Özcan, Kalan Yay., Ankara.

Güner, Ahmet (1991) *Tarikatlar Ansiklopedisi*, Milliyet Yay., İstanbul.

Gülten, Sadullah (2010) “Üryan Hızır Menakıbnamesi”, *Alevilik Bektaşilik Araştırmaları Dergisi* III, s. 84-103.

Gümüšoğlu, Dursun (2006) *Tâcü'l Arifîn es-Seyyid Ebu'l Vefâ Menakıbnamesi - Yaşamı ve Tasavvufî Görüşleri*, Can Yay., İstanbul.

Güvenç, Bozkurt (1991) *İnsan ve Kültür*, Remzi Kitabevi, İstanbul.

Gültekin, Ahmet Kerim (2010), *Tunceli’de Sünni Olmak. Ulusal ve Yerel Kimlik Öğelerinin Tunceli-Pertek’te Etnolojik Tetkiki*, Berfin Yay., İstanbul.

Gölpınarlı, Abdülbaki (1995) *Menâkıb-ı Hacı Bektaş-ı Veli ‘Velâyetnâme’*, İnkılap Kitabevi, İstanbul.

Gördük, Y. Emre (2014) “Eğil Emirliği’nin Kısa Tarihçesi ve Eğil Emirlerine Ait Şecere Metninin Tercümesi”, *OTAM*, 35/Bahar, s. 89-120.

Hamzeh’ee, M. Reza (2009) *Yaresan (Ehl-i Hak)*, Avesta Yay., İstanbul.

Halaçoğlu, Yusuf “Osmanlı Belgelerine Göre Türk-Etrâk, Kürd-Ekrâd Kelimeleri Üzerine Bir Değerlendirme”, *Belleten*, TTK, Cilt LX, S 227 (Nisan 1996), s. 139-146.

Hançerlioğlu, Orhan (1994) *Felsefe Sözlüğü*, Remzi Kitabevi, İstanbul.

Izady, Mehrdad R. (2007) *Bir El Kitabı-Kürtler*, Doz Yay., İstanbul.

Kanar, Mehmet (2010) *Farsça, Türkçe Sözlük*, Say Yay., İstanbul.

Karabekir, Kâzım (1995) *Kürt Meselesi*, Yayına Haz. Faruk Özerengin, Emre Yay., İstanbul.

Karerli Mehmet Efendi, (2007) *Yazılamayan Tarih ve Anılarım*, Kalan Yay., Ankara.

Kalman, M. (1995) *Belge ve Tanıklarıyla Dersim Direnişleri*, Nujen Yay., İstanbul.

Kaplan, Doğan (2010) *Yazılı Kaynaklarına Göre Alevilik*, TDV Yayınları, Ankara.

Kaya, Ali (1999) *Başlangıcından Günümüze Dersim Tarihi*, Can Yay., İstanbul.

Kerim, Ali Hüsein (2010) *Balkan Yarımadasında Kürtler*, Descrerea CIP a Bibliotecii Nationale a României.

Kerim, Ali Hüsein (2013) *Kürtçe Etimolojik Sözlüğü/Karşılaştırmalı, Kürt Bilim ve Araştırmalar Enstitüsü*, Hagen/Almanya.

Kerim, Ali Hüsein (2014) *Hurriler, Khurritler, Kürtler*, Kürt Bilim ve Araştırmalar Enstitüsü, Hagen/Almanya.

Kemali, Ali (1992) *Erzincan*, Kaynak Yay., İstanbul.

Kocadağ, Burhan (1992) *Doğuda Aşiretler*, Kürtler, Aleviler, Ant

Yay., İstanbul.

Kocadağ, Burhan (2005) “Şah (Şeyh) Süleyman Ocağı”, *Gazi Üniversitesi Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Merkezi Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, XI/34, Yaz, s. 315-340

Koru, Fehmi (Taha Kıvanç) (2010) “Kürt diye Bir Şey Yok” *Yeni Şafak Gazetesi*, 25 Haziran.

Korkmaz, Mehmet (2011) *Mitoloji Sözlüğü*, Alter Yay., Ankara.

Korkmaz, Esat (1994) *Ansiklopedik, Alevi/Bektaşî Terimler Sözlüğü*, Ant Yay., Ankara.

Koçgiri Halk Hareketi/Araştırma Dizisi (1992), Komal Yay., İstanbul.

Kutlu, Haşim (2005) *Kızılbaş Kadın*, Alev Yay., İstanbul.

Kılıç, Ali (2011)“AKP-TKP Dersim Öürleri ve Ermenilerin Jenosidi Üstüne” (2011: 16,17) dralikilic.files.wordpress.com/2014/05/akp 23.04.2015.

Minorsky, Vladimir (2004) *Kürtler ve Kürdistan, Th. Bois, D.N. Mc Kenzie*, İngilizce’den Çeviren: Kamuran Fıratlı, Doz Yay., İstanbul.

Miroğlu, İsmet (1990) *Kemah Sancağı ve Erzincan Kazası (1520-1566)*, TTK Yay., Ankara.

Munzuroğlu, Doğan (2012) *Toplumsal Yapı ve İnanç Bağlamında, Dersim Aleviliği*, Fam Yay., İstanbul.

Munzuroğlu, Doğan “Tariq: İnsanın Kullandığı İlk Alete Tapması”, *Munzur Dergisi* 2004/4, s. 76-90.

Munzuroğlu, Doğan (2013) *Celal Abbas Ocağı-Alevi Ocakları ve Örgütlenmeleri*, Yayına Haz. Erdal Gezik ve Mesut Özcan, Kalan Yay., Ankara.

Mokri, Mohammed (1997) *Kürt Bâtınîliği-Alevilik ve Kürtler*, Yayına Haz. Mehmet Bayrak Özge Yay., Wuppertal.

Natanyan, Boğos (2010) *Palu-Harput 1878-Çarsancak, Çemişgezek, Çapakçur, Erzincan, Hizan ve Civar Bölgeler*, Yayına Haz. A. Yarman, Belge Yay., İstanbul.

Nikitin, Bazil (1991) *Kürtler/Sosyolojik ve Tarihi İnceleme*, Deng Yay., İstanbul.

Nişanyan, Sevan (2010) Adını Unutan Ülke, Everest Yay., İstanbul ve <http://www.nisanyanmap.com>: erişim tarihi: 10.05.2915.

Ocak, Ahmet Yaşar (2011) *Türk Sûfiliğine Bakışlar*, İletişim Yay.

Osmanoğlu, Cenap (1963) “Harput’ta Meryem Ana Kilisesi”, *Yeni Fırat*, S.16, 30 Ekim, s. 21- 24.

Onarlı, İsmail (1999) “Mazgirt’te Şeyh Çoban Ocağı”, *Cem Dergisi*, Sayı: 92 Ağustos.

Önder, Ali Rıza (1953) “Tunceli Bölgesindeki Aşiretler ve Kabile Adları”, *Türk Folkloru Araştırmaları* II/48, s. 757-758, İstanbul.

Önder, Ali Rıza. (1953) “Tunceli Bölgesindeki Aşiretler ve Kabile Adları”, *Türk Folkloru Araştırmaları* II/48, s. 757-758, İstanbul.

Önder, Ali Rıza (1949) “Pilvenklilerde Oruç ve Bayram”, *Erciyes* 74/75, 7-8, Kayseri.

Özcan, Mesut (1995) *Dersim Aşk Türküleri*, Kaynak Yay., İstanbul.

bul.

Özön, M. Nihat (1989) *Osmanlıca Türkçe Sözlük*, İnkılap Kitabevi, İstanbul.

Öztürk, Mustafa (2004) *16. Yüzyılda Kilis Urfa Adıyaman ve Çevresinde Cemaatler-Oymaklar*, F. Ü. Ortadoğu Araştırmaları Merkezi Tarih Şubesi Yay., Elazığ.

Öztürk, Sezai (1972) “Tunceli’de Alevilik Üzerine Sosyolojik Bir Deneme”, İ.Ü. Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, Yayınlanmamış Mezuniyet Tezi, İ.Ü. Kütüphanesi ve <http://www.alevibektasi.org/index> erişim tarihi: 10.04.2015.

Özkök, Burhan (1937) *Osmanlılar Devrinde Dersim İsyanları*, İstanbul Askeri Matbaa, İstanbul.

Pala, İskender (1989) *Divan Şiiri Sözlüğü, Cilt 1*, KBY. Ankara.

Riggs, Henry H. (1997) *Dersim Kürtlerinin Dini, Alevilik ve Kürtler*, Haz. M. Bayrak, Özge Yay., Ankara.

Saltık, Veli (2009) “Tunceli’de Alevi Ocakları”, *Gazi Üniversitesi Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Merkezi Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, XV/52, Kış, s. 145-176.

Sevgen, Nazmi (1982) “Türk Beylikleri”, TKAE, Ankara.

Sevgen, Nazmi (1951) “Efsaneden Hakikate”, *Tarih Dünyası* 111/21, 882-886, İstanbul.

Sevgen, Nazmi (2003) *Zazalar ve Kızılbaşlar. Coğrafya-Tarih-Hukuk-Folklor-Teogoni*, Kalan Yay., Ankara.

Seyyid Kekil, Kureşanlı (Tarih yok) *Peygamberler ile Seyyidlerin Şecereleri ve Aşiretlerin Tarihi*, Köln.

Sümer, Faruk (1992) *Kara Koyunlular*, TTK Yay., Ankara.

Sykes, S. Mark (1915) “The Caliphs’ Last Heritage: A Short History of the Turkish Empire–New”, Sprache: Englisch, London.

Şavata, Bahoz (2015) *Kürtlerin Tarihi II*, İsmail Beşikçi Vakfı, İstanbul.

Şeref Han (1990) *Şerefname/Kürt Tarihi*, Çev. M. Emin Bozarslan, Hasat Yay., İstanbul.

Tankut, H. Raşit (1994) *Doğu ve Güneydoğu Bölgesi Üzerine Etno-Politik Bir İnceleme-Kürdoloji Belgeleri*, Haz. M. Bayrak, 1994, Özge Yay., Ankara.

Taşdemir, Mehmet (1999) XVI. Yüzyılda Adıyaman (Behisni, Hısn-ı Mansur, Gerger, Kâhta) Sosyal ve İktisadi Tarihi, TTK. Ankara.

Türkay, Cevdet (2005) *Başbakanlık Arşivi Belgelerine Göre Osmanlı İmparatorluğunda Oymak Aşiret ve Cemaatlar*, İşaret Yay., İstanbul.

Teker, Mehmed (2006) *Kürt Tarihinde Hormek (Alhas) Aşireti*, Kalan Yay., Ankara.

Uluğ, Naşit Hakkı (2007) *Tunceli Medeniyete Açılıyor*, Kaynak Yay., İstanbul.

Uluğ, Naşit Hakkı (2009) *Derebeyi ve Dersim*, Kaynak Yay., İstanbul.

Ünal, Mehmet Ali (1999) XVI. Yüzyılda Çemişgezek Sancağı, TTK Yay., Ankara.

Uras, Esat (1987) *Tarihte Ermeniler ve Ermeni Meselesi*, Belge

Yay., İstanbul.

Yar, Erkan (2007) Alevi Bektaşî Teolojisi, Elazığ.

Yar, Erkan-Yalçın, Erdoğan “Şeyh Dilo Belincân‘ın ولدناچنلب خيشلا Şeceresinin Kısa Bir Analizi”, *Tunceli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi Cilt 2*, Sayı 4, Bahar 2014, s. 7- 32.

Yalçın, Alemdar -Yılmaz, Hacı “Kargın Ocaklı Boyu İle İlgili Yeni Belgeler”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, Sayı. 21, Bahar, 2002, s. 13-88, <http://www.hbvdergisi.gazi.edu.tr/index.php/TKHBVD/a> erişim tarihi: 11.04.2015.

Yalçın, Erdoğan, (2014) “Kal u Bela’dan Beri, Dersim (Kürt) Réya/Raa Heqîi İtikatının Antik Kökleri 1. Bölüm” *Semah Dergisi*, Yıl: 2/Sayı: 16, Mayıs/Haziran 20-28.

Yalçın, Erdoğan, Hüsein Bulut söyleşi-2; *Dersim Gazetesi*: Eylül 2011, sayı: 9.

Yalçın, Erdoğan Hüsein Bulut söyleşi-3; *Dersim Gazetesi*: Ekim 2011, sayı: 10.

Yalçın, Erdoğan (2013b), *Şıx Dilo Belincân (Aşîrê Pilvankan u Ocaxê Şıx Delil Berxêcan) Alevi Ocakları ve Örgütlenmeleri*, Haz. Erdal Gezik ve Mesut Özcan, Kalan Yay., Ankara.

Yalçın,Erdoğan (2014b) “İtikat Süreğinde Antik Dar Kültü ya da Yitip Giden Erkân-ı Dar-ı Mansur Dizgeleri”, *Semah Dergisi*, Sayı: 19, Kasım-Aralık, s. 10-21.

Yalçın, Erdoğan (2014d) “Bâtınî Aleviliğin Köklerindeki Zerdüşti Bazı Nitelikler Kısa Bir Bakış”, *Demokratik Modernite Dergisi*, Sayı 10, s. 82-89.

Yaman, Ali (2006) *Kızılbaş Alevi Ocakları*, Epis Yay., Ankara.

Yavuz, Edip (1968) *Tarih Toyunca Türk Kavimleri*, Kurtuluş, Ankara.

Yeritsyan, Antranik (2012) *Dersim/Seyahatname*, Aras Yay., İstanbul.

Yıldırım, Nimet “Zerdüşt’ün Kutsal Kitabı Avesta” Şarkiyat Mecmuası, 2011, Sayı 18, s. 147-170.

Yıldırım, Nimet (2012) “Fars Edebiyatında Tasavvuf Konulu kahramanlık Anlatıları” <http://nyildirim.wordpress.com> erişim: 25.04.2015.

Yılmazçelik, İbrahim (1998) XIX. Yüzyılda Dersim Sancağı, Elazığ.

Yörükan, Yusuf Ziya (2006) *Anadolu’da Aleviler ve Tahtacılar*, Ötüken Yay., İstanbul.

Ziyaeddin Paşa, Yusuf (1978) *Kürtçe-Türkçe Sözlük*, Yayına Haz. M. Emin Bozarslan, Çıra Yay., İstanbul.

Zülfikâr Dergisi: “Seyit Delil-i Berxécân” 1997: sayı, 18, s.19.

“Şıx Dilo Belincân’ın (Berxécân) (H. 400/1009-10) Şeceresi, Görevlendirme/İclas Belgesi”, Arapçadan çeviren: Prof. Dr. Erkan Yar.

“Berxécân Ocağı Pirlerinden Mele/Molla Veli’ye (1893) ait, Maraş/Küçük (H. 1286/M. 1869-70) Şeceresi”, Arapçadan çeviren: Prof. Dr. Erkan Yar.

“Berxécân Ocağı Pirlerinin 1671 yılında, Sağman Kadısına yazdıkları şikâyet mektubu ve Osmanlı Padişahlarından olan ‘Avcı’ lakaplı IV. Mehmet’in (1648-1687) Tuğrasını taşıyan cevabı Fermanı”, Arapçadan Çeviren: Prof. Dr. Erkan Yar.

Dizin

A

Arya/Aryen: 171, 221

Asurlar: 147, 149, 150,

Arslanlı (Şeyhbilécan) köyü: 19, 92

Axucan: 24, 30, 44, 53, 54,

Avesta: 70, 73, 74, 136, 151, 156, 162, 163, 171, 221, 222,

B

Baba Yadigar/Yadigar ocağı: 38

Bamasur: 24, 58, 63, 95, 101,

Bağdat: 20, 22, 92, 98, 202

C

Cemal Abdal: 95, 98, 109,

Civat/Cem: 31, 32, 33, 34, 43, 61, 65, 66, 67, 68, 72, 74, 75, 78, 79, 80, 85, 93, 215, 246

Ç

Çaldıran: 123,

D

Dâi: 22, 27, 30, 32, 59, 70, 99, 103

Dedeğaç köyü: 17, 65, 107, 117, 144, 148, 159, 164, 166, 177, 178

Derwêş Cemal: 95,

Deylem: 136, 137

Dilok/Gaziantep: 28, 93

Dımlı: 137, 178, 180, 181, 193, 194, 200, 225, 233,

E

Erdebil: 216

Ekrad/Kürtler: 41, 83, 170, 178, 179, 185, 196, 197, 206, 210, 216,

Ehli Hak: 35, 39, 233

Êzdai/Êzidi: 71, 88, 89, 235

F

Fars/Pers: 70, 131, 140, 146, 221,

G

Gutiler: 133

Güntaş: 84, 85, 86, 87, 88, 193, 246, 247

H

Hacı Bektaş Veli: 214, 215, 216, 283,

Hacı Rüstem Bey: 241

Harzemli: 189, 190, 191

Heredot: 30

Hitiler: 131, 149,

Hint-Avrupa: 133, 147, 149, 150, 163,

Hulül: 31

Horasan: 22, 112, 114, 115, 117,

İ

İmam Hüseyin: 64

İsmail-li: 30, 31, 103,

K

Kalan: 28, 123, 134, 139, 165, 179, 189, 196, 197, 240

Keban: 19, 52, 137, 223,

Kerbela: 22, 43, 97, 218, 261, 271, 277, 288,

Keykubat: 94, 190, 209

Kırım: 38, 39, 40, 272,

Kızılbaş: 20, 124, 184, 248, 274,

Kurêşan: 24, 63, 82, 83, 95, 120, 186, 203, 206, 254,

Kuran: 31, 74, 119, 213,

M

Mamlis: 137, 138

Mamike: 132, 139

Mazda: 70, 73, 136

Medler: 131, 158, 219, 221, 223, 226, 231

Mecusi : 136, 218,

Mezopotamya: 19, 71, 84, 88, 147, 154, 174

Mitaniler: 147

Mineyik: 44, 61, 95

Molla/Mele Veli: 56, 59, 60, 89, 97, 282

N

Newroz: 68, 69, 70,

O

Orta Asya. 187

P

Pulur/Sakyol: 69, 72, 132,

R

Rojava: 39, 147

Romalılar: 131,

Ritüel: 33, 71, 73, 74, 80, 88, 89, 151, 212,

S

Safevi-ler: 95, 196, 241

Sağman: 240, 241, 249, 250, 251

Sarı Saltık: 24, 63, 95, 103

Seyyid Rıza: 246, 256,

Séy Aziz (Axucanlı): 53, 62, 78, 79, 94

Süryaniler: 138, 140, 145, 146, 149, 154, 155, 156, 162, 163

Sofiler: 58, 63, 65, 66, 67, 72, 78, 93

Ş

Şah İsmail: 123

Şeyh Çoban: 27, 102, 103, 105

Şéy Qaji; 81, 107, 153, 180, 181, 196

Şıxhesen: 43

T

Tanrıça: 69, 72, 133

Tapınak: 11, 134, 149, 150, 162, 163, 174

Tarix: 17, 66, 71, 73, 74, 75, 77, 78, 79, 80, 81, 94, 111, 181

Tenasuh: 34, 44

Tevrat: 74

Toros: 170, 171

Türkmen: 169, 170, 171, 175, 180, 190, 209, 210,

Tunç Eli: 165

U

Urartu: 131, 137, 138, 147, 150, 162,

Ü

Üryan Xızır: 44, 60, 135, 276,

V

Eb'ul Vefâ: 20, 21, 22, 30,33, 39, 43, 44, 58, 63, 62,64, 104, 114, 135, 202

Z

Zagros: 151

Zazaca: 148, 181, 183, 192

Zerdüşt: 33, 42, 68, 70, 73, 74, 136, 140, 147, 151, 154, 171, 218, 222, 228, 235

Zeyd-i: 20, 21, 22, 30, 62, 64, 135,

DERSEMİN
GİZEMLİ TARİHİ - 2

ERDOĞAN YALGIN

DERSEMİN GİZEMLİ TARİHİ - 2

Şıx Delil-i Berxécân Ocağı ve Pilvank Aşireti
Tarih, Folklor, İnanç, Coğrafya

ERDOĞAN YALGIN

Bu kitap, iki ayrı ana bölümden oluşmaktadır. Birincisi bölümde, Pilvenk/Pilvank/Pilvankan Aşireti içinde vücuda gelen “Şıx Delil-i Berxécân Ocağı” incelenerek, aşiret-ocak bileşkesinde Berxécân Ocağı’nın oluşumu, iç işleyişi, talipler topluluğu, Ehli Heq inancıyla olan ilişkisi hakkında farklı verileri ele alınmıştır.

İkinci bölümde ise; Dersim merkeze bağlı “Dedeagaç köyü”nün eski ismi olan Pilvank/Pilvenk adının etimolojik çözümleri, Pilvenk Köyü’nün coğrafi konumu, aşiretin ezbetleri, etnik kökleri, anadili, demografik yapısı; Dersim tarihi içinde aşiretin siyasal ve sosyal seyri hakkında sözlü ve yazılı kaynaklar ışığında bilgi verilmiştir.

Bu çalışmada; Dersim merkezli “Réya/Raa Heqi (hak yolu/doğruluk yolu)” inancının Ocak yapılanmasına temas edilmiştir. Dolayısıyla; Dersim ocaklar sisteminin oluşumunun 10-11. yüzyıllara kadar uzandığı anlaşılabacaktır.

fam
YAYINLARI

fam
YAYINLARI

fam
YAYINLARI